

NFOŚiGW

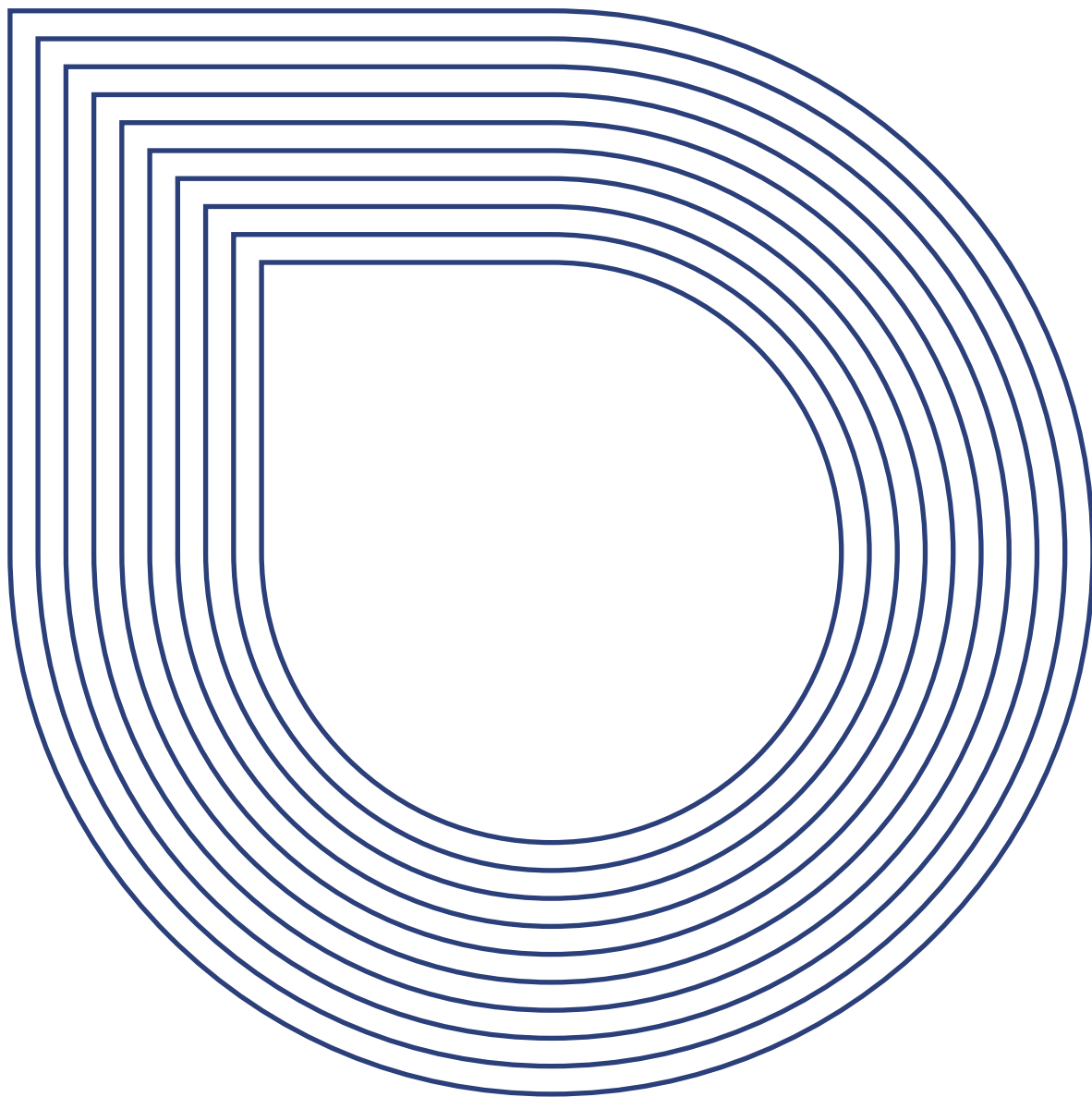

Polskie
projekty

NFOŚiGW

**Polskie
projekty**

Opracowanie merytoryczne: Magdalena Zadrąg

Współpraca merytoryczna: Andrzej Muter, Hanna Piasecka, Katarzyna Suprun, Anna Żochowska, Karolina Wądołowska, Eliza Osińska, Ireneusz Mirowski, Wojciech Piotrowski

Redakcja: Andrzej Muter

Edycja i korekta: Zuzanna Zacharewicz

Projekt graficzny, skład i druk: Pracownia C&C

Copyright© NFOŚiGW 2025

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
ul. Pańska 97, 00-834 Warszawa
www.nfosigw.gov.pl

Zrealizowano w ramach umowy dotyczącej Projektu Budowania Potencjału LIFE
nr 101101078 – LIFE21-CAP-PL-CBP 4 LIFE_PL

Nakład: 1000 egz.

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Słowo wstępu	10
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej Krajowym Punktem Kontaktowym Programu LIFE w Polsce	11
Kulisy wdrażania i efekty Programu LIFE w Polsce	12
1. Perspektywa finansowa 2007-2013.	13
Wprowadzenie do perspektywy finansowej 2007-2013	14
1.1. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna	15
1.1.1. Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000 LIFE08 NAT/PL/000510	16
1.1.2. Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego <i>Aquila clanga</i> w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne LIFE08 NAT/PL/000511	17
1.1.3. Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka LIFE08 NAT/PL/000513	18
1.1.4. Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska LIFE09 NAT/PL/000253	19
1.1.5. Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych LIFE09 NAT/PL/0000254	20
1.1.6. Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty”, poprzez poprawę warunków wodnych siedlisk lęgowych oraz miejsz żerowania i odpoczynku w czasie migracji i zimowania. Bagna są Dobrze! Etap 2. LIFE09/NAT/PL/000257	21
1.1.7. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I LIFE09 NAT/PL/000258	22
1.1.8. Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej LIFE09 NAT/PL/000259	23
1.1.9. Zarządzanie siedliskiem wodniczki (<i>Acrocephalus paludicola</i>), poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy LIFE09 NAT/PL/000260	24
1.1.10. Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków LIFE09 NAT/PL/000263	25
1.1.11. Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej LIFE09 NAT/PL/000264	26
1.1.12. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów LIFE10 NAT/PL/000654	27
1.1.13. Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów LIFE 10 NAT/PL/000655	28
1.1.14. Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy LIFE11 NAT/PL/000422	29
1.1.15. Ochrona torfowisk alkalicznych w młodogłacjalnym krajobrazie Polski północnej LIFE11 NAT/PL/000423	30
1.1.16. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów LIFE11 NAT/PL/000424	31

1.1.17. Czynna ochrona nizinnej populacji głąszca na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej LIFE11 NAT/PL/000428	32
1.1.18. Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska” LIFE11 NAT/PL/000431	33
1.1.19. Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd LIFE11 NAT/PL/000432	34
1.1.20. Czynna ochrona dubelta <i>Gallinago media</i> w obszarze Natura 2000 Dolina Górnej Narwi LIFE11 NAT/PL/000436	35
1.1.21. Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica LIFE12 NAT/PL/000012	36
1.1.22. Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000 LIFE12 NAT/PL/000031	37
1.1.23. Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny” LIFE12 NAT/PL/000034	38
1.1.24. Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej LIFE12 NAT/PL/000053	39
1.1.25. Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce LIFE12 NAT/PL/000060	40
1.1.26. Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce LIFE12 NAT/PL/000063	41
1.1.27. Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych LIFE12 NAT/PL/000081	42
1.1.28. Ochrona i renaturyzacja mokradeł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinowska LIFE 12 NAT/PL/000084	43
1.1.29. Czynna ochrona siedlisk włosieniczników i udrożnienie korytarza ekologicznego zlewni rzeki Drawy w Polsce LIFE13 NAT/PL/000009	44
1.1.30. Dywersyfikacja i rozwój populacji żubrów w północno--zachodniej Polsce LIFE13 NAT/PL/000010	45
1.1.31. Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I LIFE13 NAT/PL/000018	46
1.1.32. Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) południowej Polski LIFE13 NAT/PL/000024	47
1.1.33. W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich LIFE13 NAT/PL/000032	48
1.1.34. Ochrona cennych siedlisk na Poniżu LIFE13 NAT/PL/000038	49
1.1.35. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy Etap II LIFE13 NAT/PL/000050	50
1.1.36. Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie LIFE13 NAT/PL/000060	51
1.2. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska	52
1.2.1. Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych LIFE07 ENV/PL/000605	53
1.2.2. Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich LIFE08 ENV/PL/000517	54

1.2.3. EKOtony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych LIFE08 ENV/PL/000519	55
1.2.4. Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego LIFE10 ENV/PL/000661	56
1.2.5. Instalacja demonstracyjna wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej LIFE10 ENV/PL/000662	57
1.2.6. Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł – zmikronizowanej biomasy LIFE11 ENV/PL/000442	58
1.2.7. Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych i inteligentnych sieciach LIFE11 ENV/PL/000444	59
1.2.8. Nowa metoda rekultywacji terenów zdegradowanych w rejonie KWB Konin, z zastosowaniem uprawy konopi włóknistych LIFE11 ENV/PL/000445	60
1.2.9. Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych LIFE11 ENV/PL/000447	61
1.2.10. Instalacja demonstracyjna termicznej utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy LIFE11 ENV/PL/000453	62
1.2.11. Ocena wpływu nawozów fosforynowych na stan zdrowotny lasów, zobrazowany za pomocą fotowoltaicznego SDL BSP LIFE11 ENV/PL/000459	63
1.2.12. Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych LIFE12 ENV/PL/000013	64
1.2.13. System prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych, jako element oceny jakości życia LIFE12 ENV/PL/000056	65
1.2.14. ENERGA Living Lab dla poprawy efektywności końcowego wykorzystania energii elektrycznej LIFE13 ENV/PL/000004	66
1.2.15. Kompleksowy monitoring dynamiki drzewostanów Puszczy Białowieskiej, z wykorzystaniem danych teledetekcyjnych LIFE13 ENV/PL/000048	67
1.3. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Informacja i komunikacja	68
1.3.1. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców terenów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów LIFE08 INF/PL/000523	69
1.3.2. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów (II etap) LIFE09 INF/PL/000275	70
1.3.3. Dobry klimat dla powiatów LIFE09 INF/PL/000283	71
1.3.4. Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk LIFE10 INF/PL/000673	72
1.3.5. Ogólnopolska kampania informacyjno-promocyjna „Poznaj swoją Naturę” LIFE10 INF/PL/000677	73
1.3.6. Ogólnopolska kampania informacyjno-edukacyjna na rzecz usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest LIFE10 INF/PL/000678	74
1.3.7. Drogi dla Natury – kampania promocji zadrzewień w krajobrazie rolniczym jako siedlisk przyrody i korytarzy ekologicznych LIFE11 INF/PL/000467	75
1.3.8. Misja NATURA LIFE11 INF/PL/000478	76

1.3.9. Trzy kampanie integrujące przedsiębiorstwa sektora MŚP i ich otoczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska LIFE12 INF/PL/000009	77
1.3.10. Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej LIFE13 INF/PL/000039	78
2. Perspektywa finansowa 2014-2020	79
2.1. Podprogram działań na rzecz środowiska	80
2.1.1. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami	81
2.1.1.1. Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych LIFE14 ENV/PL/000370	82
2.1.2. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna	83
2.1.2.1. Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728	84
2.1.2.2. Ochrona rybołowa (<i>Pandion haliaetus</i>) na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce LIFE15 NAT/PL/000819	85
2.1.2.3. Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły LIFE16 NAT/PL/000766	86
2.1.2.4. Czynna ochrona rzadkich gatunków płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie LIFE17 NAT/PL/000011	87
2.1.2.5. Implementacja Krajowego Planu Ochrony Dubelta w Polsce – etap I. LIFE17 NAT/PL/000015	88
2.1.2.6. Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy LIFE17 NAT/PL/000018	89
2.1.2.7. Ochrona i renaturyzacja mokradeł na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinowska LIFE19 NAT/PL/000746	90
2.1.2.8. Ochrona niepylaka apollo (<i>Parnassius apollo</i>) w Polsce, Czechach i Austrii LIFE20 NAT/PL/000151	91
2.1.2.9. LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu – ochrona siedlisk rozrodczych nietoperzy w ujęciu całościowym LIFE20 NAT/PL/001427	92
2.1.3. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego: Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska ...	93
2.1.3.1. Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody LIFE15 GIE/PL/000758	94
2.1.3.2. Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy LIFE15 GIE/PL/000959	95
2.1.3.3. Green-Go! Inicjatywy lokalne na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach LIFE16 GIE/PL/000648	96
2.1.3.4. „Czy wiesz, czym oddychasz?” Kampania edukacyjna i informacyjna na rzecz czystsze powietrze LIFE17 GIE/PL/000631	97
2.1.3.5. Wdrażanie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego LIFE19 GIE/PL/000398	98
2.1.3.6. Promocja i wdrażanie ETV, jako dobrowolnego programu UE służącego weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych LIFE19 GIE/PL/000784	99
2.2. Podprogram działań na rzecz klimatu	100
2.2.1. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Łagodzenie skutków zmiany klimatu	101

2.2.1.1. Pilotaż kompaktowego innowacyjnego zespołu prądotwórczego „Urban Wind Power Station”, napędzanego strumieniami powietrza w przestrzeni zurbanizowanej LIFE17 CCM/PL/000016	102
2.2.1.2. Ekologiczne lekkie kompozyty polimerowe dla pojazdów o niższej emisji LIFE17 CCM/PL/000049	103
2.2.1.3. Instalacja demonstracyjna do separacji odpadów mieszanin czynników chłodniczych LIFE18 CCM/PL/001100	104
2.2.1.4. Innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym, oparte o przyjazne dla klimatu czynniki chłodnicze i magazynowanie energii termicznej LIFE20 CCM/PL/001607	105
2.2.2. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Dostosowywanie się do skutków zmiany klimatu ..	106
2.2.2.1. Adaptacja do zmian klimatu, poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia LIFE14 CCA/PL/000101	107
2.2.2.2. Rozwiązanie do oceny podatności na zmiany klimatu/ryzyka i planowania adaptacji w dużej architekturze komercyjnej LIFE20 CCA/PL/001573	108
2.2.3. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu	109
2.2.3.1. Wdrażanie Zrównoważonego Rozwoju na podstawie Odpowiedzialnej Społecznie Transformacji LIFE14 GIC/PL/000008	110
2.2.3.2. System dostarczania i wymiany informacji w celu strategicznego wspierania wdrażania polityki klimatyczno-energetycznej LIFE16 GIC/PL/000031	111
2.2.3.3. Ocena długoterminowego wpływu europejskiego systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS) na zeroemisyjną gospodarkę do 2050 r. LIFE19 GIC/PL/001205	112
3. Perspektywa finansowa 2021-2027	113
Wprowadzenie do perspektywy finansowej 2021-2027	114
3.1. Wprowadzenie do podprogramu Przyroda i różnorodność biologiczna	115
3.1.1. Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000 LIFE21-GIE-PL-INF-ARMY/101074108	116
3.1.2. Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji LIFE22NAT-PL-GSELIFEAboveBorders/101113849	117
3.1.3. Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce LIFE22-NAT-PL-LIFE-LYNX-PL-LT-DE/101114131	118
3.1.4. Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową LIFE23NAT-PL-LIFE-for-Dunes-PL/101147278	119
3.1.5. Kulik wielki zagrożony. Ochrona kulika wielkiego (<i>Numenius arquata</i>) w Polsce LIFE23-NAT-PL-LIFEkulikPL/101147995	120
3.2. Wprowadzenie do podprogramu Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia	121
3.2.1. Rozwiązanie służące zagospodarowaniu zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych, przy zastosowaniu podejścia gospodarki o obiegu zamkniętym LIFE21-ENV-PL-plasticLIFecycle/ENV/PL/101074161	122

3.2.2. Kompleksowe podnoszenie świadomości i zmiana zachowań społecznych na rzecz miasta wolnego od rtęci LIFE21-GIE-PL-LIFE-MERCURY-FREE/101074412	123
3.2.3. Poprawa stanu gleby poprzez wykorzystanie odpadowego pelletu celulozowo-skalnego oraz impregnowanych zrębków drzewnych LIFE22-ENV-PL-SoilLifeBoats/101113635	124
3.2.4. Wdrożenie modelu biznesowego gospodarki o obiegu zamkniętym do ponownego użycia zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego LIFE22-ENV-PL-RE-ELECTRO-4-LIFE/101113652	125
3.3. Wprowadzenie do podprogramu Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej	126
3.3.1. Wykorzystanie teledetekcji do zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą miast w procesie adaptacji do zmian klimatu LIFE21-CCA-PL-LIFECOOLCITY/CCA/PL/101074553	127
3.3.2. Opracowanie i wdrożenie modelu współpracy i narzędzi pomiędzy organami państwowymi i innymi podmiotami, w celu poprawy monitoringu w obszarze HFC oraz ich nielegalnego obrotu LIFE22-GIC-PL-LEGAL-HFC-4-LIFE/101113459	128
3.3.3. Badanie nowych scenariuszy stopniowej integracji państw sąsiednich z EU ETS po 2050 r. LIFE23-GIC-PL-LIFE-ENSPIRE/101155901	129
3.3.4. Projektowanie i realizacja wzorcowej adaptacji wśród miast średniej wielkości – „Małopolska gotowa na adaptację” LIFE23-CCA-PL-LIFE-DREAM-CITIES/101158113	130
3.3.5. Program pilotażowy rozwoju sieci infrastruktury ładowania dla elektrycznych pojazdów ciężarowych (eHDV) w regionie CEE LIFE23-CCM-PL-LIFEHDV/101158336	131
3.4. Wprowadzenie do podprogramu Przejście na czystą energię	132
3.4.1. Build Up Skills II – krajowy system podnoszenia kwalifikacji i certyfikacji pracowników sektora budowlanego LIFE21-CET-BUILDSKILLS-BUPS-Poland/101076976	133
3.4.2. Wspomaganie transformacji energetycznej i dekarbonizacji w sektorze ciepłowniczym LIFE22-CET-SET_HEAT/101119793	134
3.4.3. Kompleksowe wsparcie dla podmiotów publicznych w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków w oparciu o umowy EPC LIFE23-CET-FEPC/101167603	135
3.4.4. LOCATEE – Samorządy lokalne w walce z ubóstwem energetycznym w prywatnych budynkach wielorodzinnych LIFE23-CET-LOCATEE/101167621	136
4. Projekty strategiczne	137
Wprowadzenie do projektów strategicznych	138
4.1. Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – „Małopolska w zdrowej atmosferze” LIFE14 IPE/PL/000021	139
4.2. LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA – Wdrażanie Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii dla Województwa Małopolskiego LIFE19 IPC/PL/000005	141
4.3. Wdrażanie planu gospodarowania wodami w dorzeczu Wisły na przykładzie zlewni Pilicy LIFE19 IPE/PL/000005	143
4.4. „Śląskie. Przywracamy błękit”. Kompleksowa realizacja Programu ochrony powietrza dla województwa śląskiego LIFE20 IPE/PL/000007	145
4.5. Odtworzenie oraz zachowanie obszarów bagiennych, torfowisk i terenów podmokłych na obszarach Natura 2000 i zielonej infrastruktury LIFE21-IPN-PL-WETLANDS GREEN LIFE/101069640	147

4.6. Wdrażanie Strategii na rzecz neutralności klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040 LIFE21-IPC-PL-LIFE AFTER COAL PL/101069886	149
4.7. Skuteczne wdrożenie programu ochrony powietrza dla Województwa Podkarpackiego z uwzględnieniem problemu ubóstwa energetycznego: „Podkarpackie – żyj i oddychaj” LIFE22-IPE-PL-LIFE-Podkarpackie/101103531	151
4.8. Wdrożenie Planu gospodarki odpadami dla Województwa Pomorskiego (PGOWP), uwzględniającego hierarchię sposobów postępowania z odpadami komunalnymi oraz zasady gospodarki cyrkularnej (GOZ) LIFE23-TAE-PL-LIFE Pom GOZilla TA/101147291	153
5. Projekty zagraniczne	155
Wprowadzenie do projektów zagranicznych, w których udział biorą beneficjenci z Polski (nabory 2008-2023)	156
6. Statystyki	170
6.1. Efekty projektów LIFE współfinansowanych przez NFOŚiGW (2008-2023) – osiągnięte oraz zaplanowane do osiągnięcia w projektach rozpoczętych	171
6.2. Zestawienie współfinansowanych przez NFOŚiGW projektów LIFE (nabory 2008-2023), z uwzględnieniem gatunków i siedlisk chronionych oraz obszarów Natura 2000, na których realizowane były działania	172
6.3. Wykaz polskich projektów LIFE, współfinansowanych przez NFOŚiGW, które otrzymały nagrodę BEST LIFE PROJECTS	191
6.4. Zestawienie polskich projektów LIFE 1992-2023	194
6.5. Wykresy	206
7. Słowniczek LIFE	209
8. Indeks tematyczny projektów	212
9. Posłowie	219
9.1. Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE	220
9.2. Zespół LIFE w NFOŚiGW	221
10. Wykaz zdjęć	225

Słowo wstępu

Z przyjemnością oddajemy w Państwa ręce publikację poświęconą polskim projektom, realizowanym w ramach Programu LIFE, który od ponad 33 lat pełni kluczową rolę unijnego instrumentu finansowego, wspierającego działania na rzecz ochrony środowiska, klimatu oraz transformację energetyczną. To jedyny, zarządzany bezpośrednio przez Komisję Europejską (KE), program dedykowany wyłącznie sprawom ochrony środowiska. Oferuje on dofinansowanie m.in. projektów aktywnej ochrony przyrody na obszarach Natura 2000 czy testowanie i przygotowanie do szerokiego rozpowszechnienia innowacyjnych rozwiązań lub technologii poprawiających stan środowiska.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW), mający wieloletnie doświadczenie w finansowaniu projektów środowiskowych i klimatycznych – zarówno ze środków krajowych, jak i unijnych – od 2008 r. aktywnie uczestniczy we wdrażaniu Programu LIFE w Polsce. Od tego czasu NFOŚiGW udostępnia zasoby kadrowe i finansowe, wspierając tę niezwykle ważną inicjatywę.

Za nami już 16 naborów, w których uczestniczyliśmy w różny sposób – od organizacji corocznych Dni Informacyjnych LIFE, przez szkolenia i warsztaty z przygotowania projektów, po konsultacje wniosków oraz współfinansowanie projektów wybranych przez KE.

Od 2008 r. zawarliśmy 135 umów dotacji na współfinansowanie polskich i zagranicznych projektów

LIFE o łącznej wartości 649 mln zł oraz 24 umowy pożyczki na kwotę 24 mln zł. Łączny budżet współfinansowanych przez NFOŚiGW projektów LIFE zbliża się do imponującej sumy 2 mld zł. Środki te trafiły do polskich firm, samorządów, organizacji pozarządowych, jednostek naukowych, przyczyniając się nie tylko do poprawy stanu środowiska, lecz także – co warto podkreślić – do wzrostu gospodarczego naszego kraju.

Dzięki naszemu zaangażowaniu oraz aktywności polskich wnioskodawców, Polska osiąga w Programie LIFE sukcesy na skalę europejską. Jesteśmy liderem w realizacji projektów strategicznych – mamy ich już osiem, wyprzedzając pod tym względem Finlandię (7) oraz Francję i Włochy (po 6). Co więcej, w obecnej perspektywie finansowej Polska jest beneficjentem netto Programu LIFE – pozyskujemy z niego więcej środków, niż wynosi nasz wkład finansowy.

Jako instytucja również korzystamy z Programu LIFE. Od lutego 2023 r. realizujemy już drugi Projekt Budowania Potencjału LIFE w Polsce. To właśnie z jego środków powstała niniejsza publikacja, która podsumowuje osiągnięcia Programu LIFE w Polsce na przestrzeni dwóch ostatnich perspektyw finansowych UE oraz trzech lat obecnej perspektywy.

W publikacji znajdą Państwo opisy wszystkich polskich projektów LIFE, dofinansowanych przez KE w latach 2007-2023. Jej celem jest nie tylko przedstawienie dotychczasowych działań, ale także ukazanie szerokiego zakresu tematycznego Programu i zainteresowanie przyszłych wnioskodawców. Publikacja podsumowuje skalę zaangażowania naszego kraju w Program LIFE, pokazuje jego różnorodność tematyczną oraz realny wpływ na środowisko i rozwój gospodarczy. Mamy nadzieję, że stanie się ona inspiracją dla kolejnych wnioskodawców, gotowych sięgnąć po unijne środki na rzecz zrównoważonej przyszłości.

Życzę Państwu miłej lektury!

Dorota Zawadzka-Stępnia
Prezes Zarządu NFOŚiGW

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej Krajowym Punktem Kontaktowym Programu LIFE w Polsce

5 września 2008 r. NFOŚiGW zawarł pierwsze porozumienie z Ministrem Środowiska, dotyczące wdrażania Programu LIFE w Polsce. Na mocy tego i kolejnych dwóch porozumień, NFOŚiGW pełni rolę Krajowego Punktu Kontaktowego LIFE oraz instytucji współfinansującej projekty realizowane w Polsce – zarówno krajowe, jak i zagraniczne.

Już w październiku 2008 r. zorganizowaliśmy pierwszy Dzień Informacyjny LIFE (DI LIFE), który na stałe wpisał się w kalendarz działań promocyjnych na rzecz Programu. DI LIFE został uzupełniony cyklem szkoleń i warsztatów – zarówno stacjonarnych w siedzibie NFOŚiGW, jak i on-line. W ciągu 17 lat promowaliśmy LIFE podczas setek wydarzeń w całym kraju, a także poprzez liczne publikacje prasowe i internetowe.

Naszym głównym kanałem informacyjnym pozostaje strona internetowa Krajowego Punktu Kontaktowego LIFE, gdzie dostępne są wszystkie niezbędne informacje dotyczące Programu. Szczególną dumą napawa nas Nawigator po kanale YouTube LIFE PL, na którym w uporządkowany sposób zamieściliśmy

najważniejsze materiały spośród ponad 120 godzin dostępnych na YouTube nagrań z warsztatów i szkoleń, stanowiących praktyczne kompendium wiedzy dla przyszłych wnioskodawców.

W zakresie wsparcia finansowego, NFOŚiGW prowadzi program priorytetowy: „Współfinansowanie Programu LIFE”, oferując dotacje sięgające nawet 95% kosztów kwalifikowanych oraz pożyczki na preferencyjnych warunkach, w celu zapewnienia płynności finansowej projektów. Od 2020 roku wdrażamy także tzw. Inkubator Wniosków LIFE – instrument wspierający przygotowanie projektów LIFE, poprzez dotacje do 80 tys. zł wypłacane ryczałtowo, w zależności od etapu procesu aplikacyjnego.

Efekty tych działań są widoczne. Już w pierwszym naborze obsługiwany przez NFOŚiGW w 2008 roku, Polska wykorzystała ponad 80% dostępnej alokacji krajowej – dla porównania, rok wcześniej było to zaledwie 10%. W rezultacie tego naboru zawarliśmy 10 umów na współfinansowanie 6 projektów krajowych i 2 zagraniczne.

W kolejnych latach, w ramach perspektywy finansowej 2007-2013, Polska pozyskiwała nawet 116% alokacji, korzystając z niewykorzystanych funduszy innych państw członkowskich. Podobna sytuacja ma również miejsce w obecnej perspektywie – choć nie obowiązują już roczne alokacje krajowe.

W ciągu 17 lat stworzyliśmy w Polsce system skutecznego wsparcia polskich wnioskodawców, co przekłada się na realne sukcesy w pozyskiwaniu środków LIFE. Zapraszam do zapoznania się z niniejszą publikacją, która obrazuje, jak wiele polskich podmiotów aktywnie włącza się w realizację bardzo ciekawych i cennych inicjatyw prośrodowiskowych.

Marta Babicz

Dyrektor Departamentu
Środków Zagranicznych, NFOŚiGW

Kulisy wdrażania i efekty Programu LIFE w Polsce

We wrześniu 2025 r. mija 17 lat od momentu, gdy Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej rozpoczął wdrażanie Programu LIFE w Polsce. Za instytucjonalnym zaangażowaniem, opartym na porozumieniu z Ministrem Środowiska, stoją przede wszystkim ludzie – zespół złożony z pracowników NFOŚiGW, którzy z pasją i oddaniem pracują na rzecz wspólnego celu: poprawy stanu środowiska dzięki środkom LIFE oraz NFOŚiGW.

We wdrażanie Programu LIFE zaangażowanych było dotąd kilkadziesiąt osób – zarówno z zespołu Krajowego Punktu Kontaktowego Programu LIFE, jak i innych komórek organizacyjnych Funduszu. To dzięki ich współpracy powstały ramy formalne umożliwiające wdrażanie Programu, a także system oceny wniosków, ścieżka akceptacji wypłat oraz działania promujące LIFE w Polsce.

Fundamenty systemu opracowała powołana 13 sierpnia 2008 r. grupa robocza złożona z 14 pracowników kluczowych działów Funduszu. W ścisłej współpracy z Ministerstwem Środowiska oraz dotychczasowymi beneficjentami LIFE, przygotowano program „Współfinansowanie wniosków składanych w naborze 2008 r. do Komisji Europejskiej w ramach II komponentu Instrumentu Finansowego LIFE+”. Dokument ten, zatwierdzony przez Zarząd Funduszu 6 listopada 2008 r., stworzył podstawy do obsługi

pierwszego naboru i ukształtował mechanizmy wykorzystywane w kolejnych latach.

Efekty tego zaangażowania były widoczne natychmiast. W porównaniu z naborem 2007, środki pozyskane przez polskich beneficjentów koordynujących w 2008 r. wzrosły ponad 35-krotnie – z 216 tys. euro do 7,7 mln euro. Wynik ten pokazał, jak ogromny potencjał drzemie w polskich wnioskodawcach.

Dotychczas, w ramach 135 umów dotacji, NFOŚiGW wsparł polskie i zagraniczne projekty LIFE o budżecie blisko 2 mld zł. Budżet projektów obrazuje ich wielkość i potencjalne oddziaływanie, które ma postać osiągniętych efektów, o czym krótko poniżej.

Wartym podkreślenia jest fakt, że dzięki LIFE poprawiliśmy warunki bytowania 86 gatunków chronionych, wykupiliśmy na rzecz polskiej przyrody ponad 3400 ha gruntów, obszar większy niż powierzchnia Babiogórskiego Parku Narodowego, ograniczyliśmy odpływ wód gruntowych z powierzchni ponad 11 tys. ha, przetestowaliśmy ponad 100 innowacyjnych instalacji, dotarliśmy z przekazem edukacyjnym, statystycznie rzecz biorąc, prawie dwukrotnie do każdego mieszkańca Polski, osiągając zasięg blisko 68,5 mln osób.

Więcej informacji na temat efektów polskich projektów LIFE znaleźć można w niniejszej publikacji oraz na stronach internetowych Beneficjentów LIFE. Mam nadzieję, że zaprezentowane efekty projektów LIFE będą stanowić inspirację do dalszego aktywnego korzystania ze środków tego Programu, dla poprawy środowiska w którym żyjemy.

Andrzej Muter

Kierownik Wydziału LIFE, NFOŚiGW

1. Perspektywa
finans wa
2007-2013

Wprowadzenie do perspektywy finansowej 2007-2013

Perspektywa finansowa 2007-2013 była czwartym okresem wdrażania Programu LIFE. Po poprzednich edycjach: LIFE I, LIFE II, LIFE III, od 2007 r. Program LIFE zaistniał jako Instrument finansowy na rzecz środowiska (LIFE+). Na jego wdrażanie Komisja Europejska przyznała budżet w wysokości 2,143 mld euro. W wyniku naborów do LIFE+, zrealizowano w Unii Europejskiej 1403 projekty, w tym 61 koordynowanych przez polskie podmioty.

Była to pierwsza perspektywa, w której realizację został zaangażowany NFOŚiGW, który na mocy Porozumienia z dnia 5 września 2008 r. z Ministrem Środowiska zaczął pełnić dwie funkcje: Krajowego Punktu Kontaktowego LIFE oraz krajowej instytucji współfinansującej projekty LIFE. W tej perspektywie Program LIFE był wdrażany w podziale na trzy podprogramy.

Podprogram LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna był narzędziem wspierającym proces wdrażania unijnej polityki i ustawodawstwa w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej i dzielił się na dwa obszary tematyczne. LIFE+ Przyroda wspierał projekty o charakterze dobrych praktyk, skupiające się na poprawie stanu gatunków i siedlisk, chronionych w ramach sieci Natura 2000. Z kolei LIFE+ Różnorodność biologiczna finansował projekty wspierające realizację celów i polityk unijnych.

Podprogram LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska wspierał projekty innowacyjne i demonstracyjne, mające na celu przetestowanie nowych rozwiązań, służących do rozwiązywania

problemów z następujących obszarów środowiska: zmiany klimatu, powietrze, gleba, środowisko miejskie, hałas, substancje chemiczne, środowisko i zdrowie, odpady i zasoby naturalne, lasy.

Podprogram LIFE+ Informacja i komunikacja, nowość w LIFE, służył finansowaniu dużych kampanii informacyjnych i edukacyjnych, podnoszących świadomość społeczeństwa z zakresu ochrony środowiska. Umożliwiał m.in. przygotowanie artykułów prasowych i materiałów filmowych, prowadzenie szkoleń czy warsztatów, organizowanie konferencji.

W perspektywie finansowej 2007-2013 obowiązywały roczne alokacje krajowe, tj. pule środków w ramach danego naboru, oddane do dyspozycji konkretnemu krajowi członkowskiemu. Po wyczerpaniu puli alokacji krajowych, najlepsze projekty z innych krajów mogły korzystać ze środków niewykorzystanych przez dane państwo. Polska w tej perspektywie finansowej, w naborach 2009 i 2011, dwukrotnie przekroczyła swoją pulę, a w latach 2008-2013 wykorzystała przewidzianą dla niej alokację średnio na poziomie 92%.

W perspektywie 2007-2013 wdrożonych zostało 61 projektów z Polski, o łącznym budżecie 152,7 mln euro i dofinansowaniu KE w wysokości 78 mln euro. NFOŚiGW zawarł 66 umów dotacji na dofinansowanie 64 projektów krajowych i zagranicznych, na kwotę 259 mln złotych. Zdecydowana większość projektów (36) dotyczyła ochrony przyrody. Z podprogramu LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska zostało zrealizowanych 15 projektów, a z podprogramu LIFE+ Informacja i komunikacja – 10.

1.1. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna

Program LIFE od momentu ustanowienia w 1992 r. – roku przyjęcia dyrektywy siedliskowej – stanowi najważniejsze źródło unijnego finansowania wdrażania sieci Natura 2000 oraz powstrzymania utraty różnorodności biologicznej. Dlatego jednym z podprogramów Programu LIFE w perspektywie finansowej 2007-2014 był LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna. W każdym naborze ponad połowa budżetu Programu LIFE służyła wdrażaniu projektów przyrodniczych, co podkreślało istotność tematyki ochrony przyrody w Programie LIFE.

W tej perspektywie finansowej podprogram LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna był podzielony na dwa obszary: LIFE+ Przyroda oraz LIFE+ Różnorodność biologiczna.

LIFE+ Przyroda służył wdrażaniu projektów z zakresu ochrony gatunków i siedlisk, objętych dyrektywami: siedliskową i ptasią. Dlatego projekty musiały się skupiać na działaniach w obrębie obszarów Natura 2000 i być ukierunkowane na ochronę siedlisk i gatunków, wymienionych w tych dwóch dyrektywach. Ze względu na specyfikę działań z zakresu ochrony przyrody, Komisja Europejska preferowała projekty oparte na najlepszych

praktykach, czyli metodach sprawdzonych wcześniej, o udowodnionych rezultatach i najbardziej efektywnych kosztowo.

LIFE+ Różnorodność biologiczna wspierał z kolei wdrażanie założeń Komunikatów Komisji „Zatrzymanie procesu utraty różnorodności biologicznej do roku 2010 i w przyszłości” oraz „Warianty wizji i celu UE w zakresie różnorodności biologicznej na okres po 2010 roku”, w zakresie, który nie był objęty obszarem LIFE+ Przyroda. Działania przewidziane w tego rodzaju projektach musiały mieć charakter demonstracyjny lub innowacyjny.

W rozdziale opisane zostały polskie przyrodnicze projekty LIFE, które uzyskały dofinansowanie KE w naborach 2007-2013. Dotyczyły one zarówno ochrony siedlisk, jak i gatunków. Natomiast w rozdziale 8 zamieszczony został indeks tematyczny projektów, pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

W tym okresie 36 polskich projektów z zakresu ochrony przyrody o budżecie 107 mln euro, uzyskało dofinansowanie KE w kwocie 57 mln euro. NFOŚiGW wsparł te przedsięwzięcia kwotą 178,5 mln złotych.

1.1.1. Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000 LIFE08 NAT/PL/000510

Nazwa projektu: Ochrona orlika krzykliwego
na wybranych obszarach Natura 2000

Beneficjenci: Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych
w Białymstoku; Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków;
FPP Enviro Sp. z o.o.; Poland Amphi Consult

Okres realizacji: 2010-2014

Budżet: 4 603 788 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 069 429 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 746 855 PLN

Orlik krzykliwy *Clanga pomarina* to nieliczny gatunek ptaka szponiastego, którego globalny zasięg występowania ograniczony jest do wschodniej i południowej Europy oraz części Bliskiego Wschodu. Polskie orliki to blisko 13% populacji światowej – szacuje się, że ok. 2300-2700 par orlika zamieszkuje tereny wschodniej i północno-zachodniej części kraju, zarówno na nizinach, jak i terenach górzystych. Orlik jest jednym z najmniejszych naszych orłów. Zasiedla stare lasy, budując w nich gniazda i wychowując młode. Pokarm zdobywa niemal wyłącznie na terenach użytkowanych rolniczo, ale w sposób tradycyjny – przede wszystkim na łąkach i pastwiskach. Dlatego skuteczna ochrona tego gatunku wiąże się z zachowaniem siedlisk tego rodzaju. Odpowiednie partnerstwo Lasów Państwowych i organizacji pozarządowych pozwoliło na skoordynowanie działań i prowadzenie ich dokładnie tam, gdzie orliki czują się najlepiej.

Orlikom zostały zapewnione najlepsze warunki na różnych etapach rozwoju. Po pierwsze, zadbano o spokój podczas wyprowadzania lęgów – dzięki powołaniu stref ochronnych, czyli wyłączeniu z użytkowania niewielkich fragmentów lasów (do 100 m od zajętego gniazda) oraz wstrzymaniu prac leśnych w okresie lęgowym, w odległości do 500 m. Orliki przywiązują się do swego miejsca, zatem pozostawienie im ciszy w tym najważniejszym okresie pozwala na ich powracanie do stref, nawet przez wiele lat. Po drugie, utworzone zostały miejsca do zakładania nowych gniazd. Dzięki wybudowaniu zastawek na terenach leśnych, a więc małą retencją, oraz renaturyzację rzeki Narewki, powstały podmokłe i trudno dostępne tereny. Ponadto zapewniony został dostęp do bazy pokarmowej – dzięki prowadzeniu ekstensywnej gospodarki rolnej, zarówno na obszarach udostępnionych przez lokalną społeczność, jak i wykupionych przez partnerów projektu, tworzenie kompleksów oczek wodnych i małych rozlewisk, montaż tyczek-czatowni oraz wypas zwierząt. Działania projektu skupiły się na dwóch najważniejszych populacjach orlika krzykliwego na Podlasiu – w Puszczy Knyszyńskiej i w Puszczy Białowieskiej. By wzmocnić podejmowane wysiłki i zapewnić ich trwałość oraz wykorzystać nabyte w projekcie doświadczenia w znacznie szerszej skali, podjęto się stworzenia krajowego programu ochrony orlika krzykliwego. Należy też pamiętać, że ptak ten ma jeszcze jedną bardzo ważną cechę – jest gatunkiem parasolowym. Kształtując jego biotop, wspieramy i chronimy inne zagrożone gatunki, takie jak czajka, rycyk, bociany, a także płazy, owady oraz cenne rośliny.

Wybrane efekty:

- zakupienie 26,5 ha gruntów w Puszczy Knyszyńskiej i 23,6 ha w dolinie Narewki i na Polanie Białowieskiej;
- odtworzenie żerowisk orlika na ponad 700 ha poprzez oczyszczanie i koszenie łąk;
- ustanowienie 34 nowych stref ochrony orlika w Puszczy Białowieskiej i 29 w Puszczy Knyszyńskiej.

1.1.2. Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego *Aquila clanga* w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne

LIFE08 NAT/PL/000511

Nazwa projektu: Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego *Aquila clanga* w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne

Beneficjenci: Stowarzyszenie Ptaki Polskie; Biebrzański Park Narodowy; Komitet Ochrony Orłów

Okres realizacji: 2010-2014

Budżet: 2 209 411 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 649 104 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 906 202 PLN

Orlik grubodzioby *Aquila clanga* to jeden z najrzadszych i najbardziej zagrożonych orłów na świecie. W Unii Europejskiej występuje jedynie 30 par, z czego kilkanaście w Polsce, głównie w bagiennej dolinie Biebrzy, a tworzenie par mieszanych z orlikiem krzykliwym komplikuje określenie liczebności tego gatunku. Orlik potrzebuje niedostępnych, podmokłych lasów, by gniazdować i otwartych łąk bagiennych, by polować. Wskutek ich wycinania i osuszania populacja orlika grubodziobego skurczyła się we wszystkich europejskich miejscach występowania. Projekt LIFE pokazał rozwiązania, które skutecznie chronią ten gatunek. Wyznaczone zostały potencjalne i aktualne miejsca występowania orlików, a dostępne

obszary wykupiono. Łącznie ponad 100 ha na obszarze Natura 2000, w tym 90 ha poza parkiem narodowym, a na gruntach przeprowadzone zostały działania ochronne. Wykonane badania pokazały, iż wielkość rewirów zajmowanych przez orliki grubodziobe może dochodzić nawet do 3 tys. ha. Orlikowe łąki przywracano poprzez koszenie ręczne i odkrzaczanie zarośniętych terenów. Większość biomasy pozostałej po koszeniu wykorzystali miejscowi rolnicy. Pozostawiono też kilka stogów, które mają ułatwić orlikom i innym szponiastym polowanie. Ponadto na łąkach, umieszczono specjalne tyczki, z których ptaki mogą obserwować okolicę i wypatrywać swoje potencjalne ofiary.

Przywrócenie bagiennych łąk, ich lepsze uwodnienie oraz ekstensywne wykaszanie zwiększyło dostępność pokarmu dla orlika – na kluczowych łowiskach zmodernizowane zostały cztery budowle małej retencji oraz utworzone zostały trzy dodatkowe.

Orliki grubodziobe to ptaki migrujące. Nad Biebrzą spędzają wiosnę, lato i początek jesieni, pozostałą część roku w Grecji, Turcji, Izraelu, Afryce. Aby poznać trasy wędrówek i zagrożenia, 17 orlików zostało wyposażonych w nadajniki satelitarne. Wśród nich były również orliki krzykliwe, które tworzyły mieszane pary lęgowe z orlikami grubodziobymi. Ich poczynania śledzili naukowcy oraz tysiące internautów.

Zdobyta przez cztery lata trwania projektu wiedza posłużyła nie tylko do opracowania skutecznej strategii ochrony orlików grubodziobych, ale też całej Doliny Biebrzy.

Wybrane efekty:

- zakupienie 100 ha gruntów (w tym dwie działki z gniazdami orlików grubodziobych);
- skoszenie ręcznie 100 ha łąk i odkrzaczanie 565 ha łąk;
- zamontowanie 30 sztucznych gniazd w latach 2010-2012, w tym 4 wykorzystanych przez cztery pary orlików grubodziobych (sztuczne gniazda zostały zamieszkane również przez puchacze, orliki krzykliwe, myszołowy i bociany czarne).

1.1.3. Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka LIFE08 NAT/PL/000513

Nazwa projektu: Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka

Beneficjenci: Klub Przyrodników; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie

Okres realizacji: 2010-2013

Budżet: 1 323 584 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 642 157 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 574 216 PLN

Projekt realizowany był w dwóch rejonach Polski, będących jednymi z głównych skupisk roślinności termofilnej w kraju: dolne odcinki dolin Odry i Warty (północno-zachodnia część kraju) oraz Lubelszczyzna (południowo-wschodnia część kraju). Działania objęły obszar trzech województw (zachodniopomorskiego, lubuskiego i lubelskiego) oraz ośmiu obszarów Natura 2000: PLH320037 Dolna Odra, PLC080001 Ujście Warty, PLH060018 Stawska Góra, PLH060044 Niedzieliska, PLH060010 Kąty, PLH060029 Żurawce, PLH060039 Dobużek, PLH060035 Zachodniowołyńska Dolina Bugu. Klub Przyrodników przygotował rozwiązania, mające na celu kompleksową ochronę muraw. Zaplanował szereg konkretnych działań terenowych (wykaszenie, odkrzaczanie, wykup gruntów, rekultywacje) oraz przygotował podstawy merytoryczne, prawne i społeczne do prowadzonych wówczas, ale i w następstwie, zabiegów ochronnych (seria szkoleń, konferencji i produkcja filmu).

Projekt zawierał także działania innowacyjne – po raz pierwszy w Polsce zastosowano i przetestowano metodę wypasu obwoźnego. Polegała ona na przewożeniu, rzadziej przepędzaniu, stada kilkudziesięciu owiec z obiektu na obiekt, przez cały sezon wegetacyjny. Najpierw zwierzęta wypasano na powierzchniach najlepiej zachowanych muraw, a następnie na tych bardziej zdegenerowanych. Dlaczego tak ważna była kolejność? Nasiona gatunków kserotermicznych są bardzo krótkowieczne. Samo wycięcie starych zarośli tarniny na dawnej murawie, nie spowoduje, że gatunki kserotermiczne pojawią się, dzięki trwającemu w glebie bankowi ich nasion. Przy murawach silnie izolowanych (np. otoczonych lasem) i zdegenerowanych, z bardzo małą liczbą pożądanych roślin, niezbędny jest doływ nasion z zewnątrz, czyli z muraw dobrze zachowanych. Doskonałym przenośnikiem nasion, nieświadomie stosowanym już od wieków, jest stado zwierząt gospodarczych, rotacyjnie wypasane na kilku murawach. Do owczego futra doskonale przyczepiają się nasiona różnych gatunków muraw. Wiele z nich przenoszonych jest również w przewodach pokarmowych zwierząt – niektóre są wręcz przystosowane do tego typu rozprzestrzeniania się, czyli do tzw. zoochorii. W projekcie zatem ważne było także prowadzenie wypasu jedynie na części murawy – co roku innej – tak, by część niezgryzionych roślin poszczególnych gatunków mogła bez przeszkód wydać nasiona. Umożliwiło to również drobnej faunie schronienie się przed zwierzętami gospodarskimi.

Wybrane efekty:

- wykupienie łącznie powierzchni 25,62 ha muraw;
- wycięcie i odkrzaczanie powierzchni 76,34 ha;
- zwiększenie populacji żmijowca czerwonego *Echium russicum* do 120 osobników na stanowisku w rezerwacie Skarpa Dobużańska oraz 160 na skarpach koło Czumowa.

1.1.4. Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska LIFE09 NAT/PL/000253

Nazwa projektu: Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska
Beneficjenci: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie; Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
Okres realizacji: 2011-2014
Budżet: 1 576 993 EUR, w tym:
• dofinansowanie KE: 763 359 EUR
• dofinansowanie NFOŚiGW: 3 226 019 PLN

Bocian biały, jak wiele zagrożonych w Polsce gatunków, cierpi ze względu na zmiany następujące w rolnictwie. Zmiana sposobu użytkowania gruntów, zalesianie, intensyfikacja rolnictwa, poprzez przekształcanie terenów łąkowych w pola uprawne, w tym głównie w wielkoobszarowe uprawy monokulturowe, ograniczanie powierzchni łąk w siedliskach lęgowych ptaków, przekształcanie naturalnych dolin rzecznych czy zanik i niszczenie oczek wodnych, a także ograniczanie wypasu zwierząt, przyczyniają się do utraty dogodnych żerowisk. W konsekwencji wpływają na mniejszy sukces lęgowy tych ptaków, wskutek czego bociany mogą wykarcić coraz mniej piskląt. Ten dodatkowy wydatek odbija się niekorzystnie na kondycji i w ostateczności na przeżywalności młodych ptaków. Drugim istotnym zagrożeniem pozostają urządzenia energetyczne, przede wszystkim linie średniego

i niskiego napięcia oraz stacje transformatorowe. Niezabezpieczone odpowiednio są zagrożeniem utraty życia, szczególnie dla młodych ptaków, które ucząc się latać, giną na skutek kolizji z liniami energetycznymi. W ramach projektu, na terenie całego obszaru Natura 2000 zamontowane zostały słupy wolnostojące, wraz z platformami pod gniazda. W niektórych wypadkach, aby zachować gniazdo, wyremontowane zostały dachy budynków gospodarczych. Ponadto wybudowanych zostało 6 zbiorników wodnych i 4 piętrzenia, które stanowią dogodne miejsce do rozmnażania się gatunków, stanowiących pokarm m.in. bociana białego. RDOŚ w Olsztynie przystąpił do częściowego wyeliminowania zagrożeń związanych z liniami energetycznymi, powodującymi śmiertelność bocianów. Zaizolowane zostały wybrane linie niskiego i średniego napięcia oraz wyremontowane, bądź wymienione, użytkowane stacje transformatorowe. Do jednej z najliczniej zasiedlanych przez bociany na obszarze ostoji należy wieś Żywkowo, z ponad 40 zajętymi gniazdami. Dlatego właśnie tu utworzone zostało Centrum Edukacyjno-Informacyjne, przeznaczone do szeroko rozumianej edukacji społeczeństwa, ale także do celów turystycznych. W centrum organizowane są spotkania dla grup szkolnych, tj. żywe lekcje przyrody. Ponadto centrum odwiedzane jest co roku przez ok. 1500 turystów (dane z czasu trwania projektu).

Wybrane efekty:

- zabezpieczenie urządzeń energetycznych poprzez zaizolowanie prawie 20 km linii niskiego i średniego napięcia oraz wymiana na nowe i remont istniejących 25 stacji transformatorowych;
- zamontowanie 158 słupów wolnostojących wraz z platformami pod gniazda;
- utworzenie Centrum Edukacyjno-Informacyjnego i współpraca z lokalną społecznością.

1.1.5. Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych LIFE09 NAT/PL/0000254

Nazwa projektu: Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych

Beneficjent: Park Narodowy „Ujście Warty”

Okres realizacji: 2010-2015

Budżet: 1 078 570 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 539 285 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 999 669 PLN

Projekt, realizowany na terenie Parku Narodowego „Ujście Warty”, miał na celu ochronę ptaków lęgowych siedzących na ziemi, w tym kaczek i ptaków siewkowych. W obrębie parku odnotowano występowanie 270 gatunków ptaków, z czego 170 gatunków lęgowych. Obszar objęty projektem był jeszcze w latach 80. doskonałym otwartym siedliskiem lęgowym oraz żerowiskowym wielu rzadkich chronionych gatunków ptaków, wśród których wymienić można chociażby rzyka, krwawodzioba, siewczkę rzeczną, kulika wielkiego czy ostrzygojada. Niestety teren ten został osuszony poprzez utworzenie sieci rowów melioracyjnych, co z jednej strony umożliwiło łatwiejsze użytkowanie rolnicze – przede wszystkim wypas i koszenia – z drugiej jednak strony spowodowało sukcesję roślin drzewiastych. Drzewa i krzewy nie są w stanie rosnąć, gdy poziom wody na danym terenie jest zbyt wysoki, ponieważ w nawodnionej glebie brakuje grzybów. Dopóki społeczność lokalna prowadziła użytkowanie rolnicze i wypasała na tym terenie było

czy owce, sytuacja była pod kontrolą, jednak późniejsze zaprzestanie użytkowania rolniczego spowodowało zarośnięcie krzewami i drzewami, które zaczęły wygrywać konkurencję z roślinami charakterystycznymi dla siedliska. Dlatego też wycinka drzew i zakrzaczeń wierzbowych, które pojawiły się tu za sprawą człowieka, miała i ma kluczowe znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej tego obszaru. Park Narodowy „Ujście Warty”, obserwując negatywne skutki oddziaływania sukcesji, zdecydował się zrealizować projekt polegający na kompleksowym usunięciu zakrzaczeń na powierzchni ok. 200 ha. Usunięto przede wszystkim krzewy wierzby, co wykonano w ramach zrealizowanego remontu drogi dojazdowej, bez której, ze względu na podmokły grunt, wprowadzenie ciężkiego sprzętu na łąki było niemożliwe. Przed rozpoczęciem prac oraz w trakcie projektu prowadzony był monitoring, zarówno awifauny, jak i roślinności, by upewnić się, że działania te nie zaszkodzą żadnym występującym tam rzadkim gatunkom. Prace w terenie zostały przeprowadzone zgodnie z wymogami prawnymi, poza sezonem lęgowym ptaków, dzięki czemu zminimalizowano potencjalny negatywny wpływ na środowisko. Po zakończeniu największego zadania w ramach projektu, zdecydowano się na wprowadzenie na tym obszarze wypasu, by zwierzęta mogły zgryzać odrastające krzewy i w ten sposób ograniczać ponowne zarastanie.

Wybrane efekty:

- przywrócenie charakteru otwartych łąk na powierzchni 200 ha poprzez usunięcie zarośli wierzbowych z wykorzystaniem specjalistycznych maszyn (ciągniki, forwardery, mulczery);
- wykonanie remontu 800 m drogi gruntowej umożliwiającej dotarcie do obszaru objętego projektem;
- zakupienie sprzętu do prowadzenia działań monitoringowych – 3 urządzenia GPS wraz z mapami, 3 palmtopy, aparat cyfrowy.

1.1.6. Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty”, poprzez poprawę warunków wodnych siedlisk lęgowych oraz miejsc żerowania i odpoczynku w czasie migracji i zimowania. Bagna są Dobre! Etap 2. LIFE09/NAT/PL/000257

Nazwa projektu: Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Etap 2

Beneficjenci: Stowarzyszenie Ptaki Polskie; Park Narodowy „Ujście Warty”

Okres realizacji: 2011-2017

Budżet: 4 196 941 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 095 908 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW 6 986 355 PLN

Polder Północny Witnica usytuowany jest na prawym brzegu Warty, w granicach Parku Narodowego „Ujście Warty”. Teren ten został zmeliorowany na przełomie XVIII i XIX w. na potrzeby rolnictwa. Późniejsza gospodarka łąkarska oraz postępująca modernizacja i intensyfikacja użytkowania rolniczego tego terenu, doprowadziły z czasem do degradacji tych terenów. W latach 90., po upadku Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), tereny te przestały być użytkowane. Pozostała gęsta sieć zniszczonych

urządzeń melioracyjnych. Wszystko to spowodowało znaczne zubożenie różnorodności roślin i zwierząt, a w szczególności ptaków.

Zmodernizowany został system melioracyjny, co umożliwiło doprowadzenie i utrzymanie wód na Polderze Północnym Witnica. Konserwacji poddane zostały przepusty piętrzące, przepusty zwykłe oraz jazy piętrzące. Wybudowane zostały przepławki dla ryb, aby w okresie piętrzenia wód pozwolić rybom na swobodną migrację. Urządzenia te zostały zlokalizowane w rowach, w których wcześniej usunięta została zarastająca je wierzba.

Polder podzielono na 3 strefy uwilgotnienia, a zabiegi ochronne zostały dostosowane do warunków tam panujących. W strefie bagiennej (ok. 1450 ha), o największym uwilgotnieniu, gdzie dominują siedliska łąk, dopuszcza się okresowy wypas lub częściowe wykaszanie, dla utrzymania tamtejszych siedlisk. Strefa wilgotna, tj. o średnim uwilgotnieniu, z okresowymi zastoiskami – to ok. 1350 ha siedlisk łąk bagiennych i łąk wilgotnych, w większości użytkowanych rolniczo pod kątem ochrony siedlisk ptaków. Wreszcie, strefa umiarkowanie wilgotna, o powierzchni ok. 2000 ha, leżąca poza granicami Parku, praktycznie w całości użytkowana rolniczo. Obszar ten jest w posiadaniu prywatnych właścicieli.

Projekt połączył w sobie kilka aspektów: ochronę różnorodności biologicznej, promocję ekstensywnego rolnictwa, gospodarkę zasobami wodnymi i funkcje przeciwpowodziowe oraz ochronę klimatu.

Wybrane efekty:

- przywrócenie właściwego poziomu wód gruntowych na terenie Polderu Północnego;
- zmodernizowanie systemu melioracyjnego – konserwacja 41 przepustów piętrzących, 6 przepustów zwykłych oraz 4 jazów piętrzących;
- wybudowanie 3 przepławek dla ryb, umożliwiających swobodną migrację;
- wykoszenie i wyczyszczenie z namulów 171,9 km rowów.

1.1.7. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I LIFE09 NAT/PL/000258

Nazwa projektu: Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I

Beneficjent: Biebrzański Park Narodowy

Okres realizacji: 2010-2016

Budżet: 3 658 824 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 829 046 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW 6 749 031 PLN

W II połowie XIX w. administracja carska przeprowadziła szereg działań melioracyjnych w dolinie Biebrzy, mających na celu odwodnienie terenu. Założeniem tych prac było wówczas udostępnienie bagiennych łąk, w celu ich użytkowania rolniczego. W Basenie Środkowym Biebrzy powstało w tym czasie kilka kanałów, w tym najważniejsze – Kanał Woźnawiejski, przejmujący część wód z rzeki Jęgrzni, oraz Kanał Rudzki, przejmujący wody z rzeki Ełk, czyniąc dalsze odcinki tych rzek niemalże martwymi. W wyniku wykopania Kanału Woźnawiejskiego, utworzył się tzw. „trójkąt”, tj. obszar ograniczony tym kanałem, Jęgrnią i „martwym” Ełkiem. Przekopanie kanałów wiązało się ze spadkiem poziomu wód gruntowych, a w konsekwencji z degradacją torfowisk i znacznym spadkiem różnorodności biologicznej na tym obszarze. Dodatkowo zaprzestanie z czasem tradycyjnego, ekstensywnego rolnictwa i postępująca sukcesja gatunków lekkonasienych (wierzba, brzoza,

osika, olsza) sprawiły, że obszar Biebrzy wymagał zdecydowanych działań ochrony przyrody.

Biebrzański Park Narodowy (BPN) skoncentrował swoje działania w Basenie Środkowym rzeki, będącym terenem najbardziej przekształconym hydrograficznie. Równocześnie powstały tu obszary Natura 2000: ostoja siedliskowa – SOO Dolina Biebrzy oraz ostoja ptasia – OSO „Ostoja Biebrzańska”. Ok. 70 % obszaru projektu było położone w granicach BPN.

Odtworzenie sieci hydrologicznej na obszarze objętym projektem polegało przede wszystkim na rozdzieleniu wód pomiędzy starym korytem Jęgrzni, a Kanałem Woźnawiejskim tak, by osiągnąć proporcję 75% do 25%. W konsekwencji odwrócona została dotychczasowa sytuacja, gdyż większość wód prowadzona przez Jęgrnię, zamiast do Kanału, skierowana została do pierwotnego koryta. By móc osiągnąć taki stan, na Kanale Woźnawiejskim wybudowany został jaz, wraz z przepławką dla ryb, oraz 6 progów stabilizujących poziom wód w Kanale, na odcinku poniżej jazu. Udrożnione zostały także fragmenty starego koryta Jęgrzni, aby w początkowej fazie rozdziału wód zapewnić odebranie zwiększonych ich ilości, bez powodowania lokalnych podtopień na gruntach użytkowanych przez rolników. W efekcie poprawiło się uwilgotnienie bagiennych siedlisk, powstrzymana została ich dalsza degradacja oraz rozpoczął się proces renaturyzacji.

Projekt BPN był jednym z pierwszych, zrealizowanych na tak dużą skalę, projektów renaturyzacji w Polsce i jednym z ważniejszych w Europie.

Wybrane efekty:

- rozpoczęcie odtwarzania sieci hydrologicznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy, poprzez wybudowanie jazu rozdzielczego i 6 progów piętrzących na Kanale Woźnawiejskim oraz udrożnienie 10,9 km koryta rzeki Jęgrzni;
- wykupienie 150 ha gruntów związanych z budową i eksploatacją urządzeń technicznych oraz zabiegami ochronnymi;
- wycięcie zakrzaczeń na powierzchni 110 ha.

1.1.8. Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej LIFE09 NAT/PL/000259

Nazwa projektu: Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej

Beneficjent: Gmina Klucze

Okres realizacji: 2011-2014

Budżet: 2 594 996 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 297 498 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW 4 087 118 PLN

Pustynia Błędowska położona w gminie Klucze w województwie małopolskim, jest wyjątkowym siedliskiem w skali Polski i stanowi dużą atrakcję turystyczną w regionie. Na jej terenie znajdują się dwa siedliska przyrodnicze, chronione w ramach sieci Natura 2000: ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120) oraz wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi (2330). Obszar ten jest objęty ochroną, jako Natura 2000 „Pustynia Błędowska” (PLH120014). Jednak obecność posadzonych i rozsianych naturalnie drzew oraz krzewów spowodowała, że miejsce to sukcesywnie traciło swoje walory przyrodnicze i krajobrazowe. Głównym zadaniem projektu była ochrona czynna siedlisk napiaskowych, poprzez usunięcie drzew i krzewów. Pierwszą czynnością było oczyszczenie terenu 400 ha z niewypałów, niewybuchów, śmieci i złomu.

Następnie przystąpiono do wycinania sosny zwyczajnej, brzozy brodawkowatej, topoli osiki oraz wierzby ostrolistnej – na obszarze 300 ha. Pozostałe 100 ha pozostawiono, jako tzw. strefy buforowe, stanowiące m.in. oazy gatunków chronionych, zidentyfikowanych na etapie inwentaryzacji przyrodniczej. Teren został także oczyszczony z korzeni, karp i ściółki – tj. wszelkich elementów, które mogłyby hamować ruch piasku. Tak przygotowana powierzchnia stanowiła doskonałe siedlisko dla powrotu muraw napiaskowych oraz miejsce zainicjowania procesów tworzenia wydmy śródlądowych. Przeprowadzony został także monitoring zwierząt i roślin, w celu sprawdzenia, jakie gatunki, mimo trwającej sukcesji roślin drzewiastych, występowały na tym terenie, oraz by ocenić wpływ działań projektu na poszczególne gatunki.

Gmina Klucze – wiedząc, że sukces ochrony Pustyni zależy, oprócz działań ochrony czynnej, także od współpracy z lokalną społecznością i odpowiednim, kontrolowanym udostępnianiu terenu – prezentowała założenia projektu na warsztatach z mieszkańcami, na spotkaniach z uczniami szkół, a w Urzędzie Gminy utworzone zostało Pustynne Centrum Informacji. Na chętnych, by zobaczyć „Polską Saharę”, czekają dwie wytyczone przez gminę ścieżki dydaktyczne, o łącznej długości około 5 km, poprowadzone tak, by unikatowe cechy obszaru lotnych piasków zaprezentować, bez szkodenia przyrodzie. Projekt jest wyjątkowym przykładem obrazującym korzyści, jakie niesie samorządowi ochrona lokalnych walorów przyrodniczych.

Wybrane efekty:

- oczyszczenie ponad 400 ha powierzchni z niewypałów, niewybuchów, śmieci i złomu;
- wycięcie drzew i krzewów z ponad 300 ha Pustyni Błędowskiej;
- przeprowadzenie działań edukacyjnych i upowszechniających, obejmujących blisko 2100 osób podczas warsztatów i spotkań, oraz powołanie Pustynnego Centrum Informacji i utworzenie dwóch ścieżek edukacyjnych.

1.1.9. Zarządzanie siedliskiem wodniczki (*Acrocephalus paludicola*), poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy LIFE09 NAT/PL/000260

Nazwa projektu: Zarządzanie siedliskiem wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy

Beneficjenci: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków; FUT Przemysław Zelent; Eko-Różanka Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2010-2015

Budżet: 3 686 306 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 730 471 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 315 512 PLN

Wodniczka jest najrzadszym migrującym ptakiem śpiewającym w Europie i jedynym globalnie zagrożonym ptakiem wróblowym, występującym na terenie naszego kontynentu. W przeszłości szeroko rozprzestrzeniona i liczna, zniknęła z większości obszarów swojego dawnego zasięgu. W Polsce zamieszkiwało w przybliżeniu 25% całej populacji wodniczki. Projekt ochrony wodniczki skupił się na sześciu obszarach torfowisk niskich i innych łąk bagiennych, będących obszarami Natura 2000 (OSO Ostoja Biebrzańska, OSO Bagaenna Dolina Narwi, OSO Polesie, OSO Bagno Bubnów, OSO Chełmskie Torfowiska Węglanowe, OSO Dolina Środkowego Bugu). Łącznie był to teren, na którym występowało ok. 80% populacji wodniczki w Polsce, co stanowiło niemal 21% populacji światowej!

Największym problemem wodniczki na tym obszarze było zanikanie siedlisk. Melioracje, wydobywanie torfu, pozyskiwanie nowych terenów dla rolnictwa, zaprzestanie koszenia łąk, sprawiły, że wodniczka nie znajdowała wystarczających warunków, by móc spokojnie wyprowadzić lęgi.

Pierwszym krokiem ochrony wodniczki było przywrócenie naturalnego poziomu wody na danym terenie – zamknięto rowy odwadniające, zbudowano zastawki, dostosowano działanie pomp. Wysoki poziom wody pomaga zapobiegać zarastaniu torfowisk drzewami i krzewami. Drugi krok polegał na koszeniu łąk bagiennych, w celu utrzymania odpowiedniej dla wodniczki struktury roślinności. W tym działaniu wykorzystane zostały ratraki, które po przebudowaniu zostały przystosowane do pełnienia funkcji kosiarki. Jako że lokalni rolnicy nie chcieli zagospodarować siana, z racji jego niskiej jakości paszowej i wysokiej wilgotności, należało rozwiązać problem z pozostałą po koszeniu biomasą. W Dolinie Biebrzy OTOP zdecydował się utworzyć własny zakład produkcji pelletu. Z kolei na Lubelszczyźnie, gdzie istniały już zakłady wykorzystujące biomasę, a tereny torfowiskowe są mniejsze i bardziej rozproszone, nawiązano współpracę z partnerami zewnętrznymi. Wyniki monitoringu wodniczki wskazały, że pod koniec projektu (2014 r.) wodniczki było aż o 26% więcej na obszarach priorytetowych, w porównaniu do jej liczby sprzed rozpoczęcia działań (2009 r.).

Wybrane efekty:

- odtworzenie ok. 1000 ha zdegradowanych siedlisk wodniczki lub polepszenie ich stanu, poprzez usuwanie zakrzaczeń oraz koszenie porzuconych łąk;
- opracowanie rekomendacji do przygotowywanych dokumentów planistycznych oraz włączenie działań służących ochronie wodniczki do nowego programu rolno-środowiskowo-klimatycznego;
- rozwiązanie problemu pozyskanej biomasy, dzięki współpracy z partnerami zewnętrznymi.

1.1.10. Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków LIFE09 NAT/PL/000263

Nazwa projektu: Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków

Beneficjenci: Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk; Biebrzański Park Narodowy; Narwiański Park Narodowy; Drawieński Park Narodowy; Park Narodowy „Ujście Warty”; Słowiński Park Narodowy

Okres realizacji: 2011-2014

Budżet: 1 677 902 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 838 951 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 089 170 PLN

Odniesienia do zagrożeń dla ptaków wodno-błotnych i czynnych działań ochronnych z użyciem koszenia czy odkraczania można znaleźć w opisach poprzednich projektów. Projekt Instytutu Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk wyróżnia się dwoma aspektami – zintegrowaniem działań oraz podjęciem walki z niezwykle trudnym przeciwnikiem: gatunkami obcymi i inwazyjnymi ssaków.

Projekt „Polskie Ostoje Ptaków” był wspólnym przedsięwzięciem pięciu parków narodowych: Biebrzańskiego, Drawieńskiego, Narwiańskiego, Słowińskiego i Parku Narodowego „Ujście Warty”. Prace koordynował Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży. Umożliwiło to realizację spójnych

działań w najważniejszych, z punktu widzenia ptaków, miejscach. Nieoceniona była także bieżąca wymiana doświadczeń pomiędzy Parkami, co umożliwiło natychmiastowe zmiany i ulepszanie prac.

Istotnym zagrożeniem dla ptaków są inwazyjne gatunki obce – norka amerykańska i szop praczy. Oba gatunki pochodzą z Ameryki Północnej, norka została sprowadzona do Europy, jako zwierzę futerkowe, szop przywędrował do nas z Niemiec, gdzie był uciekinierem z hodowli. Ssaki te zamieszkują najczęściej strefy brzegowe cieków i zbiorników wodnych, nie są wybredne pokarmowo – najczęściej wybierają ofiary, które w danym środowisku są najbardziej liczne. Dobrze pływają i wspinają się po drzewach, dzięki czemu potrafią odnajdywać gniazda ptaków na ziemi i drzewach. Aby się pozbyć tych uciążliwych zwierząt, odławiano je w pułapki żywołowne. Kolejnym sposobem ochrony było zabezpieczenie naziemnych kolonii lęgowych ptaków siatką pod napięciem. Specjalnie dobrany materiał uniemożliwiał ssakom drapieżnym dostęp do kolonii, a równocześnie nie oddziaływał negatywnie na ptaki – nie płoszył dorosłych osobników, a pisklęta mogły swobodnie przechodzić przez oczka sieci. Dodatkowo ograniczono dostęp drapieżników do rozwieszonych budek, instalując na pniach drzew i pod budkami lęgowymi specjalne zabezpieczenia – obręcze z kolcami i metalowe kołnierze.

Dzięki wypracowanym metodom, rozpoczęto usuwanie gatunków inwazyjnych na obszarach innych parków narodowych (np. Bory Tucholskie), nadleśnictw (np. Nadleśnictwa Lipka i Rudka) czy w obszarach Natura 2000.

Wybrane efekty:

- wykupienie łącznie 278 ha gruntów prywatnych, leżących w obszarze parków narodowych i przekazanie ich na cele ochrony przyrody;
- eliminacja gatunków inwazyjnych: 829 norek amerykańskich oraz 171 szopów praczy;
- przeprowadzenie koszenia traw i usuwania krzewów na blisko 400 ha gruntów;
- ogrodzenie prawie 6 ha kolonii lęgowych ptaków.

1.1.11. Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej LIFE09 NAT/PL/000264

Nazwa projektu: Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej

Beneficjenci: Miasto Stołeczne Warszawa;
Stowarzyszenie Stołeczne Towarzystwo Ochrony Ptaków

Okres realizacji: 2011-2018

Budżet: 3 515 726 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 720 598 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 345 947 PLN

Coraz bardziej odczuwalne zmiany klimatu sprawiają, że mieszkańcy miast, zwłaszcza dużych aglomeracji, szukając miejsc z zieloną i niebieską infrastrukturą, bardzo chętnie korzystają z obszarów naturalnych. W Warszawie, niemal zapomniana dotąd rzeka Wisła mogłaby stanowić odpowiedź na potrzeby mieszkańców. Paradoksalnie, to dzięki wieloletniemu niedoinwestowaniu, udało się zachować częściowo dziki charakter rzeki, której bogactwo przyrodnicze nie padło ofiarą obowiązującego w latach wcześniejszych, trendu, polegającego na regulowaniu i wykorzystywaniu gospodarczym rzek. Udostępnienie tych terenów mieszkańcom nie było zatem możliwe bez ingerencji i pewnych strat w środowisku przyrodniczym. Konieczne było zatem wypracowanie rozwiązań, będących swoistym balansem między czynną ochroną przyrody

nadwiślańskiej, a udostępnianiem terenu mieszkańcom i turystom. Tak powstał projekt WisłaWarszawska.pl. Dolina Wisły na odcinku aglomeracji warszawskiej objęta jest obszarem Natura 2000 PLB 140004 Dolina Środkowej Wisły. Obszar ten został stworzony w celu ochrony licznych gatunków ptaków, głównie wodnych, w tym ptaków z rzędu siewkowych (mew, rybitw, sieweczek).

Projekt objął pięćdziesięciokilometrowy odcinek obszaru Dolina Środkowej Wisły, biegnący od 488 do 538 km żeglugowego rzeki. Przecina on całą Warszawę, a także obejmuje rezerваты przyrody położone na północ i południe od miasta: Wyspy Zawadowskie, Ławice Kiełpińskie i częściowo Wyspy Świdurskie. Prace skupiały się głównie na odtwarzaniu i ochronie siedlisk, poprzez budowę wysp pływających, ławic, odsłonięciu zarośniętych piaszczystych brzegów rzeki, zabezpieczeniu obecnych i utworzonych miejsc lęgowych z wykorzystaniem grodzien, tablic edukacyjnych, szlabanów, bój informacyjnych. Realizacja poszczególnych działań na obszarze aglomeracji budziła ciekawość i zainteresowanie mieszkańców. Dlatego podjęto działania informacyjno-edukacyjne, które miały na celu przede wszystkim wzmocnienie świadomości i dobrych nawyków proekologicznych mieszkańców, popularyzację wiedzy o ptakach i przyrodzie nadwiślańskiej, propagowanie idei ochrony obszarów Natura 2000 oraz pokazanie różnych walorów obszaru projektowego.

Wybrane efekty:

- zbudowanie wysp lęgowych dla ptaków (1 stała o powierzchni ok. 5,4 ha oraz 5 pływających o łącznej powierzchni 600 m²) oraz 2 ławic piaszczystych;
- odsłonięcie prawie 50 ha zarośniętych piaszczystych brzegów rzeki oraz wysp, poprzez wycinkę roślinności;
- utworzenie ścieżki edukacji przyrodniczej na Żoliborzu oraz szlaku edukacyjnego na Wilanowie, a także budowa pawilonu edukacyjnego.

1.1.12. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów LIFE10 NAT/PL/000654

Nazwa projektu: Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów

Beneficjenci: Zachodniopomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Szczecinie; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie

Okres realizacji: 2011-2017

Budżet: 4 173 352 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 086 676 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 209 673 PLN

Człowiek korzysta z zasobów wodnych w różnoraki sposób. Aktywność ta szczególnie widoczna jest w ekosystemach rzecznych, wykorzystywanych jako źródło energii i wody dla przemysłu i rolnictwa, a także w celach transportowych. Gospodarcze wykorzystanie rzek ma znaczący wpływ na ich ekosystemy i integralność przyrodniczą. Zabudowa hydrotechniczna negatywnie oddziałuje na możliwość wędrówek organizmów wodnych, zakłócając przebieg naturalnych tras wędrówek w górę i w dół rzek. Jednym ze sposobów przywracania naturalnej możliwości przemieszczania się organizmów jest budowa przepławek, w sąsiedztwie urządzeń hydrotechnicznych, stanowiących barierę zakłócającą naturalny bieg rzeki. Wszystkie ryby oraz minogi odbywają wędrówki na różne odległości. Ryby jednośrodowiskowe podejmują wędrówki w obrębie rzeki, jeziora, zbiornika zaporowego lub systemu rzecznoego. Z kolei organizmy

dwuśrodowiskowe migrują między wodami morskimi a śródlądowymi. Umożliwienie tej wędrówki, a także zapewnienie biologicznej drożności rzek oraz ich dopływów, jest podstawowym warunkiem dobrego funkcjonowania ekosystemu rzecznoego. Wszelkiego rodzaju piętrzenia, takie jak jazy, tamy, śluzy itp., istotne z gospodarczego punktu widzenia, są jednocześnie znaczącymi przeszkodami w wędrówce ryb – zatem ich wpływ należałoby minimalizować.

Zachodniopomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Szczecinie podjął się realizacji projektu budowy niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż rzeki Iny, by przywrócić optymalne warunki dla ryb i minogów.

W ramach projektu, w korycie rzeki umiejscowione zostały przepławki, co pozwoliło ograniczyć koszty zakupu gruntów oraz utrudniło kłusownikom dostęp do tych miejsc, w których ryby dużo bardziej są narażone na nielegalny połów.

Przeprowadzona została także budowa tarlisk o odpowiedniej prędkości przepływu wody, termice wody, zacienieniu, z potokami żwirowymi i obecnością w korycie dużych form kamiennych, czyli zapewnione zostały najlepsze warunki dla ryb łososiowatych.

Na brzegach rzek wykonane zostały nasadzenia drzew, by zacienić taflę wody, co przyczyniło się do spadku temperatury wody (ograniczenia nagrzewania) oraz zahamowania rozwoju roślinności na dnie koryta rzeki. Ponadto takie nasadzenia stanowią naturalną barierę biologiczną, zmniejszając dopływ zanieczyszczeń. Projekt zrealizowany został na obszarach Natura 2000: Dolina Iny koło Recza PLH320004, Dolina Krąpieli PLH320005, Ostoja Ińska PLB320008.

Wybrane efekty:

- zbudowano 28 przepławek (w tym zmodernizowano dwie istniejące) na rzece Inie i jej dopływach;
- zbudowano sztuczne tarliska dla ryb łososiowatych o powierzchni 300 m² na rzece Wardynce;
- zadrzewiono ok. 23 km brzegu rzeki.

1.1.13. Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów LIFE 10 NAT/PL/000655

Nazwa projektu: Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów

Beneficjent: Kampinoski Park Narodowy

Okres realizacji: 2011-2015

Budżet: 5 568 653 EUR, w tym:

dofinansowanie KE: 2 784 326 EUR

dofinansowanie NFOŚiGW: 9 977 718 PLN

W momencie utworzenia Kampinoskiego Parku Narodowego (KPN), grunty prywatne stanowiły aż jedną trzecią jego powierzchni, a Park zamieszkały był przez ponad 16 tysięcy osób. W 1975 r. rozpoczęto program wykupu gruntów prywatnych. W ciągu 40 lat zdołano wykupić blisko 11 tys. ha (ok. 80% zaplanowanej powierzchni), a liczba mieszkańców Parku spadła do zaledwie 1800 osób. Problem własności prywatnej nadal jednak pozostawał do końca nierozwiązany, co powodowało uniemożliwienie wielu działań ochronnych, np. zwalczania gatunków obcych. Dzięki projektowi LIFE, Park Narodowy mógł wykupić dodatkowe 200 ha, jednocześnie zapewniając środki finansowe na renaturyzację wykupionych obszarów. Po wykupieniu każdej działki, na zasadach dobrowolności, eksperci – ornitolog, entomolog i botanik – na podstawie badań w terenie, wydawali

zalecenia dotyczące dalszych działań ochrony czynnej. O wyborze konkretnych działań decydowało także położenie danej nieruchomości, warunki siedliskowe, stopień pokrycia zadrzewieniami oraz znajdujące się na terenie budowle wytworzone przez człowieka (np. domy, płoty, rowy itp.).

W projekcie stosowano koszenie, odkrzaczanie i zalesianie. Czwartym działaniem były selektywne nasadzenia, wspierające naturalną sukcesję. Część gruntów, wykupywanych na terenie Parku, przestała być użytkowana przez właścicieli już wiele lat temu. Pojawiły się na nich zarośla i zadrzewienia, porośnięte głównie przez gatunki lekkonasienne (brzoza, sosna), inicjujące naturalną sukcesję. Aby wesprzeć te naturalne procesy i przyspieszyć kolejne ich etapy, dosadzane były ciężkonasienne gatunki drzew, takich jak dąb i grab oraz krzewy, takie jak kalina, głóg i dereń. W przyszłości te drzewa i krzewy będą stanowić bazę nasienną do dalszego rozwoju i wytworzenia lasu o pełnym składzie gatunkowym, odpowiednim dla zajmowanego siedliska.

Dodatkowymi działaniami w ramach projektu były rozbiórki 18 opuszczonych gospodarstw. Przeprowadzony został także monitoring gatunków inwazyjnych, stanowiący pierwszy krok do ich zwalczania. Zorganizowana została ponadto seria zajęć, o charakterze edukacyjnym, przeznaczonych dla dzieci i młodzieży.

Utworzony również został system informacji geograficznej, tj. geobaza gruntów, ułatwiająca zarządzanie zarówno nimi, jak i zasobami przyrodniczymi oraz integrująca dotychczasowe bazy danych w KPN.

Wybrane efekty:

- wykupienie 200 ha gruntu na terenie KPN;
- przeprowadzenie zabiegów ochrony czynnej na wykupionych obszarach, w tym koszenie na 132 ha, odkrzaczanie na 5 ha, zalesienie 10 ha;
- utworzenie zintegrowanego systemu informacyjnego typu GIS, ułatwiającego zarządzanie wykupywanymi gruntami.

1.1.14. Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy LIFE11 NAT/PL/000422

Nazwa projektu: Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy

Beneficjent: Biebrzański Park Narodowy

Okres realizacji: 2012-2019

Budżet: 4 817 551 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 408 775 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 8 224 906 PLN

Dolina Górnej Biebrzy charakteryzuje się mozaiką przestrzenną siedlisk, na które składają się rozległe kompleksy torfowisk alkalicznych, wyjątkowych w skali kraju, a także torfowiska przejściowe oraz bory i lasy bagienne. Prowadzone w przeszłości na dużą skalę odwodnienia na cele rolnicze, a następnie porzucenie użytkowanych mokradeł z upływem lat, przyczyniły się do zmiany ich funkcjonowania oraz pogorszenia warunków siedliskowych rzadkich w Polsce i Europie gatunków roślin (m.in. lipiennik Loesela, skalnica torfowiskowa) i zwierząt (m.in. wodniczka, cietrzew, orlik krzykliwy).

Na początku projektu, przy wsparciu danych i analiz teledetekcyjnych, wykonany został Numeryczny Model Terenu oraz mapy roślinności, by móc odpowiednio dobrać i zaplanować działania.

Następnie przeprowadzony został wykup 665 ha gruntów oraz wydzierżawione zostało 89 ha gruntów na okres 20 lat. Tereny te, z ekonomicznego punktu widzenia mało wartościowe dla ich właścicieli, były niezwykle cenne przyrodniczo.

Następnie przystąpiono do poprawy stosunków wodnych i zatrzymania wody na mokradłach. Na obszarach Kamienna Nowa i Szuszałewo utworzono łącznie 15 budowli piętrzących (zastawki, progi, przepusty). Przeprowadzone zostały także zabiegi usuwania drzew i krzewów na 140 ha oraz koszenia na 150 ha mokradeł. Zarastanie obszarów bagiennych na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci spowodowało zwiększenie powierzchni lasów. Stan ten był jednak dotychczas nieuregulowany. Wykonana więc została aktualizacja ewidencji gruntów, w wyniku której okazało się, że przybyło 178 ha lasów ewidencyjnych, w tym siedlisk sieci Natura 2000 – bory i lasy bagienne, leżące zarówno w Biebrzańskim Parku Narodowym, jak i jego otulinie. Aby prawidłowo nimi gospodarować, włączając potrzeby ochrony przyrody, przygotowane zostały plany urządzania lasu. Lasy bagienne, mimo trudnej dostępności, związanej z położeniem oraz podmokłym podłożem, były wciąż źródłem materiału opałowego dla wielu mieszkańców. Zatem by zwiększyć możliwość ochrony tych terenów, wprowadzony został program kompensacji – w zamian za częściowe lub całkowite wstrzymanie wycinek i pozostawianie martwego drewna w lesie, właścicielom lasów wypłacane były rekompensaty. Programem objętych zostało 100 ha lasów prywatnych. Działanie, oprócz efektów w terenie, pozwoliło na prowadzenie w ciągu kolejnych 10 lat obserwacji zmian zachodzących w lasach bagiennych, nieeksploatowanych tak silnie przez człowieka.

Wybrane efekty:

- podniesienie poziomu wód gruntowych na obszarach mokradeł, poprzez wybudowanie 15 budowli piętrzących wodę na rowach melioracyjnych;
- wykupienie 665 ha gruntów oraz dzierżawa na okres 20 lat dodatkowych 89 ha;
- ukierunkowanie turystycznego udostępnienia Parku, poprzez wybudowanie 5 wież widokowych, 6 wiat i 12 zadaszeń turystycznych, wyposażonych w stoły i ławki.

1.1.15. Ochrona torfowisk alkalicznych w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej LIFE11 NAT/PL/000423

Nazwa projektu: Ochrona torfowisk alkalicznych
w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej

Beneficjenci: Klub Przyrodników; Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Gdańsku; Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Olsztynie

Okres realizacji: 2012-2018

Budżet: 1 809 081 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 904 540 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 212 627 PLN

Celem projektu było zahamowanie procesu degradacji oraz poprawa lub zachowanie właściwego stanu torfowisk alkalicznych (7230) Polski północnej na 30 obszarach Natura 2000, jako siedliska występowania wielu rzadkich, chronionych i skrajnie zagrożonych gatunków roślin, w tym szczególnie gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej (skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus*, lipiennika Loesela *Liparis loeselii* i mchu haczykowca błyszczącego *Hamatocaulis vernicosus*). Wśród wybranych obszarów znalazło się 89 najcenniejszych i najlepiej zachowanych torfowisk alkalicznych kraju, w obrębie między innymi Doliny Rurzyca, Puszczy Augustowskiej, Pojezierza Kaszubskiego, Doliny Słupi – łącznie na terenie 6 województw: lubuskiego, wielkopolskiego, zachodniopomorskiego, pomorskiego, warmińsko-mazurskiego i podlaskiego. Działania zaplanowane

i zrealizowane w ramach tego projektu przez Klub Przyrodników objęły wykupy gruntów (33 ha) oraz powstrzymanie sukcesji roślin drzewiastych (wykaszenie i odkrzaczanie) na powierzchni 169 ha. Na obszarze objętym projektem prowadzone były działania ochrony czynnej dostosowane do lokalnych warunków. Ich celem było przede wszystkim zahamowanie nadmiernego odpływu i podniesienie poziomu wód gruntowych na torfowiskach. Dzięki podniesieniu poziomu wody zdołano zahamować proces mineralizacji i eutrofizacji powierzchniowej warstwy torfowisk, co miało na celu zatrzymanie na tych cennych obszarach procesu spadku różnorodności biologicznej, spowodowanego ekspansją gatunków charakterystycznych dla siedlisk o niższej wilgotności, np. drzew i krzewów. W ramach realizacji projektu, przeprowadzony został także wykup najcenniejszych i zarazem najbardziej zagrożonych terenów torfowisk, łącznie 33 ha. Na wykupionych działkach wykonane zostały inwentaryzacje przyrodnicze. Ponadto złożone zostały wnioski o utworzenie rezerwatów na tych terenach. Ponadto, zrealizowano szereg działań edukacyjnych, mających na celu upowszechnianie metod ochrony torfowisk alkalicznych, na bazie dobrych praktyk, wdrażania planów ochrony i planów zarządzania, oraz promowanie ich jako obszarów akumulujących CO₂, przez co przeciwdziałających zmianie klimatu, a także akumulujących wodę, co z kolei ogranicza skutki efektu cieplarnianego.

Wybrane efekty:

- wybudowanie 130 zastawek, przetamowań i innych obiektów, służących poprawie warunków hydrologicznych;
- wykoszenie 175 ha torfowisk oraz usunięcie nalotu drzew i krzewów z powierzchni 195 ha;
- przygotowanie dokumentacji do ustanowienia 5 nowych rezerwatów przyrody;
- nasadzenie skalnicy torfowiskowej, wzmacniające istniejące populacje lub tworzące nowe subpopulacje w 13 miejscach.

1.1.16. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów LIFE11 NAT/PL/000424

Nazwa projektu: Budowa niebieskiego korytarza

ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów

Beneficjenci: Państwowe Gospodarstwo Wodne „Wody Polskie” – Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Szczecinie; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie

Okres realizacji: 2012-2019

Budżet: 5 407 999 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 703 999 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 9 342 571 PLN

Na przestrzeni wieków, w wyniku działalności człowieka na wielu rzekach w całym kraju powstawały różnego rodzaju zapory, które stanowiły przeszkody dla migracji ryb i innych organizmów wodnych. Część rzek wykorzystywana była jako źródło energii, z innych pozyskiwano wodę na potrzeby przemysłu i rolnictwa, jeszcze inne wykorzystywane były jako drogi transportowe. Gospodarcze wykorzystanie rzek miało i nadal ma znaczący wpływ na ich ekosystemy i integralność przyrodniczą.

Ryby, jak i wiele innych organizmów wodnych, odbywają wędrówki na różne odległości.

Jednośrodowiskowe przemieszczają się w obrębie danej rzeki, jeziora, zbiornika zaporowego lub systemu rzeczno. Dwuśrodoowiskowe migrują między wodami morskimi, a śródlądowymi. Umożliwienie tej wędrówki,

a także zapewnienie biologicznej drożności rzek, jest podstawowym warunkiem dobrego funkcjonowania ekosystemu rzeczno. Zatem w wypadku, gdy istnienie poprzecznych przegród na rzece (np. urządzeń hydrotechnicznych, takich jak tamy, jazy, śluzy) stanowi problem przyrodniczy, rozwiązaniem jest wybudowanie w ich sąsiedztwie tzw. przepławek. W projekcie LIFE dotyczącym budowy niebieskiego korytarza ekologicznego rzeki Regi, zaplanowano działania służące przywróceniu optymalnych warunków dla występujących tam ryb, m.in. kozy, głowacza białopłetwego, różanki, minoga rzeczno i minoga strumieniowego, a także odbudowanie silnej populacji łososa w zlewni rzeki Regi. Projekt był realizowany na obszarach Natura 2000 Brzeznicka Węgorza PLH320002 i Dorzecze Regi PLH320049. Najważniejszym działaniem było zbudowanie przepławek, które zostały umieszczone w korycie rzeki. Dzięki temu wykup gruntów graniczących z rzekami nie był konieczny. Ponadto, takie umiejscowienie przepławek, utrudniło kłusownikom dostęp do miejsc, w których ryby są bardziej narażone na nielegalny połów. Zostały także wybudowane sztuczne tarliska oraz powiększono powierzchnię istniejących tarlisk. Wybudowane tarliska mają odpowiednią prędkość przepływu wody, zacienienia z potokami żwirowymi i dużymi formami kamiennymi w korycie. Przez co zapewnione zostały najlepsze możliwe warunki dla tarła ryb łososiowatych. Wzdłuż rzek nasadzone zostały drzewa, by zacieniały taflę wody, co spowodowało spadek temperatury wody poprzez ograniczenie nagrzewania oraz zahamowanie rozwoju roślinności na dnie koryta rzeki. Ponadto nasadzenia takie stanowią naturalną barierę biologiczną, zmniejszającą dopływ zanieczyszczeń ze zlewni.

Wybrane efekty:

- wybudowanie 23 przepławek na rzece Rega i jej dopływach;
- powiększenie istniejących i stworzenie sztucznych tarlisk o łącznej powierzchni 12 125 m²;
- posadzenie 35 tys. drzew wzdłuż 47 km brzegu rzeki.

1.1.17. Czynna ochrona nizinnej populacji głuszca na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej LIFE11 NAT/PL/000428

Nazwa projektu: Czynna ochrona nizinnej populacji głuszca na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej

Beneficjenci: Nadleśnictwo Ruszów; Nadleśnictwo Głęboki Bród

Okres realizacji: 2012-2018

Budżet: 5 312 007 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 656 003 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 9 561 612 PLN

Projekt objął kompleksowe działania z zakresu czynnej ochrony nizinnych populacji głuszca (*Tetrao urogallus*) na terenie dwóch nadleśnictw. W Borach Dolnośląskich, gdzie w 2008 r. żyło już tylko kilka osobników, w 2009 r. rozpoczęto działania na rzecz restytucji gatunku. W Puszczy Augustowskiej natomiast, tempo spadku liczebności głuszca w ciągu poprzednich 15 lat wynosiło ponad 7% rocznie, a populacja w 2011 r. wyniosła zaledwie 16 kogutów. Postępujący na obydwu terenach spadek liczebności tych ptaków, wpływał na znaczne ograniczenie ich zmienności genetycznej. Głuszcę narażony był na wiele zagrożeń. Jego krytycznie niska liczebność oraz izolacja poszczególnych populacji, implikowała pilność zabiegów ochronnych. Negatywny wpływ miało ciągłe przekształcanie środowiska bytowania gatunku,

szczególnie osuszanie siedlisk, nadmierna presja drapieżników oraz nasilająca się antropopresja. W ramach projektu, tereny projektu zasiedlone zostały młodymi ptakami z hodowli krajowych (w Kadzidłowie oraz w Nadleśnictwach Wiśla, Leżajsk i Głęboki Bród). Została dokonana również translokacja dzikich głuszców ze Skandynawii i Rosji.

Blisko połowa wypuszczonych ptaków została wyposażona w nadajniki radiotelemetryczne, posiadające czujniki aktywności oraz śmiertelności. Dzięki uzyskanym danym, możliwe było określenie przeżywalności osiedlanych głuszców, ewentualnych przyczyn śmiertelności, arealów bytowania i preferencji siedliskowych, zasięgu migracji. Pomiarów telemetrycznych dostarczyły też dane o sukcesie rozrodczym ptaków, odchowywanych różnymi metodami, jak i translokowanych.

Zagrożeniem dla głuszców były zbyt liczne ssaki drapieżne (lis, jenot, kuna, borsuk, norka amerykańska oraz szop praczy), zatem konieczne było zredukowanie ich liczebności.

W celu poprawy środowiska bytowania głuszca, zbudowane zostały urządzenia małej retencji, tj. zastawki i oczka wodne. Usunięta także została nadmierna ilość podrostu i podszytu, by struktura siedliska była optymalna. Ponadto, płatowo wykaszane były wysokie, mało produktywne borówczyska. Znakowane były metalowe siatki ogrodzeń upraw leśnych, aby zmniejszyć ryzyko kolizji z ptakami, a nawierzchnia dróg leśnych była punktowo przykrywana żwirem, stanowiącym źródło gastrolitów.

Wybrane efekty:

- poprawa siedlisk i bazy żerowej w obu obszarach, na co najmniej 129 000 ha;
- usunięcie nadmiernych zarośli drzew i krzewów oraz roślinności dna lasu, na łącznie 501 ha;
- osiągnięcie stabilnej populacji głuszca w Borach Dolnośląskich, obejmującej 90-110 dorosłych ptaków oraz stabilnej populacji w Puszczy Augustowskiej, na poziomie 80-100 ptaków, dzięki osiedleniu łącznie 406 ptaków.

1.1.18. Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska” LIFE11 NAT/PL/000431

Nazwa projektu: Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska”

Beneficjent: Wigierski Park Narodowy

Okres realizacji: 2012-2017

Budżet: 3 046 808 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 523 404 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 484 252 PLN

Projekt LIFE Wigierskiego Parku Narodowego był odpowiedzią na różnorodne potrzeby ochrony, zarówno gatunków, jak i siedlisk. Dotyczył m.in. presji antropogenicznej na cenne siedliska oraz gatunków inwazyjnych i śmiertelności płazów.

Poważne zagrożenie dla rodzimej przyrody Ostoi Wigierskiej stanowi ekspansja niecierpka gruczołowatego – inwazyjnego gatunku obcego. Zbyt liczny, powoduje wypieranie lokalnych gatunków, tworząc monokultury oraz zmieniając charakter zbiorowisk i właściwości siedlisk. W konsekwencji następuje zubożenie zarówno flory, jak i fauny danego obszaru.

W ramach projektu realizowane były zabiegi zwalczania niecierpka gruczołowatego, głównie w dolinie rzek Czarna Hańcza i Wiatrołuża oraz wzdłuż brzegów jezior Wigry i Czarne k. Bryzgla. Polegały one na ręcznym lub mechanicznym usuwaniu (wyrwaniu lub wykaszaniu) roślin, od 5 do 7 razy w jednym

sezonie wegetacyjnym. Wielokrotne usuwanie roślin w sezonie, przy jednoczesnym niedopuszczaniu do zawiązywania się i wysypywania nasion, przyspieszyło znacząco proces pozbywania się nasion niecierpka gruczołowatego zdeponowanych w glebie. Pozyskana biomasa była usuwana poza obszar działania i składowana w wyznaczonych miejscach kompostowania, do naturalnego rozkładu. Wieloletnie badania migracji i śmiertelności płazów na drogach pozwoliły wytypować miejsca, w których należało wdrożyć specjalną opiekę. Wybudowane zostały dwa systemy przepustów, składające się z: tuneli wybudowanych w poprzek drogi, umieszczonych po obu stronach drogi barier naprowadzających – ukierunkowujących ruch płazów w stronę otworów tunelu, a także portali łączących bariery z tunelami oraz stopryniem wbudowanych w poprzek dróg bocznych, uniemożliwiających wejście płazów na drogę. Pierwszy z systemów składał się z 6 tuneli, 500 m barier naprowadzających i 32 m stopryniem, i został wybudowany w miejscowości Krzywe. Drugi, składający się z 5 tuneli, 500 m barier naprowadzających i 8 m stopryniem, usytuowany został w północnej części obszaru „Ostoy Wigierskiej” – na drodze powiatowej Okuniowiec-Wiatrołuża. Dzięki temu działaniu, o ponad 90% zmniejszyła się śmiertelność płazów na zabezpieczonych odcinkach dróg.

Wybrane efekty:

- wykupienie ponad 71 ha gruntów, na których znajdują się cenne gatunki i siedliska oraz gruntów stanowiących istotny element w integracji obszaru Natura 2000;
- znaczące ograniczenie występowania niecierpka gruczołowatego na powierzchni ponad 50 ha – na niektórych stanowiskach nawet o 95%;
- wybudowanie dwóch systemów przepustów, umożliwiających płazom bezpieczną migrację.

1.1.19. Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd LIFE11 NAT/PL/000432

Nazwa projektu: Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd

Beneficjenci: Województwo Śląskie – Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego

Okres realizacji: 2012-2017

Budżet: 1 780 837 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 890 418 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 205 504 PLN

Wyżyna Krakowsko-Częstochowska jest regionem leżącym w południowej Polsce. Otwarte przestrzenie, wzgórza zakończone charakterystycznymi wapiennymi ostańcami skalnymi, suche doliny krasowe, mnogość jaskiń, bogactwo przyrodnicze oraz liczne ruiny jurajskich warowni, stanowią swoisty rys tej krainy. Jednym z charakterystycznych siedlisk, porastających wapienne wzniesienia, są murawy kserotemiczne i to one stanowiły obszar zainteresowania Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego (ZPKWŚ) w realizowanym projekcie LIFE. Jednym z zagrożeń dla tych cennych przyrodniczo obszarów jest nadmierna presja turystyczna. Często turyści zdeptywali i nieświadomie niszczyli siedlisko, czy zostawiali w nim śmieci. Dlatego ZPKWŚ podjął się przeprowadzenia działań prewencyjnych

i edukacyjnych. Patrole przedstawicieli jednostek Policji, Straży Leśnej i ZPKWŚ przez 85 weekendów monitorowały najcenniejsze przyrodniczo obszary. Patrole pod hasłem „Trzy jednostki – wspólny cel – chrońmy Jurę w każdy dzień” miały charakter prewencyjny, jednak w wypadku stwierdzenia rażących wykroczeń przeciw przyrodzie, na sprawców nakładane były przez Policję lub Straż Leśną mandaty karne.

By zmniejszyć skalę problemu niszczenia siedlisk, postawiono na edukację. Zorganizowane zostały warsztaty, spotkania z mieszkańcami, przygotowane specjalne pakiety informacyjne do wykorzystania przez nauczycieli.

Prowadzone były także działania związane z ochroną czynną. Zakupionych zostało od właścicieli prywatnych ponad 10 ha gruntów cennych przyrodniczo.

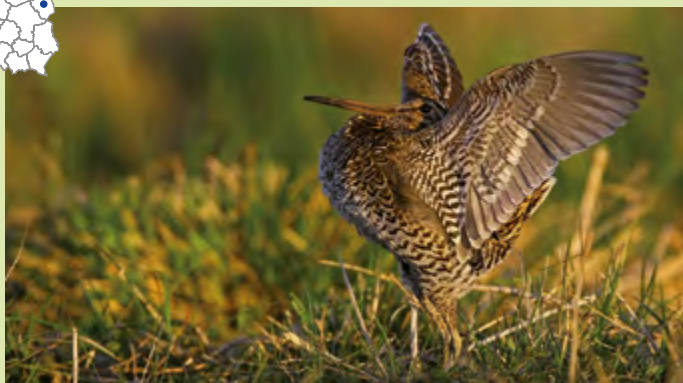
Na gruntach tych oraz pozostałych, będących już własnością parków, przeprowadzone zostały zabiegi związane z usuwaniem podrostów drzew i krzewów oraz inwazyjnych gatunków obcych, przede wszystkim rdestowca sachalińskiego. Dzięki temu, możliwe było wprowadzenie wypasu zwierząt gospodarskich na przygotowane tereny muraw kserotemicznych. Wypas pozwolił na utrzymywanie efektów projektu, także w przyszłości – regularne zgryzanie pędów przez zwierzęta nie pozwala bowiem na odrost drzew i krzewów.

Projekt zrealizowany był w czterech ostojach Natura 2000: Olsztyńsko-Mirowskiej, Złotopotockiej, Kroczyckiej, Środkowojurajskiej.

Wybrane efekty:

- zakupienie 10,87 ha gruntów cennych przyrodniczo;
- objęcie wypasem 100,7 ha powierzchni siedlisk ciepłolubnych, usunięcie podrostów drzew i krzewów na powierzchni 74,72 ha oraz usunięcie rdestowca sachalińskiego na obszarze 1,5 ha;
- ochrona muraw naskalnych na 337 drogach wspinaczkowych (1564 ringów i 323 stanowisk zjazdowych).

1.1.20. Czynna ochrona dubelta *Gallinago media* w obszarze Natura 2000 Dolina Górnej Narwi LIFE11 NAT/PL/000436

Nazwa projektu: Czynna ochrona dubelta *Gallinago media* w obszarze Natura 2000 Dolina Górnej Narwi

Beneficjenci: Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Natura International Polska

Okres realizacji: 2012-2016

Budżet: 2 113 851 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 056 925 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 850 207 PLN

Dubelt jest średniej wielkości ptakiem wędrownym z rodziny bekasowatych. Występuje najczęściej w rozległych dolinach średnich i małych rzek o charakterze nizinnym, na torfowiskach niskich poza dolinami rzecznyymi oraz na rozległych kompleksach łąk o podłożu torfowym. Preferuje tereny otwarte i płaskie, w strefie dolin zalewowych o urozmaiconej rzeźbie terenu. Gniazduje bardzo nielicznie we wschodniej części kraju – na Podlasiu i Lubelszczyźnie – oraz skrajnie nielicznie w północnej części Mazowsza, w Wielkopolsce i efemerycznie na Pomorzu Zachodnim. Na Podlasiu, gdzie występuje ponad 70% krajowej populacji dubelta, najważniejszymi lęgowiskami są: Kotlina Biebrzańska, dolina Narwi oraz doliny rzeczne w Puszczy Knyszyńskiej. Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków postanowiło skupić swoje działania na dolinie Narwi. Dubelt wyróżnia się na tle innych gatunków zachowaniami godowymi. Samce dubeltów gromadzą

się na niewielkich arenach (tokowiskach), na których wykonują taniec godowy – prężą się i dynamicznie rozkładają skrzydła oraz wydają wyrafinowane dźwięki. W ten sposób starają się uwieść samice. Rytuał rozpoczyna się o zmierzchu i trwa aż do świtu. Najwytrwalsze samce potrafią tokować bez wytchnienia całą noc.

Oprócz działań, będących dobrymi praktykami w ochronie gatunków wodno-błotnych – tj. koszenia, wypasu czy wykupu gruntów – istotnym elementem projektu była inwentaryzacja przyrodnicza. Nadajniki VHF (radiowe) pozwalały podążać, dosłownie krok w krok, za dubeltami. Dzięki temu ornitolodzy odnajdowali miejsca, w których ptaki żerowały, co pozwoliło na określenie terenów przez nie preferowanych. Ptaki wybierały miejsca o lekko wilgotnej glebie, porośnięte rzadką, niewysoką roślinnością. Okazało się również, że ptaki chętnie żerowały tam, gdzie pasą się zwierzęta – krowy i konie. Loggery GPS pozwoliły natomiast na określenie wielkości areałów osobniczych dubeltów, tj. obszarów wykorzystywanych przez poszczególne osobniki w trakcie sezonu lęgowego – jak również wielkości areałów tokowisk, czyli sumarycznego obszaru wykorzystywanego przez ptaki z danego tokowiska na przestrzeni wielu lat. Dziś wiemy, że aby zapewnić dubeltom idealne warunki do życia, należy użytkować obszar ok. 200 ha w sposób sprzyjający gatunkowi. Natomiast wykorzystywane w projekcie geolokatory określały przybliżoną pozycję ptaków w oparciu o godzinę wschodu i zachodu słońca. W efekcie pozwoliło to na prześledzenie trasy ptaków na zimowiska oraz na określenie średnich dat rozpoczęcia i zakończenia wędrówek.

Wybrane efekty:

- wykupienie 184,5 ha gruntów, w całości przeznaczonych na ochronę dubelta;
- wykoszenie 258 ha łąk i pastwisk oraz wybudowanie 14 550 m ogrodzeń obszarów, na których wypasały się krowy i konie;
- przygotowanie Krajowego Programu Ochrony Dubelta.

1.1.21. Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica LIFE12 NAT/PL/000012

Nazwa projektu: Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica

Beneficjent: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach

Okres realizacji: 2014-2017

Budżet: 2 580 056 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 290 028 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 515 098 PLN

„Szachownica” jest jednym z najdłuższych systemów jaskiniowych Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej. Jest położona na terenie gminy Lipie, w północnej części województwa śląskiego. System podziemi powstał w wyniku rozmycia wapiennego wzgórza, znajdującego się na kierunku odpływu topniejącego lądolodu zlodowacenia środkowopolskiego. Według badań, jaskinia powstała około 150 tysięcy lat temu, a odkryta została podczas eksploatacji wapienia przez miejscową ludność. Wydobywanie trwało do 1962 r. i spowodowało zniszczenie znacznej części korytarzy i rozczłonkowanie pierwotnie jednolitego systemu jaskiniowego. Jaskinia w zasadzie pozbawiona jest szaty naciekowej. Jedyną występującą tu formą są niewielkie grzybki. W ścianach jaskini odsłaniają się jednak liczne skamieniałości: amonity, belemnity, gąbki, a także

struktury stromatolitowe i inne. Obecnie obiekt składa się z pięciu osobnych jaskiń, z których największą jest „Szachownica I”, o długości korytarzy około 600 m. Warunki panujące w jaskini – niewielka zmienność termiczna i nieograniczona liczba kryjówek – są idealne dla nietoperzy. Zimujące tu osobniki reprezentują dziesięć różnych gatunków, a wśród nich są cztery chronione prawem unijnym: mopek, nocek Bechsteina, nocek tydkowłosy, nocek duży. Ze względu na walory, jaskinia została włączona do sieci obszarów Natura 2000, jako obszar Szachownica PLH240004. W ramach wyznaczonej ostoi, chronione jest również siedlisko przyrodnicze, wymienione w Załączniku I Dyrektywy Siedliskowej *jaskinie nieudostępnione do zwiedzania 8310*.

Głównym problemem Szachownicy były zmiany wprowadzone w niej przez człowieka. Wcześniejsza eksploatacja wapienia uruchomiła szereg niepokojących procesów – sztucznie powiększone otwory wejściowe do podziemi spowodowały zmiany mikroklimatu, co spotęgowało procesy wietrzenia skał. Groziło to zawaleniem stropu, a w następstwie utratą siedliska kilku tysięcy nietoperzy.

Na podstawie sporządzonej przez Główny Instytut Górnictwa dokumentacji technicznej, wykonane zostały prace budowlane. Wzmocniono strukturę skalną górotworu – zastosowano kombinację iniekcji, kotwienia oraz fizycznego podparcia stropów. Ponadto, ściany jaskini zostały opięte siatką, a ich struktura wzmocniona kotwami iniekcyjnymi.

Wybrane efekty:

- zapewnienie schronienia dla dużej populacji nietoperzy – co roku hibernuje tam ponad 2 tys. osobników 10 gatunków nietoperzy;
- zabezpieczenie na stałe fragmentów stropu i ociosów jaskini, przy zachowaniu liczby i kubatury pomieszczeń wykorzystywanych przez nietoperze;
- powołanie punktu informacji przyrodniczej, który usprawnił ochronę jaskini, bezpośrednio wpływając na poszerzenie wiedzy na temat przyrody.

1.1.22. Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000 LIFE12 NAT/PL/000031

Nazwa projektu: Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000

Beneficjent: Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Krakowie

Okres realizacji: 2013-2017

Budżet: 2 365 229 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 182 614 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 730 460 PLN

Północna część Pustyni Błędowskiej to wojskowy teren ćwiczeń, pozostający w dyspozycji Ministerstwa Obrony Narodowej. Wykorzystywany jest głównie jako teren zrzutu spadochroniarzy, sprzętu bojowego i zaopatrzenia. Zbieżność celów ochrony przyrody i potrzeb wynikających z wojskowego użytkowania terenu spowodowała, że już wcześniej prowadzono tam prace utrzymaniowe. By ułatwić lądowanie skoczków spadochronowych, usuwane były drzewa i krzewy, co było również korzystne dla typowej napiaskowej flory i fauny Pustyni.

Teren ok. 374 ha, zarządzany przez Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Krakowie, prawie w całości znajduje się w obszarze Natura 2000 PLH120014 Pustynia Błędowska. Wiadomo było, że mogą tam znajdować się przedmioty wybuchowe i niebezpieczne, pozostałe po okresie wojennym. W związku z tym, przed realizacją projektu oczyszczono teren do głębokości

ok. 30 cm, a w miejscach, gdzie planowano bardziej zakrojone prace – do głębokości 1,2 m. Ponadto w czasie oczyszczania terenu odnaleziono ok. 4,5 tony śmieci komunalnych oraz znaczne ilości złomu.

W wyniku prowadzonych prac wykryto około 9500 przedmiotów wybuchowych i niebezpiecznych. Po przygotowaniu terenu, możliwe było rozpoczęcie działań czynnej ochrony, polegających na usuwaniu drzew i krzewów. Bezpośrednim celem projektu było osiągnięcie właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych – muraw napiaskowych oraz wydm śródlądowych na powierzchni ok. 217 ha. Prace związane z usuwaniem drzew i krzewów zostały przeprowadzone na niemal całym terenie objętym projektem, czyli na powierzchni ok. 366 ha. Z działania tego wyłączona była enklawa o powierzchni ok. 8 ha, ze względu na występowanie tam cennych gatunków roślin, a także ochronę siedlisk ptaków.

W czasie trwania projektu korzystano z doświadczeń i udoskonalono metody czynnej ochrony siedlisk napiaskowych, opracowane podczas poprzedniego projektu, realizowanego przez Gminę Klucze na części Pustyni Błędowskiej. Wszystkie prace były wykonywane na czynnym placu ćwiczeń wojskowych, dlatego rozpowszechnianie informacji o projekcie było jego bardzo istotnym elementem. Przeprowadzona została akcja edukacyjno-promocyjna, skierowana zarówno do odbiorcy masowego, na przykład cykl reportaży w telewizji publicznej, jak i bezpośrednio do instytucji wojskowych oraz osób pracujących na innych terenach wojskowych, ze szczególnym uwzględnieniem czynnych poligonów.

Wybrane efekty:

- oczyszczenie terenu Pustyni z niewybuchów, niewypałów, śmieci i złomu;
- usunięcie drzew i krzewów niemal na powierzchni ok. 366 ha;
- przywrócenie przyrodzie naturalnego charakteru północnej części Pustyni Błędowskiej, wraz z ochroną dwóch siedlisk naturowych.

1.1.23. Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny” LIFE12 NAT/PL/000034

Nazwa projektu: Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny”

Beneficjent: Pieniński Park Narodowy

Okres realizacji: 2013-2019

Budżet: 1 276 538 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 638 269 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 295 696 PLN

Słowo mozaika najlepiej charakteryzuje obszar Pienin. Ogromnemu bogactwu przyrodniczemu i zróżnicowaniu krajobrazowemu towarzyszy mozaika rozdrobnionej własności gruntów oraz metod ochrony, koniecznych dla zachowania jego specyfiki. Pieniński Park Narodowy, w ramach projektu LIFE, postanowił przywrócić tradycyjną, ekstensywną gospodarkę na wykupionych w ramach projektu gruntach oraz ograniczyć negatywny wpływ człowieka na przyrodę Pienin, przez wykonywanie zabiegów ochronnych. Działania ochrony czynnej dotyczyły muraw kserotermicznych, górskich łąk konietlicowych i mietlicowych, młak górskich, żyznych buczyn i ciepłolubnych buczyn storczykowych. Wszystkie działania poprzedzone zostały wykupem gruntów w rękę właścicieli prywatnych, bowiem skomplikowana struktura własności znacznie utrudniała prowadzenie działań z zakresu ochrony czynnej. Do ochrony siedlisk wybrane zostały najlepsze dostępne techniki. Działania obejmowały przede

wszystkim usuwanie krzewów i podrostów drzew z łąk i muraw, usuwanie inwazyjnych gatunków obcych (głównie rdestowców) oraz wprowadzanie wypasu. Na uwagę zasługuje działanie podjęte przez Park, a polegające na pogodzeniu wypasu owiec z ochroną miejsc rozrodu płazów – m.in. traszki karpackiej, traszki górskiej i kumaka górskiego. W 5 punktach, w rejonie polany Majerz w Hałuszowej, utworzone zostały oczka wodne, w których mogły bytować i rozmnażać się płazy. Ponadto zabezpieczony został wysięk wód tak, by umożliwić pojenie zwierząt gospodarskich, przy jednoczesnym uniemożliwieniu zadeptywania przez nie siedlisk płazów. Dodatkowo, na polanie zamontowane zostały nowe poidła dla owiec, tak by uniezależnić proces pojenia od naturalnych źródeł wody.

Ponad 40% gruntów w obszarze „Pieniny” to grunty prywatne, wspólnotowe, gminne itp., co stanowiło jedno z największych utrudnień w prowadzeniu działań ochronnych. Ochrona czynna, w takich wypadkach, może bowiem powodować konflikty i niechęć lokalnych społeczności. Dlatego przeprowadzone zostały szeroko zakrojone działania upowszechniające i edukacyjne.

Ostatnią grupą były działania informacyjne, ukierunkowane na zmniejszenie negatywnego wpływu turystów na cenne przyrodniczo siedliska. Poprawione zostały także wybrane szlaki piesze, tak by siedliska wzdłuż nich lepiej reprezentowały najważniejsze walory Parku.

Wybrane efekty:

- objęcie zabiegami ochronnymi 24 ha łąk i zaniechanie użytkowania gospodarczego 16 ha lasów na gruntach wykupionych od właścicieli prywatnych;
- ograniczenie negatywnego wpływu ruchu turystycznego wzdłuż szlaków turystycznych na łącznej długości 1260 m;
- usunięcie gatunków inwazyjnych wzdłuż Dunajca, na odcinku około 10 km.

1.1.24. Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej LIFE12 NAT/PL/000053

Nazwa projektu: Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej

Beneficjent: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie

Okres realizacji: 2013-2018

Budżet: 1 540 186 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 155 139 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 540 188 PLN

Najcenniejszym siedliskiem, występującym w obszarach Natura 2000 Wyżyny Miechowskiej, są murawy kserotermiczne (6210), uznawane za jedno z najbogatszych florystycznie zbiorowisk w Polsce. Obszary Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej, oprócz muraw kserotermicznych, chronią kilka typów siedlisk – zarośla jałowca pospolitego w murawach nawapiennych i wrzosowiskach oraz grądy środkowoeuropejskie i subkontynentalne. Na terenie Wyżyny Miechowskiej sieć Natura 2000 jest reprezentowana przez 21 obszarów, z czego 18 chroni siedliska muraw kserotermicznych i ciepłolubnych zarośli. Na 12 z nich postanowiono podjąć działania wspomagające przyrodę w zachowaniu tych siedlisk: Chodów-Falniów, Cybowa Góra, Giebułtów, Grzymałów, Kaczmarowe Doły, Kalina Mała, Komorów, Poradów, Pstroszyce, Sławice Duchowne, Uniejów Parcele, Widnica.

Istotnym problemem projektu było pozyskanie zgód od właścicieli gruntów na wejście w teren i przeprowadzenie zabiegów ochronnych. Pracownicy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie osobiście przekonywali mieszkańców do tych działań oraz walorów płynących z zachowania siedlisk. Zorganizowanych zostało 20 spotkań w urzędach gmin na terenie Powiatu Miechowskiego oraz około 600 wizyt indywidualnych. Dzięki temu uzyskane zostały zgody na wykonywanie zabiegów. Podczas kilku lat realizacji projektu, na Miechowszczyźnie zauważono zmianę w postrzeganiu ochrony przyrody. Najważniejszym działaniem w projekcie było zorganizowanie wypasu owiec i kóz na wybranych powierzchniach muraw. Wypasu nie tylko jako metody ochrony czynnej, lecz także lokalnego sposobu na promocję regionu, przynoszącego realne efekty ekonomiczne. Postawiono przy tym na owcę olkuską, rodzimą rasę, związaną z terenem Miechowszczyzny. Łącznie, ponad 150 owiec i 14 kóz pełniło rolę „żywych kosiarek”.

Jako działanie promujące projekt, opracowany został przewodnik przyrodniczo-turystyczny po 12 obszarach Natura 2000. Oprócz opisów obszarów, prezentuje on podstawowe szlaki komunikacyjne, służące do przemieszczania się rowerem, motocyklem lub samochodem. Zawiera także mapę z zaznaczonymi obszarami Natura 2000, pozostałymi formami ochrony przyrody na Wyżynie Miechowskiej, szlakami turystycznymi, ważniejszymi zabytkami i ciekawostkami antropologicznymi.

Wybrane efekty:

- zakupienie 157 szt. owiec olkuskich i 16 szt. kóz, które wypasano na powierzchni 21,52 ha;
- wydzierżawienie 21 działek o pow. 10 ha oraz zakupienie 23 działek o pow. 8,55 ha;
- wykarczowanie, ścięcie drzew i krzewów na powierzchni ponad 4 ha, a także skoszenie ok. 10 ha – w celu ochrony muraw i innych siedlisk przyrodniczych.

1.1.25. Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce

LIFE12 NAT/PL/000060

Nazwa projektu: Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce

Beneficjent: Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”

Okres realizacji: 2013-2018

Budżet: 3 429 042 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 714 521 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 172 276 PLN

Nietoperze należą do najbardziej zagrożonych zwierząt, dlatego wszystkie 25 gatunków nietoperzy występujących w Polsce objętych zostało ochroną ścisłą, a siedem z nich podlega ochronie na mocy prawa Unii Europejskiej. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura” jako priorytet określiło pomoc podkowcowi małemu, jako sztandarowemu gatunkowi projektu, oraz dwóm innym gatunkom –nockowi orzęsionemu i nockowi dużemu, które tak jak podkowiec mały, również korzystają ze strychów budynków.

Projekt skupił się na najistotniejszych zagrożeniach dla tych gatunków. Coraz częstsze zanikanie schronień nietoperzy wynikało z przeprowadzanych remontów niszczących dachów, poddaszy, zabytkowych budynków, stanowiących najważniejsze ostoje lęgowe nietoperzy. Zatem do remontów zastosowane zostały metody bezpieczne dla nietoperzy, z użyciem

blachy miedzianej lub wykorzystaniem jedynie bezpiecznych środków konserwujących. Wpłynęło to nie tylko na zabezpieczenie istnienia bezcennych stanowisk zagrożonych gatunków, ale również na stan okolicznych zabytków. Śmiało można powiedzieć, że remonty budynków, zwłaszcza sakralnych i zabytkowych, zrobiły więcej dla zmiany wizerunku nietoperzy w odbiorze społecznym, niż programy edukacyjne.

Jedną z nielicznych niedogodności, z którą związane jest sąsiedztwo nietoperzy, jest problem guana na poddaszach. Jako proste i skuteczne rozwiązanie, w najbardziej newralgicznych obiektach zbudowane zostały tzw. platformy na guano, pokryte śliską folią paroprzepuszczalną, z których guano można łatwo i bezpiecznie usunąć.

Naturalnym miejscem wybieranym przez nietoperze do hibernacji są podziemne kryjówki. Miejsca te, zwłaszcza jaskinie, stare kopalnie i fortyfikacje, bywają atrakcyjne dla ludzi, jako cel wypraw turystycznych. Zimowanie to dla nietoperzy szczególnie niebezpieczny etap w życiu, dlatego zamontowane zostały specjalne kraty, ograniczające dostęp do zimowisk, a zatem skutecznie zabezpieczające nietoperze.

W ramach projektu, utworzona została marka Kraina Podkowca – przeprowadzony został wybór Ambasadorów Krainy Podkowca, przyznawane były medale Złotego Podkowca oraz Znaki Jakości Kraina Podkowca.

Projekt w 2019 r. otrzymał nagrodę BEST LIFE NATURE PROJECTS.

Wybrane efekty:

- wzrost liczebności nietoperzy – podkowca małego o 35%, nocka dużego o 27%;
- wyremontowanie dachów na 9 budynkach, w tym większości na kościołach i cerkwiach;
- poprawienie warunków siedliskowych w 60 schronieniach letnich nietoperzy, w tym poprzez nasadzenia drzew oraz poprawę oświetlenia budynków na przyjazne nietoperzom.

1.1.26. Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce LIFE12 NAT/PL/000063

Nazwa projektu: Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce
Beneficjent: Stowarzyszenie „Człowiek i Przyroda”
Okres realizacji: 2013-2016
Budżet: 3 930 152 EUR, w tym:
• dofinansowanie KE: 1 965 076 EUR
• dofinansowanie NFOŚiGW: 7 382 389 PLN

Płazy należą do grupy zwierząt najbardziej zagrożonych wyginięciem. W Europie ponad 50% ich populacji wykazuje tendencję spadkową, a do głównych przyczyn ich wymierania zalicza się: utratę siedlisk, dużą śmiertelność w wyniku kolizji z pojazdami, występowanie licznych pułapek antropogenicznych (np. studzienek ściekowych, studzienek doświetleniowych, wpustów krawężnikowych), w które wpadają i giną z głodu, wychłodzenia lub wysuszenia. Na stan płazów wpływ ma również zanieczyszczenie środowiska. Do realizacji projektu LIFE wytypowano cztery obszary Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce: PLH200004 Ostoja Wigierska, PLH200003 Ostoja Suwalska, PLH200002 Narwiańskie Bagna, PLH280005 Puszcza Romincka. Głównym działaniem była budowa systemów przepustów dla płazów na drogach lokalnych. Każdy składał się z tuneli wybudowanych w poprzek drogi, barier naprowadzających umieszczonych po obu stronach drogi, ukierunkowujących ruch płazów

w stronę otworów tunelu, portali łączących bariery z tunelami oraz stopryniem, wbudowanych w poprzek dróg bocznych i uniemożliwiających wejście płazów na drogę. Powstało blisko 440 m tuneli, ponad 5100 m barier naprowadzających i 62 m stopryniem. Monitoring wykazał, że śmiertelność płazów w wyniku kolizji z pojazdami ograniczona została o ponad 80%. Ponadto odtworzone zostały miejsca rozrodu płazów. Dotychczas zarośnięte i zamulone zbiorniki wodne zostały oczyszczone z nadmiaru roślinności zielnej i krzewiastej oraz zalegającego na dnie osadu. Dzięki temu, woda w 11 zbiornikach mogła utrzymywać się przez cały rok, co pozwalało płazom na pełny rozwój, od jaja do postaci dorosłej. Zorganizowana także została sieć monitoringu zagrożeń płazów przy szlakach komunikacyjnych, a do aktywnej ochrony płazów zaproszone zostały Parki Narodowe i Krajobrazowe, szkoły i organizacje pozarządowe. Na stworzonej platformie, z bazą obserwacji płazów on-line, każdy chętny wprowadzał informację o zaobserwowanym przemieszczaniu się płazów przez jezdnie oraz ich śmiertelności w wyniku kolizji z pojazdami. Podmioty zaangażowane w monitoring zostały wyposażone w specjalistyczny sprzęt (20 kompletów) i przeszkolone podczas spotkań z przedstawicielami Stowarzyszenia „Człowiek i Przyroda”.

Wybrane efekty:

- wybudowanie 6 zintegrowanych systemów przepustów dla płazów o łącznej długości ponad 5600 m (w tym 440 m tuneli), tym samym ograniczenie o ponad 80% śmiertelności płazów w wyniku kolizji z pojazdami w tych miejscach;
- zrekultywowanie 11 zbiorników wodnych, w tym jednego na obszarze Natura 2000 Puszcza Romincka (pow. 1500 m²) oraz 10 w Ostoi Wigierskiej, o powierzchni 350 m² każdy;
- wdrożenie systemu monitoringu płazów wzdłuż szlaków komunikacyjnych, w oparciu o internetową bazę obserwacji płazów on-line.

1.1.27. Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych LIFE12 NAT/PL/000081

Nazwa projektu: Ochrona zbiorowisk nieleśnych
na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych

Beneficjent: Województwo Śląskie – Zespół Parków
Krajobrazowych Województwa Śląskiego

Okres realizacji: 2013-2018

Budżet: 2 033 768 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 016 884 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 660 782 PLN

Murawy bliźniczkowe to dość ubogie florystycznie zbiorowisko, zdominowane przez bliźniczkę psią trawkę, dlatego często nazywane psiarą. W niskiej runi występują także gatunki o dużych walorach estetycznych, którymi są: dziewięcisz beztodygowy, goździk kropkowany oraz marchwica pospolita. Murawy bliźniczkowe stanowią typowe zbiorowiska podlegające ekstensywnemu wypasowi owiec i niedostatecznie nawożone. Gleby, na których się wykształcają, są jałowe i ubogie w składniki mineralne. Płaty tych muraw pełnią funkcję przeciwozyjną i są ostoją zagrożonych i chronionych gatunków roślin i zwierząt, dlatego też zasługują na ochronę czynną. Górskie łąki konietlicowe i mietlicowe, użytkowane ekstensywnie, są pełnym przeciwieństwem wcześniej opisanych muraw. Ten typ siedliska przyrodniczego w Beskidach porasta głównie łąka mietlikowo-mietlicowa, która wykształca

się na polanach koszonych raz-dwa razy do roku, spaszanych jedynie po pokosie i regularnie nawożonych, w miejscach gdzie występują żyzne gleby brunatne. W odróżnieniu od murawy bliźniczkowej, zbiorowisko to charakteryzuje się niezwykle dużym bogactwem gatunkowym, co sprawia, że jest to łąka niezwykle bujna i nadaje się do pozyskiwania siana. Spotkamy tu gatunki takie jak np. mietczyk dachówkowaty, chaber ostrołuskowy, rzeżusznik Hallera oraz różne gatunki przywrotników. Projekt LIFE Beskidy realizowany był na dwóch obszarach Natura 2000 – Beskid Śląski PLH 240005 i Beskid Żywiecki PLH 240006.

Pierwszymi zabiegami ochronnymi, jakim poddane zostały siedliska, było usunięcie drzew i krzewów, wykoszenie roślinności oraz pozbycie się inwazyjnych gatunków obcych na wybranych powierzchniach, głównie szczawiu alpejskiego. Na tak przygotowanych powierzchniach przystąpiono do wprowadzenia wypasu. Łącznie ponad 1000 owiec, które zostały zakupione w ramach projektu, oraz kilkaset sztuk zwierząt, będących własnością lokalnych hodowców (polska owca pogórza, polska owca górska oraz mieszańce tych ras), zgryzało hale i polany górskie, szczególnie ważne pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, przez pięć miesięcy w roku. Poza korzyściami ekologicznymi, ideą zastosowania tradycyjnego wypasu, była możliwość poprawy sytuacji ekonomicznej osób trudniących się pasterstwem. Przywrócenie wypasu w górach to także wzrost atrakcyjności turystycznej regionu – dzięki infrastrukturze pasterskiej oraz promocji zdrowej żywności, produkowanej z mleka i mięsa owczego.

Wybrane efekty:

- usunięcie podrostów drzew i krzewów na powierzchni 120 ha oraz przeprowadzenie koszenia na 515 ha;
- zakupienie ponad 1000 owiec, służących do wypasu;
- wybudowanie 4 kompleksów pasterskich – bacówek i 2 platform widokowych.

1.1.28. Ochrona i renaturyzacja mokradł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska LIFE 12 NAT/PL/000084

Nazwa projektu: Ochrona i renaturyzacja mokradł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska

Beneficjenci: Kampinoski Park Narodowy; Regionalne Centrum Ekologiczne REC Polska; Instytut Technologiczno-Przyrodniczy; Samorząd Województwa Mazowieckiego

Okres realizacji: 2013-2019

Budżet: 4 314 193 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 157 096 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 765 548 PLN

Prace melioracyjne, prowadzone od lat 40. XIX w. do lat 70. XX w. w obrębie dzisiejszego Kampinoskiego Parku Narodowego, w tym utworzenie sieci kanałów, całkowicie przekształciły stosunki wodne w puszczy. W ciągu ostatnich 60 lat, poziom wód podziemnych obniżył się o około pół metra. Woda z wiosennych rozlewisk, zamiast stagnować na bagnach, szybko odpływa. Latem natomiast jest jej tak mało, że często mokradła wysychają niemal całkowicie. Skutkiem tego są przemiany szaty roślinnej, a także wycofywanie się roślin i zwierząt związanych z siedliskami mokradłowymi.

Pierwszym krokiem do rozwiązania tego problemu było wykupienie gruntów podmokłych (blisko 145 ha) od właścicieli prywatnych, tak by swobodnie można było regulować poziom wody, zgodnie

z potrzebami przyrody. Równocześnie przeprowadzony został monitoring przyrodniczy, który pozwolił na określenie zmienności poziomu wód podziemnych i powierzchniowych w Parku, ich składu chemicznego oraz umożliwił ocenę stanu ekologicznego wód. Dotyczył on także elementów przyrody żywej. Ponadto wykonany został numeryczny model terenu, który posłużył do zaplanowania umiejscowienia urządzeń hydrotechnicznych, ilości zatrzymywanej wody oraz kierunków, w których woda popłynie po wybudowaniu tych urządzeń.

Między lokalnymi gminami, Kampinoskim Parkiem Narodowym i Wojewódzkim Zarządem Melioracji i Urządzeń Wodnych (obecnie: Wody Polskie) zostały podpisane porozumienia dotyczące funkcjonowania jazów.

Park zdawał sobie sprawę, że tylko przy akceptacji lokalnej społeczności, projekt przyniesie zamierzone efekty, dlatego temat omawiany był na konferencjach, w szkołach, wsiach i podczas pikników gminnych. Po blisko 3,5 roku intensywnych przygotowań, z gotowym planem, przyszedł czas na działania w terenie. Spowolnienie odpływu wody i zatrzymanie jej na terenach bagiennych w okresach suszy było możliwe dzięki wybudowaniu różnego rodzaju przetamowań na rowach (progów, przepustów z klapą zwrotną, grobli przeciwpowodziowych, brodów piętrzących wodę, zastawek), należących do Kampinoskiego Parku Narodowego. Ich działanie zostało tak zaplanowane, aby woda pozostała na mokradłach, minimalizując konflikty z prywatnymi właścicielami gruntów. Projekt w 2015 r. otrzymał Polską Nagrodę Innowacyjności.

Wybrane efekty:

- wykupienie 145 ha gruntów, by możliwa była realizacja prac bez szkody dla lokalnych społeczności;
- wybudowanie 40 obiektów małej retencji skutecznie zatrzymujących wodę na mokradłach;
- koszenie 60 ha łąk, by zatrzymać proces sukcesji.

1.1.29. Czynna ochrona siedlisk włosieniczników i udrożnienie korytarza ekologicznego zlewni rzeki Drawy w Polsce LIFE13 NAT/PL/000009

Nazwa projektu: Czynna ochrona siedlisk
włosieniczników i udrożnienie korytarza ekologicznego
zlewni rzeki Drawy w Polsce

Beneficjent: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
w Szczecinie

Okres realizacji: 2014-2020

Budżet: 6 730 292 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 365 146 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 13 797 098 PLN

Drawieński Park Narodowy chroni naturalne zbiorowiska leśne, takie jak buczyny, łągi olszowe i olsy, a także płaty borów sosnowych, naturalne ekosystemy jezior i rzek oraz torfowiska. Jego obszar włączony jest do sieci Natura 2000, jako Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków (Lasy Puszczy nad Drawą) oraz Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk (Uroczyska Puszczy Drawieńskiej). Na terenie parku stwierdzono występowanie 919 gatunków roślin naczyniowych oraz 224 zbiorowisk roślinnych. Jest to ostoja 165 gatunków ptaków, w tym 130 gatunków lęgowych. Spośród występującej tu awifauny, najbardziej zagrożone są gatunki ptaków wodnych, gnieźdzących się w dziuplach drzew – gągoł i nurogęs – oraz gnieźdzące się na ziemi derkacz i czajka.

Drawa, Korytnica, Grabowa i Radew są najważniejszymi na Pomorzu Zachodnim nizinnymi i przymorskimi rzekami, gdzie występują siedliska zbiorowiska włosieniczników. Stanowiska włosieniczników (*Batrachium* sp.) znajdują się na wschodniej granicy geograficznego zasięgu ich występowania i są szczególnie narażone na niekorzystne przekształcenia siedlisk rzecznych, powodujące ich ustępowanie.

W ramach projektu, by umożliwić rozwój siedlisk włosieniczników, lokalnie odtworzone zostało żwirowo-kamieniste dno. Dodatkowo, usunięto z tych i okolicznych stanowisk inwazyjne gatunki obce, w tym kroplika żółtego.

W trakcie realizacji projektu, RDOŚ w Szczecinie wspomógł szeregiem działań skuteczną migrację ryb i minogów wzdłuż korytarza ekologicznego, ograniczaną wcześniej znacząco istniejącymi barierami, np. różnego typu progami. Poprawa drożności w obrębie całej zlewni Drawy została zrealizowana w miejscach barier, w tym także na terenach Drawieńskiego Parku Narodowego. Wybudowane zostały przepławki przy istniejących przetamowaniach, a także rozmontowane stare, nieużywane już przetamowania. Wszystkie zastosowane budowle hydrotechniczne były odpowiednio dostosowane do biologii migrujących gatunków: minoga rzecznego, łosia atlantyckiego, głowacza białopłetwego oraz kozy. Ponadto utworzone zostały tarliska, odpowiednie dla zaobserwowanych w rzekach gatunków ryb.

Projekt swoim zasięgiem obejmował 5 obszarów Natura 2000.

Wybrane efekty:

- udrożnienie istniejących barier w postaci progów, poprzez budowę 3 bystrotoków;
- udrożnienie barier w postaci jazów, poprzez montaż 2 nowych przepławek na rzece Korytnica;
- wykonanie siedlisk tarlowych o łącznej powierzchni 300 m², a także 360 m² żwirowo-kamienistego dna, dla rozwoju siedlisk włosieniczników.

1.1.30. Dywersyfikacja i rozwój populacji żubrów w północno-zachodniej Polsce

LIFE13 NAT/PL/000010

Nazwa projektu: Dywersyfikacja i rozwój populacji żubrów w północno-zachodniej Polsce

Beneficjenci: Zachodniopomorskie Towarzystwo

Przyrodnicze: Nadleśnictwo Tuczo; Nadleśnictwo Świerczyna; Nadleśnictwo Mirosławiec; Nadleśnictwo Drawsko

Okres realizacji: 2014-2019

Budżet: 2 254 120 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 690 589 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 988 134 PLN

Żubr to największy ssak lądowy w Europie. Dzięki dziesiętkom lat pracy naukowców został uratowany od zagłady w XX w., kiedy to jego dziko żyjące populacje wygasły. Mimo, że jego liczebność stale wzrasta, nadal potrzebuje pomocy człowieka. Dlatego pozostaje w Polsce gatunkiem prawnie chronionym, umieszczonym na liście zwierząt ginących i zagrożonych, a także objętym Konwencją Berneńską i Dyrektywą Siedliskową.

Dziko żyjące żubry przebywają w północno-zachodniej Polsce od lat 80. XX w. Ich populacja składała się z dwóch stad: jednego przebywającego w okolicach Mirosławca, a drugiego w rejonie Drawska Pomorskiego. Szacowano, że populacja w województwie zachodniopomorskim liczyła 110 osobników – co jest wielkością minimalną, gwarantującą stabilne funkcjonowanie populacji.

Projekt LIFE zajmował się problemami niskiej różnorodności genetycznej i wzrostu populacji żubrów na obszarach sieci Natura 2000 w północno-zachodniej Polsce, a także na terenach korytarzy ekologicznych łączących te obszary. Głównym celem projektu było stworzenie modelu zarządzania populacją żubrów w obszarze intensywnej działalności gospodarczej człowieka oraz zwiększenie populacji żubrów ze 110 do co najmniej 190 osobników. Projekt zainicjował również wzrost powierzchni siedliska żubra o ok. 30%, co zapewniło odpowiednią bazę żerową dla stad oraz właściwy areał osobniczy dla każdego z nich. W celu podniesienia różnorodności genetycznej populacji i umożliwienia wymiany genowej, utworzone zostało nowe stado żubrów na terenie pomiędzy wcześniej istniejącymi. Dla zapewnienia jak najmniej konfliktowego wprowadzenia nowego stada, stworzona została Baza Obsługi Żubrów, z odpowiednim zapleczem osobowym i technicznym. Zatrudnione osoby monitorowały dane z nadajników GPS umieszczonych na zwierzętach, ale także podejmowały interwencje, kiedy stado wchodziło w szkodę lub zaczynało mieć jakieś problemy. Losy żubra stanowią przykład, jak można w bardzo krótkim czasie doprowadzić gatunek na krawędź zagłady i jak ogromnego trudu wymaga jego odbudowanie. Choć uratowanie żubra było niewątpliwym sukcesem, dalsze działania na rzecz ochrony tego relikтового gatunku pozostają niezbędne.

Wybrane efekty:

- utworzenie nowego stada żubrów na obszarze położonym pomiędzy już istniejącymi stadami, a w wyniku tego podniesienie różnorodności genetycznej populacji i umożliwienie wymiany genetycznej pomiędzy stadami;
- zwiększenie liczebności populacji żubrów zachodniopomorskich o co najmniej 80 osobników i ich areału o co najmniej 30%;
- udostępnienie na potrzeby żubrów 145,12 ha łąk, 48,49 ha poletek żerowych i 2 ha sadów.

1.1.31. Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I LIFE13 NAT/PL/000018

Nazwa projektu: Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I

Beneficjent: Słowiński Park Narodowy

Okres realizacji: 2015-2021

Budżet: 2 100 371 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 050 185 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 555 056 PLN

Słowiński Park Narodowy jest jednym z 2 parków nadmorskich w Polsce, powołanych w 1967 r., w celu zachowania systemu jezior przymorskich, bagien, torfowisk, łąk, nadmorskich borów i lasów, a przede wszystkim wydmowego pasa mierzei, z unikatowymi w skali europejskiej wydmami ruchomymi. Został umieszczony w międzynarodowej sieci obszarów chronionych Natura 2000 (PLH220023 Ostoja Słowińska i PLB220003 Pobrzeże Słowińskie). Projekt LIFE skupił się na obszarze Jeziora Gardno oraz rzeki Łupawy, będącej nizinną rzeką ze zbiorowiskami włosieniczników. W przeszłości naturalny układ i sposób funkcjonowania tego zbiornika i cieku zostały zakłócone – poprzez zmianę biegu pierwotnego koryta rzeki oraz wydzielenie za pomocą obwałowania powierzchni łądowej z przeznaczeniem na użytki zielone (łąki kośne), zasilane sztucznie wodą z rzeki

Łupawy – i intensywnie eksploatowane. Z biegiem czasu, odstąpiono od korzystania z tych terenów, a postępujące niszczenie urządzeń melioracyjnych spowodowało niekorzystne zmiany w ekosystemie. Zaczęły powstawać trzcinowiska i szuwały, czyli środowisko niekorzystne dla ptaków siewkowych. Postanowiono przywrócić temu terenowi warunki zbliżone do naturalnych i zwiększyć skalę działań ochronnych, jako że jest to obszar siedliska dogodnego do życia lęgowych oraz przelotnych gatunków ptaków wodno-błotnych. Przywrócono zatem sprawność systemu melioracyjnego, co umożliwiło zarządzanie wodą, tj. utrzymanie jej w okresach migracji i lęgów ptaków wodno-błotnych na powierzchni gruntu oraz prowadzenie wykaszania.

Projekt poruszył także drugi aspekt. Dzięki renaturyzacji, rzekę Łupawę będzie na dłuższym odcinku porastać roślinność typowa dla siedlisk włosieniczników. Utworzone siedlisko sprzyja występowaniu i rozrodowi, ustępujących z wód Polski, gatunków minogów oraz ryb wędrownych, preferujących szybki nurt. Ponadto wykonana została przepławka przy piętrzeniu Elektrowni Wodnej w Smołdzinie, umożliwiającą migrację ryb i minogów, zarówno w górę, jak i w dół rzeki Łupawy.

Wybrane efekty:

- przywrócenie sprawności systemu melioracyjnego, co umożliwiło kształtowanie właściwego stanu siedlisk ptaków wodno-błotnych na polderach Gardna IX i X, o powierzchni ok. 360 ha;
- odtworzenie łąk okresowo zalewanych wodami jeziora, dzięki wykaszaniu 51 ha powierzchni oraz rozbiórce wału ziemnego o długości ok. 2,5 km;
- udrożnienie korytarza ekologicznego ekosystemu rzeki oraz wybudowanie przepławki na piętrzeniu elektrowni wodnej w Smołdzinie, dzięki czemu umożliwiona została migracja ryb i minogów w obu kierunkach rzeki Łupawy.

1.1.32. Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) południowej Polski LIFE13 NAT/PL/000024

Nazwa projektu: Ochrona torfowisk alkalicznych
(kod 7230) południowej Polski

Beneficjenci: Klub Przyrodników; Gorczański Park
Narodowy

Okres realizacji: 2014-2018

Budżet: 1 003 129 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 501 564 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 941 054 PLN

Projekt dotyczący ochrony torfowisk alkalicznych Polski południowej był uzupełnieniem wcześniej zrealizowanych przez Klub Przyrodników działań, skupiających się przede wszystkim na Polsce północnej. Objął 8 województw: małopolskie, śląskie, podkarpackie, lubelskie, dolnośląskie, łódzkie, mazowieckie oraz świętokrzyskie i pomógł zachować siedliska, stanowiące ok. 70% powierzchniowych zasobów tej części kraju. Realizacja projektu przyczyniła się również do zachowania pełnego zróżnicowania geograficznego i regionalnego siedliska 7230, jego specyfiki – od szczególnie niewielkich torfowisk i młak karpackich, po wybitnie alkaliczne torfowiska Lubelszczyzny. Projekt wdrożony został na 23 obszarach Natura 2000.

Działania podejmowane przez Klub Przyrodników były tożsame z realizowanymi w projekcie północnym, a dzięki wykorzystaniu wcześniejszych doświadczeń, znacznie efektywniejsze. Obejmowały wykup niemal 3 ha najcenniejszych gruntów. Przeprowadzone zostały

także działania związane z bezpośrednią poprawą stanu siedlisk, przede wszystkim koszenia na ok. 150 ha oraz usuwanie krzewów i podrostów drzew na ok. 70 ha gruntów. Ponadto, ze względu na niekorzystne stosunki wodne, które charakteryzowały część obszarów, wykonane zostały działania, mające na celu poprawę nawodnienia terenu. Zbudowane również zostało ponad 60 zastawek i innego rodzaju przetamowań na rowach. Dzięki tym zabiegom możliwe było odtworzenie korzystnych warunków rozwoju roślinności charakterystycznej dla chronionych siedlisk.

Dla wszystkich 23 objętych projektem obszarów Natura 2000 przygotowane zostały wkłady do Planów Zadań Ochronnych, dotyczących chronionych w ramach projektu siedlisk.

Praktyczne doświadczenia z realizacji projektu ochrony torfowisk alkalicznych, w sposób zintegrowany z doświadczeniami bliźniaczego projektu ochrony torfowisk alkalicznych w Polsce północnej, zostały zebrane i przeanalizowane przez Klub Przyrodników oraz partnerów projektów i będą wykorzystywane przy realizacji kolejnych działań, by jeszcze skuteczniej chronić torfowiska alkaliczne. Wnioski zostały opublikowane pod postacią Podręcznika dobrych praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych. Publikacja skierowana jest zarówno do pasjonatów przyrody, chcących się zaangażować w jej ochronę, ale także specjalistów zainteresowanych najnowszym stanem wiedzy o torfowiskach. W książce znaleźć można opis metod ochrony czynnej, doświadczenia innych krajów europejskich, aspekty prawne ochrony torfowisk i informacje o monitoringu.

Wybrane efekty:

- wykupienie na cele wyłącznie związane z ochroną przyrody ok. 3 ha gruntów na terenie Gorczańskiego Parku Narodowego;
- wybudowanie 65 szt. przetamowań, przepustów i innych obiektów, służących poprawie warunków wodnych;
- wykonanie zabiegów ochronnych, polegających na odkrzaczaniu powierzchni 69,76 ha oraz koszeniu 100,36 ha.

1.1.33. W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich LIFE13 NAT/PL/000032

Nazwa projektu: W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich

Beneficjent: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie

Okres realizacji: 2015-2019

Budżet: 971 855 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 485 927 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 943 712 PLN

Obszar projektu obejmował rozległy i zwarty kompleks leśny, stanowiący północno-zachodnią część Puszczy Solskiej. Rozciąga się od doliny Wisły i Sanu na zachodzie, obejmując Lasy Lipskie i Lasy Janowskie – pomiędzy krawędzią Wyżyny Lubelskiej na północy i doliną rzeki Bukowej na południu – sięgając do miejscowości Frampol na wschodzie. Działaniami projektu objęto 60 236 ha, będących jednocześnie obszarem specjalnej ochrony ptaków „Lasy Janowskie” PLB060005 i specjalnym obszarem ochrony siedlisk „Uroczyska Lasów Janowskich” PLH060031. Głównym celem projektu była kompleksowa ochrona bagien i torfowisk, wraz z ich cenną florą i fauną. Działania podjęte w projekcie miały również na celu zachowanie siedlisk gatunków roślin i zwierząt, zagrożonych wyginięciem, takich jak: sasanka otwarta, kumak nizinny, traszka grzebieniasta. Przeprowadzona została wycinka drzew i krzewów na terenach torfowiskowych, gdzie siedliska potrzebują otwartego charakteru.

Na torfowiskach, zarówno leśnych, jak i nieleśnych, przeprowadzono działania ukierunkowane na podniesienie poziomu wody w gruncie. Wybudowano w sumie 33 małe obiekty hydrotechniczne – 17 zastawek i 16 przepustów piętrzących.

Odtworzone zostało jedno miejsce rozrodu traszki grzebieniastej, które wcześniej uległo zniszczeniu. Przeprowadzono także działania dotyczące ochrony 7 stanowisk sasanki otwartej – usuwając gatunki roślin konkurencyjnych, np. konwalii majowej i trzcinnika piaskowego, a także podrostu drzew i krzewów. Ponadto wykupione zostały grunty, przede wszystkim w miejscach, gdzie dochodziło do konfliktów pomiędzy właścicielami gruntów a bobrami.

Część działań dotyczyła także siedlisk leśnych, ochroną objęto płaty grądów i jedliny, występujące na terenie rezerwatów przyrody: Szklarnia, Lasy Janowskie oraz Imielty Ług. Prace obejmowały pielęgnację odnowień, polegającą na usuwaniu nadmiernej ilości roślin zielnych oraz zbędnych domieszek, głuszących sadzonki należące do gatunków siedliskotwórczych. Całkowitej eliminacji podlegał podrost i nalot czeremchy amerykańskiej – gatunku inwazyjnego. Zgodnie z wymogami LIFE, podejmowane były także działania podnoszące świadomość w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej obszarów Natura 2000. Duży nacisk został położony na zdobycie poparcia lokalnej społeczności dla idei ochrony przyrody oraz wzrost pozytywnego nastawienia do sieci Natura 2000.

Wybrane efekty:

- usunięcie niepożądanych drzew i krzewów z torfowisk na powierzchni 94 ha oraz ochrona 29 ha grądów i borów jodłowych w rezerwach przyrody;
- budowa 33 urządzeń piętrzących, a przez to zahamowanie odpływu wody oraz zatrzymanie procesu murszenia torfu na powierzchni ok. 150 ha;
- wykup 30 ha gruntów cennych przyrodniczo w rejonach działalności bobra europejskiego.

1.1.34. Ochrona cennych siedlisk na Ponidziu LIFE13 NAT/PL/000038

Nazwa projektu: Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych na Ponidziu

Beneficjenci: Województwo Świętokrzyskie –
Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków
Krajobrazowych; Nadleśnictwo Pińczów

Okres realizacji: 2014-2018

Budżet: 1 161 649 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 580 824 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 090 968 PLN

Ponidzie to region położony w dolinie leniwie meandrującej rzeki Nidy, wyróżniający się bogactwem przyrody – zarówno żywej, jak i nieożywionej. Leży w południowej części województwa świętokrzyskiego, na obszarze Niecki Nidziańskiej, w sąsiedztwie Gór Świętokrzyskich i lessowych wzgórz Wyżyny Sandomierskiej. Charakteryzuje się zróżnicowaniem budowy geologicznej oraz siedlisk przyrodniczych. Obecność skał gipsowych w podłożu przyczyniła się do wykształcenia gleb zasobnych w węglan wapnia, na których rozwinęły się siedliska ciepłolubnej roślinności, budujące rozległe płaty muraw kserotermicznych, wykorzystywanych w przeszłości do ekstensywnego wypasu zwierząt gospodarskich. Te cenne i zagrożone w skali Europy tereny objęto ochroną prawną w formie obszarów Natura 2000. Projekt swoim zasięgiem objął 3 ostoje: Nidziańską (PLH260003), Kozubowską (PLH260029) oraz Stawiany (PLH260033) – tj. powierzchnię 62,89 ha.

Jednym z głównych założeń projektu była ochrona rzadkich i charakterystycznych gatunków roślin, występujących na terenach muraw kserotermicznych. W tym celu zastosowane zostały sprawdzone metody ochrony czynnej. Najpierw usunięto cztery nielegalne wysypiska śmieci. Następnie przeprowadzono prace odkrzaczające – naloty drzew i krzewów usunięto z powierzchni blisko 60 ha, a na około 35 ha wykonano zabiegi koszenia. Wówczas wprowadzono tam wypas zwierząt – na murawach pojawiło się 200 owiec, 10 kóz oraz 3 koniki polskie. Wypas pozwolił utrzymać uzyskane efekty ochronne, ponieważ zgryzanie młodych pędów skutecznie ograniczało odrastanie drzew i krzewów.

Założono ponadto plantację nasienną. Wykorzystano do niej nasiona sześciu gatunków roślin chronionych, zebrane z naturalnych siedlisk: sierpika różnolistnego, dziewięciśnu popłocholistnego, ostnicy Jana, wisienki karłowatej, dyptamu jesionolistnego oraz lnu włochatego. Plantacja pełniła funkcję rezerwuaru genowego (ochrona ex-situ), a pozyskiwane nasiona wykorzystywane były do wzmocnienia populacji tych gatunków w ich naturalnych stanowiskach. Dzięki temu możliwa była także reintrodukcja sierpika różnolistnego w rezerwacie „Skorocice” oraz na stanowisku Wierciszów na Garbie Pińczowskim.

W ramach projektu wykonano również infrastrukturę turystyczną, która wpłynęła na ruch odwiedzających. Powstały trasy, wieże i platformy widokowe, a także tablice informacyjne i miejsca parkingowe.

Wybrane efekty:

- usunięcie samosiewów drzew i krzewów z powierzchni 58,54 ha muraw kserotermicznych oraz wykaszanie 36,30 ha;
- zakup 200 sztuk owiec rasy czarnogłówka, 10 kóz i 3 koników polskich, oraz prowadzenie ich wypasu na obszarze 62,89 ha;
- utworzenie plantacji nasiennej pełniącej funkcję rezerwuaru genowego rzadkich gatunków roślin.

1.1.35. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy Etap II LIFE13 NAT/PL/000050

Nazwa projektu: Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap II

Beneficjent: Biebrzański Park Narodowy

Okres realizacji: 2014-2027

Budżet: 6 641 806 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 320 903 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 18 293 864 PLN

Projekt „Renaturyzacja II” stanowi kolejny etap działań na obszarze Basenu Środkowego doliny Biebrzy, po I etapie, w ramach którego ograniczono między innymi odpływ wód Kanałem Woźnawiejskim, kierując je do rzeki Jegrznii. II etap skoncentrowany jest na przywróceniu przepływu w rzece Ełk, co umożliwia stopniowe odtwarzanie naturalnych stosunków wodnych. Przebudowa węzła wodnego Modzelówka oraz modernizacja jazu pozwalają na skierowanie części wód starym korytem rzeki Ełk. Tym samym wpływają na poprawę warunków siedliskowych, poprzez podwyższenie poziomu wód gruntowych. Założeniem projektu były też korzyści gospodarcze, stymulowanie zalewów wiosennych łąk, położonych w dolinie martwego niegdyś koryta Ełku, co miało wpłynąć na poprawę warunków wilgotnościowych, wymaganych dla rolniczego użytkowania tych terenów. Utrzymanie przepływów w korycie rzeki Ełk w okresach posusznych zapewnia użytkom zielonym odpowiedni

zasób wody. Pogodzenie wymagań rolnictwa, z potrzebami ochrony walorów przyrodniczych na tym obszarze, jest szczególnie ważne. Niezbędne jest takie wypracowanie metod eksploatacji urządzeń wodnych, które pozwoliłyby na utrzymanie maksymalnego poziomu wód powierzchniowych, a jednocześnie nie powodowały utrudnień dla rolniczego użytkowania łąk i pastwisk. Przebudowa węzła Modzelówka miała na celu umożliwienie rozrządu wód rzeki Ełk w ten sposób, aby 80 % przepływu skierowane było do Kanału Rudzkiego, a pozostałe 20 % do właściwego koryta Ełku („Martwy Ełk”).

W celu efektywnej realizacji projektu, przeprowadzony został zakup gruntów, głównie z rąk prywatnych (lokalnych rolników), na których następnie przeprowadzone zostały działania ochronne, polegające na odkrzaczaniu i koszeniu obszarów ważnych dla ptaków wodno-błotnych.

W bezpośrednim sąsiedztwie zrenaturyzowanego koryta rzeki Ełk, postawiona została wieża widokowa, umożliwiająca obserwację całego obszaru projektu oraz 2 kładki turystyczne dające dostęp do zrenaturyzowanego fragmentu rzeki.

Ponadto zorganizowano 5 spotkań informacyjno-szkolących z lokalną społecznością, co pozwoliło rolnikom zapoznać się z nowoczesnymi, uwzględniającymi ochronę przyrody metodami uprawy ziemi.

Wybrane efekty:

- zrekonstruowanie węzła wodnego we wsi Modzelówka, umożliwiające kontrolowane rozprowadzenie wód rzeki Ełk;
- zmniejszenie odpływu wody, aby podnieść poziom wód gruntowych i zwiększyć wilgotność siedlisk mokradłowych w pobliżu Kanału Kapickiego;
- zahamowanie mineralizacji torfu, w celu zatrzymania degradacji torfowisk i poprawy warunków środowiskowych dla siedlisk i fauny mokradeł na obszarze objętym projektem (13 452 ha).

1.1.36. Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie LIFE13 NAT/PL/000060

Nazwa projektu: Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie

Beneficjenci: Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne; Natura International Polska

Okres realizacji: 2014-2018

Budżet: 703 653 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 351 826 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 314 073 PLN

Celem Projektu była poprawa stanu sześciu rzadkich gatunków ptaków strefowych na Lubelszczyźnie. Gatunki – orlik krzykliwy, gadożer, bielik, puchacz, włośchatka i bocian czarny – zmagają się z różnymi problemami środowiskowymi. Dotyczyły one zarówno bazy pokarmowej, tj. zanikania żerowisk, ale także warunków i miejsc gniazdowania, których było coraz mniej, a ptaki były płoszone i zagrożone przez drapieżniki. Pozostawał jeszcze aspekt antropogeniczny – niekontrolowany rozwój infrastruktury, otrucia i śmiertelność ptaków w wyniku porażenia prądem.

Z pomocą telemetrii poznawana była wybiórczość siedliskowa, zasięg areału żerowiskowego i zagrożenia dla orlika krzykliwego i gadożera. Co roku poszukiwane były nowe gniazda, by ochronić jak największą liczbę młodych. Zainstalowane zostały platformy lęgowe, ułatwiające ptakom zakładanie gniazd. Piskletom

orlika krzykliwego, poprzez przenoszenie ich do gniazd ze stratą lęgu, dawano szansę na przetrwanie i zapewniano nowy dom (w wyniku tzw. kainizmu, który występuje u orlików, młodsze piskląta prawie zawsze zostaje zabite przez starsze rodzeństwo). Ponadto koszono były porzucone łąki, by stworzyć mu dogodne warunki żerowiskowe. Na transformatorach, zlokalizowanych w obrębie żerowisk, zainstalowane zostały izolatory chroniące przed porażeniem. Z kolei włośchatka znalazła schronienie w specjalnie zabezpieczonych budkach, chroniących ją przed drapieżnictwem kuny.

Zidentyfikowane podczas realizacji projektu LIFE potrzeby działań ochronnych, znalazły się w przygotowanej strategii ochrony ptaków strefowych na Lubelszczyźnie. Dokument określił aktualną sytuację prawną w zakresie ochrony ptaków strefowych, preferencje siedliskowe oraz główne zagrożenia, oddziałujące na gatunki strefowe. Dokonana również została identyfikacja tych części regionu, w których nie powinny być realizowane wybrane przedsięwzięcia infrastrukturalne, mogące negatywnie oddziaływać na gatunki strefowe.

Projekt został zrealizowany na 16 obszarach Natura 2000: Lasy Janowskie, Puszcza Solska, Roztocze, Puszcza Sandomierska, Ostoja Tyszowiecka, Dolina Sołokiji, Dolina Szyszły, Ostoja Nieliska, Lasy Strzeleckie, Lasy Parczewskie, Uroczysko Mosty-Zahajki, Polesie, Lasy Łukowskie, Dolina Dolnego Bugu, Dolina Tyśmienicy, Zlewnia Górnej Huczwy.

Wybrane efekty:

- zamontowanie 40 specjalnych skrzyń lęgowych dla puchacza, wzmocnienie 20 gniazd orlika krzykliwego i 15 gniazd bociana czarnego, podjęcie 23 prób adopcji młodych orlików co zakończyło się odchowaniem 14 piskląt;
- odtworzenie 135,9 ha łąk i pastwisk i utworzenie 100 stref ochronnych;
- przygotowanie strategii ochrony gatunków strefowych i wytycznych monitoringu do Planów Zadań Ochronnych.

1.2. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska

Podprogram LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska miał na celu wspieranie wdrażania, aktualizowania oraz rozwoju polityki i ustawodawstwa Wspólnoty Europejskiej w zakresie środowiska, w tym integrację polityki środowiskowej z elementami innych polityk. Finansowane działania musiały rozwiązywać istotny problem środowiskowy rangi europejskiej oraz mieć charakter uzupełniający, w stosunku do działań finansowanych z innych środków Wspólnoty, dostępnych w latach 2007-2013. Ponadto, projekty realizowane w tym podprogramie miały przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju.

W ramach podprogramu wspierane mogły być wyłącznie projekty innowacyjne lub demonstracyjne. Musiały więc one obejmować zupełnie nowe, nieznane dotąd w Unii Europejskiej, rozwiązanie prośrodowiskowe lub technologię. Podprogram dawał zatem możliwość przetestowania nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych, w tym przygotowania i przetestowania prototypów urządzeń lub linii technologicznych.

Szczegółowe cele podprogramu LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska były następujące:

- rozwój i demonstracja innowacyjnych strategii, technologii, metod i instrumentów;
- umocnienie bazy wiedzy dla celów rozwoju, oceny, monitorowania oraz ewaluacji polityki i ustawodawstwa w zakresie środowiska;

- wspieranie projektowania i wdrażania metod monitoringu i oceny stanu środowiska oraz czynników, trudności i działań, które mają wpływ na stan środowiska;
- wspieranie realizacji polityki Wspólnoty w zakresie środowiska, szczególnie na poziomie lokalnym i regionalnym.

Tematyka poszczególnych projektów musiała wpisywać się w obszary priorytetowe, określone w publikowanych co roku Wytycznych dla wnioskodawców. Główne obszary tematyczne określone w Wytycznych, to: zmiany klimatu, woda, powietrze, gleba, środowisko miejskie, hałas, substancje chemiczne, środowisko i zdrowie, odpady i zasoby naturalne, lasy, innowacje, kierunki strategiczne.

Polska pozyskała w tym okresie środki na 15 projektów o budżecie 28,5 mln euro, dofinansowanych przez KE w kwocie 13,5 mln euro. NFOŚiGW dofinansował 14 z tych projektów kwotą 48 mln złotych.

W rozdziale opisano polskie projekty LIFE z zakresu polityki i zarządzania w zakresie środowiska, które uzyskały dofinansowanie LIFE w naborach 2007-2013. W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów, pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

1.2.1. Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych LIFE07 ENV/PL/000605

Nazwa projektu: Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych

Beneficjent: Miasto Gniezno

Okres realizacji: 2009-2010

Budżet: 431 861 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 215 930 EUR

Gniezno, położone w Regionie Jezior Gnieźnieńskich, znajduje się w obszarze Polski, na którym występują najniższe opady deszczu. Jeziora Jelonek i Winiary od lat borykają się z zagrożeniem, związanym z urbanizacją oraz zanieczyszczeniem wód, wynikającym z odprowadzania ścieków komunalnych i przemysłowych. Problem zanieczyszczenia tych jezior sięga XIX wieku. Ograniczona wymiana wód w jeziorach prowadziła do osadzania się materii zawieszanej i nagromadzenia osadów dennych. Po wielu latach użytkowania jeziora, jako miejsca odprowadzania ścieków, ich zdolność do samooczyszczania się została wyczerpana, co doprowadziło do dalszej degradacji środowiska wodnego.

Głównym celem projektu „Rekultywacja jezior w Gnieźnie” było poprawienie jakości wody w jeziorach Jelonek i Winiary, poprawa stanu ich czystości oraz warunków biotopowych. Projekt

zakładał przetestowanie metody rekultywacji jezior, polegającej na unieszkodliwieniu fosforu w osadach dennych, za pomocą koagulantów. Celem było nie tylko poprawienie jakości wód, ale także udokumentowanie nowatorskiej metody rekultywacji i jej propagowanie, jako narzędzia ochrony środowiska wodnego.

Projekt zakończył się sukcesem, a główny cel – poprawa jakości wód w jeziorach – został osiągnięty. Jakość wody w jeziorach znacząco się poprawiła, co umożliwiło ponowne wykorzystanie tych zbiorników wodnych do celów rekreacyjnych. Rekonstrukcja zdegradowanych brzegów jezior zabezpieczyła zbiorniki przed infiltracją zanieczyszczeń z wód opadowych, a także zwiększyła walory krajobrazowe tych terenów.

Projekt wykazał, że metoda unieszkodliwiania fosforu za pomocą koagulantów bezpośrednio w osadach dennych, jest skutecznym narzędziem ochrony płytkich jezior, zwłaszcza tych zlokalizowanych w miastach i obszarach zurbanizowanych. Jest to relatywnie tani sposób, który przynosi szybkie efekty. Wyniki projektu zostały upublicznione w artykułach prasowych (lokalnych i ogólnopolskich), w relacjach telewizyjnych, podczas spotkań w szkołach, na plakatach oraz poprzez budowę czterech tablic informacyjnych na terenach projektu.

Wybrane efekty:

- zmniejszenie zawartości fosforu w wodzie do poziomu 0,047 mg P/dm³ w jeziorze Winiary i do 0,113 mg P/dm³ w jeziorze Jelonek (zawartość planowana 0,1-0,2 mg P/dm³);
- zwiększenie przejrzystości wody tak, że widoczność krążka Secchiego wynosiła 0,9 m w jeziorze Jelonek i 2,9 m w jeziorze Winiary (wartość planowana 0,6-1,0 m);
- po unieszkodliwieniu fosforu w osadach dennych, nie odnotowano zakwitów sinic w jeziorach.

1.2.2. Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich

LIFE08 ENV/PL/000517

Nazwa projektu: Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich

Beneficjenci: Uniwersytet Łódzki; Łódzka Spółka Infrastrukturalna; Miasto Łódź

Okres realizacji: 2010-2015

Budżet: 1 244 319 EUR, w tym:
dofinansowanie KE: 489 157 EUR
dofinansowanie NFOŚiGW: 2 032 254 PLN

Rzeka Bzura i kaskada zbiorników w Arturówku to jeden z terenów rekreacyjnych miasta Łodzi zmagający się z problemem nadmiernej eutrofizacji. W ramach projektu zastosowano rozwiązania rekultywacyjne dotyczące praktycznego wykorzystania koncepcji ekohydrologii, polegającej na zastosowaniu technologii łączących wiedzę z zakresów biologii, hydrologii i inżynierii. Pozwoliło to na sterowanie parametrami hydrologicznymi zbiornika oraz umożliwiło modyfikację niektórych procesów hydrologii cieku. W Arturówku koncepcję tę wykorzystano, realizując między innymi tzw. Sekwencyjny System Sedymentacyjno-Biofiltracyjny (SSSB), tj. etapowy system oczyszczania wody,

z wykorzystaniem procesu opadania na dno zbiornika zanieczyszczeń stałych (sedymentacja) oraz usuwania z wody związków fosforu i azotu poprzez ich reakcję z wapniem i dolomitom, zawartymi w filtrze geochemicznym, oraz wbudowywanie w strukturę roślin (biofiltracja). System ten usuwa 90% zawiesiny, 75,9% azotu całkowitego, 76,4% fosforu całkowitego oraz od 47,5% do 74,2% innych substancji biogenicznych.

Oprócz SSSB, zrealizowane zostały strefy buforowe oraz maty roślinności pływającej na trzech zbiornikach, co miało na celu ograniczenie dopływu substancji biogennych ze zlewni. Przeprowadzono adaptację zbiorników oraz modyfikację budowli piętrzących, w celu redukcji zagrożenia powodzią. Zoptymalizowano także strukturę troficzną ryb, poprzez zwiększenie udziału ryb drapieżnych i zrealizowano dodatkowe nasadzenia roślinności wodnej.

Integracja metod inżynierskich i biologicznych pozwoliła na skuteczne ograniczenie dopływu zanieczyszczeń do zbiorników wodnych oraz redukcję problemu występowania toksycznych zakwitów sinic. Istotnym elementem projektu były również działania kierowane do lokalnej społeczności, w tym do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, nauczycieli, a także pracowników administracji publicznej, decydentów i instytucji odpowiedzialnych za jakość wód w mieście.

W 2017 r. projekt uzyskał nagrodę BEST OF THE BEST LIFE ENVIRONMENT PROJECTS.

Wybrane efekty:

- poprawa jakości środowiska przyrodniczego, wody i wartości rekreacyjnych kaskady zbiorników wodnych w Arturówku;
- zastosowanie ekohydrologii w zrównoważonej gospodarce wodnej na terenach miejskich;
- stworzenie narzędzia internetowego, wspomagającego proces decyzyjny i dobór najlepszych praktyk w zakresie ochrony wód.

1.2.3. EKOtony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych LIFE08 ENV/PL/000519

Nazwa projektu: EKOtony dla Redukcji zanieczyszczeń Obszarowych

Beneficjenci: Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie; Międzynarodowy Instytut Polskiej Akademii Nauk; Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii

Okres realizacji: 2010-2015

Budżet: 1 316 987 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 624 368 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 976 386 PLN

Projekt dotyczył ograniczenia zanieczyszczeń obszarowych w dorzeczu Pilicy, co przyczynić się miało do osiągnięcia dobrego stanu wód Zbiornika Sulejowskiego (woj. łódzkie).

W oparciu o przeprowadzoną analizę presji, a także wykonane mapy obszarów emisji zanieczyszczeń, opracowany został program działań wskazujący najskuteczniejsze narzędzia do ograniczenia odpływu biogenów z obszarów rolniczych do wód powierzchniowych i podziemnych. Za najważniejsze uznano w nim m.in. nawożenie w oparciu o plany nawozowe oraz wykonywane analizy gleby, stosowanie odpowiednich urządzeń do przechowywania nawozów, a także kształtowanie stref buforowych dla przeciwdziałania erozji gleb. Jako efektywne, zarekomendowano także wykorzystanie osiągnięć biotechnologii ekohydrologicznych, w postaci wysokoefektywnych stref ekotonowych

czy sekwencyjnych systemów sedymentacyjno-biofiltracyjnych.

W celu włączenia społeczeństwa w proces decyzyjny oraz wytworzenia synergii między wszystkimi zainteresowanymi podmiotami związanymi z problemem, prowadzono w ramach projektu intensywne działania informacyjne i promocyjne.

Aby usprawnić prowadzenie konsultacji społecznych powołano Platformę Interesariuszy, zrzeszającą 74 instytucje działające na terenie zlewni Pilicy.

W ramach projektu zostały również skonstruowane, skalibrowane i zoptymalizowane różne typologicznie strefy ekotonowe (obszary roślinności przejściowej), z wykorzystaniem zbiorowisk roślinnych, występujących naturalnie w dorzeczu Pilicy.

W trakcie konstruowania stref wykorzystane były innowacyjne „ściany denitryfikacyjne”, stanowiące barierę przed dopływem azotanów ze zlewni rolniczej. Optymalizacja technologii konstruowania stref ekotonowych nastąpiła poprzez innowacyjne zastosowanie geowłóknin biodegradowalnych, co wpłynęło na poprawę przyjmowania się roślin oraz ich ukorzeniania. W ramach realizacji projektu EKOROB utworzone zostały 4 poligony demonstracyjne, na których przetestowano narzędzia do ograniczania zanieczyszczeń obszarowych. Wykorzystywano je również do szkoleń specjalistów, jak i uczniów, studentów i społeczności lokalnej. W oparciu o zdobyte doświadczenia, przygotowany został podręcznik kształtowania optymalnych stref ekotonowych, pod kątem zwiększenia efektywności usuwania zanieczyszczeń obszarowych oraz kształtowania bioróżnorodności.

Wybrane efekty:

- realizacja 4 poligonów demonstracyjnych, zlokalizowanych w linii brzegowej Zbiornika Sulejowskiego;
- przetestowanie technologii „ściany denitryfikacyjne”;
- zaangażowanie 74 instytucji i organizacji działających na terenie zlewni Pilicy.

1.2.4. Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego LIFE10 ENV/PL/000661

Nazwa projektu: Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego

Beneficjenci: Instytut Ogrodnictwa; Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy

Okres realizacji: 2012-2015

Budżet: 1 863 195 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 926 597 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 344 087 PLN

Projekt był odpowiedzią na problem postępującej intensyfikacji rolnictwa oraz nadmiernego wykorzystywania nawozów mineralnych. Nadmiar substancji nieprzyswajanych przez rośliny uprawne stale przedostaje się do wód powierzchniowych i podziemnych, zanieczyszczając środowisko oraz powodując jego degradację. Zagrożeniem jest także intensywna produkcja szklarniowa, bazująca na powszechnym stosowaniu upraw bezglebowych. Z upraw tych nadmiar roztworów nawozowych odprowadzany jest bezpośrednio do gleby lub kanalizacji, a podłożem uprawowym jest nieulegająca rozkładowi naturalnemu wełna mineralna. Po zakończeniu uprawy jest to odpad trudny do utylizacji, składowany na wysypiskach odpadów.

W ramach projektu, opracowana i przetestowana została innowacyjna technologia wytwarzania eko-aktywatorów glebowych – biodegradowalnych włókien i podłoży organicznych dla upraw ogrodnich i szklarniowych. Ich produkcja bazuje na wykorzystaniu odpadów z przemysłu tekstylnego oraz odpadowych surowców roślinnych (słoma, paździerz, trociny). Działanie eko-aktywatorów potwierdzone zostało w wykonywanych w ramach projektu badaniach agrotechnicznych. Zastosowanie tego typu podłoży przyczynia się do ochrony gleby przed erozją i stratami wilgoci, ponadto zapewnia racjonalną gospodarkę wodą i składnikami pokarmowymi, a także ochronę przed zachwaszczeniem. Podłoża te ograniczają również zanieczyszczenia gleby, wód powierzchniowych i gruntowych składnikami mineralnymi wmywanymi z upraw rolniczych, ponieważ zatrzymują je w sobie. Sprzyjają także rozwojowi pożytecznej mikroflory glebowej, podnosząc żyzność gleby i zawartość materii organicznej. Pozwalają również ograniczyć stosowanie wełny mineralnej nieulegającej biodegradacji. W celu upowszechnienia stosowania eko-aktywatorów, przeprowadzone zostały działania służące podniesieniu świadomości ekologicznej środowiska rolniczego, w zakresie przeciwdziałania zanieczyszczeniom obszarowym pochodzenia rolniczego oraz ograniczenia stosowania syntetycznych podłoży w uprawach szklarniowych.

Wybrane efekty:

- wybudowanie i weryfikacja 6 prototypowych urządzeń i instalacji do wytwarzania innowacyjnych eko-aktywatorów glebowych;
- stworzenie 10 produktów handlowych, w tym: 4 granulowanych nawozów organicznych, 3 nawozów organiczno-mineralnych, 2 biodegradowalnych włókien organicznych oraz 1 podłoża uprawowego;
- skuteczna demonstracja wytwarzania podłoży ogrodnich z odpadów tekstylnych.

1.2.5. Instalacja demonstracyjna wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej LIFE10 ENV/PL/000662

Nazwa projektu: Instalacja demonstracyjna wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej

Beneficjent: Instytut Mechanizacji Budownictwa i Górnictwa Skalnego

Okres realizacji: 2011-2016

Budżet: 2 222 366 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 111 183 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 154 752 PLN

Projekt polegał na wykorzystaniu osadów pościekowych w budownictwie, w zgodzie z zasadami gospodarki o obiegu zamkniętym. Jego celem było zweryfikowanie i zaprezentowanie innowacyjnej technologii zagospodarowywania wybranych grup odpadów, w tym osadów i wytwarzania z nich kruszyw lekkich.

Opracowana nowa metoda unieszkodliwiania osadów ściekowych oparta została na wykorzystaniu wielu różnych odpadów i zneutralizowaniu ich w jednym procesie, w celu wytworzenia produktu handlowego, tj. wyrobu budowlanego – sztucznego kruszywa lekkiego do szerokiego zastosowania gospodarczego. Materiałem do produkcji tego kruszywa są surowce odpadowe, powszechnie dostępne w całym kraju – osady ściekowe z oczyszczalni ścieków, pył krzemionki z wytwórni kruszyw budowlanych oraz pył

szklany, powstający przy obróbce i produkcji szkła – niewykorzystywane i gromadzone na składowiskach odpadów. Do otrzymywania kruszywa, zastosowana została synteza termiczna osadów ściekowych z innymi odpadami, w temperaturze ok. 1200°C. Okazało się, że energochłonność procesu wytwarzania nowego kruszywa jest o około 30% niższa, niż w dotychczasowej produkcji kruszyw lekkich z surowców naturalnych (gliny). W wyniku tego procesu nie powstają ścieki i odpady stałe (popioły), natomiast wymagane jest oczyszczenie gazów spalinowych, analogicznie jak w spalarniach osadów ściekowych. Metoda może być dostosowana wielkością produkcji do potrzeb małych i średnich oczyszczalni ścieków.

Projekt zakładał zaprojektowanie, budowę oraz weryfikację (w skali technicznej) parametrów prototypowej linii demonstracyjnej oraz przeprowadzenie kampanii informacyjnej, dotyczącej opracowanej technologii i projektu. Kruszywo, powstające w ramach testowanej technologii, może być szeroko wykorzystywane, m.in. jako składnik betonów lekkich, izolacyjnych i stropowych, komponent substratów dla rolnictwa i ogrodnictwa oraz dachów zielonych, a także jako materiały filtracyjne w oczyszczalniach ścieków lub składnik drenaży luźnych i stabilizowanych.

W technologii wykorzystywane są surowce odpadowe gromadzone na wydzielonych składowiskach. Pozwala to na ograniczenie kosztów składowania oraz odzyskanie terenów zajętych pod ten cel, a także na zmniejszenie zużycia nieodnawialnych surowców naturalnych.

Wybrane efekty:

- przetestowanie prototypowej instalacji wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej;
- osiągnięcie wydajności linii: 0,2-0,5 Mg/h końcowego produktu;
- wykazanie, że możliwe jest wytwarzanie kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej.

1.2.6. Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł – zmikronizowanej biomasy LIFE11 ENV/PL/000442

Nazwa projektu: Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł – zmikronizowanej biomasy

Beneficjent: Instytut Mechanizacji Budownictwa i Górnictwa Skalnego

Okres realizacji: 2012-2015

Budżet: 3 214 270 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 482 135 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 302 335 PLN

Projekt skupił się na przetestowaniu i demonstracji innowacyjnej technologii do wytwarzania energii z biomasy odpadowej – słomy z roślin rolniczych. Główną zaletą tej technologii jest zastosowanie tzw. mikronizacji – procesu pozwalającego przekształcać biomasę w bardzo drobny pył, który może być spalany w sposób efektywny, porównywalny z paliwami gazowymi. Fizyczny charakter procesu rozdrobnienia oznacza, że w jego wyniku nie zachodzą żadne reakcje chemiczne, a produkt wyjściowy posiada identyczny skład jakościowy i ilościowy, co materiał poddany rozdrobnieniu. Częstka mikropylu posiada średnicę mniejszą niż 100 mikrometrów (jedna tysięczna milimetra). Dużą zaletą jest także możliwość stosowania procesu na biomase mokrej – bez konieczności długotrwałego i energochłonnego

suszenia. Wykorzystany w ramach projektu proces mikronizacji biomasy odpadowej mokrej jest nowatorskim rozwiązaniem w skali światowej. Opracowana została dokumentacja techniczna prototypowej instalacji, a na jej podstawie wybudowana i uruchomiona demonstracyjna mobilna linia technologiczna. Została zrealizowana w minimalnej skali, pozwalającej na przetestowanie wdrożenia tego rozwiązania w gospodarce. Do budowy mikronizatora wykorzystana została turbina samolotu odrzutowego, odpowiednio zmodyfikowana. Moduły, pozwalające na przyjęcie oraz wstępne przygotowanie surowca, umożliwiały przetwarzanie ok. 2 ton surowca na godzinę. Linia poddana została w trakcie pracy szczegółowej weryfikacji założeń technologicznych. Przeprowadzona również została kampania informacyjna, skierowana do potencjalnych użytkowników technologii oraz inwestorów. Wykorzystanie technologii mikronizacji, umożliwiającej przekształcenie słomy w drobny pył spalany jak paliwo gazowe, przyczyni się do zmniejszenia negatywnego wpływu produkcji energii na środowisko. Mikropyl bowiem idealnie nadaje się do zastąpienia oleju opałowego i gazu ziemnego, szczególnie w miejscach pozyskania biomasy, takich jak zakłady zbożowe, duże gospodarstwa rolne lub obszary objęte wielkoskalowym koszeniem w ramach ochrony czynnej. Projekt pokazał, iż możliwa jest produkcja energii elektrycznej dla małych lokalnych społeczności, z wykorzystaniem lokalnych zasobów odnawialnej biomasy.

Wybrane efekty:

- zbudowanie i weryfikacja techniczna mobilnej linii demonstracyjnej do produkcji energii elektrycznej ze zmikronizowanej biomasy o wydajności 2 t/h;
- stworzenie nowego paliwa do zasilania silników turbinowych i tłokowych w małych kogeneracyjnych siłowniach energetyki rozproszonej;
- skuteczne wykazanie możliwości spalania zmikronizowanego materiału w urządzeniach o szerokiej skali wielkości.

1.2.7. Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych i inteligentnych sieciach

LIFE11 ENV/PL/000444

Nazwa projektu: Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych i inteligentnych sieciach

Beneficjenci: EC BREC Instytut Energetyki Odnawialnej

Sp. z o.o.; NMG Sp. z o.o.; API Micon; Związek Pracodawców Forum Energetyki Odnawialnej

Okres realizacji: 2012-2015

Budżet: 895 549 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 443 447 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 607 902 PLN

Projekt OZERISE skupiał się na wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii w rolnictwie. Jego celem był rozwój praktycznych narzędzi do projektowania i doboru małoskalowych odnawialnych źródeł energii (OZE) w gospodarstwach rolnych i ich grupach. Wcześniej publikowane raporty pokazywały, że zużycie energii w gospodarstwach rolnych jest wysokie i często stanowi dużą część ich wydatków. Stąd inwestycje w OZE mogą być dobre, nie tylko dla środowiska, ale też dla portfeli rolników.

Do projektu wybrano 10 modelowych gospodarstw rolnych, zróżnicowanych pod względem typu produkcji, udziału poszczególnych upraw oraz liczby zwierząt w gospodarstwach zajmujących się hodowlą bydła mlecznego. Wszystkie gospodarstwa miały wysokie zużycie energii elektrycznej (powyżej 10 000 kWh/rok). Ich właściciele musieli wykazać,

że już inwestują w OZE lub też zadeklarować chęć takiej inwestycji w najbliższej przyszłości. Ważne było także, by gospodarstwa modelowe nie były oddalone zbyt daleko od innych gospodarstw tak, by w przyszłości mogły tworzyć rozproszone sieci. W wytypowanych gospodarstwach przeprowadzony został kompleksowy monitoring rzeczywistej wielkości oraz charakterystyki zużycia energii, a także warunków meteorologicznych (szczególnie istotnych w przypadku wykorzystywania mikroźródeł OZE).

Uzyskane dane posłużyły do przygotowania odpowiednich kalkulatorów optymalnego doboru technologii OZE dla różnych typów gospodarstw rolnych, a także odpowiednich narzędzi (programów symulacyjnych) dla instalatorów i konsultantów. Pozwoliło to szybko przeanalizować różne rozwiązania z zakresu OZE, dostosowując je do zużycia energii, posiadanych maszyn, zapotrzebowania na ciepło, wielkości działki, powierzchni dachu itp. Projekt dostarczył niezbędnej wiedzy i rozwiązań, umożliwiających łączenie pojedynczych odnawialnych źródeł energii, instalowanych obecnie w gospodarstwach rolnych, w złożone systemy hybrydowe, obejmujące kilka zintegrowanych źródeł OZE oraz inteligentne mikrosieci, oparte na współpracy grup gospodarstw rolnych. W ramach projektu przeprowadzono również serie szkoleń dla instalatorów urządzeń małych źródeł energii odnawialnej. Opracowany został specjalny system doradczy erco.net, umożliwiający rolnikom podejmowanie racjonalnych decyzji inwestycyjnych w zakresie OZE.

Wybrane efekty:

- monitoring rzeczywistej wielkości oraz charakterystyki zużycia energii;
- stworzenie kalkulatorów optymalnego doboru technologii OZE w gospodarstwach rolnych;
- stworzenie internetowego systemu doradczego erco.net.

1.2.8. Nowa metoda rekultywacji terenów zdegradowanych w rejonie KWB Konin, z zastosowaniem uprawy konopi włóknistych LIFE11 ENV/PL/000445

Nazwa projektu: Nowa metoda rekultywacji terenów zdegradowanych w rejonie KWB Konin, z zastosowaniem uprawy konopi włóknistych

Beneficjenci: Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich; Spółdzielnia Kółek Rolniczych w Kazimierzu Biskupim

Okres realizacji: 2012-2018

Budżet: 911 580 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 434 417 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 086 192 PLN

Odpowiednie zabiegi agrotechniczne mogą przyczynić się do poprawy stanu środowiska na terenach zdegradowanych. W projekcie LIFE wykorzystano odpowiednią uprawę konopii włóknistych oraz lucerny do rekultywacji zdegradowanych terenów pogórnich Kopalni Węgla Brunatnego „Konin”. Połączenie w płodozmianie uprawy konopii, dającej duży plon celulozy, z uprawą lucerny, wytwarzającej dzięki symbiozie z bakteriami brodawkowymi dużo azotu, stanowi swoisty kompozyt biologiczny, ułatwiający stosunkowo szybkie tworzenie próchnicy, co było jednym z głównych celów prowadzonego projektu. Równolegle z pracami związanymi z rekultywacją terenów zdegradowanych opracowana

została nowatorska, ekologiczna technologia przetwórstwa słomy konopnej.

Na podstawie przeprowadzonych działań, stworzony został modelowy system obrazujący możliwości, zarówno rekultywacji terenów zdegradowanych, jak też późniejszego wykorzystania ich do uprawy roślin przemysłowych, wykorzystywanych do produkcji masy celulozowo-papierniczej, surowców budowlanych, materiałów kompozytowych oraz surowców energetycznych.

W Polsce kopalnie węgla brunatnego zajmowały, w momencie pisania projektu, ok. 16 000 ha. Obszar zniszczony, w wyniku wcześniej prowadzonego wydobywania węgla brunatnego, to prawie 67 000 ha. Wypracowane metody rekultywacji tego typu terenów, mogą być więc bardzo cenne zarówno dla przyrody, jak i lokalnych społeczności. Szczególnie, że dotychczas stosowane metody w rekultywacji okazały się nieefektywne i niewystarczające. Ponadto, problem odkrywkowych kopalni węgla brunatnego nie jest ograniczony do Polski, podobne miejsca są w Czechach, na Węgrzech, w Niemczech, Grecji, Rumunii, w Słowacji oraz Słowenii.

Realizacja projektu pozwoliła przywrócić tereny zdegradowane rolnictwu, co w dłuższej perspektywie pozytywnie oddziałuje na rozwój gospodarstw i zwiększenie zatrudnienia w sektorze rolniczym. Szata roślinna wpływa na poprawę klimatu, podnosząc walory zdrowotne terenu oraz podnosi atrakcyjność turystyczną regionu.

Wybrane efekty:

- zrekultywowanie terenów pokopalnianych o powierzchni całkowitej 25 ha;
- przetestowanie przydatności metody uprawy konopi włóknistych do rekultywacji terenów zdegradowanych;
- opracowanie nowatorskiej, ekologicznej technologii przetwórstwa słomy konopnej.

1.2.9. Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych

LIFE11 ENV/PL/000447

Nazwa projektu: Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych

Beneficjent: Geotermia Pyrzyce Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2012-2014

Budżet: 452 619 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 226 309 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 779 747 PLN

Projekt zmierzył się z problemem, z którym zmagają się większość ciepłowni geotermalnych, tj. utrzymaniem wydajności odnawialnego źródła energii, jakim jest instalacja geotermalna.

W większości tego typu zakładów, po kilku latach eksploatacji złoża, obserwuje się spadek chłonności warstwy złożowej oraz korodowanie elementów obiegu geotermalnego. Projekt miał na celu demonstrację nowatorskiej technologii, pozwalającej poradzić sobie z tym problemem.

W ramach projektu, została wdrożona oraz przetestowana efektywna i innowacyjna technologia poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych, obejmująca nowoczesne metody miękkiego i super miękkiego kwasowania. Metoda ta polega na ciągłym dozowaniu, do przepływającej solanki, minimalnych dawek kwasu solnego,

z dodatkiem substancji zapobiegających tworzeniu się kamienia oraz zwiększających łatwość jego rozdrobnienia. Metoda ta nie wymaga wyłączania z eksploatacji otworów służących do zatłaczania do złoża wody geotermalnej, po odebraniu od niej ciepła.

W ramach projektu, skonstruowany został prototyp, składający się z instalacji miękkiego kwasowania, instalacji super miękkiego kwasowania oraz automatyki sterującej pracą prototypu. Testy metody przeprowadzone zostały w warunkach rzeczywistych, referencyjnych dla ciepłowni geotermalnych, zlokalizowanych na obszarze Europy Środkowej, i wykazały pozytywny wpływ technologii na chłonność warstwy złożowej wód geotermalnych. Już w pierwszym okresie demonstracji nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych, można było zauważyć stabilizację pracy otworów chłonnych. Zastosowanie metody super miękkiego kwasowania w samej Geotermii Pyrzyce dało efekt w postaci zaoszczędzenia w przeciągu roku 416 000 m³ gazu oraz znaczące zmniejszenie emisji dwutlenku węgla.

Ważnym elementem projektu były również szerokie działania informacyjno-promocyjne, skierowane do potencjalnych użytkowników testowanej technologii, a także do ogółu społeczeństwa, na temat wykorzystania energii geotermalnej. Przygotowane zostały odpowiednie broszury, artykuły w prasie branżowej, zorganizowane konferencje prasowe, a pracownicy projektu brali udział w konferencjach naukowych i prezentowali na nich efekty działań.

Wybrane efekty:

- przetestowanie technologii miękkiego i super miękkiego kwasowania;
- ograniczenie emisji CO₂ o ok. 817 ton/rok oraz zużycia gazu ziemnego o 416 000 m³/rok;
- demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych.

1.2.10. Instalacja demonstracyjna termicznej utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy LIFE11 ENV/PL/000453

Nazwa projektu: Instalacja demonstracyjna termicznej utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy

Beneficjent: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Usługowo-Handlowe „FU-WI” Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2012-2015

Budżet: 2 657 810 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 178 905 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 297 378 PLN

Projekt polegał na przetestowaniu możliwości utylizacji osadów pościekowych (uznawanych za odpady), z wykorzystaniem procesu pirolizy.

Piroliza jest procesem termicznego rozkładu substancji, jednak bez kontaktu z tlenem lub innymi czynnikami utleniającymi.

Stworzona została prototypowa instalacja, wykorzystująca innowacyjną metodę turbo-duo pirolizy. Zakładała ona 3-etapowy proces spalania w temperaturze do 1500°C, którego efektem końcowym były niekaloryczne, czyste spaliny oraz chemicznie obojętny popiół, nieszkodliwy i możliwy do dalszego wykorzystania (np. jako kruszywo pod budowę dróg). Dzięki technologii, instalacja likwiduje wszystkie substancje szkodliwe dla środowiska oraz aromaty, jakie wcześniej zawierał osad. Ponadto, poprzez przetrzymanie spalin w temperaturze powyżej 900°C przez co najmniej 3 sekundy, a następnie

szokowe schłodzenie – likwiduje szkodliwe dioksyny i furany.

Uruchomiony także został pełny ciąg technologiczny, w celu zweryfikowania wszystkich etapów procesu oraz określenia ich oddziaływania na środowisko. Projekt pozwolił na sprawdzenie objętej patentem technologii, w skali porównywalnej do pracy na oczyszczalniach ścieków. Wykonano pełny bilans energetyczny na poszczególnych etapach odzysku energii, przy zastosowaniu osadów z różnych oczyszczalni ścieków wraz z pełną ewaluacją i optymalizacją wszystkich parametrów procesu technologicznego.

Zastosowanie w układzie technologicznym reaktora pirolitycznego o małych rozmiarach, pozwoliło na zmniejszenie wymiarów całej linii technologicznej i zastosowanie tych urządzeń w małych miastach i miejscowościach (od 10 do 150 tys. mieszkańców), a jednocześnie utylizację osadów w miejscu ich powstawania. Specyfika instalacji pozwalała też na dostosowanie jej mocy do potrzeb oczyszczalni (różne moce reaktora), a także adaptację urządzeń już zainstalowanych na oczyszczalni. Co ważne, przetestowana metoda jest autotermiczna, co znaczy, że do funkcjonowania nie jest wymagany dodatkowy czynnik energetyczny.

Wybrane efekty:

- przetestowanie demonstracyjnej linii utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy;
- stworzenie technologii w pełnej skali, umożliwiającej unieszkodliwienie odpadów innych niż niebezpieczne w ilości 150 Mg/rok;
- osiągnięcie wydajności technologii na poziomie 900 Mg/rok, to jest około 3 Mg/dobę.

1.2.11. Ocena wpływu nawozów fosforynowych na stan zdrowotny lasów, zobrazony za pomocą fotowoltaicznego SDL BSP LIFE11 ENV/PL/000459

Nazwa projektu: Ocena wpływu nawozów fosforynowych na stan zdrowotny lasów, zobrazony za pomocą fotowoltaicznego SDL BSP (HESOFF)

Beneficjenci: Instytut Lotnictwa; Instytut Badawczy Leśnictwa

Okres realizacji: 2012-2017

Budżet: 2 994 295 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 479 422 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 162 307 PLN

Projekt HESOFF łączył w sobie dwa nowatorskie rozwiązania w obszarach pozornie ze sobą niezwiązanych. Polegał on na integracji innowacyjnych technologii pozyskiwania danych przestrzennych, z najnowszymi metodami kultywacji lasu.

Dwa podstawowe cele projektu to ocena działania fosforynów, jako stymulatorów odporności drzew na patogeny z rodzaju *Phytophthora*, oraz wprowadzenie do praktyki nowych metod oceny stanów lasu i efektywności kultywacji, poprzez zobrazenie ze Stratosferycznego Długotrwałego Lotu Bezzałogowego Statku Powietrznego (SDL BSP). Wykorzystanie fosforynów do poprawy zdrowotności upraw leśnych jest odpowiedzią na zidentyfikowany problem zamierania drzewostanów dębowych na terenie Europy i Ameryki Północnej. Przyczyny

zamierania dębów są wciąż badane, jednak najczęstszymi czynnikami zapoczątkowującymi to zjawisko są anomalie pogodowe: susza, ulewne deszcze (podtopienia), przymrozki, uszkodzenia mrozowe. Za głównego, bezpośredniego sprawcę zamierania korzeni dębów w wielu krajach Europy, uważane są patogeny z rodzaju *Pythium* i *Phytophthora*.

Do oceny wpływu stosowania fosforynów w szerszej skali, wykorzystano możliwości bezzałogowego samolotu stratosferycznego Phoenix, który został uzbrojony w odpowiednie nowoczesne oprzyrządowanie i wykorzystany do przeprowadzenia badań stanu lasów i efektywności ich kultywacji. Zobrazowań powierzchni leśnych dokonano na obszarach badawczych w nadleśnictwach: Krotoszyn, Karczma Borowa i Piaski. Uzyskane wyniki służyły do opracowania ulepszeń w praktyce leśnej. Metoda ta pozwoliła zastąpić dotychczasowe, mało efektywne, metody identyfikacji stanów chorobowych lasów, dając narzędzie do globalnego pozyskiwania kompleksowych informacji o kondycji obszarów leśnych oraz wpływu różnorodnych czynników na ich stan. Wykorzystanie samolotu Phoenix pozwala niezwykle precyzyjnie przebadać nie tylko wybrany fragment lasu, ale i całą jego powierzchnię. Dzięki zamontowanej specjalistycznej aparaturze pomiarowej, w postaci multisensorowej platformy, monitoring można było realizować zarówno w dzień, jak i w nocy. Nieporównywalnie niższe koszty eksploatacyjne, w stosunku do nalotów samolotami załogowymi czy satelitami, czynią tę metodę dostępną również dla mniejszych obszarów administracyjnych.

Wybrane efekty:

- zweryfikowanie pozytywnego działania fosforynów na zdrowotność drzewostanów;
- przetestowanie zastosowania w praktyce leśnej samolotu bezzałogowego Phoenix oraz platformy multisensorowej QUERCUS;
- demonstracja efektywności fosforynów w zwalczaniu patogenów z rodzaju *Phytophthora*.

1.2.12. Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych LIFE12 ENV/PL/000013

Nazwa projektu: Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych

Beneficjenci: Investeko S.A.; Taktik Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2013-2018

Budżet: 3 826 043 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 756 718 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 640 393 PLN

Celem projektu było zaprojektowanie, budowa i demonstracja pierwszej kompletnej instalacji termicznego przetwarzania odpadów, opartej na autorskiej technologii LIFEtec. Technologia ta bazuje na procesie zgazowania specjalnie przygotowanego tzw. paliwa formowanego i umożliwia energetyczne zagospodarowanie frakcji nadsitowej odpadów komunalnych oraz osadów ściekowych. Projekt dotyczył zagospodarowania strumieni odpadów o właściwościach paliwowych, objętych całkowitym zakazem składowania. Technologia pozwoliła na jednoczesne przetwarzanie odpadów

do produkcji energii elektrycznej i ciepłej w wysokosprawnej instalacji kogeneracyjnej, co umożliwiło osiągnięcie dużo większego, niż w klasycznych spalarniach, udziału energii elektrycznej w stosunku do energii ciepłej. Można ją zastosować w lokalizacjach, w których inwestycja w tradycyjną spalarnię nie jest opłacalna. W wyniku procesu utylizacji nie powstają silnie zanieczyszczone spaliny lecz czysty syngaz, o właściwościach zbliżonych do gazu ziemnego. Oczyszczanie przed spalaniem powoduje, że syngaz, zgodnie z przepisami, uznany został za produkt, a nie za odpad w procesie spalania. Zrealizowane zostały również liczne działania demonstracyjne i informacyjno-promocyjne. Przeprowadzonych zostało 17 debat międzysektorowych na temat nowych technologii energetycznego zagospodarowania odpadów we wszystkich województwach oraz 3 debaty zagraniczne, z udziałem najważniejsi przedstawicieli samorządów, centrów gospodarowania odpadami, przedsiębiorstw gospodarki komunalnej, organizacji pozarządowych, świata nauki, przedstawicieli sektora energetycznego oraz firm z branży odpadowej. Równolegle do prac związanych z prototypową instalacją, prowadzone były roboty budowlane przy obiektach kubaturowych Centrum Badawczo-Rozwojowego Investeko S.A. w Świętokrzyskich.

Wybrane efekty:

- budowa, uruchomienie i przetestowanie prototypowej instalacji wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych;
- parametry prototypowej instalacji (w skali pilotażowej): maksymalna wydajność – 300 kg/h, wielkość produkcji energii elektrycznej brutto – ok. 300 kW, odzysk energii ciepłej z kogeneracji – 485 kW;
- stworzenie Centrum Badawczo-Rozwojowego Investeko S.A. w Świętokrzyskich.

1.2.13. System prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych, jako element oceny jakości życia LIFE12 ENV/PL/000056

Nazwa projektu: System prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych jako element oceny jakości życia

Beneficjenci: Uniwersytet Wrocławski; Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu

Okres realizacji: 2013-2017

Budżet: 1 049 024 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 523 412 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 784 609 PLN

Celem projektu APIS było stworzenie kompleksowego systemu dostarczającego informacje o zagrożeniach związanych z zanieczyszczeniami powietrza i niekorzystnymi warunkami biometeorologicznymi na obszarze Dolnego Śląska. Jednym z elementów projektu było przygotowanie narzędzi wspomagających decyzje środowiskowe. W ramach projektu zaprojektowany i wdrożony został innowacyjny system modelowania i zarządzania jakością powietrza oraz informowania o przyszłych zagrożeniach. Wykorzystany został model meteorologiczny zintegrowany z modelem chemicznym (określającym skład chemiczny powietrza). Pozwoliło to powiązać warunki pogodowe z zanieczyszczeniami powietrza. W oparciu o dane meteorologiczne i informacje o zanieczyszczeniach

powietrza (takich jak PM 2,5, PM 10, ozon, tlenki azotu, tlenek węgla, dwutlenek siarki i amoniak), tworzona była prognoza pogody oraz jakości powietrza dla województwa w skali lokalnej.

Dla uzupełnienia pomiarów zanieczyszczenia powietrza w zróżnicowanych obszarach miejskich, a także terenach podgórskich, wykorzystano autorską metodę badań mobilnych, z użyciem prototypowej mobilnej stacji pomiarowej, zbudowanej na bazie bezemisyjnego samochodu elektrycznego, oraz wyposażonej w przenośne urządzenia do badania zanieczyszczeń powietrza. Uruchomiony został geoportal, na którym publikowane są prognozy stężeń zanieczyszczeń powietrza oraz warunków biometeorologicznych, jak również ostrzeżenia o przekroczeniach dopuszczalnych norm poszczególnych zanieczyszczeń w powietrzu. Portal ten uzupełniony został aplikacją mobilną. Ze względu na nadal zbyt niską świadomość społeczeństwa na temat wpływu zanieczyszczeń powietrza na zdrowie, przeprowadzona została kampania edukacyjno-informacyjna na obszarze Dolnego Śląska, obejmująca zajęcia, szkolenia oraz kampanie pomiarowe dla młodzieży szkolnej oraz przedstawicieli samorządów. Ponadto, na terenie województwa umieszczonych zostało 16 tablic informacyjnych, na których przekazywana była informacja o prognozach stężeń najważniejszych zanieczyszczeń powietrza.

Wybrane efekty:

- stworzenie systemu prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych w oparciu o model WRF oraz WRF-Chem;
- uruchomienie geoportalu Nasze Powietrze dla mieszkańców Dolnego Śląska;
- uruchomienie 16 tablic informacyjnych o stanie powietrza oraz kampania informacyjno-edukacyjna na temat wpływu zanieczyszczeń powietrza na zdrowie dla mieszkańców województwa.

1.2.14. ENERGA Living Lab dla poprawy efektywności końcowego wykorzystania energii elektrycznej LIFE13 ENV/PL/000004

Nazwa projektu: ENERGA Living Lab dla poprawy efektywności końcowego wykorzystania energii elektrycznej

Beneficjent: ENSPIRION Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2014-2018

Budżet: 1 361 102 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 655 051 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 535 044 PLN

Poprawa efektywności wykorzystania energii przez odbiorców końcowych w mieście to główny cel projektu Energa LivingLab. Obejmował on demonstrację i popularyzację narzędzi wspierających zarządzanie zużyciem energii elektrycznej przez użytkowników indywidualnych oraz trwałą optymalizację zarządzania energią elektryczną w gospodarstwach domowych. Wdrażane rozwiązania miały za zadanie zwiększyć efektywność wykorzystania energii elektrycznej przez uczestników, a tym samym ograniczyć emisję CO₂. Do realizacji projektu wybrana została nowatorska metodyka Living Lab – żywego laboratorium – której podstawowym założeniem było testowanie rozwiązań w warunkach rzeczywistych. Do udziału w projekcie zaproszeni zostali mieszkańcy 305 gospodarstw domowych (z siedmiu dzielnic Gdyni), którzy przez niemalże 4 lata testowali narzędzia i produkty, które miały wpłynąć na zwiększenie ich efektywności

energetycznej, a także podniesienie świadomości ekologicznej. Jednocześnie, dzieląc się swoimi opiniami na temat testowanych rozwiązań, uczestnicy projektu pomagali je ulepszać i modyfikować.

W ramach I fazy projektu przetestowane zostały narzędzia, takie jak:

- wielostrefowe programy cenowe o zróżnicowanych stawkach, w zależności od pory dnia, dnia tygodnia i pory roku;
- Inteligentne Sieci Domowe – innowacyjny system do zarządzania energią w domu, pozwalający na monitorowanie zużycia energii, pobieranej przez podłączone do niego urządzenia, a także na zdalne sterowanie urządzeniami poprzez tablet lub smartfon;
- układ pomiarowy, pozwalający na bieżący pomiar całkowitego zużycia energii elektrycznej;
- raporty o zużyciu energii elektrycznej w gospodarstwie domowym oraz jej koszcie, a także o wielkości zużycia energii przez poszczególne urządzenia wpięte do sieci.

W II fazie projektu, wykorzystany został mechanizm grywalizacji, polegający na okresowym wyznaczeniu indywidualnych celów odnośnie ograniczania zużycia energii oraz odpowiedniego wynagradzania za ich osiągnięcie.

Efektem projektu było ograniczenie emisji CO₂, wzrost wykorzystania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii, a także poprawienie świadomości ekologicznej i energetycznej uczestników projektu.

Wybrane efekty:

- przetestowanie inteligentnych sieci domowych, programów taryfowych i mechanizmów grywalizacji;
- wdrożenie systemu pomiarowego umożliwiającego bieżące monitorowanie zużycia energii;
- wzrost świadomości ekologicznej i energetycznej mieszkańców.

1.2.15. Kompleksowy monitoring dynamiki drzewostanów Puszczy Białowieskiej, z wykorzystaniem danych teledetekcyjnych LIFE13 ENV/PL/000048

Nazwa projektu: Kompleksowy monitoring dynamiki drzewostanów Puszczy Białowieskiej, z wykorzystaniem danych teledetekcyjnych

Beneficjent: Instytut Badawczy Leśnictwa

Okres realizacji: 2014-2021

Budżet: 4 063 426 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 958 988 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 314 175 PLN

Projekt ForBioSensing PL pozwolił na opracowanie innowacyjnej metody zdalnego monitorowania dużych obszarów leśnych, takich jak Puszcza Białowieska, w celu identyfikacji zmian w strukturze lasu i w składzie gatunkowym drzew oraz ocenę ich stanu zdrowia, przy użyciu obrazów satelitarnych i lotniczych. Celem było połączenie danych ze zdalnego wykrywania z pomiarami terenowymi i stworzenie dokładnych map. Aby zweryfikować wyniki obserwacji lotniczych, zespół inwentaryzował 685 stałych powierzchni próbnych monitoringu terenowego – 355 punktów rozmieszczonych w siatce 1300 m na 1300 m, 160 punktów w rezerwacie ścisłym Białowieskiego Parku Narodowego oraz 170 powierzchni badawczych Instytutu Badawczego Leśnictwa.

W latach 2015, 2017 i 2019 zespół zebrał dane ze 100 próbek dendrometrycznych i niemal

900 dodatkowych próbek monitorujących.

Ponadto, za pomocą skanera laserowego, zebrane zostały dane terenowe oraz obrazy hemisferyczne z 100 powierzchni próbnych. Pozyskane zostały także dane ze zdalnego wykrywania: trzy zestawy danych z lotniczego skanera laserowego, pięć zestawów danych hiperspektralnych i 14 zestawów danych multispektralnych. Ponadto zainstalowane zostały 278 dendrometry.

Wyniki monitoringu pozwoliły lepiej zrozumieć procesy zachodzące w Puszczy Białowieskiej, w tym zmiany w drzewostanach świerkowych, wywołane zmianami klimatu. Ponadto, monitorowanie zmian w drzewostanach, spowodowanych zamieraniem świerków i jesionów oraz rozprzestrzenianiem się kornika sosnowego, pozwoliło na opracowanie skuteczniejszych metod ochrony lasu i gatunków drzew. Beneficjent udostępnił wyniki ponad 80 zainteresowanym instytucjom, w tym administracji publicznej, jednostkom naukowym, instytucjom leśnym oraz organizacjom pozarządowym. Wyniki opublikowane zostały w 27 artykułach naukowych w renomowanych czasopismach. Wydana również była monografia na temat Puszczy Białowieskiej oraz książka „Aktualny stan Puszczy Białowieskiej na podstawie wyników projektu LIFE+ ForBioSensing”. Powstała ponadto mapa zbiorowisk roślinnych Puszczy Białowieskiej, obejmująca dane o zasobach drzewnych, biomasie, strukturze drzewostanu, liczbie martwych drzew, lokalizacji luk oraz dynamice regeneracji lasu.

Wybrane efekty:

- przeprowadzenie wieloaspektowego monitoringu dynamiki całej polskiej części Puszczy Białowieskiej, z wykorzystaniem metod naziemnych, skanowania lotniczego oraz zobrazowania satelitarnego;
- określenie aktualnego stanu lasów Puszczy Białowieskiej;
- przeprowadzenie szerokiej kampanii informacyjno-edukacyjnej do ogółu społeczeństwa i głównych interesariuszy.

1.3. Wprowadzenie do podprogramu LIFE+ Informacja i komunikacja

W perspektywie 2007-2013, w ramach podprogramu LIFE+ Informacja i komunikacja, wpierane były dwa rodzaje projektów:

- działania informacyjne i kampanie zwiększające świadomość w zakresie ochrony środowiska oraz
- mające na celu zapobieganie pożarom lasów.

W wypadku pierwszego rodzaju projektów, działania i kampanie miały wiązać się z wdrażaniem, aktualizacją oraz rozwojem unijnej polityki i prawodawstwa w zakresie ochrony środowiska. Określono także dopuszczalną tematykę kampanii: przyroda i różnorodność biologiczna, zmiany klimatu, woda, powietrze, gleba, środowisko miejskie, hałas, substancje chemiczne, środowisko i zdrowie, zasoby naturalne i odpady, lasy, innowacyjność i działania strategiczne. W publikowanych corocznie Wytycznych dla wnioskodawców określano, jakie tematy były traktowane przez Komisję Europejską priorytetowo. W Polsce, w rezultacie naborów 2008-2013, zrealizowano 8 projektów tego typu.

Drugi rodzaj projektów obejmował przede wszystkim szkolenia dla podmiotów uczestniczących w działaniach służących zapobieganiu pożarom lasów oraz kampanie na rzecz zwiększania świadomości społecznej w tym zakresie, skutkujące zmniejszeniem liczby pożarów. W Polsce zrealizowano 2 projekty tego rodzaju.

W ramach projektów, dopuszczalne były różnego typu działania podnoszące świadomość w zakresie

określonego problemu środowiskowego, w rezultacie których należało uzyskać wymierne efekty zmniejszające skalę degradacji środowiska.

Preferowane działania obejmowały m.in.:

- organizację imprez podnoszących świadomość docelowych odbiorców, takich jak konferencje, seminaria, wystawy, działania o charakterze demonstracyjnym, fora mające na celu wymianę doświadczeń, itd.;
- publikowanie materiałów komunikacyjnych rozpowszechnianych wśród docelowych odbiorców w czasie realizacji projektu, na przykład: broszur opisujących problem związany ze środowiskiem oraz sposoby jego rozwiązania, ulotek, informacji prasowych, naklejek, itd.;
- organizowanie kampanii reklamowych w mediach;
- produkcję filmów lub nagrań prezentowanych docelowym odbiorcom podczas realizacji projektu;
- działania komunikacyjne on-line na stronie internetowej projektu.

Łącznie w tym okresie Polska pozyskała środki na realizację 10 projektów o budżecie 16,8 mln euro, dofinansowanych przez KE w kwocie 8,3 mln euro oraz przez NFOŚiGW w kwocie 30 mln złotych.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

1.3.1. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców terenów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów LIFE08 INF/PL/000523

Nazwa projektu: Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców terenów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów

Beneficjent: Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych

Okres realizacji: 2010-2012

Budżet: 1 987 381 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 889 544 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 756 480 PLN

Niemal jedna trzecia Polski pokryta jest lasami, dostępnymi dla wszystkich i stanowiącymi atrakcyjne miejsca wypoczynku i rekreacji. Lasy produkują tlen, pochłaniają dwutlenek węgla i inne szkodliwe gazy i pyły. Chronią przed powodzią, lawinami, zapobiegają osuwaniu się stromych zboczy.

Są schronieniem dla ogromnej liczby gatunków zwierząt, roślin i grzybów. Lasy stanowią także źródło naturalnego i odnawialnego surowca, jakim jest drewno oraz różnorodnych płodów runa leśnego, m.in. owoców, jagód i grzybów.

Niestety, pożary lasów niosą ze sobą ogromne straty, zarówno przyrodnicze, jak i finansowe. Stanowią również śmiertelne zagrożenie dla mieszkańców.

Dlatego zorganizowana została kampania edukacyjna na rzecz ograniczenia pożarów, obejmująca swoim zasięgiem ponad połowę Polski – województwa:

mazowieckie, podlaskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, śląskie, świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, lubelskie oraz łódzkie. Grupą docelową byli przede wszystkim mieszkańcy terenów wiejskich.

Działania projektu były skoncentrowane na dotarciu do młodzieży szkół podstawowych, dla których przygotowany został szereg materiałów edukacyjnych, oraz do nauczycieli – dla których opracowane zostały scenariusze zajęć. Dla nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjalnych prowadzone były także szkolenia dotyczące pożarów lasów i tego jak się zachować w przypadku ich pojawienia.

Kampania prowadzona była zarówno w terenie, jak i za pośrednictwem mediów. Przy leśnych parkingach ustawiono kilkaset tablic, informujących o zagrożeniu pożarowym i o tym, jak należy się zachować w przypadku zauważenia pożaru. W ramach akcji „Świadomi zagrożenia” wyprodukowano również szereg spotów telewizyjnych i radiowych oraz serię artykułów w prasie ogólnopolskiej.

W projekcie zaangażowanych było wielu wolontariuszy regionalnych, którzy brali udział w lokalnych wydarzeniach edukacyjnych, spotkaniach mieszkańców i festynach. Prowadzone w trakcie projektu badania ankietowe wykazały, że kampania w dużym stopniu przyczyniła się do zmiany niepożądanych nawyków związanych z zachowaniem na obszarach leśnych.

Wybrane efekty:

- spadek średniej liczby pożarów z 577 przypadków rocznie w okresie 2005-2009 do 343 przypadków w 2012 r.;
- zmniejszenie emisji dwutlenku węgla w wyniku pożarów lasu do poziomu około 20 Gt ekwiwalentu CO₂ w 2012 r.;
- umieszczenie w terenie 1600 tablic informacyjnych dotyczących zasad bezpieczeństwa i właściwego zachowania w lesie.

1.3.2. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów (II etap) LIFE09 INF/PL/000275

Nazwa projektu: Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów (II etap)

Beneficjent: Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych

Okres realizacji: 2010-2013

Budżet: 1 500 377 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 750 188 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 545 086 PLN

Projekt FORESTFIRE II był kontynuacją projektu nr LIFE08 INF/PL/000523 – przedstawionego w punkcie 1.3.1 – w którym beneficjent przeprowadził kolejną kampanię informacyjną w południowo-wschodniej części kraju. Celem projektu było zwiększenie świadomości na temat zapobiegania pożarom lasów wśród mieszkańców obszarów wiejskich oraz osób korzystających z lasów w celach rekreacyjnych, tak aby zmniejszyć ryzyko przypadkowych pożarów. Kampania miała na celu także podniesienie świadomości na temat utraty bioróżnorodności, spowodowanej pożarami lasów. Miała spowodować zmianę postaw, zachowań i nawyków ludzi wobec problemu pożarów lasów oraz przekonać ich do wspierania działań prewencyjnych. Zamierzeniem

kampanii było także zwiększenie wiedzy na temat najczęstszych przyczyn i powodów występowania pożarów lasów.

W sześciu powiatach wyemitowanych zostało pięć krótkich spotów radiowych (łącznie 4800 emisji) oraz pięć krótkich spotów telewizyjnych w regionalnych stacjach telewizyjnych, skierowanych do różnych grup docelowych (łącznie 1500 emisji). W dwóch regionalnych dziennikach, obejmujących regiony objęte projektem, opublikowanych zostało pięć sponsorowanych artykułów, dotyczących zagrożeń związanych z pożarami lasów oraz zasad zapobiegania pożarom, oraz trzy reklamy na całą stronę. Natomiast udostępnione w czasie trwania projektu dwa filmy, osiągnęły wysoką oglądalność.

Ponadto beneficjent opracował materiały szkoleniowe dla nauczycieli, członków Ochotniczych Straży Pożarnych oraz duchownych. Zorganizował także działania dla szkół, w tym osiem warsztatów szkoleniowych dla 400 nauczycieli szkół podstawowych i średnich oraz dla 240 członków Ochotniczych Straży Pożarnych. Wyprodukował i rozpowszechnił różnorodne materiały promocyjne wśród społeczności lokalnych oraz uczniów szkół podstawowych i średnich.

Wybrane efekty:

- wzrost świadomości uczestników działań projektowych w zakresie bezpieczeństwa pożarowego lasów o 35%;
- spadek liczby pożarów powodowanych przez nieostrożność dzieci i dorosłych w 2012 r. – w zależności od obszaru o 31 i 35%;
- dotarcie z informacjami o projekcie do co najmniej 2 000 000 osób, podczas spotkań, warsztatów, festynów, lokalnych uroczystości, itp.

1.3.3. Dobry klimat dla powiatów LIFE09 INF/PL/000283

Nazwa projektu: Dobry klimat dla powiatów

Beneficjenci: Instytut na Rzecz Ekorozwoju; Związek Powiatów Polskich; Community Energy Plus (Wielka Brytania)

Okres realizacji: 2010-2015

Budżet: 1 957 042 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 901 685 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 245 752 PLN

Najważniejsze decyzje dotyczące ochrony klimatu i adaptacji do jego zmian zapadają na poziomie globalnym. Jednak kluczem do ich realizacji są działania na poziomie lokalnym. Zarówno emisja gazów cieplarnianych, jak i jej skutki, mają w głównej mierze charakter lokalny. By móc efektywnie wdrażać uzgodnienia podjęte podczas szczytów klimatycznych, ważna jest więc praca łącząca w sobie edukację, informację i konsultacje na poziomie mniejszych jednostek administracyjnych – powiatów i gmin. Celem głównym projektu była aktywizacja władz samorządowych, lokalnych instytucji, otoczenia biznesowego, lokalnych liderów i mieszkańców powiatów do działań na rzecz ochrony klimatu i adaptacji do jego zmian, wynikających z globalnego ocieplenia. Postanowiono zidentyfikować przedstawicieli wymienionych wcześniej grup, doprowadzić do ich spotkania, by uświadomić im konieczność podjęcia działań, w tym tworzenia dokumentów strategicznych.

W trakcie trwania projektu odbyło się 90 powiatowych Debat Klimatycznych, a wzięło w nich udział ponad 1200 osób. Kluczowymi zagadnieniami poruszonymi w ich trakcie były: gospodarka niskoemisyjna, zielone miejsca pracy, OZE oraz efektywność energetyczna. Na poziomie województwa wiedzę przekazywano w ramach Regionalnych Konferencji Klimatycznych, a klamrą spinającą całość projektu były dwudniowe Ogólnopolskie Konferencje Klimatyczne. Zrealizowano również działania o wymiarze bardzo praktycznym i związanym z emisją gazów cieplarnianych. Po pierwsze przeprowadzono wyliczenia tzw. śladu węglowego dla pięciu powiatów w Polsce. Ślad węglowy to wielkość emisji gazów cieplarnianych. Obliczenia te zostały wykonane dwukrotnie w odstępie trzech lat. Dodatkowo, dla jednego z powiatów przeprowadzone zostały działania pionierskie – utworzono Pilotażowy Program Niskowęglowego Rozwoju. Dokument został opracowany dla powiatu starogardzkiego, a jego powstanie poprzedził cykl spotkań z władzami powiatu, mieszkańcami, przedstawicielami biznesu i organizacji pozarządowych. Materiał zawierał program rozwoju regionu, uwzględniający 20-procentową redukcję emisji dwutlenku węgla do 2020 r. Zarząd powiatu przyjął dokument uchwałą pod koniec lipca 2015 r. W 2017 r. projekt otrzymał nagrodę BEST LIFE INFORMATION PROJECTS.

Wybrane efekty:

- zaangażowanie 115 powiatów, z których 21 podpisało Deklarację „Dobry klimat dla powiatów”;
- powołanie sieci Lokalnych Inicjatorów Społeczeństwa Obywatelskiego;
- wyliczenie śladu węglowego dla pięciu powiatów, a dla jednego z nich stworzenie Pilotażowego Programu Niskowęglowego.

1.3.4. Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk LIFE10 INF/PL/000673

Nazwa projektu: Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk

Beneficjent: Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych

Okres realizacji: 2012-2014

Budżet: 2 093 790 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 046 895 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 369 770 PLN

W Polsce realizowanych jest wiele projektów ochrony gatunków i siedlisk, w tym część przez lokalne organizacje i instytucje. Przynoszą one bardzo dobre rezultaty, nie są jednak powszechnie znane. Takie rozdrobnienie działań prowadzi do niespójności metod w ochronie gatunków, braku wiedzy o uzyskanych doświadczeniach i kondycji przedmiotu ochrony. Dlatego przeprowadzona została kampania, mająca na celu wskazanie najlepszych projektów ochrony wybranych gatunków i siedlisk, a następnie ich promocję w skali całej Polski.

Skupiono się na opisanie działań ochronnych takich gatunków chronionych, jak: żubr, ssaki drapieżne (wilk, ryś, niedźwiedź), nietoperze, sowy, ptaki szponiaste, kuraki leśne (głuszec, cietrzew), rzadkie gatunki gadów (np. żółw błotny, wąż Eskulapa, gniewosz plamisty),

owady. Dodatkowo, projekt opisywał również ochronę muraw kserotermicznych oraz mokradeł. Powołani eksperci wybrali kilkadziesiąt projektów, uznając je za najlepiej zrealizowane projekty ochrony przyrody w Polsce w ostatnich latach. Zebrane doświadczenia zostały uzupełnione o zalecenia, dotyczące przygotowywania projektów, z uwzględnieniem mierzalnych rezultatów. Tak powstało 11 podręczników najlepszych praktyk dla wybranych gatunków i siedlisk oraz założenia do kampanii edukacyjnej. Kampania skierowana była do ogółu społeczeństwa, leśników, przedstawicieli władz lokalnych i regionalnych dyrekcji ochrony środowiska, ale także do pasjonatów chcących samodzielnie chronić zagrożone gatunki i siedliska. Przeprowadzono dwa rodzaje warsztatów: teoretyczne z wizją lokalną oraz nakierowane na naukę samodzielnego wykonywania różnego rodzaju działań w terenie. Przygotowano także 6 opracowań dotyczących potrzeb i sposobów ochrony: mokradeł, żółwia błotnego, węża Eskulapa, rybołowa, głuszcza i cietrzewia – które miały charakter założeń do przyszłych projektów LIFE. Dla niespecjalistów przygotowano serię filmów dokumentalnych pt. „Ocalony świat”, które prezentowały najlepsze praktyki stosowane w ochronie przyrody.

Projekt w 2015 r. uzyskał nagrodę BEST OF THE BEST LIFE INFORMATION PROJECTS.

Wybrane efekty:

- opracowanie 11 podręczników o ochronie przyrody, będących kompendium wiedzy dotyczącej planowania i oceny działań na rzecz ochrony gatunków i siedlisk;
- wyprodukowanie i emisja serii 11 filmów o ochronie wybranych gatunków i siedlisk pt. „Ocalony Świat”;
- opracowanie wskazówek merytorycznych, których wdrożenie usprawnić miało system ochrony przyrody w Polsce.

1.3.5. Ogólnopolska kampania informacyjno-promocyjna „Poznaj swoją Naturę” LIFE10 INF/PL/000677

Nazwa projektu: Ogólnopolska kampania informacyjno-promocyjna pt. „Poznaj swoją Naturę”

Beneficjent: Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

Okres realizacji: 2012-2015

Budżet: 2 097 336 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 048 668 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 670 338 PLN

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 pozwala nie tylko na obszarową ochronę przyrody, co przynosi korzyści przyrodnicze, ale też wspomaga promocję regionów. Właściwie wykorzystana marka Natura 2000 może być mechanizmem wspierającym rozwój regionalny, dzięki czemu może przynosić wymierne korzyści samorządom i mieszkańcom. Mimo to, wokół sieci obszarów Natura 2000 narosło wiele nieprawdziwych i negatywnych mitów.

Projekt miał zmienić nastawienie osób zamieszkujących obszary Natura 2000 oraz wzmocnić współpracę przedstawicieli różnych środowisk, tj. grup i stowarzyszeń mieszkańców, samorządów, organizacji przyrodniczych i przedsiębiorstw. Konieczne było pokazanie katalogu korzyści przyrodniczych i finansowych, jakie mieszkańcy mogą uzyskać prowadząc swoją działalność w zgodzie z założeniami sieci Natura 2000.

By poznać powody pojawiających się konfliktów, prowadzący projekt organizowali spotkania, wydarzenia oraz konkursy dla mieszkańców terenów Natura 2000.

Ważnym elementem projektu była kampania medialna, w której udział wzięły piosenkarz Andrzej Piaseczny, który na potrzeby kampanii skomponował utwór pt. „Na lata”. Strategię promocyjną oparto na ścisłej współpracy z mediami, wykorzystaniu social mediów oraz organizowaniu konferencji prasowych. Zorganizowany został także konkurs fotograficzny dotyczący ciekawych aspektów przyrodniczych swojego regionu, a dla młodszych – konkursy plastyczne w szkołach podstawowych oraz tzw. debaty oksfordzkie. Komunikacja prowadzona przez media była wzmocniona spotami radiowymi oraz artykułami w prasie, w których obalano negatywne mity dotyczące obszarów Natura 2000 i wskazywano na możliwości rozwoju przedsiębiorczości oraz korzyści dla rolnictwa, wynikające z tej formy ochrony. W 2017 r. projekt otrzymał nagrodę BEST LIFE INFORMATION PROJECTS.

Wybrane efekty:

- podniesienie wśród społeczeństwa świadomości ekologicznej w zakresie tematyki związanej z siecią Natura 2000;
- integracja przedstawicieli różnych środowisk działających na rzecz ochrony środowiska i edukacji ekologicznej;
- współpraca oraz wymiana wiedzy i doświadczeń w ramach prac tzw. Naturowych Grup Roboczych.

1.3.6. Ogólnopolska kampania informacyjno-edukacyjna na rzecz usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest LIFE10 INF/PL/000678

Nazwa projektu: Ogólnopolska kampania informacyjno-edukacyjna na rzecz usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest

Beneficjent: Federacja Zielonych Gaja

Okres realizacji: 2012-2014

Budżet: 997 645 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 463 116 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 667 216 PLN

Azbest, który jest minerałem naturalnie występującym w środowisku, dzięki swoim właściwościom (elastyczność, odporność) był masowo wykorzystywany w polskim przemyśle, począwszy od lat 50-ych XX w. Po kilku dekadach okazało się jednak, że wyroby azbestowe stanowią zagrożenie dla środowiska i są śmiertelnie niebezpieczne dla człowieka. W 2002 r. przyjęto w Polsce program usuwania azbestu. Jednak przez kilka lat jego obowiązywania efekty nadal pozostawały dalekie od oczekiwań. Problemem była niska świadomość o zagrożeniu azbestem, zarówno społeczna, jak i urzędników. Przeprowadzone zostały zatem działania edukacyjne w ramach kampanii antyazbestowej.

Informacje o zagrożeniu azbestem oraz o możliwości uzyskania konsultacji i pomocy przy jego usuwaniu

– technicznej, prawnej i finansowej – zostały zamieszczone na stronie internetowej projektu. Zorganizowano ponad 96 spotkań i konferencji. Wśród uczestników projektu były również urzędy gmin. Dystrybuowane były pakiety edukacyjne, skierowane do zarządców nieruchomości oraz do osób posiadających w swoich gospodarstwach elementy wykonane z azbestu.

Jednym z ograniczeń szybkiej wymiany azbestu na inne materiały były wysokie koszty zamienników. Dlatego też realizujący projekt aktywnie angażowali się w kształtowanie zasad dofinansowania projektów dotyczących usuwania azbestu, np. podczas konsultacji Regionalnych Programów Operacyjnych oraz programów NFOŚiGW.

Przez trzy lata trwania projektu prowadzony był monitoring stanu usuwania azbestu we wszystkich gminach w Polsce. Realizacja projektu przyniosła oczekiwane efekty w postaci gminnych programów usuwania azbestu, których liczba zaczęła znacząco wzrastać. Pod koniec trwania projektu ponad 90% gmin posiadało już swoje programy, a wiele samorządów angażowało własne środki finansowe w usuwanie azbestu ze swojego terenu. Projekt był szeroko promowany w mediach, dzięki regularnie organizowanym konferencjom prasowym, co również przyczyniło się do jego sukcesu.

Wybrane efekty:

- wypromowanie najlepszych praktyk w zakresie realizacji gminnego programu usuwania azbestu, poprzez udział lokalnych liderów w 96 seminariach powiatowych;
- dotarcie z informacją o projekcie do 750 tys. właścicieli nieruchomości z azbestem w całej Polsce (ok. 50%);
- przygotowanie merytoryczne w zakresie problematyki azbestowej ponad 3100 osób w ramach zrealizowanych 96 powiatowych seminariów i jednej ogólnopolskiej konferencji.

1.3.7. Drogi dla Natury – kampania promocji zadrzewień w krajobrazie rolniczym jako siedlisk przyrody i korytarzy ekologicznych LIFE11 INF/PL/000467

Nazwa projektu: Drogi dla Natury – kampania promocji zadrzewień w krajobrazie rolniczym jako siedlisk przyrody i korytarzy ekologicznych

Beneficjenci: Fundacja EkoRozwoju; Stowarzyszenie Eko-Inicjatywa; Stowarzyszenie Federacja Zielonych GAJA; Stowarzyszenie Agencja Ekorozwoju „Zielone Płuca Polski”; BUND Meklemburgii-Pomorza Przedniego (Niemcy)

Okres realizacji: 2012-2016

Budżet: 2 006 613 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 003 306 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 611 904 PLN

Zadrzewienia przydrożne i śródpolne to kluczowy element zielonej infrastruktury, bez którego trudno sobie wyobrazić krajobraz rolniczy Europy. Obecność drzew, poprzez stabilizowanie stosunków wodnych i mikroklimatu, gwarantuje utrzymanie plonowania. Zadrzewienia hamują wiatr, który wysusza i wywiewa glebę, oraz napędzają obieg wody w atmosferze, co sprzyja opadom. Służą jako siedliska i korytarze ekologiczne dla zwierząt i roślin, w tym także owadów zapylających plony. Niestety, rozwój dróg oraz scalanie gruntów spowodowały dramatyczny spadek liczby drzew w europejskich krajobrazach rolniczych.

Celem projektu była zmiana postrzegania zadrzewień przez społeczeństwo i lokalnych decydentów oraz odwrócenie trendu zanikania zadrzewień liniowych, poprzez świadome decyzje planistyczne i odpowiednią ich pielęgnację. Przeprowadzono lokalne kampanie na rzecz zadrzewień w 66 gminach w całej Polsce. Specjalnie powołani tzw. animatorzy zadrzewieniowi, prowadzili działania na rzecz poprawienia zarządzania drzewami. Założono, że pożądana zmiana nastąpi dzięki zmianom postaw urzędników, wprowadzeniu metod zarządzania zasobami drzew oraz poparciu społecznemu, inspirowanemu przez działania informacyjne i edukacyjne, skierowane do decydentów i społeczeństwa. Wynikiem prac było powstanie – w każdej gminie biorącej udział w projekcie – dokumentu planistycznego, ułatwiającego zarządzanie zadrzewieniami w skali gminy. Ponadto przeprowadzone zostały modelowe realizacje – nasadzenia, ekspertyzy i pielęgnacje starych drzew. W ramach działań edukacyjnych zorganizowano dwudniowe szkolenia realizowane w oparciu o wydaną w ramach projektu książkę pt. „Drzewa w krajobrazie”, na które zapraszano także osoby z ościennych gmin i powiatów. Łącznie w szkoleniach wzięło udział ponad 2000 osób. Równolegle do współpracy z gminami, rozpowszechniano najnowszą wiedzę w zakresie gospodarowania drzewami – poprzez szkolenia, seminaria (20 seminariów przeprowadzonych we wszystkich województwach z udziałem ponad 1000 osób), wydawnictwa, wizyty studyjne w Niemczech. Działał także specjalnie powołany punkt konsultacyjny, który mediował w sytuacjach konfliktowych.

Wybrane efekty:

- 66 kampanii na rzecz alej w gminach wszystkich województw;
- 4,5 tysiąca posadzonych drzew oraz blisko 660 drzew zbadanych i pielęgnowanych zgodnie z najnowszą wiedzą;
- ponad 3,5 tysiąca uczestników 220 dni szkoleń, seminariów i konferencji.

1.3.8. Misja NATURA LIFE11 INF/PL/000478

Nazwa projektu: Misja Natura

Beneficjent: Fundacja Wspierania Inicjatyw
Ekologicznych

Okres realizacji: 2012-2017

Budżet: 1 978 661 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 985 465 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 725 060 PLN

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 obejmowała już ponad 20% powierzchni kraju, jednak wiele osób wciąż nie wiedziało, że żyło i prowadziło działalność gospodarczą w granicach obszaru Natura 2000. Społeczeństwo posiadało niewielką wiedzę o zobowiązaniach, wynikających z funkcjonowania tego typu obszarów chronionych. Powodowało to niechęć społeczności lokalnych do współtworzenia planów zadań ochronnych (PZO).

Projekt „Misja Natura” miał zachęcić lokalne społeczności do poznania obszarów, na których żyją i gospodarują, zaangażować je w proces przygotowania planów zadań ochronnych i zainspirować do poszukiwania dróg rozwoju i podnoszenia stopy życiowej w zgodzie z ochroną przyrody.

W celu zwiększenia dostępu społeczeństwa do specjalistycznego doradztwa przyrodniczego oraz upowszechniającego informację i wiedzę o funkcjonowaniu sieci Natura 2000, utworzone zostało Centrum Informacji Natura 2000. Odbływały się tu bezpłatne konsultacje i doradztwo, dotyczące

wymagań stawianych przedsiębiorcom prowadzącym działalność w granicach obszarów Natura 2000.

W ramach projektu zorganizowane zostały szkolenia w dziesięciu obszarach Natura 2000, które najbardziej potrzebowały wsparcia przy opracowywaniu PZO. Do udziału w spotkaniach zaproszeni zostali przedstawiciele lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych, grup działania, właścicieli agroturystyki, producentów żywności, rolników, przedsiębiorców oraz administracji Lasów Państwowych, a także pracownicy parków krajobrazowych i narodowych. W trakcie szkoleń omówione zostały zarówno wartości przyrodnicze obszarów sieci Natura 2000, jak i możliwość ich wykorzystania, jako elementu zwiększającego atrakcyjność regionu oraz dającego możliwość rozwoju gospodarczego.

Ważnym aspektem, poruszonym podczas warsztatów, były konsultacje społeczne dotyczące przygotowanych PZO, które pozwalały eliminować konflikty na późniejszym etapie realizacji. Wypracowany został uniwersalny model prowadzenia konsultacji społecznych, który zakładał osiągnięcie kompromisu pomiędzy interesem i oczekiwaniami mieszkańców oraz samorządów, a ochroną obszarów cennych przyrodniczo.

Wybrane efekty:

- utworzenie Centrum Informacji Natura 2000 i opracowanie 2141 spraw do niego zgłoszonych;
- wyprodukowanie i emisja 12 odcinków serialu pt. „Misja Natura”, którego oglądalność wyniosła 16 530 726 widzów;
- publikacja opracowania „Zbiór 60 pytań dotyczących funkcjonowania sieci Natura 2000” oraz „Modelu przeprowadzenia konsultacji społecznych”.

1.3.9. Trzy kampanie integrujące przedsiębiorstwa sektora MŚP i ich otoczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska

LIFE12 INF/PL/000009

Nazwa projektu: Trzy kampanie integrujące przedsiębiorstwa sektora MŚP i ich otoczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska

Beneficjenci: Stowarzyszenie REFA Wielkopolska;
Stowarzyszenie Rozwoju Edukacji Ustawicznej TRANSFER;
Związek Rzemiosła Polskiego

Okres realizacji: 2013-2016

Budżet: 1 043 140 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 521 251 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 897 845 PLN

W 2012 r., kiedy planowano projekt, małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP) stanowiły 99% wszystkich firm w Polsce i zatrudniały ponad 6 mln pracowników. Ich działalność miała ogromny wpływ na środowisko naturalne, w tym na zużycie zasobów. Jednak większość przedsiębiorców nie była tego świadoma i nie podejmowała żadnych działań, by temu zaradzić. Projekt zakładał przeprowadzenie trzech zintegrowanych kampanii, mających podnieść świadomość proekologiczną MŚP i przekonać, że działania podejmowane dla środowiska mogą też przynosić wymierne oszczędności finansowe. Działania projektu zostały skierowane zarówno do przedsiębiorców (jako podmiotów decyzyjnych) jak i do pracowników oraz klientów, którzy swoimi

wyborami mają istotny wpływ na zużycie zasobów. Nad wszystkim czuwało 27 specjalnie przeszkolonych animatorów edukacji ekologicznej. Podczas kampanii edukacyjnej skierowanej do blisko 600 uczestników z 500 przedsiębiorstw przekazywana była wiedza, jak rozpoznawać marnotrawstwo w użyciu zasobów, jak je eliminować i jak efektywnie wdrażać zmiany w przedsiębiorstwie. Uczestnicy kampanii, wspólnie z prowadzącymi, szukali pomysłów na konkretne rozwiązania oszczędnościowe. Adresatami kampanii informacyjnej byli przedsiębiorcy, z których 3000 osób poznało przykłady efektywnego korzystania z zasobów w konkretnych przedsięwzięciach. Trzeci aspekt kampanii – upowszechniający – skierowany był do ogółu społeczeństwa, samorządów oraz otoczenia biznesu, a więc wszystkich, którzy mogą, poprzez swoje świadome wybory, wspierać przedsiębiorstwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska. W ramach kampanii opracowane zostały tzw. dobre praktyki, pokazujące, jak można zmniejszać koszty przedsiębiorstwa, jednocześnie chroniąc środowisko, np. poprzez zmniejszenie zużycia mediów, bez pogarszania jakości produktów i świadczonych usług. Dobre praktyki przygotowane zostały dla branży spożywczej, drzewnej, poligraficznej, motoryzacyjnej, budowlanej i usług osobistych.

Wybrane efekty:

- pozyskanie przez ponad 3000 firm wiedzy na temat korzyści ekonomicznych i środowiskowych wynikających z oszczędności zasobów;
- przeprowadzenie badań porównawczych, które wykazały poprawę świadomości ekologicznej o co najmniej 33% wśród blisko 60% przedsiębiorców;
- stworzenie portalu internetowego (ponad 16 000 unikatowych użytkowników), przeprowadzenie promocji w Internecie z ponad 8 mln odsłon.

1.3.10. Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej LIFE13 INF/PL/000039

Nazwa projektu: Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej

Beneficjenci: Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju; Miasto Stołeczne Warszawa; Unia Metropolii Polskich; Verband Region Stuttgart (Niemcy)

Okres realizacji: 2014-2019

Budżet: 1 359 960 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 679 980 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 447 928 PLN

Zmiany klimatu powodują coraz więcej ekstremalnych zjawisk pogodowych: nawałne deszcze, podtopienia, porywiste wiatry oraz długotrwałe susze, wywołane przez ekstremalne temperatury. Miasta, jako wielkie skupiska ludzi, są szczególnie narażone na ich negatywne skutki. Adaptacja do zmian klimatu ma zatem kluczowe znaczenie.

Ideą projektu LIFE_ADAPTCITY_PL było opracowanie pilotażowej Strategii adaptacji do zmian klimatu dla m.st. Warszawy do 2030 r., z perspektywą do 2050 r. Przygotowany został szereg analiz i map, określających stan bieżący oraz zagrożenia dla miasta związane

ze zmianami klimatu. Organizowane były spotkania z mieszkańcami, tzw. „spotkania z klimatem”, by móc zidentyfikować lokalne problemy, wspólnie szukać rozwiązań, ale też uświadamiać, z jak poważnymi problemami przyjdzie się mierzyć. W trakcie 18 spotkań konsultacyjnych, we wszystkich dzielnicach Warszawy, uczestnikom zostały przedstawione rozwiązania odnośnie ograniczania zużycia wody i wykorzystania wody opadowej, które sami mogli stosować w najbliższym otoczeniu. Zorganizowano także pikniki plenerowe, konsultacje internetowe, konkurs „Pomysł na klimat”, w celu uświadomienia mieszkańcom zagrożeń związanych ze zmianami klimatu i zapoznania ich z powstającym dokumentem Strategii, która powinna jak najlepiej odpowiadać potrzebom miasta i mieszkańców. Ogólnospołeczne konsultacje zaowocowały ponad 1500 wnioskami, sugestiami i uwagami do dokumentu.

W ramach projektu zorganizowano także międzynarodową konferencję z udziałem ekspertów z zagranicy oraz wizyty studyjne, by poznawać adaptacyjne doświadczenia miast Europy Zachodniej. Zorganizowane również zostały Klimatyczne Fora Metropolitalne – w 11 miastach, należących do Unii Metropolii Polskich – dotyczące tworzenia Strategii oraz możliwości opracowania podobnych dokumentów dla innych miast. Przygotowany także został „Poradnik adaptacji do zmian klimatu na obszarach miejskich”.

Wybrane efekty:

- mapa klimatyczna dla Warszawy i jej promocja wśród mieszkańców, firm i organizacji pozarządowych;
- cykl lokalnych i jednej międzynarodowej konferencji, promujących działania adaptacyjne związane ze zmianami klimatu;
- zwiększenie zaangażowania polskich miast w międzynarodowe inicjatywy, poprzez przystąpienie trzech miast do Porozumienia Burmistrzów UE w sprawie ochrony klimatu i jednego do inicjatywy UE Climate-ADAPT.

2. Perspektywa finans wa **2014-2020**

2.1. Podprogram działań na rzecz środowiska

Podprogram działań na rzecz środowiska w perspektywie finansowej 2014-2020 dysponował budżetem wynoszącym 2,59 mld euro. Obejmował trzy obszary priorytetowe: Ochronę środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami, Przyrodę i różnorodność biologiczną oraz Zarządzanie i informację w zakresie środowiska.

Obszar Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami wspierał projekty innowacyjne i demonstracyjne, mające na celu rozwój i testowanie, a następnie prezentację nowych metod, praktyk i rozwiązań w zakresie ochrony środowiska.

W ramach obszaru Przyroda i różnorodność biologiczna finansowane były przede wszystkim projekty z zakresu dobrych praktyk – oparte na sprawdzonych i przetestowanych metodach – służące poprawie stanu gatunków i siedlisk. Tak jak w poprzedniej perspektywie, ukierunkowany był głównie na działania wspierające wdrażanie dyrektyw ptasiej i siedliskowej.

Obszar Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska to projekty komunikacyjne, nakierowane

na zwiększanie świadomości społeczeństwa w sprawach związanych z ochroną środowiska. Oprócz tego wspierano projekty zwiększające udział różnych interesariuszy w zarządzaniu problemami środowiska naturalnego.

Dla wszystkich wymienionych wyżej obszarów priorytetowych wskazano konkretną tematykę projektów, która zebrana została w dwóch Wieloletnich programach prac LIFE, na lata 2014-2017 oraz 2018-2020.

Dodatkowo w dokumentacji publikowanych corocznie naborów umieszczane były szczegółowe tematy projektów.

W Polsce, w ramach podprogramu działań na rzecz środowiska zrealizowano, poza projektami strategicznymi, o których mowa w rozdziale 4 i projektami pomocy technicznej, 16 projektów o łącznym budżecie 46,8 mln euro, w tym dofinansowanie Komisji Europejskiej wyniosło 27,7 mln euro. NFOŚiGW wsparł realizację tych projektów kwotą 54,2 mln złotych.

2.1.1. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego

Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami

Celem obszaru priorytetowego Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami był rozwój, testowanie oraz prezentacja podejść związanych z polityką lub zarządzaniem w zakresie ochrony środowiska. W tym obszarze priorytetowym wspierane były projekty dotyczące opracowywania i testowania nowych technologii i procesów, które w następstwie mogły być wprowadzane na rynek, w celu poprawy jakości środowiska i ograniczania negatywnego wpływu na nie.

Dofinansowywane były projekty o charakterze innowacyjnym i demonstracyjnym, czyli zajmujące się testowaniem nowych rozwiązań technologicznych lub zarządczych, nieznanymi jeszcze w Unii Europejskiej. Warunkiem koniecznym było także wykazanie realnego, zwiększonego oddziaływania testowanych rozwiązań na poprawę stanu środowiska.

Komisja Europejska oczekiwała projektów z następującej tematyki: zarządzanie wodą

i zapobieganie jej zanieczyszczeniu; ograniczanie powstawania i recykling odpadów; efektywne gospodarowanie zasobami (w tym glebą i lasami); zmniejszenie wpływu niebezpiecznych chemikaliów na środowisko i ograniczenie hałasu oraz poprawa jakości powietrza i zmniejszanie emisji spalin; jakość życia w środowisku miejskim.

W ramach omawianego obszaru priorytetowego wdrożono w tej perspektywie jeden polski projekt LIFE, który dotyczył ponownego wykorzystania odpadów. Budżet projektu wyniósł 4,4 mln euro, w tym ze środków Komisji Europejskiej 2,6 mln euro. NFOŚiGW wsparł projekt dofinansowaniem w wysokości 2,7 mln złotych.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.1.1.1. Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych LIFE14 ENV/PL/000370

Nazwa projektu: Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych

Beneficjent: Flukar Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2015-2019

Budżet: 4 445 095 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 628 123 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 733 836 PLN

Celem projektu LIFE EMU NEW było przetestowanie i zademonstrowanie innowacyjnej metody wytwarzania emulsji asfaltowych, modyfikowanych recyklatem polimerowym oraz nanonapełniaczami mineralnymi. Projekt obejmował wdrożenie i przetestowanie zupełnie nowej koncepcji dwuetapowej modyfikacji emulsji asfaltowych, za pomocą wyselekcjonowanych grup polimerów odpadowych, z zastosowaniem nanowłókien polimerowych. W tym procesie wykorzystane zostały zużyte plastiki, stosowane powszechnie, np. do produkcji opakowań. Zakres projektu obejmował zaprojektowanie, budowę oraz walidację prototypowej instalacji, a także szerokie upowszechnienie technologii w całej Europie. Realizując projekt, firma Flukar Sp. z o.o. wybudowała nowy zakład w Kędzierzynie-Koźlu, funkcjonujący

na zasadzie obiegu zamkniętego. Dzięki zastosowaniu kompleksowych ekologicznych instalacji z zakresu technologii selektywnego zagospodarowania i regeneracji strumieni rozpuszczalnikowych – pilotażowo do produkcji emulsji asfaltowych i produkcyjnie do recyklingu oleju przepracowanego – od 2017 r. spółka stała się największym niezależnym producentem środków smarnych w Polsce, w dużej części wykorzystującym odpad w postaci oleju przepracowanego. Nieustannie trwające prace badawczo-rozwojowe w utworzonym w 2018 r. Centrum Badawczo Rozwojowym Flukar, a także realizacja kolejnych inwestycji, przyczyniły się do poprawy efektu ekologicznego – zarówno w zakresie własnej działalności, jak i poprzez wpływ na świadomość kontrahentów czy otoczenie pracowników. Zakład Flukar w Kędzierzynie-Koźlu uczestniczył w lokalnych i ponadregionalnych wydarzeniach naukowych, edukacyjnych i targach, przyjmował na staże i praktyki uczniów, a także rozpowszechniał w branżach motoryzacyjnej i okomotoryzacyjnej świadomość ekologiczną w zakresie gospodarowania odpadami. Działania informacyjne propagujące wiedzę, zdobytą podczas wdrażania projektu, są kontynuowane również po zakończeniu projektu.

Wybrane efekty:

- uruchomienie instalacji pilotażowej do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z tworzyw sztucznych pochodzących z odpadów;
- możliwość przetwarzania do 176 ton odpadów polimerowych rocznie dzięki zastosowanej instalacji;
- zwiększenie wykorzystania odpadów plastikowych przez firmę do około 1190 ton rocznie.

2.1.2. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego

Przyroda i różnorodność biologiczna

Głównym celem obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna było wspieranie rozwoju i wdrażania polityki oraz ustawodawstwa UE w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, w szczególności:

- unijnej polityki oraz przepisów w dziedzinie przyrody i różnorodności biologicznej, w tym unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej do 2020 r.;
- zarządzania siecią Natura 2000;
- bazy wiedzy dla rozwoju, wdrażania, oceny, monitorowania oraz opiniowania unijnej polityki i przepisów w zakresie przyrody i różnorodności biologicznej, a także w celu oceny i monitorowania czynników, presji i reakcji, wpływających na przyrodę i różnorodność biologiczną w obrębie Unii i poza nią.

Komisja Europejska określiła konkretne obszary tematyczne, w ramach których powinny być realizowane projekty. W zakresie przyrody były to działania mające na celu poprawę stanu ochrony siedlisk i gatunków, działania wspierające, seminaria biogeograficzne na temat sieci Natura 2000 oraz podejścia zintegrowane do realizacji priorytetowych

ram działań. W obszarze różnorodności biologicznej, projekty miały obejmować działania na rzecz wdrożenia unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej do 2020 r., szczególnie jej celów od 2 do 5, tj.:

Cel 2: Utrzymanie i odbudowa ekosystemów i ich funkcji;

Cel 3: Zwiększenie wkładu rolnictwa i leśnictwa w utrzymanie i wzmocnienie różnorodności biologicznej;

Cel 4: Zapewnienie zrównoważonego wykorzystania zasobów rybnych;

Cel 5: Zwalczanie inwazyjnych gatunków obcych.

W Polsce, w ramach tego obszaru priorytetowego, zrealizowanych zostało 9 projektów. Łączny ich budżet wyniósł 32,6 mln euro, w tym wkład Komisji Europejskiej 19,5 mln euro. Współfinansowanie NFOŚiGW wyniosło 40,8 mln złotych.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów, pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.1.2.1. Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728

Nazwa projektu: Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski

Beneficjenci: Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków;
Biebrzański Park Narodowy; Łomżyński Park
Krajobrazowy Doliny Narwi

Okres realizacji: 2016-2020

Budżet: 1 419 468 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 851 680 EUR

Celem projektu było zabezpieczenie 400 miejsc lęgowych bociana białego oraz ograniczenie śmiertelności ptaków na skutek porażień prądem na terenie wybranych obszarów Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce, gdzie gatunek osiąga największe zagęszczenia w skali kraju.

Projekt realizowany był poprzez zabezpieczenie 411 zagrożonych miejsc lęgowych. Na nowe wolnostojące słupy z platformami lęgowymi przeniesiono 301 gniazd, znajdujących się dotychczas na dachach budynków, czynnych kominach, spróchniałych drzewach, starych słupach i przewodach energetycznych. Ponadto, przeprowadzonych zostało 69 interwencji typu przycięcie gałęzi utrudniających dołot, remont starego gniazda, zmniejszenie jego ciężaru, poziomowanie i montaż platform. Drugim działaniem było zabezpieczenie sieci elektroenergetycznej, by nie dochodziło do porażień prądem czy kolizji, poprzez zamontowanie 270 urządzeń izolujących bociany od linii

energetycznych i stacji transformatorowych.

Cztery odcinki linii wysokiego napięcia oznakowano znacznikami typu FireFly, które zwiększają widoczność linii dla ptaków. Działania w obrębie infrastruktury energetycznej zostały zrealizowane we współpracy z PGE Dystrybucja S.A. Oddział Białystok.

Dodatkowo wyremontowane i wyposażone zostały dwa punkty opieki medycznej dla dzikich ptaków: Ośrodek Rehabilitacji Zwierząt w Grzędach oraz Ośrodek Rehabilitacji Ptaków w Drozdowie.

Przez 3 lata prowadzony był monitoring efektów projektu na 9 obszarach Natura 2000 – dokumentujący sukces lęgowy bociana białego – uwzględniający łącznie około 2500 gniazd każdego roku. Sprawdzana także była, z wykorzystaniem radaru ornitologicznego, skuteczność oznakowania linii wysokiego napięcia oraz zabezpieczenia elementów sieci. Prowadzono też, przy pomocy nadajników telemetrycznych GPS/GSM i obrączek, monitoring przeżywalności ptaków wyleczonych w ośrodkach rehabilitacji.

Podczas trwania projektu realizowane były w kraju i za granicą liczne działania promocyjne i edukacyjne, szkoleniowe oraz na rzecz wymiany doświadczeń.

Wybrane efekty:

- zabezpieczenie ponad 400 zagrożonych i konfliktowych miejsc lęgowych bociana białego;
- ograniczenie śmiertelności bociana białego na skutek porażień prądem, dzięki zabezpieczeniu 110 stacji transformatorowych, 80 stanowisk odłącznikowych i 80 stanowisk rozgałęźnych oraz zabezpieczenie 4 odcinków linii energetycznych;
- podniesienie standardów podstawowej opieki i leczenia chorych i rannych bocianów dzięki wyremontowaniu i wyposażeniu dwóch ośrodków rehabilitacji.

2.1.2.2. Ochrona rybołowa (*Pandion haliaetus*) na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce LIFE15 NAT/PL/000819

Nazwa projektu: Ochrona rybołowa (*Pandion haliaetus*) na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce

Beneficjenci: Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych; Komitet Ochrony Orłów

Okres realizacji: 2016-2020

Budżet: 1 373 484 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 824 090 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 642 703 PLN

W Polsce na początku realizacji projektu występowało 27 par rybołów. Dla porównania, w Niemczech 650 par, a w Skandynawii ponad 4000 par. Projekt miał odpowiedzieć na pytania, dlaczego populacja rybołów jest w Polsce w tak złej sytuacji oraz jak zatrzymać spadek ich liczebności. Zaplanowano wspólne działania ochrony czynnej, a także opracowanie dokumentów i wytycznych, mających na celu wsparcie populacji tych ptaków.

W wyniku szczegółowej inwentaryzacji populacji rybołowa, zidentyfikowanych zostało ok. 30 stanowisk lęgowych, a także lokalne zagrożenia dla poszczególnych lęgów i sytuacje płoszące ptaki. Następnym etapem był montaż platform gniazdowych na drzewach oraz na słupach wysokiego napięcia, w pobliżu znanych miejsc występowania rybołów oraz w rejonach, gdzie ptaki widziano w ciągu ostatnich pięciu lat.

Równie istotnym elementem ochrony rybołów jest zapewnienie im odpowiedniej bazy żerowej. Rybołowy żywią się wyłącznie rybami. Oznacza to, że szczególnie dwie grupy podmiotów – właściciele stawów rybnych oraz dzierżawcy jezior – odpowiadają za zapewnienie ptakom dostępności pokarmu. Dlatego, podjęto współpracę z tymi grupami oraz z ichtologami i samorządami. Przeprowadzono dla nich specjalistyczne warsztaty oraz szkolenia. Zbadano także stan zarybienia jezior oraz poziom ich eutrofizacji.

Przeprowadzono także analizę dokumentów planistycznych związanych z badanymi zbiornikami wodnymi, czyli operatorów wodnoprawnych oraz operatorów rybackich, by sprawdzić na ile są one korzystne dla rybołowa. Dzięki temu możliwe było określenie stanu bazy żerowej i prowadzonej gospodarki rybackiej.

Projekt realizowany był na obszarach Natura 2000: w województwie zachodniopomorskim – w Dolinie Dolnej Odry, Ostoi Cedyńskiej, Ostoi Wkrzańskiej, Lasach Puszczy nad Drawą, Puszczy nad Gwdą; w województwie lubuskim – w Ostoi Witnicko-Dębniańskiej, Puszczy Barlineckiej; w województwie wielkopolskim – w Puszczy Noteckiej; w województwie warmińsko-mazurskim – w Puszczy Piskiej, Puszczy Boreckiej, Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej.

Wybrane efekty:

- opracowanie wytycznych dla ochrony gatunku na terenie Polski i Europy Środkowej;
- montaż 50 gniazd na słupach linii wysokiego napięcia oraz 232 gniazd na drzewach;
- organizacja warsztatów dla środowiska rybackiego i wypracowanie wytycznych dla zrównoważonej gospodarki rybackiej w rejonie występowania rybołów.

2.1.2.3. Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły LIFE16 NAT/PL/000766

Nazwa projektu: Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły

Beneficjenci: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie; Górnośląskie Koło Ornitologiczne; Towarzystwo na rzecz Ziemi

Okres realizacji: 2017-2024

Budżet: 4 315 534 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 589 321 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 608 188 PLN

Celem projektu była ochrona i poprawa stanu siedlisk i populacji ptaków wodno-błotnych na 4 obszarach Natura 2000: Dolina Górnej Wisły, Dolina Dolnej Soły, Dolina Dolnej Skawy oraz Stawy w Brzeszczach. Projekt objął prawie 100% populacji krajowej ślepowrona oraz około 7% populacji krajowej rybitwy rzecznej.

Główne działania projektu to zabezpieczenie 12 wysp na 8 stawach karpiowych, 3 wysp na dwóch zbiornikach pokopalnianych oraz wybudowanie wyspy na Zbiorniku Goczałkowickim, którą nazwano Ptasią Beczką. Dodatkowo, na zbiornikach pokopalnianych zwodowano 12 pływających platform dla rybitwy rzecznej. Na stawach karpiowych, gdzie znajdują się wyspy, zabezpieczono przed przeciekaniem 6 fragmentów grobli stawów. W celu zbadania żerowisk, tras migracji oraz miejsc zimowania

ślepowronów, 55 dorosłych oraz 27 młodych ptaków zaopatrzone w nadajniki GPS/GSM.

Efektem projektu było zwiększenie populacji obu gatunków ptaków. W wypadku ślepowrona wielkość populacji wzrosła do 979 par na koniec badań. W wypadku rybitwy rzecznej populacja osiągnęła maksymalną liczebność 625 par w 2022 r. Ze względu na bardzo dużą śmiertelność mew i rybitw, spowodowaną wirusem ptasiej grypy, populacja rybitwy rzecznej spadała jednak do poziomu 409 par w 2024 r. Kluczem do sukcesu była współpraca między partnerami reprezentującymi różne środowiska i odmienne spojrzenie na zarządzanie stawami i zbiornikami retencyjnymi oraz ochronę przyrody na tych obszarach. Bardzo ważne było docenienie roli gospodarki stawowej.

Dotąd pływające platformy lub umocnienia wysp budowano przy pomocy naturalnych elementów: kamieni, drewna czy ziemi. Z uwagi na wymogi i warunki projektu zastosowano nowatorską w ochronie przyrody metodę budowy wysp przy użyciu grodzic PVC, zwykle wykorzystywanych do umacniania nabrzeży. Metoda ta daje 20 lat gwarancji trwałości i jest nieszkodliwa dla środowiska przyrodniczego. Grodzice PVC nie emitują mikroplastiku, a ich wpływ na środowisko mierzony metodą oceny cyklu życia jest kilkukrotnie niższy niż grodzic stalowych.

Wybrane efekty:

- zabezpieczenie 22 wysp przed erozją brzegową;
- wzrost liczebności populacji ślepowrona do 979 par na koniec projektu;
- przetestowanie przy budowie i umacnianiu wysp dla ptaków innowacyjnej metody z użyciem grodzic PVC.

2.1.2.4. Czynna ochrona rzadkich gatunków płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie LIFE17 NAT/PL/000011

Nazwa projektu: Czynna ochrona rzadkich gatunków

płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie

Beneficjenci: Województwo Warmińsko-Mazurskie;

Stowarzyszenie Człowiek i Przyroda; Amphi International ApS (Dania)

Okres realizacji: 2018-2023

Budżet: 2 765 954 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 659 572 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 487 940 PLN

Z danych Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody wynika, że aż 41% gatunków płazów oraz 21% gatunków gadów znajduje się w grupie zagrożonej wyginięciem. Główne przyczyny tego stanu to działalność człowieka, zmiany klimatu, niszczenie siedlisk oraz obecność inwazyjnych gatunków obcych. W Polsce i Danii zrealizowano projekt mający na celu ochronę dwóch szczególnie zagrożonych gatunków: żółwia błotnego oraz kumaka nizinnego. Projekt miał na celu poprawę stanu ochrony tych zwierząt, poprzez odtworzenie ich siedlisk oraz zwiększenie liczebności ich populacji na wybranych obszarach Natura 2000. Realizowane działania miały zminimalizować istniejące zagrożenia i wzmocnić równowagę ekologiczną w tych cennych przyrodniczo ekosystemach. W ramach projektu zbudowano progi piętrzące wodę, które zapobiegają przesuszaniu terenów

podmokłych. Zainstalowano także przejścia dla drobnych kręgowców pod drogami, co ograniczyło liczbę kolizji ze zwierzętami. Odtworzono łącznie 77 zbiorników wodnych, stanowiących miejsca rozrodu dla zagrożonych gatunków. Powstały również specjalne zimowiska, zapewniające płazom bezpieczne warunki przetrwania zimy. Dzięki tym działaniom, siedliska stały się środowiskami sprzyjającymi dalszemu rozwojowi i stabilizacji populacji. W Danii przeprowadzono reintrodukcję kumaka nizinnego na wyspie Skarø, co przyczyniło się do odbudowy lokalnej populacji i wsparcia równowagi ekologicznej w tym regionie.

Równolegle realizowana była intensywna kampania edukacyjna – konferencje, warsztaty oraz zajęcia dla dzieci i młodzieży, mające na celu podniesienie świadomości ekologicznej. Odbiorcy kampanii mieli okazję poszerzyć wiedzę na temat zagrożonych gatunków i metod ochrony przyrody. Wydano także szereg publikacji informacyjnych. Dzięki zaangażowaniu wielu partnerów, projekt osiągnął swoje cele i miał pozytywny wpływ na ochronę zagrożonych zwierząt. Zwiększenie świadomości społecznej stworzyło trwałą podstawę dla dalszej ochrony tych cennych gatunków.

Wybrane efekty:

- odtworzenie czterech niewielkich zbiorników wodnych jako siedlisk bytowania żółwia błotnego;
- przywrócenie zbiorników wodnych będących miejscami rozrodu kumaka nizinnego – 65 zbiorników w Polsce i 12 w Danii, oraz budowa 12 zimowisk dla płazów w Polsce i 6 w Danii;
- reintrodukcja kumaka nizinnego na duńską wyspę Skarø.

2.1.2.5. Implementacja Krajowego Planu Ochrony Dubelta w Polsce – etap I. LIFE17 NAT/PL/000015

Nazwa projektu: Implementacja Krajowego Planu Ochrony Dubelta w Polsce – etap I

Beneficjenci: Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne;
Fundacja Natura International Polska

Okres realizacji: 2019-2023

Budżet: 2 165 055 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 299 032 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 202 712 PLN

Dubelt to wędrowny ptak siewkowy wielkości gołębia, podobny do kszyska czy słonki. Występuje głównie na Podlasiu i Lubelszczyźnie, a jego siedliskiem są rozległe torfowe łąki, półnaturalne łąki wilgotne w strefie zalewowej dolin rzecznych oraz torfowiska niskie.

W latach 90. XX w. krajową populację dubelta oceniano na 750-900 tokujących samców. Na etapie sporządzania wniosku jego liczebność szacowana była na 400-550 samców. Najpoważniejszym zagrożeniem we wszystkich kluczowych ostojach gatunku, było przesuszenie siedlisk. Drugim – ich zarastanie. Jako istotne wskazywano również drapieżnictwo gatunków rodzimych oraz introdukowanych. Głównym celem projektu było powstrzymanie spadku liczebności dubelta, notowanego od 2010 r., czyli od początku kompleksowego monitorowania tego gatunku. Zdołano zahamować spadkowy trend, a liczebność dubelta w ostatnich latach trwania projektu została oszacowana na 541 samców

(na początku projektu: 300-400 samców). Dostrzeżono także zwiększenie jego rozpowszechnienia – w 2018 r. dubelty zaobserwowano w 39 kwadratach monitoringowych (1x1 km), a w 2022 r. w 57.

Projekt koncentrował się na wdrażaniu Krajowego Programu Ochrony Dubelta. Głównie na realizacji jego celów szczegółowych, takich jak:

- utrzymanie siedlisk we właściwym stanie ochrony;
- zwiększenie sukcesu lęgowego poprzez redukcję drapieżnictwa;
- monitoring parametrów populacji i stanu zachowania siedlisk;
- konsultowanie aktów prawnych i dokumentów strategicznych;
- badanie ekologii dubelta oraz zasięgu i wybiórczości siedliskowej;
- koordynacja programu oraz propagowanie wiedzy o dubelcie i jego ochronie.

Współwystępowanie w siedliskach dubelta wielu innych cennych i zagrożonych wyginięciem gatunków ptaków, pozwala uznać dubelta za tzw. gatunek parasolowy, czyli taki, którego ochrona przyczynia się do polepszenia stanu ochrony innych gatunków. Szczególnie mogą skorzystać pospolite niegdyś rycyki, czajki i krwawodzioby, których populacje w ostatnich latach zaliczane są do najszybciej malejących. Ponadto, opóźnienie terminów wykonywania pokosów sprzyja wzrostowi populacji wielu chronionych gatunków roślin, owadów i płazów.

Wybrane efekty:

- poznanie rozmieszczenia stanowisk dubelta w Polsce oraz pogłębienie wiedzy na temat jego biologii lęgowej, w tym preferencji siedliskowych i pokarmowych;
- bezpośrednia poprawa warunków siedliskowych na ponad 500 ha gruntów;
- opracowanie i wprowadzenie do prawa krajowego warstw zasięgu populacji dubelta, obejmujących łącznie 28 943,1 ha gruntów.

2.1.2.6. Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy LIFE17 NAT/PL/000018

Nazwa projektu: Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy

Beneficjenci: Województwo Świętokrzyskie – Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych w Kielcach; Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie; Lasy Państwowe – Nadleśnictwo Pińczów

Okres realizacji: 2019-2025

Budżet: 5 473 145 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 283 888 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 905 647 PLN

Śródlądowa delta rzeki Nidy to unikatowa w skali kontynentu struktura geomorfologiczna, należąca do najcenniejszych przyrodniczo obszarów Europy. W tym miejscu rzeka Nida tworzy rozgałęzioną sieć koryt i zachowuje się jak przy ujściu do morza. Niestety, w wyniku niewłaściwie prowadzonych prac melioracyjnych w latach 80. i 90. ubiegłego wieku, naturalny układ hydrologiczny regionu został poważnie zaburzony. Obszar ten został objęty ochroną w ramach sieci Natura 2000 – jako Ostoja Nidziańska oraz Dolina Nidy.

Jednym z głównych celów projektu była poprawa warunków wodnych śródlądowej delty Nidy. Szczególną uwagę poświęcono siedliskom nadrzecznym, takim jak łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe, a także starorzeczom

i naturalnym, eutroficznym zbiornikom wodnym. Dzięki przywróceniu właściwego reżimu hydrologicznego, możliwe stało się zatrzymanie na tym obszarze około 2 mln m³ wody oraz odtworzenie siedlisk dla płazów i ptaków, m.in. bąka, kropiatki, zielonki i błotniaka łąkowego. Kluczowa była odbudowa łąk wilgotnych i poprawa ich stanu ochrony, poprzez zastosowanie aktywnych metod, takich jak koszenie, usuwanie podrostu drzew i krzewów oraz wypas – ponad 30 sztuk bydła i 20 koników polskich. Działania te stworzyły korzystne warunki dla ptaków związanych z terenami podmokłymi, w szczególności siewkowatych, derkacza i bociana białego. Ponadto, założono hodowlę gatunków objętych ścisłą ochroną, by wzmocnić i odtworzyć lokalne ich populacje. Pozyskano także 100 młodych osobników żółwia błotnego z Poleskiego Parku Narodowego. Po zakończeniu okresu odchowu zaplanowano ich reintrodukcję na teren śródlądowej delty rzeki Nidy. Projekt obejmował również działania ochronne w lasach łęgowych kompleksu Młodzawy. W celu przywrócenia naturalnych stosunków wodnych, charakterystycznych dla tego siedliska, przeprowadzono konserwację rowów melioracyjnych oraz wybudowano zastawki regulujące przepływ wody.

Wybrane efekty:

- przywrócenie właściwych stosunków wodnych w lasach łęgowych kompleksu Młodzawy, poprzez budowę i konserwację sieci rowów odwadniająco-nawadniających (3 km) oraz wykonanie 3 zastawek regulujących przepływ wody;
- odbudowa populacji gatunków objętych ścisłą ochroną, dzięki hodowli oraz reintrodukcji (skójką gruboskorupowa, zatoczek łamliwy, poczwarówka jajowata i zwężona, traszka grzebieniasta i kumak nizinny);
- reintrodukcja żółwia błotnego na teren śródlądowej delty rzeki Nidy.

2.1.2.7. Ochrona i renaturyzacja mokradeł na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinoska LIFE19 NAT/PL/000746

Nazwa projektu: Ochrona i odtwarzanie mokradeł na terenie obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska

Beneficjenci: Kampinoski Park Narodowy; Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego; Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego; REC Polska

Okres realizacji: 2020-2026

Budżet: 5 340 169 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 204 101 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 8 317 873 PLN

Projekt Kampinoskie Bagna 2 jest kontynuacją wcześniejszego przedsięwzięcia, prowadzonego na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinoska i ma na celu poprawę stanu mokradeł w wybranych częściach tego terenu. Projekt realizowany jest wzdłuż zachodniego odcinka Kanału Łasica oraz wzdłuż Kanału Zaborowskiego. Obejmuje budowę obiektów małej retencji, które w okresach suszy będą uwalniać wodę, zgromadzoną w czasie intensywnych opadów w zrenaturyzowanych kanałach, jak i naturalnych obniżeniach terenu na tym obszarze.

Projekt koncentruje się też na ochronie wielu gatunków roślin i zwierząt, związanych z mokradłami. Obejmuje m.in. rzadkie w Europie gatunki bezkręgowców, w tym dwa gatunki motyli (modraszka telejusa i czerwonończyka nieparka), trzy gatunki ślimaków (poczwarówkę jajowatą, poczwarówkę

zwężoną i zatoczka łamliwego) oraz jeden gatunek ważki (zalotkę większą).

Wśród 4 celów szczegółowych – pierwszy to zmniejszenie drenującej roli głównych kanałów Puszczy Kampinoskiej, czyli spowolnienie odpływu wód powierzchniowych. Drugi to poprawa stanu ochrony siedlisk i gatunków, poprzez zabiegi czynnej ochrony. Kolejne, to minimalizacja konfliktów pomiędzy interesami społeczności lokalnych a interesami ochrony przyrody oraz międzynarodowa wymiana doświadczeń.

Jednym z pierwszych działań projektu był wykup 80 ha gruntów, co umożliwiło zbudowanie 15 progów na głównych kanałach Puszczy Kampinoskiej, utworzenie 35 oczek wodnych, unaturalnienie ponad 8000 m kanałów. W następstwie tych działań, odpływ wód powierzchniowych z tego terenu zostanie znacznie spowolniony. Dodatkowo, projekt przewiduje zwalczanie gatunków inwazyjnych, jak również przywrócenie ekstensywnej gospodarki rolnej na 108 ha łąk, poprzez wprowadzenie regularnych koszeń. W celu ochrony objętych projektem gatunków, zaplanowano m.in. namnażanie i osiedlanie chronionych ślimaków i płazów. Zwierzęta te są namnażane, a następnie wypuszczane na obszary, w których wcześniej poprawione zostały warunki środowiskowe. Pozostałe działania obejmują takie czynności, jak np. budowa platform gniazdowych dla bociana czarnego i ptaków drapieżnych. Ważną część projektu stanowią także działania komunikacyjne, w tym udział w konferencjach, przygotowanie publikacji o projekcie czy szereg spotkań z mieszkańcami.

Wybrane efekty:

- poprawa stanu ochrony 6141,5 ha siedlisk oraz 34 gatunków chronionych w ramach sieci Natura 2000;
- odtworzenie przepływu i poprawa uwilgotnienia ok. 750 ha łągów;
- poprawa stanu 108 ha potencjalnych siedlisk modraszka telejusa i czerwonończyka nieparka.

2.1.2.8. Ochrona niepylaka apollo (*Parnassius apollo*) w Polsce, Czechach i Austrii

LIFE20 NAT/PL/000151

Nazwa projektu: Ochrona niepylaka apollo (*Parnassius apollo*) w Polsce, Czechach i Austrii

Beneficjenci: Karkonoski Park Narodowy; Klub Przyrodników; Instytut Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Vzdělávací a informační středisko Bílé Karpaty (Czechy); Český svaz ochránců přírody (Czechy); European Wilderness Society (Austria)

Okres realizacji: 2021-2028

Budżet: 4 828 915 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 897 324 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 892 894 PLN

Celem projektu jest odtworzenie populacji niepylaka apollo na trzech obszarach w bioregionie kontynentalnym, tj. Sudetach i Białych Karpatach, oraz wzmocnienie populacji w bioregionie alpejskim Alp Austriackich.

Projekt realizowany jest na obszarze Karkonoskiego Parku Narodowego, w rezerwacie Kruczy Kamień i na obszarach Natura 2000: Karkonosze, Góry Kamienne, Stawy Sobieszowskie.

Jednym z głównych założeń projektu było stworzenie spójnej metodyki ochrony niepylaka apollo w bioregionie kontynentalnym, wypracowanie podręcznika hodowli i ochrony zagrożonego gatunku oraz propozycji dobrych praktyk w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Zainicjowany też został społeczny

monitoring, stanowiący bazę dla platformy wymiany danych o niepylaku.

Na miejsce realizacji projektu wytypowano 252 ha siedlisk, na które składały się półnaturalne tereny otwarte, w tym murawy i ściany skalne dla gąsienic oraz ekstensywnie użytkowane łąki dla imago.

Prowadzono na nich wypas, usuwanie krzewów, koszenie i sadzenie roślin żywicielskich dla gąsienic (rozchodnik). Dzięki temu powstały trzy obszary funkcjonalne, zróżnicowane pod względem potrzeb biologicznych gatunku (tj. Sudety, Białe Karpaty i Alpy Austriackie), obejmujące 25 obszarów Natura 2000 SPA/SCI/pSCI. Zaplanowano także utworzenie sieci siedlisk pomostowych, będących korytarzami migracyjnymi łączącymi poszczególne siedliska.

Utworzono trzy nowe ośrodki hodowlane w Polsce i Czechach, jak również wykorzystywano istniejące hodowle niepylaka z terenów KPN i Austrii. W celu odtwarzania tam populacji niepylaka apollo założono wypuszczanie do 1000 osobników rocznie. Działania te wspierane są badaniami genetycznymi, mającymi na celu identyfikację różnorodności genetycznej populacji.

Projekt zakłada również wzmocnienie zaangażowania społecznego w ochronę zagrożonego gatunku, poprzez działania edukacyjne oraz uczynienie z niepylaka apollo swoistej marki, promującej walory przyrodnicze i kulturowe regionu. W ramach tworzenia Krainy Niepylaka, w Stacji Terenowej w Uniemyślu powstaje Ekocentrum Apollo.

Wybrane efekty:

- stworzenie spójnej metodyki ochrony niepylaka apollo w bioregionie kontynentalnym;
- odtwarzanie i ochrona siedlisk (utworzenie trzech obszarów funkcjonalnych oraz siedlisk pomostowych);
- rozpoczęcie procesu odtwarzania populacji niepylaka apollo w Polsce i Czechach oraz wzmocnienie jej w Austrii (trzy nowe ośrodki hodowlane w Polsce i Czechach).

2.1.2.9. LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu – ochrona siedlisk rozrodczych nietoperzy w ujęciu całościowym LIFE20 NAT/PL/001427

Nazwa projektu: LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu – ochrona siedlisk rozrodczych nietoperzy w ujęciu całościowym

Beneficjenci: Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody pro Natura; Česká společnost pro ochranu netopýrů (Czechy); Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych; Asociația Centrul pentru Cercetarea și Conservarea Liliacilor (Rumunia); Spoločnosť pre ochranu netopierov na Slovensku (Słowacja)

Okres realizacji: 2021-2026

Budżet: 4 924 974 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 954 984 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 650 345 PLN

Nietoperze odgrywają niezwykle istotną rolę w ekosystemach – są naturalnymi sprzymierzeńcami człowieka w walce ze szkodnikami oraz z owadami przenoszącymi niebezpieczne choroby, a ich obecność świadczy o dobrej kondycji środowiska. Wśród nich podkowiec mały jest jednym z najbardziej zagrożonych gatunków w Europie. PTPP „pro Natura” realizuje program jego ochrony od 1996 r.

Projekt LIFE obejmuje swoimi działaniami Polskę, Słowację, Czechy, Rumunię i Węgry. Jego celem jest ochrona siedlisk rozrodczych i żerowisk podkowca małego, a także wzmacnianie jego populacji, poprzez działania edukacyjne, naukowe oraz inwestycyjne.

Kluczowe przy tym jest połączenie ochrony przyrody z lokalnym dziedzictwem kulturowym i aktywnością społeczną.

Działania polskiej części projektu skoncentrowane są na poprawie warunków bytowych nietoperzy w ich naturalnych i wtórnych siedliskach. W oparciu o doświadczenia, zebrane podczas odtwarzania, zabezpieczenia i poprawy warunków bytowania tych ssaków, opracowano model środowiska kompletnego, zapewniającego funkcjonowanie lokalnych populacji, w oparciu o schronienia naturalne (i inne już istniejące) oraz o infrastrukturę specjalnie nietoperzom dedykowaną. Tak powstały nowatorskie projekty: wieże dla nietoperzy, zapewniające warunki do rozrodu, leśnych chatek, oferujących schronienia nocne, godowe i przejściowe oraz specjalnie ukształtowane przestrzenie podziemne, umożliwiające bezpieczne przezimowanie. Infrastruktura ta, wraz z towarzyszącymi im zbiornikami wodnymi i nasadzeniami na trasach przelotu, zlokalizowana jest na terenie 11 nadleśnictw południowej Polski. Projekt to przykład skutecznej współpracy międzynarodowej i lokalnej w zakresie ochrony przyrody. Wspólne działania pięciu krajów pozwoliły lepiej zrozumieć potrzeby podkowca małego i podejmować kroki, które w dłuższej perspektywie zapewniły mu przetrwanie. Polska odegrała w tym projekcie ważną rolę, pokazując, że ochrona zagrożonych gatunków może iść w parze z dbałością o dziedzictwo kulturowe, rozwój lokalny i edukację społeczną.

Wybrane efekty:

- zapewnienie dużych zastępczych kryjówek i siedlisk w pobliżu 10 najbardziej zagrożonych kolonii w Polsce (10 wież, 100 budek dla nietoperzy, 5 zimowisk);
- utworzenie 36 nowych kryjówek oraz 10 nowych elementów siedliskowych na Słowacji;
- poprawienie warunków żerowiskowych na 6 obszarach Natura 2000 w Polsce i na Słowacji.

2.1.3. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego: Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska

Obszar priorytetowy Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska obejmował realizację kampanii informacyjnych i edukacyjnych oraz prowadzenie działań zarządczych, służących rozwiązywaniu konkretnych problemów środowiskowych.

Realizacja projektów w tym obszarze służyć miała osiągnięciu szeregu celów:

- podnoszeniu świadomości społecznej na tematy związane z problemami ochrony środowiska, w tym zwiększaniu poparcia społecznego oraz zaangażowania interesariuszy dla unijnej polityki związanej z obszarem środowiska naturalnego, a także wzrostowi wiedzy społeczeństwa na temat zrównoważonego rozwoju oraz nowych wzorców zrównoważonej konsumpcji;
- wspieraniu komunikacji, zarządzania informacją oraz rozpowszechniania informacji związanych ze środowiskiem, a także zapewnianiu możliwości wymiany doświadczeń na temat efektywnych sposobów rozwiązania problemów środowiskowych, m.in. poprzez organizację szkoleń czy tworzenie platform współpracy między interesariuszami;
- promocji oraz wspieraniu realizacji unijnej polityki z zakresu ochrony środowiska, szczególnie poprzez tworzenie oraz propagowanie dobrych praktyk w tym aspekcie;
- promocji lepszego zarządzania środowiskiem, poprzez zwiększenie udziału interesariuszy, w tym organizacji pozarządowych, w konsultacjach oraz wdrażaniu polityki z zakresu ochrony środowiska.

Składane projekty musiały wpisywać się w tematy, wskazane w Wieloletnim Programie Prac, z zakresu: ochrony wód; zagospodarowania odpadów;

efektywnego gospodarowania zasobami, w tym glebą i lasami; zielonej gospodarki oraz gospodarki o obiegu zamkniętym; jakości powietrza i emisji, środowiska miejskiego; chemikaliów i hałasu; przyrody i różnorodności biologicznej oraz zarządzania. Preferowano także projekty ukierunkowane na zwiększenie efektywności monitoringu środowiska oraz działań zapobiegających przestępstwom środowiskowym.

W Polsce, w ramach tego obszaru priorytetowego, zrealizowano 6 projektów. Trzy z nich to kampanie informacyjne. Pierwsza dotyczyła zwiększania poparcia dla idei ochrony przyrody, druga – potrzeby ochrony drzew. Trzecia służyła poprawie jakości powietrza. Pozostałe projekty dotyczyły wypracowania i wdrażania, wspólnie z interesariuszami, nowego sposobu zarządzania problemami środowiskowymi: wsparciu lokalnych inicjatyw na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach, wdrażaniu systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego oraz promocji i wdrażaniu ETV, jako dobrowolnego programu UE na rzecz weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych.

Łączny budżet projektów wyniósł 9,7 mln euro, dofinansowanie KE stanowiło 5,5 mln euro, a współfinansowanie NFOŚiGW 10,6 mln złotych.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów, pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.1.3.1. Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody LIFE15 GIE/PL/000758

Nazwa projektu: Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody

Beneficjent: Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

Okres realizacji: 2016-2019

Budżet: 898 242 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 538 945 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 402 426 PLN

Stosunkowo niewielki odsetek spraw, związanych z przestępstwami i wykroczeniami dotyczącymi prawa ochrony przyrody, trafia ostatecznie do sądów. Projekt odpowiadał na potrzebę wymiany wiedzy i doświadczeń, czyli rozwijania współpracy między organami ścigania (takimi jak Komenda Główna Policji, komendy wojewódzkie), prokuraturą (Prokuratura Krajowa, prokuratury regionalne, prokuratury okręgowe), podmiotami zaangażowanymi w ochronę przyrody (GDOŚ, RDOŚ, GIOŚ, WIOŚ), organami sądowymi (sądy okręgowe, sądy administracyjne) i innymi podmiotami, w tym organizacjami społecznymi, mogącymi występować na prawach strony w postępowaniach dotyczących ochrony przyrody.

Zaplanowano m.in. cykl szkoleń dedykowanych służbom ochrony przyrody i władzom sądowym, ogólnodostępny kurs e-learningowy oraz materiały promujące wiedzę na temat prawnej ochrony przyrody, ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy na temat obszarów Natura 2000. Przeprowadzono

również szereg szkoleń i warsztatów dla policjantów, zorganizowanych we współpracy z Komendą Główną Policji i szkołami policyjnymi, Krajową Administracją Skarbową, parkami narodowymi oraz regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska, a także Głównym Inspektoratem Ochrony Środowiska i Dyrekcją Generalną Lasów Państwowych. Miały one na celu przekazanie podstawowej wiedzy na temat ochrony przyrody oraz egzekwowania przepisów prawa w tym zakresie. Ponadto, przybliżano schematy czynności podejmowanych przy prowadzeniu postępowań w sprawie przestępstw i wykroczeń przeciwko przyrodzie.

Wśród tematów były m.in.: wycinka drzew i postępowanie w sytuacji, gdy drzewo jest siedliskiem chronionych gatunków zwierząt, roślin lub grzybów; problemy związane z ochroną gatunkową ptaków i nietoperzy, w kontekście termomodernizacji budynków; Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (Konwencja CITES); zagrożenia, jakie niosą obce gatunki inwazyjne; oraz wskazówki przy zbieraniu oraz zabezpieczaniu materiału dowodowego w sprawach związanych z ochroną przyrody.

Wybrane efekty:

- zwiększenie wiedzy na temat prawnej ochrony przyrody i poprawa współpracy w tym obszarze pomiędzy zaangażowanymi stronami;
- zwiększenie skuteczności egzekwowania przepisów prawa z zakresu przestępstw i wykroczeń przeciwko przyrodzie, poprzez zwiększenie liczby spraw przekazanych policji przez RDOŚ, które zakończyły się wszczęciem postępowania;
- dotarcie z informacją o tematyce i działaniach projektu do więcej niż 20 000 odbiorców.

2.1.3.2. Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy LIFE15 GIE/PL/000959

Nazwa projektu: Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy

Beneficjenci: Fundacja EkoRozwoju; Stowarzyszenie Eko-Inicjatywa; Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Mecklenburg-Vorpommern e.V. (Niemcy)

Okres realizacji: 2016-2021

Budżet: 1 536 021 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 921 612 EUR

Drzewa są kluczowym składnikiem zielonej infrastruktury w miastach i na obszarach wiejskich. Wpływają pozytywnie na jakość życia, sprzyjają różnorodności biologicznej i odgrywają istotną rolę w adaptacji do zmian klimatu. Niestety, w wielu regionach Europy drzewa poza lasem – szczególnie te rosnące pojedynczo – oraz aleje drzew wzdłuż cieków wodnych są niewłaściwie pielęgnowane lub zaniedbywane. Prowadzi to do ich stopniowego zanikania i degradacji zielonej infrastruktury. W tym kontekście projekt służył opracowaniu standardów i dobrych praktyk w zakresie opieki nad drzewami oraz promowaniu ich wśród instytucji i osób odpowiedzialnych za zarządzanie zielenią. Przeprowadzona została szeroko zakrojona kampania edukacyjno-informacyjna na rzecz ochrony drzew i zielonej infrastruktury. Utworzono sieć lokalnych „Przyjaciół drzew” – przeszkolonych wolontariuszy, uczestniczących w procesach planistycznych,

wspierających administrację publiczną w działaniach na rzecz zielonej infrastruktury i zwiększających świadomość wśród właścicieli gruntów. Ponadto prowadzono współpracę międzynarodową, wymianę dobrych praktyk oraz działania rzecznicze wobec instytucji unijnych.

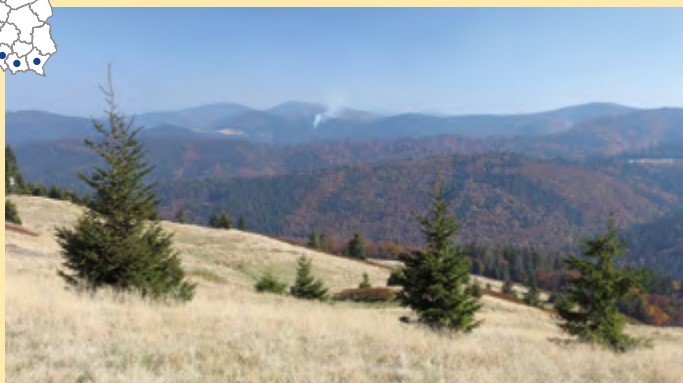
W projekcie opracowano krajowe standardy pielęgnacji drzew, które wdrożono w wielu gminach oraz w branży arborystycznej. Zostały one rozesłane do potencjalnych interesariuszy oraz udostępnione na stronie internetowej projektu. Wprowadzono także narzędzie informatyczne do zarządzania drzewami oraz uwzględniono ochronę przyrody w niemieckich standardach zarządzania drzewami. Projekt zebrał innowacyjne praktyki pielęgnacji drzew wzdłuż rzek i zainicjował dialog z instytucjami gospodarującymi wodami.

Projekt zwiększył instytucjonalne uznanie drzew, jako ważnego elementu zielonej infrastruktury – zarówno w Polsce i Niemczech, jak i na poziomie Unii Europejskiej. Dzięki niemu, w strategii leśnej UE do 2030 r. uwzględniono znaczenie drzew towarzyszących infrastrukturze. Dzięki kampaniom informacyjnym i wydarzeniom, takim jak rajdy rowerowe Niemieckim Szlakiem Alej, wzrosło także społeczne uznanie znaczenia drzew.

Wybrane efekty:

- przygotowanie krajowych branżowych standardów arborystycznych w zakresie diagnostyki, cięć i pielęgnacji oraz ochrony drzew w procesach inwestycyjnych;
- promocja standardów wśród interesariuszy – wdrożono je w kilkudziesięciu miastach Polski oraz we Lwowie w Ukrainie;
- wzmocnienie sieci lokalnych „Przyjaciół drzew” w całej Polsce oraz powstanie Instytutu Drzewa, który kontynuuje rozpoczęte w projekcie kształcenie fachowców z zielonej branży, na zasadach komercyjnych.

2.1.3.3. Green-Go! Inicjatywy lokalne na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach LIFE16 GIE/PL/000648

Nazwa projektu: Green-Go! Inicjatywy lokalne na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach

Beneficjent: Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska

Okres realizacji: 2017-2021

Budżet: 541 104 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 324 662 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 618 187 PLN

Karpaty to jedno z najważniejszych przyrodniczo miejsc w Europie, pełniące funkcję kluczowego korytarza ekologicznego i stanowiące integralny element kontynentalnej zielonej infrastruktury. W polskiej części Karpat znajdują się 82 obszary Natura 2000, które obejmują niemal 40% powierzchni regionu. Pomimo to, obszar Karpat zmaga się z degradacją krajobrazu oraz utratą różnorodności biologicznej, których przyczynami są m.in. regulacja rzek, nieefektywna gospodarka leśna, nadmierne wydobycie żwiru oraz zmiany w użytkowaniu gruntów. Dlatego też zaszła potrzeba realizacji projektu, mającego na celu zwiększenie świadomości ekologicznej wśród lokalnych społeczności oraz zaangażowanie ich w proces ochrony i odbudowy tego regionu. Kluczowa była współpraca z lokalnymi interesariuszami, w tym samorządami,

organizacjami pozarządowymi, naukowcami oraz mieszkańcami, mająca doprowadzić do wypracowania rozwiązań w zakresie planowania przestrzennego, z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska.

W ramach projektu opracowano geoportal, aplikację mobilną oraz platformę e-learningową, które umożliwiły mapowanie elementów zielonej infrastruktury i monitorowanie stanu przyrody oraz wspierały podejmowanie decyzji opartych na danych przestrzennych i środowiskowych.

Założono organizację szkoleń i warsztatów dla samorządów, lokalnych organizacji, służb ochrony przyrody oraz mieszkańców, w celu podniesienia kompetencji w zakresie zarządzania przestrzenią i ochrony ekosystemów.

Wspierano także lokalne inicjatywy, takie jak nasadzenia drzew, tworzenie inwentaryzacji przyrodniczych czy wytyczanie i promowanie turystyki ekologicznej w regionie. Działania te prowadziły do odbudowy ekologicznej łączności pomiędzy terenami Natura 2000 oraz poza nimi, a także wzrostu znaczenia zielonej infrastruktury w planowaniu rozwoju lokalnych społeczności. Projekt nie tylko zwiększył świadomość ekologiczną w regionie, ale także stworzył trwałe podstawy do dalszego rozwoju zrównoważonego zarządzania przestrzenią w polskich Karpatach.

Wybrane efekty:

- stworzenie geoportalu, aplikacji mobilnej i bazy wiedzy, wspierających zarządzanie zieloną infrastrukturą;
- realizacja pięciu lokalnych inicjatyw świadczących usługi ekosystemowe;
- przeszkolenie setek przedstawicieli samorządów i instytucji w zakresie ochrony przyrody oraz planowania przestrzennego.

2.1.3.4. „Czy wiesz, czym oddychasz?” Kampania edukacyjna i informacyjna na rzecz czystszej powietrza LIFE17 GIE/PL/000631

Nazwa projektu: „Czy wiesz, czym oddychasz?”

Kampania edukacyjno-informacyjna na rzecz czystszej powietrza

Beneficjenci: Uniwersytet Wrocławski; Politechnika Wrocławska; Urząd Miasta Bydgoszczy

Okres realizacji: 2019-2024

Budżet: 1 905 702 EUR, w tym:

dofinansowanie KE: 1 143 419 EUR

dofinansowanie NFOŚiGW: 2 216 496 PLN

Zgodnie z danymi Światowej Organizacji Zdrowia z lat 2010-2011, 19 polskich miast znajdowało się wśród 100 miast o najgorszym zanieczyszczeniu powietrza pyłem zawieszonym PM₁₀ na świecie. Średnio przez 60-70 dni w roku były w nich przekraczane dopuszczalne normy PM₁₀ oraz notowane bardzo wysokie stężenia drobnych cząstek stałych (PM_{2.5}). Latem rejestrowano wysokie stężenia ozonu. Szacowano, że zła jakość powietrza powodowała wówczas do 40 000 przedwczesnych zgonów w Polsce rocznie, w tym do 900 w samym Wrocławiu. W odpowiedzi na powyższe powstał projekt „Czy wiesz, czym oddychasz?” – kampania edukacyjno-informacyjna na rzecz czystszej powietrza. Jego założenia obejmowały dostarczenie mieszkańcom aglomeracji wrocławskiej oraz bydgoskiej nowoczesnych narzędzi edukacyjnych

oraz informacyjnych, pozwalających budować wiedzę i kompetencje oraz poszerzać świadomość na temat problematyki zanieczyszczeń powietrza i możliwych działań na rzecz poprawy jego jakości.

Podczas realizacji projektu rozbudowano system prognoz jakości powietrza i rozszerzono go na obszar całej Polski. Zbudowano też sieć czujników do pomiaru stężeń pyłu zawieszonego PM_{2.5}, obejmującą Wrocław, Bydgoszcz oraz wybrane miejscowości sąsiednie. Stworzono także e-learningową platformę edukacyjną, poświęconą problematyce jakości powietrza, oraz kalkulator emisji i dyspersji zanieczyszczeń. Narzędzia te są publicznie dostępne w Internecie i można z nich korzystać za darmo. Prowadzono także zajęcia edukacyjne, w których bezpośrednio uczestniczyło ponad 9 tysięcy osób. Tę liczbę uzupełniają kolejne 8 tysięcy osób, które w trakcie pandemii COVID-19 uczestniczyły w zajęciach on-line lub obejrzały opublikowane wykłady. Zorganizowano też III i IV edycję konferencji naukowej „Jakość powietrza a zdrowie” (w latach 2021 i 2023), zapoczątkowaną w 2015 r. w ramach Projektu LIFE-APIS/PL, będącą platformą wymiany wiedzy między środowiskami zajmującymi się problematyką jakości powietrza, czyli naukowcami, przedstawicielami instytucji rządowych i samorządowych oraz działaczami społecznymi.

Wybrane efekty:

- rozbudowa systemu prognoz jakości powietrza, rozszerzenie go na obszar całej Polski;
- budowa sieci 40 czujników do pomiaru stężeń pyłu zawieszonego PM_{2.5};
- budowa e-learningowej platformy edukacyjnej, poświęconej problematyce jakości powietrza, oraz kalkulatora emisji i dyspersji zanieczyszczeń.

2.1.3.5. Wdrażanie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego LIFE19 GIE/PL/000398

Nazwa projektu: Wdrażanie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego

Beneficjenci: Województwo Opolskie; 39 gmin województwa opolskiego; Miasto Opole; Urząd Miejski w Grodkowie; Urząd Miasta Kędzierzyn-Koźle; Politechnika Opolska

Okres realizacji: 2020-2024

Budżet: 3 017 260 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 629 710 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 054 845 PLN

W województwie opolskim od lat notowano wysokie emisje pyłów PM₁₀, PM_{2.5} oraz benzo(a)pirenu, pochodzące z ogrzewania prywatnych domów, przez co województwo opolskie należy do grupy województw o najgorszej jakości powietrza.

Aby poprawić sytuację, konieczne było wdrażanie skutecznych działań w ramach Planu Poprawy Jakości Powietrza (PPJP). Dotychczasowa jego realizacja nie przyniosła oczekiwanych rezultatów.

Głównym celem projektu było przyspieszenie realizacji PPJP i usprawnienie realizacji działań naprawczych na różnych szczeblach administracji poprzez poprawę jakości usług publicznych oraz zwiększenie świadomości mieszkańców i władz lokalnych na temat jakości powietrza.

Działania obejmowały m.in. utworzenie platformy współpracy między partnerami projektu, która umożliwiła wymianę informacji i dobrych praktyk. Udział w niej wzięły 42 gminy. Wdrożony został także zintegrowany system zarządzania PPJP, który pozwolił na zwiększenie kompetencji koordynatorów PPJP w gminach, a system monitoringu jakości powietrza został wzbogacony o dane w czasie rzeczywistym z różnych miejsc w regionie.

Projekt zakładał rozwój i udostępnienie systemu informacyjnego, wspierającego realizację obowiązków wynikających z PPJP, w tym zbieranie, przetwarzanie i udostępnianie danych dotyczących jakości powietrza. Wpłynęło to na zwiększenie zaangażowania mieszkańców, organizacji pozarządowych oraz lokalnych podmiotów w działania na rzecz poprawy jakości powietrza.

Projekt wpisywał się w realizację polityki UE, w zakresie zwiększania efektywności energetycznej budynków, ograniczania zużycia energii, wzrostu udziału odnawialnych źródeł energii oraz redukcji odpadów powstałych w wyniku użytkowania pieców. Wpłynął na poprawę efektywności administracji publicznej, zmniejszenie obciążeń administracyjnych oraz zwiększenie dostępu do informacji o ochronie środowiska.

Wybrane efekty:

- wdrożenie zintegrowanego systemu zarządzania jakością powietrza;
- zwiększenie liczby ekologicznych źródeł ciepła, w tym wymiana 10 tysięcy pieców, co pozwoliło na ograniczenie emisji pyłów PM₁₀ i CO₂, odpowiednio o 400 oraz 60 tysięcy ton rocznie;
- wzrost świadomości społecznej w zakresie jakości powietrza.

2.1.3.6. Promocja i wdrażanie ETV, jako dobrowolnego programu UE służącego weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych LIFE19 GIE/PL/000784

Nazwa projektu: Promocja i wdrażanie ETV, jako dobrowolnego programu UE służącego weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych

Beneficjenci: Instytut Ekologii Terenów

Uprzemysłowionych; Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy; 7 partnerów z Włoch, Hiszpanii, Niemiec, Danii, Francji, Węgier i Słowenii

Okres realizacji: 2020-2024

Budżet: 1 876 282 EUR, w tym:

dofinansowanie KE: 988 370 EUR

dofinansowanie NFOŚiGW: 1 321 335 PLN

Celem projektu było zwiększenie świadomości, rozpoznawalności i akceptacji rynkowej ETV (Weryfikacja Technologii Środowiskowych) w Polsce, na Węgrzech, Słowenii, w Hiszpanii, Francji oraz we Włoszech, a także w pozostałych krajach Unii Europejskiej.

ETV jest narzędziem oceny innowacyjnych technologii środowiskowych, opartym na normie ISO 14034.

Jego zadaniem jest potwierdzenie, w sposób bezstronny, ich skuteczności i zgodności z deklarowanymi efektami działania. Natomiast

dostawcy innowacji otrzymują możliwość uwiarygodnienia swoich rozwiązań.

Pierwszym działaniem projektu była analiza potencjału ETV i identyfikacja kluczowych czynników sukcesu, poprzez badania rynku. Następnie zbudowano społeczność interesariuszy, obejmującą twórców technologii, administrację i inwestorów, a także stworzono sprzyjające otoczenie polityczne, wiążąc ETV z politykami klimatycznymi oraz zamówieniami publicznymi. Uruchomiona też została platforma informacyjna ETV dla interesariuszy. Dla każdego z krajów opracowano mapę drogową promocji i upowszechniania ETV oraz szereg przewodników i narzędzi, wspierających zarówno dostawców technologii w aplikowaniu o ETV dla swoich innowacji, organizacje weryfikujące oraz jednostki akredytujące, jak również nabywców tych technologii.

Projekt zamknęła kampania promocyjna w Polsce, Hiszpanii, Włoszech, Słowenii i na Węgrzech, dzięki której znacząco wzrosła świadomość na temat ETV. Ponadto, rozwinięto kompetencje odbiorców, poprzez warsztaty, szkolenia i narzędzia dedykowane dla firm, administracji i instytucji badawczych. Utworzono także trwałe sieci współpracy, umożliwiające wymianę najlepszych praktyk i dalszy rozwój ekosystemu ETV w Europie i poza nią.

Wybrane efekty:

- wzmocnienie wiarygodności ETV, dzięki nowym źródłom wiedzy o ETV, opartym na międzynarodowej normie ISO 14034, w tym ETV-HUB;
- rozbudowa infrastruktury ETV oraz powstanie narzędzi i wytycznych dla różnych grup odbiorców, wspierających rozwój umiejętności, zdolności korzystania z ETV, jako narzędzi rynkowych;
- zwiększenie świadomości na temat ETV, poprzez kampanie promocyjne oraz działania komunikacyjne, informacyjne i sieciujące LIFEproETV – w 5 krajach i poza nimi.

2.2. Podprogram działań na rzecz klimatu

W perspektywie finansowej 2014-2020 kwestie związane z postępującymi zmianami klimatu, które dotychczas były uwzględnione w Podprogramie Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska, zostały wyodrębnione jako oddzielny podprogram LIFE. Podprogram działań na rzecz klimatu, jak został nazwany, miał stanowić istotny wkład w testowanie i demonstrowanie nowych rozwiązań, z zakresu szeroko rozumianej polityki klimatycznej. Na jego realizację przeznaczono 0,86 mld euro.

Decyzja o wyodrębnieniu Programu działań na rzecz klimatu podyktowana była chęcią podkreślenia wagi kwestii klimatycznych w polityce Komisji Europejskiej oraz koniecznością inicjowania działań, wspierających społeczeństwo w podejmowaniu wyzwań, związanych ze zmianami klimatu. Podprogram ten obejmował trzy obszary priorytetowe: łagodzenie skutków zmiany klimatu, Dostosowywanie się do zmiany klimatu oraz Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu.

Oczekiwana przez KE tematyka projektów miała obejmować m.in.:

- wspieranie rozwoju i prezentacji innowacyjnych technologii, systemów, metod i instrumentów;
- wspieranie wdrażania i rozwoju unijnej polityki oraz przepisów prawnych;
- ulepszanie bazy wiedzy dla celów rozwoju, oceny, monitorowania, opiniowania i realizacji skutecznych działań i środków.

W ramach obszaru łagodzenie skutków zmiany klimatu wspierano projekty, które miały przyczynić się do ograniczania wpływu człowieka na zmiany klimatu, poprzez przede wszystkim redukcję gazów cieplarnianych.

Obszar Dostosowywanie się do skutków zmiany klimatu miał natomiast na celu zwiększenie odporności na zmiany klimatu. Projekty mogły realizować to zadanie na wiele sposobów, m.in. poprzez działania na obszarach miejskich, tworzenie planów zagospodarowania przestrzennego, ograniczających wpływ zmian klimatu, zwiększanie odporności infrastruktury, zarządzanie wodami w kontekście suszy i powodzi oraz wsparcie sektorów rolnictwa, leśnictwa i turystyki.

Ostatnim obszarem tematycznym w ramach tego podprogramu było Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu. W ramach tego obszaru dofinansowywane były projekty z zakresu zwiększania poziomu świadomości społecznej na temat zmian klimatu, wspierania komunikacji, zarządzania i rozpowszechniania informacji. Promowano także działania na rzecz bardziej efektywnego przestrzegania i egzekwowania unijnych przepisów dotyczących klimatu oraz lepszego zarządzania klimatem.

Wszystkim wymienionym wyżej obszarom priorytetowym przypisano konkretną tematykę projektów, która zebrana została w dwóch Wieloletnich Programach Prac LIFE, na lata 2014-2017 oraz 2018-2020. Dodatkowo, w dokumentacji publikowanych corocznie naborów umieszczano szczegółowe tematy projektów.

W Polsce, w ramach podprogramu działań na rzecz klimatu, zrealizowano 9 projektów koordynowanych przez krajowe podmioty. Ich łączny budżet wyniósł 21,7 mln euro, a dofinansowanie Komisji Europejskiej – 12,4 mln euro. NFOŚiGW wsparł realizację 8 z tych projektów kwotą 24,4 mln złotych.

2.2.1. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Łagodzenie skutków zmiany klimatu

Obszar priorytetowy Łagodzenie skutków zmiany klimatu miał na celu wspieranie redukcji emisji gazów cieplarnianych, poprzez działania praktyczne, legislacyjne i edukacyjne. Skupiał się na wdrażaniu oraz rozwijaniu unijnej polityki klimatycznej, a także na włączaniu kwestii klimatycznych do innych obszarów polityki. W jego ramach opracowywano, testowano i prezentowano innowacyjne rozwiązania, technologie i podejścia zarządcze, które docelowo można było zastosować na większą skalę.

Projekty realizowane w tym obszarze przyczyniały się do lepszego zrozumienia skutecznych działań na rzecz klimatu oraz zwiększały zdolność instytucji i społeczeństwa do wykorzystywania w praktyce zdobytej wiedzy. Program wspierał również tworzenie strategii i planów działań na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. Wybrane projekty pomagały w opracowywaniu podstaw naukowych do monitorowania, oceny i wdrażania polityki klimatycznej. Szczególną uwagę poświęcano sektorom takim jak: energia odnawialna, efektywność energetyczna, transport, rolnictwo, użytkowanie gruntów czy przemysł energochłonny.

Podejmowano też inicjatywy dotyczące wychwytywania i magazynowania dwutlenku węgla, ograniczania emisji gazów fluorowanych oraz ochrony naturalnych pochłaniaczy dwutlenku węgla. Program LIFE wspierał transformację w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu, sprawiedliwej społecznie i zrównoważonej. Jego działania ukierunkowane były na osiągnięcie celów klimatycznych Unii Europejskiej, w tym redukcję emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 50% do 2030 r., w porównaniu z poziomem z 1990 r.

W Polsce w ramach tego obszaru priorytetowego zrealizowano 4 projekty, o łącznym budżecie 9 mln euro, w tym dofinansowanie z Komisji Europejskiej wyniosło 5,2 mln euro. NFOŚiGW wsparł realizację 3 projektów kwotą 7,3 mln złotych. Czwarty wnioskodawca nie występował o współfinansowanie NFOŚiGW.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.2.1.1. Pilotaż kompaktowego innowacyjnego zespołu prądotwórczego „Urban Wind Power Station”, napędzanego strumieniami powietrza w przestrzeni zurbanizowanej LIFE17 CCM/PL/000016

Nazwa projektu: Pilotaż kompaktowego innowacyjnego zespołu prądotwórczego „Urban Wind Power Station” napędzanego strumieniami powietrza w przestrzeni zurbanizowanej

Beneficjenci: Fundacja Wspierania Ekologii „Eco for Life”; ADOREA Sp. z o.o.; Gromar Sp. z o.o.; Instytut Badań Nauk Stosowanych i Nowych Technologii Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2018-2022

Budżet: 1 250 035 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 749 500 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 728 726 PLN

Projekt LIFE Urban Wind miał na celu pokazanie możliwości wykorzystania energii strumieni powietrza (wymuszonych działalnością człowieka) w przestrzeni zurbanizowanej, jako nowego źródła odnawialnej energii do produkcji bezemisyjnej i taniej energii elektrycznej. W ramach przedsięwzięcia zaprojektowano i zbudowano dwanaście prototypów turbin wiatrowych Urban Wind Power Station (UWPS), w trzech kategoriach mocy: 5 kW, 10 kW i 20 kW. Każdy z nich poddawany był testom w tunelu

aerodynamicznym oraz w warunkach rzeczywistych, a konstrukcję urządzeń optymalizowano.

Powstał również katalog strumieni powietrza, wywoływanych działalnością człowieka, zawierający analizę danych dotyczących przepływów powietrza w zurbanizowanej przestrzeni, w tym wokół budynków, przy infrastrukturze drogowej czy w tunelach metra. Dokument ten ma ułatwiać podejmowanie decyzji o lokalizacji turbin, w celu maksymalnego wykorzystania dostępnej energii. Prowadzone działania promocyjne zaowocowały dużym zainteresowaniem, zarówno ze strony potencjalnych nabywców, jak i firm gotowych podjąć się ich produkcji oraz dystrybucji. Promowane były nie tylko same turbiny, ale także idea wykorzystania miejskich strumieni powietrza, jako źródła energii. Głównym adresatem działań był sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) oraz samorządy. Podstawowym kanałem komunikacji była strona internetowa projektu, prowadzona w dwóch językach, kanał YouTube oraz media społecznościowe. Z dużym odzewem spotkały się liczne wydarzenia promujące prototypy.

Informacje dotyczące projektu były także obecne w mediach, gdzie ukazało się blisko 1400 publikacji i notatek prasowych. Dodatkowo, turbiny zdobyły nagrodę za największą innowacyjność i jakość podczas Międzynarodowych Targów Budownictwa w Bielsku-Białej we wrześniu 2022 r.

Wybrane efekty:

- budowa i przetestowanie 12 urządzeń prototypowych Urban Wind Power Station, o mocach nominalnych 5, 10 i 20 kW, pracujących w różnych konfiguracjach terenowych;
- udowodnienie, że strumienie powietrza wytwarzane działalnością człowieka mogą być uznane za dodatkowe odnawialne źródło energii;
- przeprowadzenie działań promocyjnych i edukacyjnych.

2.2.1.2. Ekologiczne lekkie kompozyty polimerowe dla pojazdów o niższej emisji LIFE17 CCM/PL/000049

Nazwa projektu: Ekologiczne lekkie kompozyty polimerowe dla pojazdów o niższej emisji

Beneficjenci: SAPA POLSKA Sp. z o.o.; 5 podmiotów z Włoch i Czech

Okres realizacji: 2018-2023

Budżet: 3 145 094 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 887 056 EUR

Przemysł motoryzacyjny – w czasach rosnącej presji, dotyczącej ograniczania emisji gazów cieplarnianych, oraz walki ze zmianami klimatu – stanął przed ogromnym wyzwaniem: jak produkować pojazdy, które będą lżejsze, bardziej ekologiczne, a jednocześnie bezpieczne i trwałe.

Celem projektu było opracowanie i wdrożenie nowego typu kompozytów, opartych na polimerach, wzmocnionych naturalnymi włóknami, takimi jak len i konopie. Umożliwiło to znaczące zmniejszenie masy elementów stosowanych w przemyśle motoryzacyjnym, a co za tym idzie – ograniczenie zużycia paliwa i emisji dwutlenku węgla.

Procesy produkcyjne dostosowano do nowych rozwiązań oraz opracowano specjalne procedury produkcji elementów z biokompozytów, odpowiadające wszystkim wymaganiom przemysłu motoryzacyjnego. Dzięki temu możliwe było płynne włączenie nowych materiałów do istniejących

linii produkcyjnych bez konieczności kosztownych modernizacji infrastruktury. Efektem opracowania technologii było stworzenie kilku prototypowych komponentów dla sektora motoryzacyjnego, takich jak panele wewnętrzne i części konstrukcyjne, które wykazały się doskonałą wytrzymałością mechaniczną przy jednoczesnym istotnym zmniejszeniu masy. Istotny był jego wymiar środowiskowy – wykorzystanie surowców odnawialnych zmniejszyło ślad węglowy procesu produkcji i miało wpływ na zmniejszenie ilości odpadów. Ponadto, przeprowadzono kampanię informacyjną i edukacyjną skierowaną do przemysłu, instytucji badawczych oraz społeczeństwa, aby zwiększyć świadomość znaczenia innowacji w walce z globalnym ociepleniem.

Projekt nie tylko dostarczył konkretne rozwiązania technologiczne, ale również udowodnił, że innowacje oparte na materiałach biopochodnych mogą realnie wspierać cele polityki klimatycznej Unii Europejskiej. Rezultaty projektu pokazują, że połączenie wiedzy naukowej, nowoczesnych technologii i troski o środowisko może prowadzić do prawdziwej zmiany.

Wybrane efekty:

- wyprodukowanie 102 000 innowacyjnych części samochodowych, które zostały zamontowane w ponad 30 000 pojazdów;
- zredukowanie podczas procesu produkcji emisji gazów cieplarnianych o około 36,9 ton CO₂eq.;
- przeprowadzenie testów w samochodach następujących marek: Maserati (Grecale), Ferrari, Seat (Ateca), Volkswagen (T-Cross), oraz w ciągnikach New Holland T7 oraz T670.

2.2.1.3. Instalacja demonstracyjna do separacji odpadów mieszanin czynników chłodniczych LIFE18 CCM/PL/001100

Nazwa projektu: Instalacja demonstracyjna do separacji odpadów mieszanin czynników chłodniczych

Beneficjenci: PROZON Fundacja Ochrony Klimatu;
Chemat Sp. z o.o.; Ekotez spol. s r.o. (Czechy)

Okres realizacji: 2019-2024

Budżet: 1 811 929 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 993 683 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 089 981 PLN

Współczesne życie trudno wyobrazić sobie bez branży chłodniczej. Na co dzień korzystamy z takich udogodnień, jak lodówki, klimatyzatory, pompy ciepła czy transport chłodniczy. Aby urządzenia te mogły funkcjonować prawidłowo, wykorzystywane są czynniki chłodnicze, które krążą w zamkniętych obiegach. Najczęściej są to gazy fluorowane, charakteryzujące się bardzo wysokim potencjałem tworzenia efektu cieplarnianego. Z tego względu ich stosowanie jest coraz ściślej regulowane przez prawo unijne, a w przyszłości planowane jest ich całkowite wycofanie.

Dlatego opracowywane są nowe technologie, w tym metody odzysku i regeneracji zużytych czynników chłodniczych, umożliwiające ich ponowne wykorzystanie. Jednym z kluczowych rozwiązań, ograniczających konieczność produkcji nowych gazów, jest właśnie ich odzysk. Zużyte czynniki,

po oczyszczeniu w specjalistycznych instalacjach, mogą zostać ponownie wprowadzone do obiegu. Projekt Refrigerants LIFE Cycle miał na celu redukcję emisji fluorowanych gazów cieplarnianych w sektorach chłodnictwa i klimatyzacji.

W ramach projektu powstała innowacyjna instalacja do separacji mieszanin zużytych czynników chłodniczych. Zastosowana technologia umożliwiła odzyskanie cennych składników i ich ponowne wprowadzenie na rynek, co zmniejszyło zapotrzebowanie na produkcję nowych gazów. Proces ten znacząco redukuje emisję gazów cieplarnianych i zapobiega ich niekontrolowanemu uwalnianiu do atmosfery.

Celem projektu, było: ograniczenie emisji o 74 tys. ton ekwiwalentu CO₂ rocznie, co udało się osiągnąć. Dodatkowym sukcesem projektu było zminimalizowanie emisji związanej ze spalaniem odpadów pochodzących z czynników chłodniczych, które dotąd stanowiły trudny do zagospodarowania problem. Nowa instalacja umożliwiła efektywne przetwarzanie tych odpadów, ograniczając konieczność ich tradycyjnej utylizacji. Projekt przyczynił się także do podniesienia świadomości na temat możliwości odzysku i regeneracji czynników chłodniczych. Innowacyjne podejście spotkało się z dużym zainteresowaniem ze strony firm i instytucji publicznych, co zaowocowało zawarciem umów na przekazywanie odpadów czynników chłodniczych. Opracowano praktyczne rozwiązania mogą być szeroko stosowane w całej Unii Europejskiej.

Wybrane efekty:

- zbudowanie demonstracyjnej instalacji do rozdzielenia mieszanin zużytych czynników chłodniczych oraz redukcja emisji HFC o blisko 100 tys. ton ekwiwalentu CO₂;
- zebranie 500 ton odpadów czynników chłodniczych;
- podpisanie 500 umów o współpracy B2B na przekazywanie odpadów czynników chłodniczych.

2.2.1.4. Innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym, oparte o przyjazne dla klimatu czynniki chłodnicze i magazynowanie energii termicznej LIFE20 CCM/PL/001607

Nazwa projektu: Innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym, oparte o przyjazne dla klimatu czynniki chłodnicze i magazynowanie energii termicznej.

Beneficjenci: Politechnika Wrocławska; PROZON Fundacja Ochrony Klimatu; University of Almeria (Hiszpania); Hedera Helix Ingenieria y Biotecnologia S.L. (Hiszpania)

Okres realizacji: 2021-2026

Budżet: 2 892 623 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 590 940 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 509 163 PLN

Rozwój słonecznych instalacji chłodniczych pozwala na wykorzystanie energii wytwarzanej na miejscu, przy użyciu źródeł odnawialnych, oraz na zmniejszenie zużycia energii pierwotnej w budynkach i ich obecnego uzależnienia od energii sieciowej. Dekarbonizacja budynków ma kluczowe znaczenie dla osiągnięcia celów określonych w Porozumieniu Paryskim. Zapotrzebowanie na chłodzenie przestrzeni wzrosło w latach 2010-2018 o ponad 33%, w tym o 5% w latach 2017-2018. Zasilanie klimatyzacji energią słoneczną pozwala na istotną oszczędność energii pierwotnej.

Zastosowanie urządzenia opracowanego w ramach projektu pozwala na zmniejszenie ilości F-gazów wykorzystywanych w urządzeniach klimatyzacyjnych. Projekt COOLSPACES dotyczy przede wszystkim chłodzenia budynków użyteczności publicznej, w tym szpitali, uniwersytetów, ośrodków opieki itp., co służy wdrożeniu Rozporządzenia w sprawie ograniczenia stosowania fluorowanych gazów cieplarnianych. Innowacyjność, systemu chłodzenia polega na wykorzystaniu mieszanki dwuskładnikowej, której istotnym komponentem były węglowodory, co umożliwia uzyskanie niskiego wpływu czynnika chłodniczego na środowisko. Projekt badał pracę systemu zasilanego energią słoneczną, wykorzystującego alternatywne czynniki chłodnicze. Takie podejście stanowiło duże wyzwanie technologiczne, przewyższające wydajność istniejących rozwiązań, a tym samym istotne w zakresie ograniczenia postępującego zużycia energii i zmian klimatu.

Projekt realizowany jest w dwóch wybranych lokalizacjach w Europie (Polska i Hiszpania), co umożliwiło zbadanie korzyści, wynikających z zastosowania proponowanego rozwiązania w różnych warunkach klimatycznych. W Polsce instalacja została zaplanowana jako integralna część istniejącego systemu ogrzewania, wentylacji i klimatyzacji budynku Politechniki Wrocławskiej L-1 (Geocentrum). W Hiszpanii natomiast jako bliźniacza instalacja na terenie The Solar Energy Research Center (CIESOL), przynależącym do kampusu Uniwersytetu w Almerii.

Wybrane efekty:

- budowa i weryfikacja prototypowej instalacji demonstracyjnej – innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym;
- stworzenie technologii umożliwiającej ograniczenie emisji CO₂ o ok. 41,06 t/rok;
- zmniejszenie zużycia energii pierwotnej o co najmniej 60%, w porównaniu z konwencjonalnym systemem chłodniczym.

2.2.2. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego

Dostosowywanie się do skutków zmiany klimatu

Przedmiotem obszaru priorytetowego

Dostosowywanie się do skutków zmiany klimatu było wspieranie wysiłków, podejmowanych w zakresie zwiększenia odporności na zmiany klimatu, w szczególności poprzez przyczynianie się do wdrażania oraz rozwoju odpowiednich polityk i przepisów, rozwój baz wiedzy, opracowywanie zintegrowanych rozwiązań, a także wspieranie rozwoju i prezentację innowacyjnych technologii, systemów, metod oraz instrumentów służących dostosowywaniu się do skutków zmiany klimatu.

Duża część wspieranych, w ramach tego obszaru priorytetowego, projektów dotyczyła adaptacji miast do zmian klimatu. Możliwe było wykorzystywanie różnego rodzaju innowacyjnych rozwiązań z zakresu gospodarki wodnej, w sektorze energetycznym, a także w zakresie planowania przestrzennego oraz planowania dalszej zabudowy.

W ramach tego obszaru priorytetowego wspierano także odporność infrastruktury, w tym niebiesko-zielonej i stosowanie podejść opartych na usługach ekosystemowych.

Kolejnym preferowanym działaniem było zrównoważone zarządzanie zasobami wodnymi na obszarach podatnych na susze, zarządzanie przeciwpowodziowe i nadbrzeżne. W tym wypadku wspierano także poszukiwanie i wdrażanie innowacyjnych lub demonstracyjnych rozwiązań, które mogły pomóc w zarządzaniu ryzykiem powodziowym, strefą przybrzeżną oraz poprawie gospodarowania wodą deszczową.

W Polsce, w ramach tego obszaru priorytetowego, zrealizowano 2 projekty. Ich łączny budżet wyniósł 7,4 mln euro, a dofinansowanie Komisji Europejskiej – 4,2 mln euro. NFOŚiGW wsparł realizację tych projektów kwotą 10,7 mln złotych. Oba projekty dotyczyły tematyki dostosowania terenów zurbanizowanych do zmian klimatu.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.2.2.1. Adaptacja do zmian klimatu, poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia LIFE14 CCA/PL/000101

Nazwa projektu: Adaptacja do zmian klimatu, poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia

Beneficjenci: Gmina Miasta Radomia; Wodociągi Miejskie w Radomiu Sp. z o.o.; Uniwersytet Łódzki; FPP Enviro Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2015-2020

Budżet: 5 161 565 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 933 923 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 494 305 PLN

Projekt zakładał budowę demonstracyjnej zielonej i niebieskiej infrastruktury, opartej na podejściu ekosystemowym, by stworzyć przestrzeń miejską bardziej odporną na zmiany klimatu. Koncentrował się przede wszystkim na budowie polderów na rzece Cerekwiance, zbiornika retencyjnego oraz na zagospodarowaniu obszaru zalewowego w rejonie tzw. Potoku Północnego w Radomiu. Powstał również sekwencyjny system biofiltracyjno-sedymentacyjny na rzece Mlecznej, zaadaptowany do obsługi odpływów kanalizacji deszczowej o dużym natężeniu. Rozwiązania wdrożone w ramach projektu pokazują, jak można skutecznie ograniczać ryzyko powodzi, zwiększając retencję dolinową wód opadowych, spływających do miasta systemami rzecznyymi. Zalew Borki, wraz z zespołem stawów

zatrzymuje niemal 30 tys. m³ wody opadowej, dopływającej po intensywnych deszczach rzeką Mleczną. Polder zalewowy, wybudowany na rzece Cerekwiance, ma zdolność retencji do 17 tys. m³ wód wezbraniowych. Z kolei wielofunkcyjny obszar zagospodarowany w rejonie Potoku Północnego umożliwia zatrzymanie dodatkowych 11 tys. m³ wody opadowej.

Wdrożone działania przyczyniły się do złagodzenia narastających zagrożeń powodziowych i suszy, wynikających z niestabilnych przepływów rzek oraz przyspieszonego spływu wód opadowych z uszczelnianych powierzchni miejskich. Działania te wpłynęły pozytywnie również na jakość życia mieszkańców, m.in. poprzez poprawę mikroklimatu w przestrzeni miejskiej i ochronę różnorodności biologicznej.

W ramach projektu prowadzony był szeroko zakrojony monitoring efektów działań – w zakresie hydrologii, warunków pogodowych, właściwości fizyko-chemicznych wód oraz bioróżnorodności. Zrealizowano również różnorodne działania informacyjno-edukacyjne, w tym konkursy plastyczne dla uczniów radomskich szkół, publikację prezentującą dobre praktyki i doświadczenia projektu, a także warsztaty dla przedstawicieli jednostek samorządowych. Dodatkowo zorganizowano cykl konferencji ECOCITY, promujących osiągnięcia projektu.

Wybrane efekty:

- zwiększenie pojemności retencyjnej istniejących zbiorników o 10-50%;
- spowolnienie ekstremalnych przepływów wód w wybranych ciekach o 10-20%;
- renaturyzacja rzeki Mlecznej na odcinku 315 m oraz odtworzenie korytarza ekologicznego.

2.2.2.2. Rozwiązanie do oceny podatności na zmiany klimatu/ryzyka i planowania adaptacji w dużej architekturze komercyjnej LIFE20 CCA/PL/001573

Nazwa projektu: Rozwiązanie do oceny podatności na zmiany klimatu/ryzyka i planowania adaptacji w dużej architekturze komercyjnej

Beneficjenci: Investeko S.A.; Investeko Serwis Sp. z o.o.; Europejskie Forum Odpowiedzialności Ekologicznej; Górnośląskie Towarzystwo Lotnicze S.A.

Okres realizacji: 2021-2025

Budżet: 2 314 306 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 272 868 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 185 004 PLN

Zmiany klimatu przynoszą coraz częstsze ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak fale upałów, ulewne deszcze, powodzie miejskie czy gwałtowne burze. W wielu regionach Unii Europejskiej ich częstotliwość rośnie z każdym rokiem. Skutki tych zmian mają poważny wpływ nie tylko na ekosystemy i rolnictwo, ale również na infrastrukturę, w tym na budynki. Szczególnie narażone są obiekty wielkopowierzchniowe, takie jak centra handlowe czy lotniska, które ze względu na swoją konstrukcję i otoczenie są bardziej podatne na skutki zmian klimatu.

W odpowiedzi na te wyzwania powstał projekt, którego celem było zwiększenie odporności dużych obiektów komercyjnych na zmiany klimatu, poprzez

opracowanie i wdrożenie innowacyjnego systemu Archiclimate. System ten obejmował ocenę podatności na zagrożenia klimatyczne, planowanie adaptacji oraz zastosowanie rozwiązań opartych na przyrodzie. W ramach projektu zaplanowano przeprowadzenie oceny podatności 32 dużych obiektów w Unii Europejskiej. Opracowane zostały indywidualne plany adaptacji, w tym: projekty techniczne, szkolenia dla kadry zarządzającej, plany biznesowe oraz strategie monitorowania. Plany te były wypracowywane w porozumieniu z osobami zarządzającymi obiektami, tak by zapewnić prawidłowe zrozumienie oraz pełną akceptację.

Działania demonstracyjne, oparte na rozwiązaniach przyrodniczych, zostały wdrożone na lotnisku w Katowicach. Wprowadzono też system ekologicznego oznakowania RESILIENT, który potwierdzał poziom odporności obiektów na zmiany klimatu.

Projekt był zgodny ze strategią UE, dotyczącą adaptacji do zmian klimatu, szczególnie w zakresie zwiększania odporności i promowania rozwiązań przyjaznych środowisku. Dzięki kompleksowemu podejściu, projekt nie tylko zademonstrował możliwość zwiększenia bezpieczeństwa i funkcjonalności dużych obiektów komercyjnych, ale również poprawy ich wpływu na środowisko oraz wzmocnił świadomość społeczną na temat konieczności adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych.

Wybrane efekty:

- przygotowanie planów adaptacji dla 32 dużych obiektów (w tym centrów handlowych czy lotnisk);
- zapewnienie większej odporności lotniska w Katowicach na powodzie błyskawiczne;
- spadek temperatury powierzchni o 10°C dzięki wykorzystaniu zielonych dachów i zielonych ścian.

2.2.3. Wprowadzenie do obszaru priorytetowego Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu

Obszar priorytetowy Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu miał na celu wspieranie rozwoju i wdrażania polityki oraz przepisów klimatycznych Unii Europejskiej, w tym Europejskiego Paktu na rzecz Klimatu.

Szczegółowe cele tego obszaru priorytetowego obejmowały promowanie podnoszenia świadomości społecznej w kwestiach klimatycznych, w tym budowanie poparcia społecznego i wsparcia interesariuszy dla polityki UE w zakresie klimatu, a także wzmacnianie wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju.

Ponadto, wdrażane projekty miały koncentrować się na wspieraniu komunikacji, zarządzania oraz rozpowszechniania informacji w dziedzinie klimatu, a także udostępnianiu wiedzy na temat skutecznych rozwiązań i praktyk klimatycznych, w tym poprzez szkolenia czy tworzenie platform współpracy między interesariuszami.

Celem obszaru priorytetowego było także propagowanie i wspieranie skuteczniejszego przestrzegania i egzekwowania przepisów

klimatycznych UE, w szczególności poprzez promowanie rozwoju i upowszechniania najlepszych praktyk oraz strategii politycznych.

Dodatkowo, wybierano projekty promujące lepsze zarządzanie w zakresie klimatu, poprzez poszerzanie udziału interesariuszy, w tym organizacji pozarządowych, w procesie konsultacji i wdrażania przepisów unijnych. W Wytycznych dla Beneficjentów wskazywano aktualizowane co roku konkretne obszary działań w tym zakresie.

W Polsce, w ramach tego obszaru priorytetowego, zrealizowano 3 projekty, o łącznym budżecie 5,1 mln euro, z dofinansowaniem Komisji Europejskiej w wysokości 3 mln euro. NFOŚiGW wsparł realizację tych projektów kwotą 6,3 mln złotych. Dwa projekty wspierały zarządzanie polską polityką klimatyczną, trzeci był kampanią edukacyjną.

W Rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

2.2.3.1. Wdrażanie Zrównoważonego Rozwoju na podstawie Odpowiedzialnej Społecznie Transformacji LIFE14 GIC/PL/000008

Nazwa projektu: Wdrażanie zrównoważonego rozwoju na podstawie odpowiedzialnej społecznie transformacji (WZROST)

Beneficjenci: Fundacja WWF Polska; Instytut Energetyki Odnawialnej EC BREC; Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju; Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.

Okres realizacji: 2016-2018

Budżet: 1 485 338 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 888 540 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 1 847 803 PLN

Celem projektu było zwiększenie poziomu świadomości społeczeństwa w zakresie ochrony klimatu. Projekt wspierał wdrażanie dyrektyw unijnych, w szczególności dotyczących odnawialnych źródeł energii, efektywności energetycznej i handlu emisjami gazów cieplarnianych.

Punktem wyjścia do jego realizacji było rozpoznanie skali zagrożeń, wynikających ze zmian klimatu, oraz możliwości przeciwdziałania im w Polsce. Na tej podstawie przygotowano raport „Przyjazny rozwój Polski. Ludziom – gospodarce – środowisku” oraz film dokumentalny na temat zmiany klimatu, pt. „Punkt krytyczny. Energia od Nowa”. Przygotowano także 10 krótkich, uzupełniających temat form filmowych. Film pokazywał zagrożenia i trudności

przy dokonywaniu zmian w Polsce oraz przedstawiał konkretne przykłady obrazujące możliwość dokonywania zmian w pożądanym, z punktu widzenia ochrony klimatu, kierunku. Obszary tematyczne krótkich form filmowych wybrano natomiast tak, aby sytuację w Polsce pokazać na tle występujących na świecie skutków zmian klimatu, tj. ocieplanie się Arktyki, katastrofa w Kenii czy problem uchodźców klimatycznych.

Film zaprezentowano publiczności ośmiu dużych polskich miast, a także w Berlinie i Brukseli. Pokazom towarzyszyły dyskusje w gronie konsultantów filmu oraz zaproszonych lokalnych ekspertów, przedstawicieli władz i organizacji pozarządowych. Dokument wyemitowany został także za pośrednictwem siedmiu kanałów telewizyjnych, jak również, w celu zwiększenia oglądalności, był aktywnie promowany w mediach społecznościowych. Dzięki kampanii internetowej osiągnięto ponad 4,3 miliona wyświetleń, czyli niemal dwukrotnie więcej niż zakładano. Badanie opinii publicznej wykazało wzrost poparcia dla polityki klimatycznej oraz energii odnawialnej. Działania projektu na rzecz podnoszenia świadomości przyczyniły się do wzrostu poparcia społecznego dla polityki klimatycznej UE (z 78% w 2016 r. do 85% w 2018 r.).

W 2017 r. projekt otrzymał nagrodę BEST LIFE ENVIRONMENT PROJECTS.

Wybrane efekty:

- zwiększenie poziomu świadomości społeczeństwa w zakresie klimatu;
- produkcja pełnometrażowego filmu dokumentalnego na temat zmian klimatu oraz nawiązujących do niego 10 krótkich form filmowych;
- zakończona sukcesem kampania medialna w mediach tradycyjnych i społecznościowych.

2.2.3.2. System dostarczania i wymiany informacji w celu strategicznego wspierania wdrażania polityki klimatyczno-energetycznej LIFE16 GIC/PL/000031

Nazwa projektu: System dostarczania i wymiany informacji w celu strategicznego wspierania wdrażania polityki klimatyczno-energetycznej

Beneficjent: Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy

Okres realizacji: 2017-2022

Budżet: 2 342 013 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 405 207 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 086 494 PLN

Celem projektu było stworzenie trwałego systemu dostarczania informacji o skutkach polityki klimatyczno-energetycznej, w celu efektywnego jej wdrażania. W jego ramach powstało Centrum Analiz Klimatyczno-Energetycznych (CAKE) – zespół ekspertów, który dzięki nowoczesnym narzędziom analitycznym wspiera proces decyzyjny i dostarcza decydentom odpowiednich informacji z zakresu polityki klimatyczno-energetycznej. Kluczowym elementem projektu była budowa i rozwój narzędzi analitycznych, w tym modelu równowagi ogólnej CGE (d-PLACE) oraz modeli sektorowych: energetycznego (MEESA), transportowego (TR3E) i rolniczego (EPICA). Stworzony pakiet narzędzi

modelowych dostarcza danych niezbędnych do kompleksowej analizy skutków polityki klimatycznej.

Wyniki projektu były szeroko promowane za pośrednictwem strony internetowej projektu, w mediach społecznościowych (Twitter/X, LinkedIn), publikacjach naukowych i popularnonaukowych, wywiadach, na konferencjach oraz warsztatach. W ramach prowadzonych działań, opublikowano 14 analiz i dokumentacji technicznych, w tym dotyczących: osiągania wspólnotowych celów polityki klimatycznej dla Polski, transformacji sektora energetycznego w Polsce i UE, roli transportu publicznego czy wybranych mechanizmów wdrażania polityki klimatycznej w sektorze rolnictwa. Opracowano także publikację „POLSKA NET-ZERO 2050: Podręcznik transformacji energetycznej dla samorządów”.

Beneficjenci projektu organizowali również międzynarodowe i krajowe konferencje dotyczące neutralności klimatycznej oraz uczestniczyli w globalnych wydarzeniach klimatycznych, a także w wielu konferencjach krajowych i zagranicznych. Poziom zadowolenia interesariuszy z dostępu do danych i informacji dotyczących ekonomicznych skutków polityki klimatycznej i energetycznej wzrósł, w wyniku realizacji tego projektu, o 62,3%, natomiast w sektorach energii, transportu i rolnictwa odpowiednio o 55,7%, 94,2% i 65,3%.

Wybrane efekty:

- zbudowanie i utrzymanie zaawansowanych narzędzi analitycznych oraz zespołu specjalistów odnośnie polityki klimatyczno-energetycznej;
- zlikwidowanie luki informacyjnej, poprzez dostarczenie decydentom oraz innym interesariuszom wysokiej jakości danych oraz informacji;
- zapewnienie trwałego wsparcia dla administracji publicznej, w zakresie informacyjnego wspomagania procesu podejmowania decyzji i negocjacji w ramach UE.

2.2.3.3. Ocena długoterminowego wpływu europejskiego systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS) na zeroemisyjną gospodarkę do 2050 r. LIFE19 GIC/PL/001205

Nazwa projektu: Ocena długoterminowego wpływu europejskiego systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS) na zeroemisyjną gospodarkę do 2050 r.

Beneficjent: Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy

Okres realizacji: 2020-2024

Budżet: 1 331 740 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 732 457 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 460 416 PLN

Projekt LIFE VIIIEW 2050 koncentrował się na analizie funkcjonowania Europejskiego Systemu Handlu Emisjami (EU ETS) oraz jego interakcji z innymi instrumentami polityki klimatycznej Unii Europejskiej i instrumentami polityki klimatycznej funkcjonującymi poza UE. Głównym jego celem było wsparcie skutecznej ewolucji systemu EU ETS w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu do 2050 r., a także promowanie optymalnych rozwiązań w zakresie ustalania ceny CO₂ na poziomie europejskim i globalnym.

W ramach projektu opublikowano 3 główne analizy oraz rekomendacje. Pierwsza z nich dotyczyła zmiany zakresu EU ETS, druga – poszukiwania

synergii między EU ETS a innymi środkami polityki klimatycznej UE. Trzecia skupiała się na możliwościach łączenia EU ETS z innymi mechanizmami ustalania cen emisji dwutlenku węgla. Główne wnioski z analiz wskazywały, że włączenie nowych sektorów do EU ETS może przynieść korzyści dla UE. Jednak, by to zapewnić, decyzje w tym zakresie powinny być podejmowane rozważnie, z uwagi na dużą wrażliwość niektórych sektorów na objęcie ich kosztem emisji GHG (w szczególności sektor rolnictwa). Ponadto, zauważono, że uwzględnienie pochłaniania w systemie EU ETS może obniżyć ceny emisji i zwiększyć wzrost PKB oraz konsumpcji (w Polsce o 3,8% do 2050 r.). Europejski Centralny Bank Węglowy (ECCB) mógłby w systemie EU ETS zarządzać podażą uprawnień do emisji, działając jako element stabilizujący, zapewniający większą skuteczność systemu. Realizacja projektu była możliwa dzięki zaangażowaniu zespołu 26 ekspertów CAKE, KOBiZE i IOŚ-PIB oraz współpracy z instytucjami akademickimi, administracją publiczną oraz organizacjami pozarządowymi. Wyniki projektu promowano za pośrednictwem strony internetowej, mediów społecznościowych oraz licznych konferencji i warsztatów. Wpisały się one w dyskusję na temat kształtowania przyszłych polityk klimatycznych UE oraz podkreśliły znaczenie rzetelnych analiz dla efektywnego przejścia do gospodarki neutralnej dla klimatu.

Wybrane efekty:

- opracowanie zaawansowanych narzędzi analitycznych oraz budowa zespołu ekspertów;
- wspieranie transformacji gospodarczej i procesów decyzyjnych, poprzez uzupełnianie luk wiedzy i dostarczenie wysokiej jakości analiz dla decydentów i innych interesariuszy;
- zwiększenie świadomości i promowanie zdolności analitycznych na arenie międzynarodowej.

3. Perspektywa finansowa **2021-2027**

Wprowadzenie do perspektywy finansowej 2021-2027

W perspektywie finansowej 2021-2027 struktura Programu LIFE została zmieniona, w rezultacie czego został on podzielony na cztery podprogramy:

- Przyroda i różnorodność biologiczna, z budżetem 2,143 mld euro;
- Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia, z budżetem 1,345 mld euro;
- Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej, z budżetem 0,947 mld euro;
- Przejście na czystą energię, z budżetem 0,997 mld euro.

Znacząco wzrósł budżet Programu LIFE – do 5,43 mld euro – częściowo za sprawą przeniesienia do LIFE podprogramu Przejście na czystą energię z Programu Horyzont 2020. Zgodnie z dotychczasową praktyką najwięcej środków zostało przeznaczonych na ochronę przyrody i różnorodności biologicznej.

Celami Programu LIFE w tej perspektywie finansowej są: wzmocnienie i integracja realizacji polityki UE w zakresie powstrzymania i odwrócenia procesu utraty siedlisk przyrodniczych i gatunków we wszystkich sektorach gospodarki, wspieranie przejścia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, ochrona i poprawa jakości zasobów naturalnych UE, w tym powietrza, gleby i wody oraz wspieranie wdrażania ram polityki klimatyczno-energetycznej do 2030 r. i nowej strategii UE w zakresie przystosowania się do zmian klimatu. Ponadto, Program LIFE ma za zadanie budowanie potencjału, stymulowanie inwestycji i wspieranie realizacji polityk skoncentrowanych na efektywności energetycznej i małoskalowych źródłach energii odnawialnej.

Nowy obszar tematyczny LIFE, podjęty w podprogramie Przejście na czystą energię, ma na celu ułatwienie przejścia na energooszczędną, opartą na energii odnawialnej, neutralną dla klimatu i odporną na zmiany klimatu gospodarkę, poprzez finansowanie głównie działań koordynacyjnych i wspierających.

Dodatkowo, w ramach każdego z trzech pierwszych podprogramów przewidziano komponent zarządzanie i informacja, dedykowany opracowywaniu, wdrażaniu, monitorowaniu i egzekwowaniu unijnego prawodawstwa oraz polityki środowiskowej i klimatycznej, obejmujący kwestie poprawy zarządzania poprzez zwiększenie zdolności podmiotów publicznych i prywatnych a także zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Poza tzw. projektami tradycyjnymi, w tej perspektywie KE udziela dofinansowania dla projektów zintegrowanych, zwanych obecnie projektami strategicznymi.

W trzech pierwszych latach perspektywy dofinansowanie uzyskały 684 projekty, w tym 73 z udziałem polskich podmiotów i 28 koordynowanych przez polskie podmioty. W projektach uczestniczy łącznie 5047 podmiotów, w tym 293 podmioty z Polski. Polskie podmioty uzyskały łącznie 110,4 mln euro dofinansowania. Do 3 kwartału 2025 r. NFOŚiGW zawarł 25 umów dotacji na dofinansowanie 22 projektów krajowych i zagranicznych, na kwotę blisko 215 mln zł.

Niniejszy rozdział nie uwzględnia projektów strategicznych, które zostały opisane w Rozdziale 4 oraz projektów pomocy technicznej.

3.1. Wprowadzenie do podprogramu Przyroda i różnorodność biologiczna

W perspektywie finansowej 2021-2027 w podprogramie Przyroda i różnorodność biologiczna zmieniono założenia, w stosunku do poprzednich naborów.

1. Podzielono projekty na dwa obszary interwencji:

- Przestrzeń dla przyrody – projekty ukierunkowane na poprawę stanu gatunków lub siedlisk, za pomocą obszarowych środków ochrony lub odtworzenia;
- Ochrona naszych gatunków – projekty służące poprawie stanu gatunku (lub, ograniczanie wpływu gatunków inwazyjnych), poprzez użycie dowolnych metod, z wyjątkiem obszarowych środków ochrony lub odtworzenia.

2. Wskazano priorytety w zakresie ochrony gatunków i siedlisk:

- w wypadku wniosków ukierunkowanych na ochronę gatunków i siedlisk Natura 2000, oprócz dotyczących ptaków, priorytetowymi były wnioski skoncentrowane na siedliskach i gatunkach, znajdujących się w niekorzystnym i pogarszającym się położeniu, pod względem stanu ochrony, wyróżnione w najnowszych publikacjach, w szczególności jeśli ich stan jest zły i pogarsza się;
- w odniesieniu do gatunków ptaków, a także gatunków i siedlisk, które nie zostały uwzględnione w ustawodawstwie unijnym dotyczącym sieci Natura 2000 – priorytetowymi były wnioski dotyczące gatunków lub siedlisk w większym stopniu zagrożonych wyginięciem (status „zagrożony” lub gorszy) i umieszczonych na odpowiedniej czerwonej liście UE siedlisk lub gatunków (lub w czerwonej księdze gatunków zagrożonych IUCN).

3. Wprowadzono kategorię projektów służących wdrażaniu Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1143/2014 z dnia 22 października 2014 r. w sprawie działań

zapobiegawczych i zaradczych, w odniesieniu do wprowadzania i rozprzestrzeniania inwazyjnych gatunków obcych.

4. Finansowaniem Programu LIFE objęto następujące aspekty Strategii różnorodności biologicznej UE na okres do 2030 r.:

- utworzenie spójnej sieci obszarów chronionych;
- wdrażanie celów UE w zakresie odbudowy zasobów przyrodniczych dla gatunków i siedlisk;
- odbudowę ekosystemów zdegradowanych i bogatych w węgiel; zapobieganie i ograniczanie skutków klęsk żywiołowych;
- poprawę stanu i odporności zarządzanych lasów;
- odwrócenie spadku populacji owadów zapylających;
- przywracanie naturalnego stanu gruntów ornych;
- zazielenienie obszarów miejskich i podmiejskich;
- pomiar i integrowanie wartości przyrody.

Ponadto do podprogramu zostały przeniesione działania dotyczące Informacji i zarządzania w zakresie przyrody.

W Polsce, w naborach 2021-2023, w ramach podprogramu Przyroda i różnorodność biologiczna, rozpoczęto realizację 5 projektów, z czego 4 projekty służyły ochronie przyrody na obszarach Natura 2000, a kolejny dotyczył zarządzania przyrodą na poligonach wojskowych, na których ustanowiono sieć Natura 2000. Ich łączny budżet wynosił 30,5 mln euro, w tym dofinansowanie Komisji Europejskiej 20,9 mln euro. NFOŚiGW wspiera realizację tych projektów kwotą 26,3 mln złotych.

W Rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

3.1.1. Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000

LIFE21-GIE-PL-INF-ARMY/101074108

Nazwa projektu: Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000

Beneficjent: Ministerstwo Obrony Narodowej –
Departament Infrastruktury

Okres realizacji: 2022-2024

Budżet: 1 426 998 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 855 490 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 705 531 PLN

Projekt ten stanowił przełomową inicjatywę w zakresie zarządzania obszarami Natura 2000, zlokalizowanymi na terenach wojskowych w Polsce. Choć tereny te mają kluczowe znaczenie strategiczne, z punktu widzenia obronności kraju, to niektóre z nich charakteryzują się również wysoką wartością przyrodniczą. Skuteczne zarządzanie nimi wymagało podejścia, które połączyłoby interesy wojskowe z ochroną bioróżnorodności.

Celem projektu było stworzenie nowoczesnych narzędzi monitoringu, które umożliwią lepszą ochronę tych cennych obszarów, oraz podniesienie kompetencji instytucji odpowiedzialnych za zarządzanie terenami wojskowymi. W ramach działań, przeprowadzono inwentaryzację przyrodniczą. Zespoły specjalistów zebrały dane dotyczące występujących tam gatunków roślin, zwierząt oraz siedlisk, które następnie zostały opracowane w systemie GIS. Dzięki temu stworzone

zostały cyfrowe mapy, umożliwiające lepsze planowanie działań ochronnych oraz monitorowanie zmian w ekosystemach.

Następnie wdrożony został nowoczesny system informatyczny, wspierający zarządzanie obszarami Natura 2000. Umożliwił on gromadzenie i przetwarzanie danych przyrodniczych w czasie rzeczywistym, co znacząco ułatwiało podejmowanie decyzji o ochronie środowiska. Ponadto, dostęp do systemu miały różne instytucje, co sprzyjało wymianianiu danych i współpracy między służbami wojskowymi a cywilnymi.

Zorganizowano także liczne szkolenia i warsztaty dla łącznie ponad 700 osób, mające na celu podniesienie wiedzy z zakresu ochrony przyrody i obsługi nowego systemu IT. Projekt zakładał również promocję działań na poziomie krajowym i międzynarodowym, w tym organizację konferencji, publikacje, artykuły oraz reportaże w mediach. Efekty projektu mają charakter długofalowy, a jego wyniki stanowią solidną podstawę dla przyszłych działań w zakresie ochrony środowiska na terenach wojskowych.

Projekt przyczynił się do rozwoju zrównoważonego zarządzania obszarami Natura 2000 w Polsce, zapewniając lepszą ochronę bioróżnorodności oraz efektywność działań ochronnych. Wdrożenie systemu informatycznego, a także powstałe w ramach projektu publikacje i materiały edukacyjne stanowią trwały wkład w zarządzanie środowiskiem naturalnym na obszarach wojskowych.

Wybrane efekty:

- przeprowadzenie inwentaryzacji przyrodniczej i monitoringu obszarów Natura 2000 obejmujących tereny wojskowe;
- stworzenie systemu IT wspierającego zarządzanie obszarami Natura 2000;
- przeprowadzenie szkoleń i podniesienie kompetencji w zakresie ochrony przyrody.

3.1.2. Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji LIFE22NAT-PL-GSELIFEAboveBorders/101113849

Nazwa projektu: Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji

Beneficjenci: Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu; Biebrzański Park Narodowy; 3 partnerów z Bulgarii, Estonii i Turcji

Okres realizacji: 2023-2027

Budżet: 5 491 825 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 4 118 869 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 3 215 924 PLN

Orlik grubodzioby to jeden z najrzadszych ptaków szponiastych Europy i całej zachodniej Palearktyki. Został zaklasyfikowany jako narażony na wyginięcie w skali globalnej, a w Europie określany jest jako krytycznie zagrożony. Liczebność jego populacji nie przekracza 3 tys. par, z czego w Unii Europejskiej przetrwała jedynie niewielka ich część, głównie na dużych podmokłych terenach w Polsce i Estonii. Orlik wymaga rozległych nienaruszonych siedlisk – bagien i torfowisk – które są coraz bardziej zdegradowane. Dodatkowo, gatunek ten zmaga się z niską przeżywalnością młodych, stratami podczas migracji i problemem z dostępem do bazy pokarmowej.

W projekcie zaplanowano więc szereg działań ochronnych, obejmujących zarówno tereny lęgowe, jak i miejsca migracji i zimowania. Przede wszystkim zwiększenie powierzchni terenów żerowisk, poprzez wykupienie gruntów położonych w miejscach zagrożonych przekształceniem, na których utworzone będą niewielkie zbiorniki wodne, sprzyjające obecności płazów – jednego z głównych elementów diety orlika. Równolegle prowadzone są działania na rzecz zwiększenia sukcesu lęgowego, w tym wzmacnianie naturalnych gniazd, instalacja sztucznych platform oraz ochrona piskląt przed drapieżnikami. Ponadto przewidziano ratowanie młodszych piskląt, zagrożonych zjawiskiem kainizmu.

Działania są wspierane za pomocą nowoczesnych technologii – ptaki otrzymują nadajniki telemetryczne, dzięki którym możliwe jest śledzenie ich ruchów, analiza tras migracyjnych oraz identyfikacja zagrożeń. W ten sposób powstaną mapy bezpieczeństwa, które pomogą chronić kluczowe szlaki przelotowe. Na zimowiskach i trasach wędrówek podejmowane będą działania eliminujące zagrożenia, takie jak nielegalne odstrzały, wykładanie zatrutych przynęt czy porażenia prądem. Prowadzona jest również intensywna kampania informacyjna i edukacyjna. Na podstawie zgromadzonych danych opracowane zostaną zaktualizowane plany ochrony na poziomie unijnym i krajowym.

Planowane efekty:

- polepszenie warunków lęgowych populacji orlika grubodziobego w Europie i doprowadzenie do wzrostu jej liczebności;
- zwiększenie sukcesu lęgowego populacji orlika grubodziobego oraz przeżywalności piskląt, poprzez wprowadzanie sztucznych gniazd oraz ulepszanie istniejących naturalnych gniazd;
- wykrywanie i eliminacja źródeł zagrożeń, takich jak nielegalne odstrzały, wykładanie zatrutych padlin czy porażenia prądem, na terenach migracyjnych i zimowiskach.

3.1.3. Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce LIFE22-NAT-PL-LIFE-LYNX-PL-LT-DE/101114131

Nazwa projektu: Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce

Beneficjenci: Zachodniopomorskie Towarzystwo

Przyrodnicze: Nadleśnictwo Spychowo; Fundacja WWF Polska; 2 partnerów z Niemiec i Litwy

Okres realizacji: 2023-2028

Budżet: 4 329 107 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 597 464 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 6 000 069 PLN

Założeniem projektu jest poprawa niepewnej sytuacji rysia euroazjatyckiego, na skraju jego naturalnego zasięgu występowania w Polsce, oraz rozwiązanie zidentyfikowanych problemów i zagrożeń, potwierdzonych m.in. raportem złożonym do Komisji Europejskiej w 2019 r.

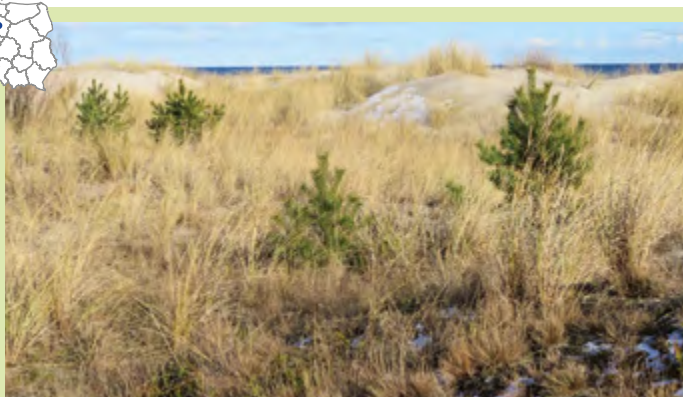
Głównym celem projektu jest przywrócenie historycznego zasięgu bałtyckiej populacji rysia w Europie Środkowej, poprzez utworzenie zróżnicowanych genetycznie lokalnych populacji pomostowych (ang. „stepping stone”) w północnej Polsce. Projekt ma się przyczynić do stworzenia warunków do efektywnego rozprzestrzeniania się i przepływu genów w obrębie i poza metapopulacją rysia bałtyckiego. Będzie to możliwe poprzez połączenie głównego zasięgu gatunku w Europie

Wschodniej z populacjami peryferyjnymi w Europie Środkowej, za pośrednictwem populacji pomostowych na Litwie. Dodatkowo, istotne jest uzyskanie akceptacji społecznej dla strategii ochrony i zarządzania metapopulacją rysia bałtyckiego w Polsce, opracowywanej we współpracy z kluczowymi interesariuszami i partnerami międzynarodowymi. Cele te są osiągane poprzez zapewnienie lokalnym populacjom rysia genetycznie zróżnicowanych grup założycielskich (min. 40 osobników). Rysie – pozyskiwane zarówno z różnych hodowli, jak i z naturalnych populacji, pozostających w dobrej kondycji – są wypuszczane do naturalnego środowiska. Dla zapewnienia odpowiedniego zróżnicowania genetycznego populacji, Beneficjent prowadzi badania genetyczne oraz utworzył „bibliotekę genotypów” rysia euroazjatyckiego, która ma być wykorzystywana w planowaniu środków ochrony *ex situ* i *in situ*. Konieczna jest także eliminacja zagrożeń dla lokalnych populacji w terenie. Przygotowane zostaną także zalecenia dotyczące utrzymania łączności ekologicznej wzdłuż Północnego Korytarza Ekologicznego oraz w lokalnej sieci obszarów Natura 2000. Realizowane są ponadto działania komunikacyjne, budujące akceptację społeczną dla utrzymania statusu ochrony rysia w Polsce i na Litwie, oraz współpraca z kluczowymi interesariuszami, między innymi leśnikami i myśliwymi.

Planowane efekty:

- utrzymanie zasięgu występowania rysia na obszarze objętym projektem – ok. 400 km dalej na zachód w regionie kontynentalnym, niż wskazano w raporcie dla Komisji Europejskiej z 2019 r.;
- zwiększenie zasięgu występowania rysia w regionie kontynentalnym z 13 200 km² do co najmniej 17 200 km²;
- wzrost minimalnej liczebności rysia w regionie kontynentalnym z 117 do 149 osobników.

3.1.4. Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową LIFE23NAT-PL-LIFE-for- Dunes-PL/101147278

Nazwa projektu: Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową

Beneficjenci: Uniwersytet Gdański; Uniwersytet Szczeciński; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Instytut Budownictwa Wodnego Polskiej Akademii Nauk; Instytut Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk; Województwo Pomorskie – Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych; Słowiński Park Narodowy; Urząd Morski w Gdyni; 3 partnerów z Litwy i Niemiec

Okres realizacji: 2024-2031

Budżet: 12 841 723 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 8 603 950 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 10 303 453 PLN

Stan ochrony siedlisk wydmy nadmorskich na południowym wybrzeżu Bałtyku jest określany jako zły (U2) i przewiduje się jego dalsze pogarszanie. Wynika to ze znaczącego ograniczenia ich powierzchni, prowadzonych działań z zakresu umacniania i stabilizacji brzegu morskiego, wprowadzania

inwazyjnych gatunków obcych, a także z rosnącej antropopresji w obszarach nadmorskich.

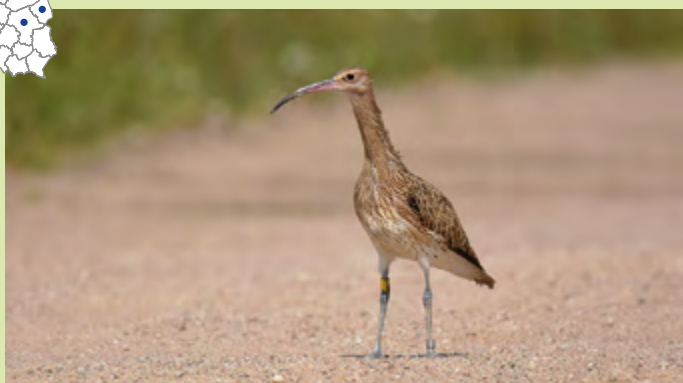
Głównym celem projektu jest zapobieganie utracie różnorodności biologicznej, typowej dla obszarów nadmorskich, głównie na odcinkach wybrzeża objętych ochroną w ramach programu Natura 2000 w Polsce, Niemczech i Litwie, poprzez poprawę stanu ochrony dwóch typów siedlisk priorytetowych: 2130 Nadmorskie wydmy szare i 2140 Nadmorskie wrzosowiska bażynowe, oraz trzech dodatkowych typów siedlisk: 2110 Inicjalne stadia nadmorskich wydmy białych, 2120 Nadmorskie wydmy białe i 2190 Wilgotne zagłębienia międzywydmy.

W ramach projektu zaplanowano usuwanie gatunków obcych geograficznie i ekologicznie oraz odmładzanie siedlisk, poprzez zmniejszenie udziału nalotu drzew. Ponadto usunięte zostaną odpady oraz ustawione ogrodzenia oraz odpowiednie tablice informacyjne. Wyniki projektu będą szeroko rozpowszechniane wśród osób odpowiedzialnych za zarządzanie strefą brzegową, a także wśród ogółu społeczeństwa. Dodatkowo, przygotowane zostaną narzędzia umożliwiające prowadzenie monitoringu stanu zachowania siedlisk wydmy nadmorskich, przy użyciu bezzałogowych statków powietrznych z wykorzystaniem oprogramowania do analizy obrazów lotniczych.

Planowane efekty:

- poprawa stanu zachowania nieleśnych siedlisk wydmy nadmorskich, poprzez usunięcie gatunków obcych geograficznie i ekologicznie oraz części drzew oraz analiza perspektyw ochrony siedlisk wydmych;
- rozpowszechnianie wyników projektu wśród osób odpowiedzialnych za zarządzanie strefą brzegową morza;
- podniesienie świadomości społecznej na temat specyfiki, zagrożeń i metod ochrony siedlisk wydmy nadmorskich.

3.1.5. Kulik wielki zagrożony. Ochrona kulika wielkiego (*Numenius arquata*) w Polsce LIFE23-NAT-PL- LIFEkulikPL/101147995

Nazwa projektu: Kulik wielki zagrożony. Ochrona kulika wielkiego (*Numenius arquata*) w Polsce

Beneficjenci: Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków; Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”; Biebrzański Park Narodowy; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Warszawie; Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Poznaniu

Okres realizacji: 2024-2029

Budżet: 6 375 972 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 4 778 131 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 5 484 483 PLN

Kulik wielki jest największym ptakiem siewkowym występującym w Polsce. Niestety jego populacja w Polsce już od kilkadziesiąt lat wykazuje trend spadkowy. Projekt ma na celu ustabilizowanie populacji kulika wielkiego oraz jej odbudowę w dłuższej perspektywie czasowej. Dotyczy 14 kluczowych ostoi lęgowych gatunku na terenie całego kraju, w których gnieździ się ponad 75% krajowej populacji. Głównym działaniem jest dostosowanie siedlisk, m.in. przez wykonywanie i wdrażanie planów rolnośrodowiskowych. Zakłada się wycinkę krzewów i drzew, by umożliwić wprowadzenie zabiegów rolniczych, a także działania na rzecz

poprawy warunków wodnych w siedliskach, poprzez budowę lub remont urządzeń piętrzących. Kolejnym celem jest zwiększenie produktywności populacji kulika wielkiego, poprzez ograniczenie strat w lęgach, spowodowanych przez drapieżniki oraz w wyniku prac agrotechnicznych. W tym celu zastosowane zostaną przenośne ogrodzenia elektryczne oraz opóźnianie terminów koszenia. Dodatkowo, jaja z zagrożonych lęgów będą pobierane, a następnie sztucznie inkubowane. Młode kuliki będą utrzymywane w hodowli wolierowej. Poza tym zaplanowano redukcję liczebności drapieżnych ssaków z terenów ostoi lęgowych. Ponadto, konieczne jest zwiększenie efektywności systemu zarządzania tym gatunkiem oraz zwiększenie poziomu wiedzy eksperckiej na jego temat – opracowana zostanie warstwa zasięgu siedlisk kulika wielkiego na potrzeby krajowego programu rolno-środowiskowo-klimatycznego. Zweryfikowane i zaktualizowane zostaną także zapisy w planach zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000, w obrębie których kulik wielki jest objęty ochroną. Planowane są także wydarzenia aktywizujące społeczność lokalne, działania edukacyjne oraz szeroko zakrojona promocja projektu, szczególnie wśród rolników. Podstawą wyboru większości metod i narzędzi, zastosowanych w projekcie jest obowiązujący od końca 2018 r. Krajowy Plan Ochrony Kulika Wielkiego, który w wyniku projektu zostanie zaktualizowany.

Planowane efekty:

- poprawa jakości siedlisk kulika wielkiego na powierzchni co najmniej 1000 ha;
- zasilenie populacji co najmniej 385 osobnikami w okresie trwania projektu i 190 w okresie do 5 lat od zakończenia projektu;
- zwiększenie produktywności populacji kulika wielkiego w Polsce do poziomu >0,5 podlota na parę lęgową.

3.2. Wprowadzenie do podprogramu Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia

W perspektywie finansowej 2021-2027 nazwę Podprogramu Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami zmieniono na Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia.

Zmiana nazwy symbolizuje nowe priorytety Komisji Europejskiej z zakresu ochrony środowiska, wynikające m.in. z Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, pod nazwą „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program Zero odpadów dla Europy”.

Celem Podprogramu jest ułatwienie przejścia na gospodarkę zrównoważoną, o obiegu zamkniętym, wolną od toksyn, energooszczędną i odporną na zmiany klimatu oraz na środowisko wolne od toksyn, a także ochrona, przywracanie i poprawa jakości środowiska.

Innowacyjne lub demonstracyjne projekty mogą być realizowane w następujących obszarach tematycznych:

- Gospodarka o obiegu zamkniętym i odpady;
- Powietrze;
- Woda;
- Gleba;
- Hałas;
- Substancje chemiczne;
- Nowy Europejski Bauhaus.

W Polsce, w rezultacie naborów 2021-2023 do podprogramu Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia, rozpoczęto realizację 4 projektów. Ich łączny budżet wynosi 10,9 mln euro, w tym dofinansowanie Komisji Europejskiej 6,5 mln euro. NFOŚiGW wspiera realizację tych projektów kwotą 10 mln złotych.

W Rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

3.2.1. Rozwiązanie służące zagospodarowaniu zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych, przy zastosowaniu podejścia gospodarki o obiegu zamkniętym LIFE21-ENV-PL-plastic LIFEcycle/ENV/PL/101074161

Nazwa projektu: Rozwiązanie służące zagospodarowaniu zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych przy zastosowaniu podejścia gospodarki o obiegu zamkniętym

Beneficjenci: Investeko S.A.; Europejskie Forum Odpowiedzialności Ekologicznej; Ekopartner Silesia Sp. z o.o.; Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych; 2 partnerów z Holandii i Słowenii

Okres realizacji: 2022-2026

Budżet: 3 830 295 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 298 174 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 4 802 463 PLN

Ideą projektu jest zwiększenie poziomu recyklingu zmieszanych twardych tworzyw sztucznych, co będzie skutkowało zmniejszeniem ilości odpadów, które trafiają na składowiska. Głównym celem projektu jest zademonstrowanie innowacyjnej technologii PLC do sortowania i recyklingu mieszanych twardych tworzyw sztucznych oraz stworzenie międzynarodowej sieci współpracy biznesowej obejmującej pełen łańcuch wartości (od odpadów do produktu końcowego), w celu zwiększenia wykorzystania

tworzyw sztucznych pochodzących z recyklingu w produkcji nowych wyrobów.

Istotą projektu plasticLIFEcycle jest wdrożenie i przetestowanie pilotażowej instalacji do efektywnego sortowania zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych, które dotychczas nie były poddawane recyklingowi ze względu na brak możliwości rozdzielania strumienia na frakcje, a następnie wypracowanie nowego modelu biznesowego w sektorze przetwarzania odpadów. Producenci otrzymają konkurencyjne cenowo i jakościowo recyklaty oraz know-how na temat wytwarzania produktów przyjaznych recyklingowi. W wyniku realizacji projektu możliwa będzie poprawa konkurencyjności sektora przetwarzania odpadów tworzyw sztucznych poprzez wdrożenie rozwiązań, dzięki którym jego działalność stanie się bardziej opłacalna.

Planowane jest ponadto opracowanie innowacyjnego prototypu zrobotyzowanego druku 3D do produkcji wielkoskalowej, o wysokiej wydajności 65 ton/rok oraz wdrożenie modelu biznesowego w perspektywie długoterminowej dla jednostki pilotażowej do wytwarzania nowych produktów wykonanych z materiałów pochodzących z recyklingu. Przetestowane zostanie produkowanie dostosowanych mieszanek dla produktów wytwarzanych z 70-90% materiału z recyklingu z PLC. Na koniec stworzony zostanie i poddany testom prototyp druku 3D, z materiału w 100% pochodzącego z recyklingu z PLC.

Planowane efekty:

- opracowanie i wdrożenie procedury wstępnego sortowania zmieszanych twardych odpadów z tworzyw sztucznych w zakładach przetwarzania odpadów komunalnych (standard PLC);
- wdrożenie innowacyjnej technologii, pozwalającej dzięki rozwojowi sieci PLC w latach 2025-2035 zwiększyć wskaźnik recyklingu tworzyw sztucznych z 31% do 45%, tj. zmniejszyć o 14% całkowitą ilość tworzyw sztucznych składowanych i spalanych;
- szereg działań promocyjnych (konferencje, debaty, warsztaty, wydarzenia dla lokalnej społeczności).

3.2.2. Kompleksowe podnoszenie świadomości i zmiana zachowań społecznych na rzecz miasta wolnego od rtęci LIFE21-GIE-PL-LIFE-MERCURY-FREE/101074412

Nazwa projektu: Kompleksowe podnoszenie świadomości i zmiana zachowań społecznych na rzecz miasta wolnego od rtęci

Beneficjenci: Politechnika Łódzka; Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie; 5 partnerów z Ukrainy, Włoch, Portugalii i Grecji

Okres realizacji: 2022-2025

Budżet: 1 394 531 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 836 719 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 764 249 PLN

Poziom rtęci w atmosferze, według Europejskiej Agencji Środowiska, przekracza nawet o 500% wskaźniki poziomu naturalnego, a w oceanach o około 200%. Dlatego głównym celem projektu było zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska rtęcią, zawartą w produktach gospodarstwa domowego. Cel został osiągnięty poprzez: zapewnienie wsparcia informacyjnego za pomocą platformy komunikacyjnej; organizowanie szerokiej kampanii informacyjnej i edukacyjnej oraz działań na rzecz zmiany zachowań; zastosowanie podejścia „Behavioural Insights”; budowanie zaufania wielu interesariuszy dzięki utworzeniu Społeczności Miejskich Wolnych od Rtęci w miastach uczestniczących w projekcie oraz zastosowaniu metodyki Dialogu Wielu Interesariuszy.

Projekt był pilotażem kompleksu działań realizowanych w czterech miastach o podobnej charakterystyce: we Lwowie i Iwano-Frankowsku w Ukrainie oraz w Łodzi i Krakowie w Polsce. Trzy kolejne miasta – Larisa (Grecja), Évora (Portugalia) i Camerino (Włochy) – były miastami kontrolnymi oraz pierwszymi, które praktycznie skorzystały z wyników projektu.

Główne działania obejmowały stworzenie platformy elektronicznej oraz społeczności – zbierającej dobre praktyki i proponującej możliwości edukacyjne. Ponadto zorganizowano międzynarodową e-Konferencję „Miasto wolne od rtęci”, a także Akademię Życia Wolnego od Rtęci. Organizowane były też szkoły letnie dla władz miejskich, organizacji pozarządowych i instytucji edukacyjnych. Duży nacisk kładziono na edukację osób, które mogą dzielić się wiedzą i wykorzystywać ją w codziennej pracy.

Planowane efekty:

- wdrożenie podejścia bazującego na spostrzeżeniach behawioralnych, aby zachęcić do bezpieczniejszego obchodzenia się z produktami zawierającymi rtęć i ich utylizacji;
- opracowanie planu działania dotyczącego zredukowania ilości wyzwań związanych z zanieczyszczeniem środowiska rtęcią;
- stworzenie platformy współpracy różnych interesariuszy związanych z tematem.

3.2.3. Poprawa stanu gleby poprzez wykorzystanie odpadowego pelletu celulozowo-skalnego oraz impregnowanych zrębków drzewnych LIFE22-ENV-PL-SoilLifeBoats/101113635

Nazwa projektu: Poprawa stanu gleby poprzez wykorzystanie odpadowego pelletu celulozowo-skalnego oraz impregnowanych zrębków drzewnych

Beneficjenci: Centrum Badawczo-Produkcyjne „ALCOR”

Sp. z o.o.; Instytut Ogrodnictwa – Państwowy Instytut Badawczy; Instytut Celulozowo-Papierniczy (VÚPC) (Słowacja)

Okres realizacji: 2023-2028

Budżet: 2 110 409 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 264 369 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 183 574 PLN

Projekt Soil Life Boats koncentruje się na opracowaniu oraz testowaniu innowacyjnych dodatków do gleby, wytwarzanych w ramach koncepcji gospodarki obiegu zamkniętego. Głównym jego celem jest poprawa stanu gleby, jej struktury mineralnej oraz zawartości węgla, poprzez rolnicze i ogrodnicze wykorzystanie granulatów celulozowo-skalnych oraz zrębków wierzbowych, impregnowanych nawozami NPK (N – azot, P – fosfor, K – potas). Wypracowana technologia przyczynia się do zwiększenia stopnia zagospodarowania odpadów z przemysłu papierniczego (celuloza krótkowłóknista)

oraz naturalnych odpadów skalnych, powstających przy produkcji kruszyw, np. bazaltu, granitu, marglu. Projekt ma charakter interdyscyplinarny i transnarodowy. Obszary demonstracyjne obejmują Polskę, Słowację, Niemcy oraz Francję, a technologię zaprezentowano również w krajach skandynawskich. Projekt Soil Life Boats zaleca współpracę w sektorze rolniczym i ogrodniczym, ale również rozwija partnerstwo z przemysłem, w celu zagospodarowania produktów ubocznych branży kruszyw oraz produkcji papieru z zastosowaniem wytycznych gospodarki o obiegu zamkniętym.

Projekt Projekt Soil Life Boats promuje także praktyczne i przystępne rozwiązania, które mogą być stosowane zarówno przez profesjonalnych rolników, jak i przez miłośników ogrodnictwa. Dzięki licznym działaniom pokazowym i testom w warunkach rzeczywistych, technologia jest upowszechniana wśród szerokiego grona użytkowników, co przyczynia się do trwałości rezultatów projektu po jego zakończeniu. Planowane jest rozszerzenie działań demonstracyjnych na kolejne lokalizacje oraz wzmocnienie działań edukacyjnych i promocyjnych, m.in. poprzez udział w konferencjach naukowych i branżowych oraz publikacje naukowe. Dodatkowo, zostanie zwiększona skala zagospodarowania odpadów z przemysłu papierniczego (celuloza krótkowłóknista) oraz naturalnych odpadów skalnych, poprzez współpracę z nowymi partnerami z sektora kruszyw i produkcji papieru.

Planowane efekty:

- opracowanie wydajnej i energooszczędnej technologii produkcji granulatów celulozowo-skalnych;
- zagospodarowanie 60 ton rocznie celulozy krótkowłóknistej z przemysłu papierniczego oraz ponad 20 ton rocznie drobnoziarnistej frakcji bazaltowej z przemysłu kruszyw;
- przeprowadzenie demonstracji technologii na ponad 10 ha w rolnictwie, ogrodnictwie oraz w warunkach miejskich w Polsce, Słowacji, Francji oraz Niemczech.

3.2.4. Wdrożenie modelu biznesowego gospodarki o obiegu zamkniętym do ponownego użycia zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego LIFE22-ENV-PL-RE-ELECTRO-4-LIFE/101113652

Nazwa projektu: Wdrożenie modelu biznesowego gospodarki o obiegu zamkniętym do ponownego użycia zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego (RE-ELECTRO 4 LIFE)

Beneficjenci: PROZON Fundacja Ochrony Klimatu; Politechnika Wrocławska; K-NET s.c.; EKOTEZ spol. s r.o. (Czechy)

Okres realizacji: 2023-2026

Budżet: 3 642 376 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 185 426 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 333 639 PLN

Obecnie stosowane modele gospodarowania zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym skupiają się głównie na recyklingu. Urządzenia są rozdrabniane i sortowane pod względem materiałów, z których zostały wykonane, aby mogły być przetworzone w procesach odzyskiwania surowców. Choć recykling jest bardzo istotny, jednak powinien być stosowany dopiero, gdy inne metody ponownego użycia sprzętu stają się niemożliwe. Bowiern przedłużenie życia produktów pozwala zmniejszyć generowanie odpadów oraz oszczędzać zasoby naturalne.

Model gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ) wprowadza zasadę, w której odpady traktowane są jako surowce wtórne, a produkty są projektowane w sposób umożliwiający ich naprawę, regenerację i ponowne użycie. Promuje tworzenie zamkniętych cykli materiałowych, w których odpady z poprzednich procesów produkcji stają się wartościowym zasobem w procesach nowych. Główne cele tej filozofii to ograniczenie zużycia zasobów, zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych oraz wydłużenie czasu życia produktów.

Projekt RE-ELECTRO 4 LIFE realizuje założenia GOZ w obszarze zużytych urządzeń chłodniczych i klimatyzacyjnych. Jego głównym celem jest wdrożenie modelu biznesowego RE-USE, który opiera się na odzyskiwaniu komponentów z zużytych urządzeń, ich testowaniu oraz ponownym wykorzystywaniu, jako części zamiennych. Taki proces pozwala na wydłużenie cyklu życia urządzeń i zmniejszenie negatywnego wpływu na środowisko. Ponadto, projekt ma na celu promowanie tego modelu w skali europejskiej oraz wspieranie legislacji sprzyjającej odzyskowi i ponownemu użyciu tych urządzeń.

Rezultaty projektu mogą stanowić przykład działań zgodnych z ideami GOZ, gotowych do wdrożenia w innych krajach. Dodatkowo, projekt zwiększa świadomość społeczną w zakresie odpowiedzialnego gospodarowania odpadami i promuje naprawę oraz ponowne użycie urządzeń jako alternatywę dla ich przedwczesnej utylizacji.

Planowane efekty:

- wzrost liczby dostępnych na rynku części zamiennych do naprawy urządzeń chłodniczych i klimatyzacyjnych;
- budowa zakładu przetwarzania ZSEE oraz innowacyjnej technologii diagnostyki części;
- rozbudowa sieci odbiorców produktów na terenie UE.

3.3. Wprowadzenie do podprogramu Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej

Podprogram Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej, realizowany w ramach perspektywy finansowej 2021-2027, zastąpił wcześniejszy – Działania na rzecz klimatu.

Podprogram ten zmienił się w najmniejszym stopniu, w porównaniu do poprzedniej perspektywy finansowej. W jego ramach finansowane są projekty innowacyjne i demonstracyjne z zakresu: odzysku, recyklingu i regeneracji substancji zubożających warstwę ozonową w piankach oraz alternatyw dla fluorowanych gazów cieplarnianych i ich odzysku, regeneracji i recyklingu; przejścia na bezemisyjną mobilność w transporcie drogowym; zwiększenia wytwarzania i wykorzystania energii odnawialnej oraz poprawy efektywności energetycznej; ograniczania zużycia energii i emisji gazów cieplarnianych w produkcji przemysłowej i gospodarce odpadami; opracowywania i wdrażania praktyk zarządzania gruntami i obszarami przybrzeżnymi, które mają wpływ na emisję i pochłanianie dwutlenku węgla, w tym ochronę i wzmacnianie naturalnych pochłaniaczy dwutlenku węgla w glebach i lasach oraz składowanie dwutlenku węgla w trwałych produktach; rozwiązań przemysłowych dotyczących usuwania dwutlenku węgla, wychwytywania i wykorzystywania dwutlenku węgla lub jego składowania.

Projekty z zakresu adaptacji do zmian klimatu mają skupiać się m.in. na: wspieraniu rozwoju polityki

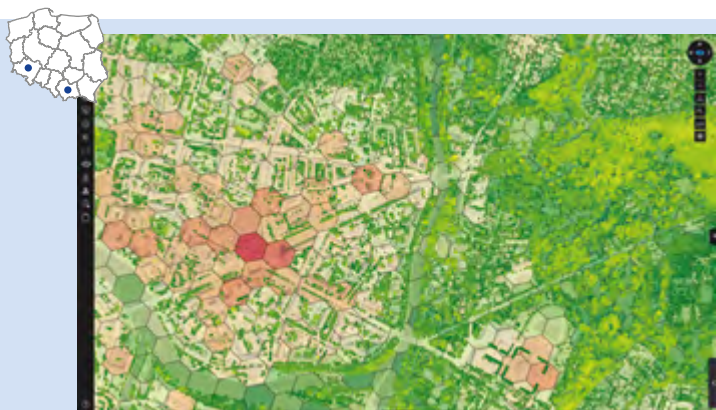
przystosowania się do zmiany klimatu oraz przeglądzie krajowych, regionalnych lub lokalnych strategii i planów przystosowania się do zmiany klimatu; wdrażaniu najnowocześniejszych narzędzi do oceny ryzyka klimatycznego lub wyboru optymalnych środków adaptacyjnych, w celu radzenia sobie z zagrożeniami klimatycznymi i rozwiązaniami adaptacyjnymi; rozwoju i wdrażaniu rozwiązań opartych na przyrodzie dla różnych typów obszarów (wiejskich, miejskich i przybrzeżnych); zwiększeniu odporności infrastruktury i budynków na zmiany klimatu; rozwiązaniach adaptacyjnych dla rolnictwa i leśnictwa oraz zarządzaniu wodą.

Ponadto, przewidziano możliwość realizacji projektów z zakresu informacji i zarządzania w kilku obszarach interwencji.

W Polsce, w ramach podprogramu Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej w wyniku naborów 2021-2023, rozpoczęto realizację 5 projektów. Ich łączny budżet wynosi 18,7 mln euro, a dofinansowanie Komisji Europejskiej 11,2 mln euro. NFOŚiGW wspiera realizację tych projektów kwotą 23,4 mln złotych.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

3.3.1. Wykorzystanie teledetekcji do zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą miast w procesie adaptacji do zmian klimatu LIFE21-CCA-PL-LIFECOOLCITY/CCA/PL/101074553

Nazwa projektu: LifeCoolCity – Wykorzystanie teledetekcji do zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą miast w procesie adaptacji do zmian klimatu

Beneficjenci: MGGP Aero; Miasto Wrocław; Uniwersytet Łódzki; Uniwersytet Warszawski; Ingenieurgesellschaft Prof. Dr. Sieker mbH (Niemcy); Centrum UNEP/GRID

Okres realizacji: 2023-2029

Budżet: 4 892 901 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 2 935 738 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 392 262 PLN

Antropogeniczna zmiana klimatu ma coraz większy wpływ na funkcjonowanie miast i bezpieczeństwo ich mieszkańców. Samorządy muszą dziś stawiać czoła takim wyzwaniom, jak fale upałów, intensywne opady deszczu i podtopienia czy długotrwałe susze. Konieczne zatem są skoordynowane działania na różnych poziomach zarządzania, z uwzględnieniem potrzeb mieszkańców. Działania muszą być poparte danymi, które pozwolą na lepsze prognozowanie zagrożeń, ocenę skuteczności różnych strategii oraz optymalizację wykorzystania zasobów.

Celem projektu jest wzmocnienie potencjału adaptacyjnego polskich miast, poprzez wdrożenie komercyjnych narzędzi, pozwalających zarządzać zmianami oraz wypracowanie dobrych praktyk w zakresie pięciu wyzwań adaptacyjnych. Są nimi: przepuszczalność terenu, termika miasta, warunki wodne, stan oraz różnorodność zieleni w mieście. Odpowiedzią na te wyzwania jest zastosowanie rozwiązań opartych na przyrodzie i odpowiednie zarządzanie błękitno-zieloną infrastrukturą. Dzięki integracji technologii pozyskania danych z pułapu satelitarnego i lotniczego oraz ich analizie z zastosowaniem Systemów Informacji Geograficznej, powstaną cztery produkty informatyczne, których wykorzystanie pozwoli na wykonanie inwentaryzacji przestrzeni całego miasta, ocenę m.in. stanu błękitno-zielonej infrastruktury oraz diagnozę obszarów o największych potrzebach adaptacyjnych. Posłużą także do wypracowania rekomendacji najefektywniejszych rozwiązań służących ochronie przyrody oraz będą podstawą do wdrożenia strategii działań w obszarze adaptacji miasta do zmian klimatu. Zakładanym efektem projektu jest, aby powyższe narzędzia wsparły proces zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą w procesie adaptacji w 10 000 miast Unii Europejskiej.

Planowane rezultaty:

- stworzenie z Wrocławia miasta demonstracyjnego, w którym będą wdrażane narzędzia i rozwiązania wspierające adaptację do zmiany klimatu;
- zwiększenie odporności miast na zmiany klimatu, poprzez wdrożenie rozwiązań opartych na przyrodzie: poprawienie retencji wody deszczowej, ograniczenia efektu miejskiej wyspy ciepła, ochrony zieleni spontanicznej oraz zwiększenia różnorodności biologicznej;
- podniesienie świadomości społecznej i zaangażowanie mieszkańców w działania adaptacyjne.

3.3.2. Opracowanie i wdrożenie modelu współpracy i narzędzi pomiędzy organami państwowymi i innymi podmiotami, w celu poprawy monitoringu w obszarze HFC oraz ich nielegalnego obrotu LIFE22-GIC-PL-LEGAL-HFC-4-LIFE/101113459

Nazwa projektu: Opracowanie i wdrożenie modelu współpracy i narzędzi pomiędzy organami państwowymi i innymi podmiotami, w celu poprawy monitoringu w obszarze HFC oraz ich nielegalnego obrotu

Beneficjent: PROZON Fundacja Ochrony Klimatu

Okres realizacji: 2023-2026

Budżet: 1 617 639 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 970 583 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 519 642 PLN

HFC, czyli wodorofluorowęglowodory, to gazy wykorzystywane powszechnie w wielu branżach, a szczególnie w sektorze chłodniczym, klimatyzacyjnym i w pompach ciepła. Kontrola i redukcja emisji tych gazów ma istotne znaczenie dla realizacji unijnych i krajowych celów klimatycznych. Niestety restrykcyjne regulacje prawne w zakresie ograniczenia dostępności i obrotu tymi substancjami, spowodowały pojawienie się zjawiska nielegalnego handlu HFC, co zwiększa emisję gazów cieplarnianych, a także powoduje poważne straty gospodarcze i rynkowe.

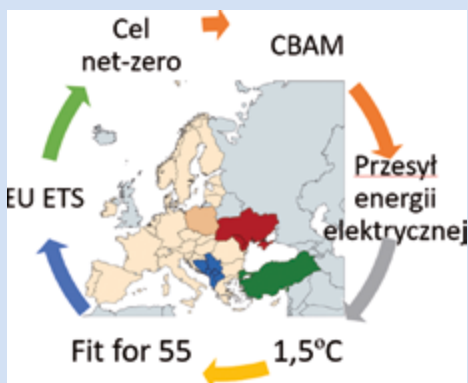
Projekt LEGAL HFC 4 LIFE, by przeciwdziałać temu zjawisku, zakłada stworzenie efektywnego modelu współpracy pomiędzy organami państwowymi, służbami kontrolnymi, a także innymi podmiotami, mającymi wpływ na przepływ substancji z grupy HFC w ramach rynku unijnego. Jego celem jest ograniczenie, o 42 tys. ton ekwiwalentu CO₂, emisji HFC pochodzących z nielegalnego obrotu. Realizacja tego celu ma się odbywać poprzez opracowanie i wdrożenie skutecznych narzędzi informatycznych oraz procedur wspierających identyfikację nielegalnych działań i ułatwiających ich monitorowanie.

Projekt zakłada również zwiększanie świadomości i kompetencji, zarówno przedstawicieli branży chłodniczej i klimatyzacyjnej, jak i administracji publicznej. Zaplanowano cykl specjalistycznych szkoleń, spotkań oraz paneli dyskusyjnych, a także prowadzenie kampanii edukacyjnej, skierowanej do opinii publicznej oraz działania wspierające wdrażanie zmian legislacyjnych w zakresie przeciwdziałania przemytowi HFC.

Planowane efekty:

- przeszkolenie 500 pracowników państwowych i 1000 przedstawicieli branży chłodnictwa i klimatyzacji (ChiK) z zakresu postępowania z nielegalnym HFC oraz zmian legislacyjnych;
- stworzenie polskiej strony internetowej, umożliwiającej sprawdzenie ilości HFC w przeliczeniu na ekwiwalent CO₂, zgłoszenie nielegalnego handlu, a także uzyskanie informacji, jak postępować w przypadku podejrzenia przemytu.

3.3.3. Badanie nowych scenariuszy stopniowej integracji państw sąsiednich z EU ETS po 2050 r. LIFE23-GIC-PL-LIFE- ENSPIRE/101155901

Nazwa projektu: Badanie nowych scenariuszy stopniowej integracji państw sąsiednich z EU ETS po 2050 r.

Beneficjent: Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy

Okres realizacji: 2024-2028

Budżet: 1 430 656 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 858 394 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 2 143 024 PLN

Projekt LIFE ENSPIRE ma na celu ocenę potencjalnych skutków rozwoju systemu handlu uprawnieniami do emisji dwutlenku węgla Unii Europejskiej (EU ETS) oraz skutków mechanizmu CBAM (ang. Carbon Border Adjustment Mechanism) na UE i wybrane kraje sąsiednie, w tym Ukrainę, Turcję i kraje bałkańskie. W ramach projektu realizowane są prace analityczne, które obejmą pozyskiwanie danych oraz zastosowanie narzędzi modelowych. Pozwoli to na zbadanie wpływu polityk klimatycznych w UE oraz w krajach sąsiednich na wielkość emisji i ścieżki wzrostu gospodarczego, z uwzględnieniem powiązań handlowych oraz zróżnicowanych opcji redukcji emisji. Projekt będzie także służył wzmocnieniu globalnej współpracy w zakresie kształtowania polityki klimatycznej, gdyż obejmuje on analizę włączenia

do systemu EU ETS innych krajów graniczących z Unią Europejską. W ramach tej analizy ocenione zostaną potencjalne korzyści i wyzwania związane z integracją wybranych państw sąsiednich. Zostanie także zbadany wpływ włączenia tych państw na wysiłki na rzecz redukcji emisji oraz ogólną efektywność systemu. Kolejnym obszarem projektu będzie analiza wpływu kwestii związanych z wymianą transgraniczną na funkcjonowanie EU ETS, w tym badanie wpływu przesyłu energii z krajów sąsiednich oraz wpływu mechanizmu CBAM na unijny system handlu uprawnieniami do emisji. Projekt LIFE ENSPIRE uwzględni także wydłużenie horyzontu obliczeniowego polityki klimatycznej UE, co pozwoli ocenić wpływ polityki na gospodarkę po 2050 r. Ważnym elementem jest współpraca z partnerami krajowymi i międzynarodowymi oraz wymiana doświadczeń. LIFE ENSPIRE ma również na celu przenoszenie najlepszych praktyk i wspieranie krajów kandydujących do UE w realizacji transformacji gospodarczej, zgodnie z celami neutralności klimatycznej.

Planowane efekty:

- przeprowadzenie identyfikacji kluczowych instrumentów polityki, analizy dostępnych danych oraz rozszerzenia istniejących modeli;
- przeprowadzenie aktywnej wymiany wiedzy w gronie międzynarodowych ekspertów, zapewniając skuteczny przepływ informacji i rekomendacji;
- prowadzenie współpracy z grupą docelową, w tym Komisją Europejską oraz administracją rządową z państw UE oraz państw kandydujących, aby wypracowane rozwiązania mogły zostać efektywnie wdrożone w procesie projektowania polityki klimatycznej.

3.3.4. Projektowanie i realizacja wzorcowej adaptacji wśród miast średniej wielkości – „Małopolska gotowa na adaptację” LIFE23-CCA-PL-LIFE-DREAM-CITIES/101158113

Nazwa projektu: Projektowanie i realizacja wzorcowej adaptacji wśród miast średniej wielkości – „Małopolska gotowa na adaptację”

Beneficjenci: Województwo Małopolskie; Miasta: Bochnia, Gorlice, Nowy Targ, Olkusz, Oświęcim, Skawina, Nowy Sącz; Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”; Investeko S.A.

Okres realizacji: 2025-2029

Budżet: 5 237 209 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 142 326 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 7 883 649 PLN

publicznych lub prywatnych źródeł finansowania, w celu osiągnięcia odporności (zmniejszenie podatności) na skutki zmiany klimatu do 2030 r. Wśród działań zaplanowano m.in. powołanie grupy zadaniowej ds. opracowania i rozwoju Regionalnej Strategii Adaptacji (RSA) oraz utworzenie wirtualnej Regionalnej Platformy Wsparcia Adaptacji. Przeprowadzone zostaną liczne szkolenia i warsztaty dla pracowników urzędów, by zwiększyć ich kompetencje. Wdrożony zostanie także projekt demonstracyjny ukazujący możliwości przystosowywania budynków do zmian klimatu. W wybranych miastach wykonane zostaną inwentaryzacje kluczowych obszarów, narażonych na negatywne skutki zmiany klimatu. Wdrożone zostaną kompleksowe rozwiązania, mające na celu obniżenie temperatury, retencję wody oraz zwiększenie powierzchni terenów zielonych. Zaplanowano także opracowanie systemu zarządzania adaptacją miast oraz partycypacyjnego systemu zarządzania przyrodą miejską. W ramach strategii komunikacji przeprowadzone zostaną konferencje prezentujące wyniki projektu, a także wizyty studyjne i spotkania na temat dobrych praktyk adaptacyjnych, jak również kampania informacyjno-edukacyjna.

Głównym celem projektu jest opracowanie, wdrożenie i zademonstrowanie rozwiązań przyspieszających realizację działań zwiększających odporność miast na negatywne skutki zmiany klimatu. Projekt przyczyni się do opracowania modelowych rozwiązań/projektów, które można będzie łatwo powielić w innych miastach średniej wielkości, oraz włączenia adaptacji zmian klimatu do planowania przestrzennego i urbanistycznego. Ma też zapewnić skuteczną komunikację na temat zmiany klimatu i konieczności adaptacji do niej. Wpłynie również na wzrost zaangażowania mieszkańców w podejmowanie indywidualnych działań na rzecz adaptacji do zmiany klimatu. Oprócz tego ma umożliwić pozyskiwanie

Planowane efekty:

- opracowanie i wdrożenie 7 modelowych rozwiązań/projektów adaptacyjnych w miastach (zielone ściany, zielone dachy, oczka wodne itp.);
- utworzenie i utrzymanie Regionalnej Platformy Wsparcia Adaptacji (zarządzanej przez pracowników zespołu projektowego);
- wdrożenie 19 realizacji demonstracyjnych w 7 miastach oraz 1 kompleksowego przy gmachu UMWM.

3.3.5. Program pilotażowy rozwoju sieci infrastruktury ładowania dla elektrycznych pojazdów ciężarowych (eHDV) w regionie CEE LIFE23-CCM-PL-LIFeHDV/101158336

Nazwa projektu: Program pilotażowy rozwoju sieci infrastruktury ładowania dla elektrycznych pojazdów ciężarowych (eHDV) w regionie CEE

Beneficjenci: Polskie Stowarzyszenie Nowej Mobilności; Ennovation Technology Sp. z o.o.; Greenway Polska Sp. z o.o.

Okres realizacji: 2024-2028

Budżet: 5 590 244 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 3 354 146 EUR
- wnioskowane dofinansowanie NFOŚiGW: 2 333 639 PLN

Projekt LIFeHDV (electric Heavy Duty Vehicles – elektryczne pojazdy ciężarowe) ma na celu opracowanie pilotażowego modelu rozwoju infrastruktury ładowania elektrycznych pojazdów ciężarowych w Polsce. Stanowi odpowiedź na rosnącą potrzebę ograniczania emisji w sektorze transportu ciężkiego – jednym z głównych źródeł emisji CO₂ i NO_x w Unii Europejskiej. Polska – jeden z kluczowych graczy w europejskim transporcie drogowym – dotychczas nie dysponowała powszechnie dostępną infrastrukturą ładowania dla e-ciężarówek. Wstrzymywało to rozwój bezemisyjnych rozwiązań w tym obszarze. Projekt zakłada rozwój kompetencji oraz praktycznych rozwiązań w obszarze budowy i eksploatacji

ogólnodostępnej infrastruktury ładowania pojazdów eHDV, co umożliwi transformację sektora TSL (transport–spedycja–logistyka) w kierunku technologii nisko- i zeroemisyjnych. W ramach projektu powstanie pilotażowa sieć hubów ładowania, umożliwiających elektryfikację kluczowych tras na sieci TEN-T (Transeuropejska sieć transportowa), co pozwoli na uruchomienie dalekobieżnych połączeń obsługiwanych przez e-ciężarówki.

Planowane jest przeprowadzenie szczegółowej analizy lokalizacyjnej, by wytypować miejsca o największym potencjale do budowy pilotażowych hubów ładowania. Zostanie również opracowana techniczna specyfikacja stacji oraz zaplanowane audyty energetyczne w wybranych lokalizacjach. Planowane jest uruchomienie pięciu pilotażowych hubów ładowania w kluczowych korytarzach transportowych Polski. Po ich uruchomieniu nastąpi faza testów operacyjnych, monitorowania parametrów technicznych i użytkowych.

Projekt zakłada również szeroko zakrojoną kampanię informacyjną, działania na rzecz budowania wsparcia w zakresie polityk unijnych oraz opracowanie białej księgi, z rekomendacjami dla decydentów i inwestorów. Jego rezultaty będą mogły zostać wykorzystane i wdrożone w innych krajach UE, zwłaszcza w regionie Europy Środkowo-Wschodniej.

Planowane efekty:

- opracowanie i udostępnienie mapy lokalizacji w Polsce o najwyższym potencjale do rozwoju infrastruktury ładowania dla eHDV;
- przetestowanie alternatywnych technologii ładowania, w tym V2G, ładowania indukcyjnego i integracji z magazynami energii;
- budowa 11 publicznie dostępnych stacji ładowania dla eHDV o mocy 350 kW każda, zainstalowanych w pięciu pilotażowych lokalizacjach.

3.4. Wprowadzenie do podprogramu Przejście na czystą energię

Podprogram Przejście na czystą energię pojawił się w Programie LIFE dopiero w najnowszej perspektywie finansowej. Podprogram ten przesunięto do Programu LIFE z badawczego Programu Unii Europejskiej Horyzont 2020, przez co posiada swoją wyjątkową specyfikę, charakteryzującą się przede wszystkim:

- zwiększoną intensywnością dofinansowania, do 95% kosztów kwalifikowanych;
- wymaganą w większości naborów współpracą międzynarodową;
- finansowaniem, co do zasady, działań nieinwestycyjnych.

Nowy obszar tematyczny LIFE, podjęty w Podprogramie Przejście na czystą energię, ma na celu ułatwienie przejścia na energooszczędną, opartą na energii odnawialnej, neutralną dla klimatu i odporną gospodarkę, poprzez finansowanie głównie działań koordynacyjnych i wspierających.

Działania te mają służyć budowaniu potencjału, rozpowszechnianiu informacji i wiedzy oraz podnoszeniu świadomości, w celu wspierania przejścia na energię odnawialną i zwiększoną efektywność energetyczną. Ich zadaniem jest wspieranie przełamywania barier rynkowych, które utrudniają

społeczno-gospodarcze przejście na zrównoważoną energię, z zaangażowaniem zainteresowanych stron, w tym między innymi lokalnych i regionalnych władz publicznych, organizacji non-profit, przedsiębiorstw świadczących usługi energetyczne i przedsiębiorstw użyteczności publicznej, twórców projektów, producentów technologii zerowych netto, instytucji finansowych, organizacji zawodowych, stowarzyszeń konsumentów i inicjatyw obywatelskich.

W Polsce, w ramach podprogramu przejście na czystą energię, rozpoczęto realizację 4 projektów z naborów 2021-2023, koordynowanych przez polskich Beneficjentów. Ich łączny budżet wynosi 4,4 mln euro, a dofinansowanie Komisji Europejskiej 4,2 mln euro. Z racji wysokiej intensywności dofinansowania KE, NFOŚiGW nie wspiera finansowo realizacji tych projektów. Łącznie, w obecnej perspektywie finansowej 65 podmiotów z Polski uczestniczy w realizacji 45 zagranicznych i krajowych projektów LIFE w obszarze przejścia na czystą energię.

W rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

3.4.1. Build Up Skills II – krajowy system podnoszenia kwalifikacji i certyfikacji pracowników sektora budowlanego LIFE21-CET-BUILDSKILLS-BUPS-Poland/101076976

Nazwa projektu: Build Up Skills II – krajowy system podnoszenia kwalifikacji i certyfikacji pracowników sektora budowlanego

Beneficjenci: Krajowa Agencja Poszanowania

Energii S.A.; Ogólnokrajowe Stowarzyszenie „Poszanowanie Energii i Środowiska”; Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji; Związek Zawodowy „Budowlani”

Okres realizacji: 2022-2024

Budżet: 419 130 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 398 173 EUR

Celem projektu było opracowanie strategii podnoszenia umiejętności pracowników sektora energooszczędnego budownictwa w perspektywie do 2030 r., znanej jako Krajowa Mapa Drogowa. Projekt BUPS II Poland został zrealizowany na szczeblu krajowym, z udziałem partnerów publicznych, odpowiedzialnych za realizację Długoterminowej Strategii Renowacji Budynków, kształcenie i szkolenie na potrzeby sektora budowlanego, instytucji rynku pracy, instytucji badawczych, partnerów niepublicznych reprezentujących pracodawców występujących w sektorze budownictwa.

Projekt koncentrował się w pierwszej kolejności na części systemu, związanej z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych pracowników fizycznych, pracujących obecnie na budowach, tj. rzemieślników, instalatorów, monterów, oraz wszelkich innych pracowników wykonujących prace budowlane. Zaplanowano stworzenie platformy współpracy w zakresie rozwoju umiejętności i kwalifikacji, funkcjonującej zarówno obecnie jak i w przyszłości. Do platformy przystąpiły 34 organizacje. Przeanalizowano także informacje o rynku pracy, pod kątem identyfikacji potrzeb edukacyjnych i kwalifikacyjnych. Następnie przeprowadzono szereg warsztatów z udziałem krajowych interesariuszy. Przy obecnych wyzwaniach i celach renowacji zasobów budowlanych, kluczowe jest przygotowanie odpowiednio licznej grupy pracowników sektora budowlanego, aby móc osiągnąć zakładany cel 3% termomodernizacji budynków rocznie. Taki wskaźnik pozwoliłby zmienić poziom efektywności energetycznej 90% istniejących budynków, w perspektywie do 2050 r.

Wybrane efekty:

- uruchomienie platformy rozwoju umiejętności i kwalifikacji w obszarze energooszczędności i renowacji budynków z udziałem kluczowych interesariuszy krajowych;
- przeprowadzenie oceny skuteczności realizacji Krajowej Mapy Drogowej rozwoju umiejętności i kwalifikacji w obszarze energooszczędności i renowacji budynków z 2013 r.;
- przeprowadzenie warsztatów z udziałem krajowych interesariuszy i grup docelowych – 3 seminaria krajowe, 14 warsztatów regionalnych oraz konferencja końcowa projektu.

3.4.2. Wspomaganie transformacji energetycznej i dekarbonizacji w sektorze ciepłowniczym

LIFE22-CET-SET_HEAT/101119793

Nazwa projektu: Wspomaganie transformacji energetycznej i dekarbonizacji w sektorze ciepłowniczym

Beneficjenci: Politechnika Śląska; Politechnika Opolska; Energetyka Ciepła Opolszczyzna S.A.; Kelvin Sp. z o.o.; 7 partnerów z Danii, Chorwacji, Litwy, Rumunii.

Okres realizacji: 2023-2026

Budżet: 1 555 916 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 468 120 EUR

Sektor ciepłowniczy jest jednym z największych odbiorców energii w Polsce. Dlatego przejście podmiotów tego sektora na czystą energię może mieć znaczący wpływ na środowisko. Głównie wyzwanie projektu to mobilizacja przedsiębiorstw ciepłowniczych w wybranych państwach członkowskich UE do planowania działań ukierunkowanych na strategiczny rozwój i modernizację, rekonfigurację i dekarbonizację ich systemów, z uwzględnieniem rozproszonych źródeł ciepła odnawialnego i odpadowego niskiej jakości. W ramach projektu, brano pod uwagę integrację niskotemperaturowych źródeł ciepła z wysokotemperaturowymi sieciami ciepłowniczymi. Projekt zakładał powstanie platformy umożliwiającej generowanie pomysłów oraz dzielenie się nimi, a dla wybranych przeprowadzone zostaną studia wykonalności. W ramach projektu opracowane

zostaną plany inwestycyjne budowy nowych źródeł ciepła z istniejącą siecią a w razie potrzeby, także potencjalnego dostosowania infrastruktury po stronie popytu, aby umożliwić docelowym systemom ciepłowniczym spełnienie kryteriów dyrektywy EED, dotyczących efektywnego ogrzewania i chłodzenia komunalnego od 2035 r.

Główne wyzwanie projektu to mobilizacja przedsiębiorstw ciepłowniczych w wybranych państwach członkowskich UE do planowania działań ukierunkowanych na strategiczny rozwój i modernizację, rekonfigurację i dekarbonizację ich systemów z uwzględnieniem rozproszonych źródeł ciepła odnawialnego i odpadowego niskiej jakości. Założono zaangażowanie co najmniej 20 przedsiębiorstw z tego sektora.

Duże wyzwanie stanowić będzie także dotarcie do możliwie dużej grupy interesariuszy i tworzenie zrównoważonych lokalnych ekosystemów oraz sieci współpracy, w celu sprostania dynamicznie zmieniającemu się środowisku biznesowemu i zakłóceniom w dotychczasowym podejściu do biznesu.

Planowanie efekty:

- przeprowadzenie inwentaryzacji i opracowanie raportów diagnostycznych dla 4 przedsiębiorstw ciepłowniczych uczestniczących w projekcie;
- opracowanie raportu na temat przyszłych możliwości i funkcjonalności systemów ciepłowniczych w krajach docelowych;
- opracowanie raportu na temat zaleceń dotyczących wydajności sieci ciepłowniczej i wytycznych dotyczących interwencji technicznych w sieci.

3.4.3. Kompleksowe wsparcie dla podmiotów publicznych w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków w oparciu o umowy EPC LIFE23-CET-FEPC/101167603

Nazwa projektu: Kompleksowe wsparcie dla podmiotów publicznych w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków w oparciu o umowy EPC

Beneficjenci: Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.; Kancelaria Cieślak

Okres realizacji: 2024-2027

Budżet: 680 398 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 646 371 EUR

Projekt LIFE OSS Facylitator EPC pełni funkcję punktu kompleksowej obsługi, wspierając podmioty publiczne w realizacji projektów poprawy efektywności energetycznej budynków, w oparciu o umowy typu Energy Performance Contract (EPC). Celem projektu jest eliminacja kluczowych barier utrudniających rozwój tego modelu w Polsce, takich jak: niedostateczna wiedza zainteresowanych stron, wysokie koszty początkowe, złożone procedury przetargowe oraz ograniczona dostępność personelu eksperckiego w instytucjach publicznych. Projekt rozpoczął się od przeprowadzenia analiz mających na celu ocenę potencjału rynkowego dla projektów EPC w budynkach użyteczności publicznej. Badania objęły przegląd uwarunkowań w zakresie

polityk unijnych, ekonomicznych, społecznych, technologicznych, środowiskowych i prawnych istotnych dla rozwoju usługi OSS Facylitator EPC. Równolegle zaplanowano badania gmin oraz diagnozę potrzeb i możliwości instytucji publicznych w zakresie wdrażania projektów EPC/ESCO. Przeprowadzona będzie także analiza potencjalnych źródeł finansowania tego typu przedsięwzięć.

Głównymi interesariuszami projektu są jednostki sektora publicznego oraz inne instytucje finansowane ze środków publicznych. Projekt kierowany jest również do firm wykonawczych, działających w modelu ESCO oraz instytucji finansujących projekty poprawy efektywności energetycznej, w tym termomodernizację budynków użyteczności publicznej.

W ramach projektu powstanie Klub EPC-ESCO, stanowiący przestrzeń budowania społeczności zainteresowanych stron, zwiększania ich wiedzy i możliwości oraz otwartego dialogu na temat rozwoju rynku EPC i ESCO. Planowane są także szkolenia i webinaria, których celem będzie zwiększenie wiedzy co najmniej 500 uczestników na temat realizacji projektów EPC przez instytucje publiczne, a także publikacja podręcznika dotyczącego realizacji hybrydowych projektów EPC.

Planowane efekty:

- przeprowadzenie analizy potencjału rynku projektów EPC w budynkach użyteczności publicznej;
- utworzenie Klubu EPC-ESCO, jako forum współpracy, wymiany wiedzy i budowania społeczności interesariuszy, w tym reaktywacja wcześniej działającego Klubu ESCO;
- opracowanie i publikacja podręcznika dotyczącego realizacji hybrydowych projektów EPC, zawierającego praktyczne wskazówki dla władz publicznych i innych zainteresowanych stron.

3.4.4. LOCATEE – Samorządy lokalne w walce z ubóstwem energetycznym w prywatnych budynkach wielorodzinnych LIFE23-CET-LOCATEE/101167621

Nazwa projektu: LOCATEE – Samorządy lokalne w walce z ubóstwem energetycznym w prywatnych budynkach wielorodzinnych

Beneficjenci: Fundacja Naukowa Instytut Badań Strukturalnych; Gmina Miejska Rumia; 8 partnerów z Austrii, Francji, Grecji, Holandii, Portugalii i Słowacji.

Okres realizacji: 2024-2027

Budżet: 1 829 158 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 1 737 700 EUR

Projekt ma na celu wsparcie samorządów lokalnych w walce z ubóstwem energetycznym, poprzez modernizację prywatnych budynków wielorodzinnych, zamieszkałych przez osoby w trudnej sytuacji. Projekt realizowany jest w trzech miastach: Rumii (Polska), Pireusie (Grecja) i Torres Vedras (Portugalia), z planem rozszerzenia w czasie jego trwania na kolejne 32 gminy w Europie.

Głównym celem projektu jest stworzenie narzędzi, umożliwiających identyfikację gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem energetycznym, oraz dopasowanie odpowiednich interwencji do ich potrzeb. Działania te mają być integrowane z długoterminowymi strategiami gmin, takimi jak Plan działań na rzecz zrównoważonej energii i klimatu (SECAP). Pozwoli to na przezwycięzenie

barier finansowych, regulacyjnych, społecznych i technicznych w procesie modernizacji prywatnych budynków wielorodzinnych, przy jednoczesnym rozwoju zdolności władz lokalnych do pełnienia roli pośredników w procesie transformacji energetycznej. Cele projektu obejmują m.in. opracowanie innowacyjnego narzędzia do identyfikacji i monitorowania ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym, utworzenie punktów kontaktowych w trzech gminach, przeprowadzenie spotkań grup roboczych, ustanowienie partnerstw między samorządami a przedstawicielami budynków wielorodzinnych oraz przyjęcie dokumentów lokalnych bazujących na wynikach projektu.

Dodatkowo planowane jest przeszkolenie około 300 osób, a także wdrożenie narzędzi wypracowanych w projekcie w 32 samorządach spoza konsorcjum. Przewiduje się, że ponad 50 budynków zostanie poddanych renowacji.

Planowane efekty:

- opracowanie innowacyjnego narzędzia do identyfikacji i monitorowania ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym;
- utworzenie punktów kontaktowych w trzech gminach oraz przeprowadzenie spotkań grup roboczych, mających na celu wymianę wiedzy na temat programów renowacji i rozwiązań, skierowanych do osób borykających się z ubóstwem energetycznym;
- przeszkolenie około 300 osób podczas warsztatów stacjonarnych i on-line oraz wdrożenie narzędzi wypracowanych w projekcie w 32 samorządach spoza konsorcjum.

4. Projekty strategiczne

Wprowadzenie do projektów strategicznych

Idea projektów strategicznych zainicjowana została w Programie LIFE w pierwszym naborze perspektywy finansowej 2014-2020. Pierwotnie projekty te były nazywane zintegrowanymi, gdyż miały integrować środki Programu LIFE z innymi funduszami na rzecz wdrożenia dokumentów strategicznych szczebla regionalnego, krajowego i międzynarodowego. Od naboru 2021 przyjęto nazwę odnoszącą się do rangi dokumentów – strategiczne.

Projekty te służą wdrażaniu trzech rodzajów dokumentów: przyrodniczych, środowiskowych i klimatycznych. Wśród pierwszych wymienić należy Priorytetowe Ramy Działań, dotyczące wdrażania sieci Natura 2000, krajowe plany odbudowy zasobów przyrodniczych oraz inne plany lub strategie, przyjęte na szczeblu międzynarodowym, krajowym, regionalnym lub ponadregionalnym przez organy ds. przyrody i różnorodności biologicznej. W zakresie środowiska wdrażane są plany i strategie z zakresu: gospodarki obiegu zamkniętego, odpadów, zarządzania dorzeczem i przeciwdziałaniu powodzi, a także jakości powietrza oraz hałasu. Obszar klimatu dotyczy następujących dokumentów: krajowe plany dotyczące energii i klimatu oraz długoterminowe strategie w tym zakresie, krajowe lub regionalne strategie i plany adaptacyjne, plany działań przejścia do neutralnego klimatycznie lub odpornego na zmiany klimatu społeczeństwa – w tym plany i działania miast neutralnych klimatycznie – a także krajowe, regionalne lub branżowe/sektorowe strategie czy plany działań, w zakresie łagodzenia emisji gazów cieplarnianych, przyczyniające się do neutralności klimatycznej.

Istotną cechą projektów strategicznych jest konieczność zaangażowania środków innych niż z Programu LIFE. Większość projektów strategicznych LIFE już we wniosku o dofinansowanie wykazuje zaangażowanie środków komplementarnych, rzędu

miliardów złotych, pochodzących z regionalnych i ogólnopolskich programów operacyjnych oraz innych programów Komisji Europejskiej, a także funduszy krajowych. Stąd w wypadku projektów strategicznych, mówiąc o efektach, ma się na myśli nie tylko rezultaty, osiągnięte bezpośrednio poprzez zaangażowanie środków LIFE, ale przede wszystkim te, będące efektem skoordynowanego wydatkowania środków komplementarnych.

Projekty strategiczne LIFE charakteryzuje też, wynikająca z ich dużej skali terytorialnej, konieczność współpracy wielu podmiotów. Beneficjenci z Polski, w liczbie 342, uczestniczą w 11 strategicznych projektach LIFE, z których 8 jest realizowanych przez polskich Beneficjentów koordynujących. Polskie podmioty uczestniczą, jako partnerzy, w 3 projektach zagranicznych. Przeciętnie, w polskim projekcie strategicznym uczestniczy 43 partnerów, natomiast projekty wdrażane przez polskie urzędy marszałkowskie mają średnio 55 partnerów.

Łączny budżet realizowanych w Polsce 8 projektów strategicznych wynosi 165 mln euro, a dofinansowanie Komisji Europejskiej 100 mln euro. NFOŚiGW wspiera realizację tych projektów kwotą 245,5 mln złotych. Sumaryczne planowane zaangażowanie środków komplementarnych w osiągnięcie celów projektów strategicznych wynosi 14,57 mld euro. Stawia to Polskę na pierwszym miejscu w Europie, pod względem zarówno liczby projektów strategicznych, jak i kwoty pozyskanych środków.

Niniejszy rozdział zawiera opisy wszystkich polskich projektów strategicznych w kolejności przyznania dofinansowania, natomiast w Rozdziale 8 zamieszczono indeks tematyczny projektów, pozwalający znaleźć wszystkie projekty LIFE z danej tematyki, niezależnie od roku naboru, w którym zostały złożone.

4.1. Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – „Małopolska w zdrowej atmosferze” LIFE14 IPE/PL/000021

Nazwa projektu: Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – „Małopolska w zdrowej atmosferze”

Beneficjenci: Województwo Małopolskie; Miasta: Kraków, Tarnów; 62 gminy; Województwo Śląskie; Stowarzyszenie Krakowski Alarm Smogowy; Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.; 3 partnerów z Belgii, Słowacji i Czech

Okres realizacji: 2015-2025

Budżet: 16 524 786 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 9 914 871 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 12 028 947 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 0,8 mld EUR

Projekt został przygotowany w celu skutecznego wdrażania Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego, mającego za zadanie poprawę jakości powietrza, m.in. poprzez przyspieszenie wymiany przestarzałych pieców, promowanie odnawialnych źródeł energii oraz wdrażanie stref czystego transportu. Program przewiduje również wsparcie osób dotkniętych

ubóstwem energetycznym oraz zwiększenie dostępności do informacji o jakości powietrza. Projekt miał także na celu eliminację barier, wynikających z niskiej świadomości potrzeby poprawy jakości powietrza, poprzez kampanie edukacyjne, kształtowanie odpowiednich postaw społecznych oraz poprzez zachęcanie mieszkańców do korzystania z dostępnych środków finansowych na wymianę starych kotłów i termomodernizację domów. Działania obejmowały również integrację planowania energetycznego i jakości powietrza na poziomie gminnym, rozwój kompetencji samorządów lokalnych oraz zacieśnienie współpracy transgranicznej z regionami o podobnych problemach w Polsce, na Słowacji i w Czechach. Istotnym elementem projektu była także skuteczna realizacja programu ograniczania niskiej emisji w Krakowie – pierwszej gminie w Polsce, która wprowadziła zakaz stosowania paliw stałych w gospodarstwach domowych. Niewystarczające środki finansowe, przeznaczone na poziomie regionalnym na eliminację niskiej emisji z indywidualnych gospodarstw domowych oraz na poprawę efektywności energetycznej budynków, stanowiły barierę, utrudniającą skuteczną realizację Małopolskiego programu ochrony powietrza. Dzięki projektowi LIFE, w perspektywie finansowej na lata 2014-2020 region Małopolski wykorzystał środki z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) do współfinansowania lokalnych programów ograniczania niskiej emisji (100 mln euro). Zadania związane z ochroną powietrza były także finansowane z krajowych i regionalnych funduszy ochrony środowiska oraz z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020. Projekt LIFE zaangażował łącznie 69 partnerów, a w jego efekcie nastąpiło przyspieszenie wdrażania działań, służących poprawie jakości powietrza. Jednym z najważniejszych działań było uchwalenie przez Sejmik Województwa Małopolskiego tzw. uchwały antysmogowej. Małopolska jako pierwsze województwo w Polsce zdecydowała się na tak odważny krok w celu poprawy jakości powietrza.

Utworzona została sieć tzw. ekodoradców w gminach w Małopolsce. To odpowiednio przeszkolone osoby, które wspierały wdrażanie Programu ochrony powietrza, prowadziły doradztwo dla mieszkańców Małopolski w zakresie najbardziej efektywnych sposobów ograniczenia emisji i źródeł finansowania. Ponadto powołano Centrum Kompetencji, prowadzące szkolenia i tworzące bazę wiedzy dla wszystkich samorządów lokalnych. Zorganizowano także studia podyplomowe, szkolenia i warsztaty dla pracowników gmin. By zwiększyć świadomość mieszkańców regionu, prowadzono też liczne działania informacyjno-edukacyjne w zakresie ochrony powietrza.

Utworzone zostały ponadto narzędzia wspomagające działania gmin oraz mieszkańców na rzecz czystego powietrza. Powstała lista niskoemisyjnych urządzeń grzewczych na paliwa stałe, spełniających wymagania ekoprojektu, która stała się podstawą do powstania krajowej listy Zielonych Urządzeń i Materiałów (ZUM). Innym ważnym narzędziem była wojewódzka baza inwentaryzacji źródeł ogrzewania budynków, która stała się inspiracją do przygotowania Centralnej Ewidencji Emisyjności Budynków.

Stworzono także aplikację Ekointerwencja, ułatwiającą zgłaszanie przypadków spalania śmieci, czy innych naruszeń przepisów środowiskowych. Dzięki możliwości pobrania aplikacji na telefon, mieszkańcy mogą szybko i łatwo zgłaszać takie wykroczenia. Kolejną aplikacją jest także wojewódzka baza danych o emisjach przemysłowych, która daje możliwość zapoznania się z obowiązującymi decyzjami dla instalacji emitujących substancje do powietrza na terenie Małopolski.

Powyższe działania przyczyniły się do wzrostu liczby wymian kotłów w regionie Małopolski. Od 2015 do 2024 roku dokonano w Małopolsce likwidacji nieefektywnych źródeł ciepła na paliwa stałe łącznie w ponad 122 tys. budynków lub lokali.

Planowane efekty:

- Wzrost liczby wymiany kotłów;
- Utworzenie sieci Ekodoradców – początkowo w 62 gminach, a obecnie w całej Małopolsce – którzy doradzają mieszkańcom, pomagają w pozyskiwaniu dofinansowań i wspierają realizację działań antysmogowych;
- Wsparcie działań na poziomie regionalnym i lokalnym – w ramach projektu zorganizowane zostały studia podyplomowe, szkolenia i warsztaty dla pracowników gmin;
- Zwiększenie świadomości ekologicznej, poprzez prowadzone liczne antysmogowe kampanie informacyjne i edukacyjne;
- Powstanie narzędzi wspomagających działania gmin oraz mieszkańców, w tym m.in.:
 - lista niskoemisyjnych urządzeń grzewczych na paliwa stałe spełniających wymagania ekoprojektu, na doświadczeniach której powstała krajowa lista ZUM;
 - wojewódzka baza inwentaryzacji źródeł ogrzewania budynków, która była inspiracją do przygotowania Centralnej Ewidencji Emisyjności Budynków;
 - aplikacja Ekointerwencja ułatwiająca zgłaszanie przypadków spalania śmieci i innych naruszeń przepisów środowiskowych;
 - wojewódzka baza danych o emisjach przemysłowych. Aplikacja daje możliwość zapoznania się z obowiązującymi decyzjami dla instalacji, które emitują substancje do powietrza na terenie Małopolski.

4.2. LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA – Wdrażanie Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii dla Województwa Małopolskiego LIFE19 IPC/PL/000005

Nazwa projektu: LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA – Wdrażanie Regionalnego Planu działań dla Klimatu i Energii dla Województwa Małopolskiego

Beneficjenci: Województwo Małopolskie; Województwo Śląskie; Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie; Europejskie Centrum Czystego Powietrza; Miasta: Kraków, Tarnów, Nowy Sącz; 18 powiatów; 2 partnerów z Niemiec

Okres realizacji: 2021-2030

Budżet: 16 407 518 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 9 844 510 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 24 601 209 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 0,2 mld EUR

Zmiana klimatu i jej negatywne skutki (wzrost liczby ekstremalnych zjawisk pogodowych, susz, powodzi czy zmniejszająca się różnorodność biologiczna), mają coraz większy wpływ na środowisko, gospodarkę i społeczeństwo. Wdrażanie regionalnych planów działania w zakresie klimatu i energii jest kluczowe dla ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, zmniejszenia uzależnienia od paliw kopalnych oraz przystosowania

lokalnych społeczności do przyszłych wyzwań klimatycznych.

Projekt LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA to jedno z najbardziej kompleksowych i ambitnych przedsięwzięć klimatycznych realizowanych w Polsce. Jego celem jest wdrożenie działań służących przeciwdziałaniu skutkom zmiany klimatu, promocja odnawialnych źródeł energii oraz poprawa efektywności energetycznej w regionie. Projekt zakłada nie tylko konkretne inwestycje, ale również rozwój kompetencji i instytucji oraz kształtowanie proekologicznych postaw społecznych.

LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA to projekt o charakterze zintegrowanym, obejmujący szeroką współpracę międzyregionalną, krajową i międzynarodową. Jego strategicznym założeniem jest pełna integracja działań klimatycznych z polityką rozwoju regionalnego i lokalnego.

Jednym z filarów projektu jest wdrożenie Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii, który wskazuje kierunki, cele oraz konkretne działania nakierowane na ograniczenie emisji gazów cieplarnianych (poprzez wzrost wykorzystania lokalnego potencjału OZE i poprawę efektywności energetycznej) i dostosowanie regionu do skutków zmian klimatu. Projekt umożliwia również mobilizację dostępnych funduszy zewnętrznych i krajowych na rzecz realizacji priorytetowych działań określonych w Planie.

Kluczowym komponentem projektu jest rozwój potencjału instytucjonalnego – zarówno na poziomie wojewódzkim, jak i lokalnym. Przewidziano działania służące podnoszeniu kwalifikacji pracowników administracji publicznej, tworzeniu narzędzi informatycznych oraz rozwoju know-how w zakresie efektywnej realizacji strategii klimatycznych. Projekt wspiera również niskoemisyjną transformację rynku urządzeń grzewczych, co ma bezpośrednie przełożenie na poprawę jakości powietrza i rozwój tzw. zielonych miejsc pracy.

LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA uwzględnia także konieczność zmiany postaw społecznych. Kampanie

edukacyjne, działania informacyjne oraz lokalne inicjatywy mają służyć zwiększeniu świadomości ekologicznej mieszkańców oraz zachęcić ich do bardziej odpowiedzialnych decyzji energetycznych i środowiskowych.

W ramach projektu powstaną konkretne narzędzia wspierające samorządy i mieszkańców w procesie transformacji energetycznej. Opracowane zostaną scenariusze działań klimatycznych dla Małopolski do 2030 i 2050 r., a także mapa potencjału wykorzystania odnawialnych źródeł energii dla województw małopolskiego i śląskiego. Powstanie również kalkulator, który ma pomóc w doborze odpowiedniej instalacji OZE do indywidualnych potrzeb użytkowników.

Ważnym elementem projektu będzie utworzenie sieci doradców ds. klimatu i środowiska w powiatach. Ich zadaniem będzie realizacja działań lokalnych oraz wspieranie gmin w opracowywaniu i wdrażaniu polityki klimatycznej. Dodatkowo powstanie Regionalne Centrum Kompetencji, które zapewni stałe wsparcie eksperckie i organizacyjne dla pracowników samorządów lokalnych oraz innych interesariuszy. Projekt zakłada również przygotowanie i wdrożenie pilotażowych inwestycji infrastrukturalnych – co najmniej cztery z nich zostaną zrealizowane w ramach Funduszu Sprawiedliwej Transformacji. Równolegle prowadzone będą specjalistyczne szkolenia skierowane do instalatorów OZE, inspektorów nadzoru budowlanego, przedstawicieli inspekcji handlowej oraz uczniów szkół technicznych, dzięki czemu możliwe będzie budowanie lokalnego potencjału zawodowego w sektorze energetyki odnawialnej.

Ważnym obszarem działań będą także projekty pilotażowe, w tym rozwój klastrów energii, spółdzielni energetycznych, wirtualnych elektrowni oraz energetycznie samowystarczalnych obszarów i miast. Tego typu inicjatywy mają wspierać decentralizację systemu energetycznego i zwiększać odporność regionów na kryzysy energetyczne.

LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA to projekt o szerokim oddziaływaniu, który nie tylko realizuje cele klimatyczne i energetyczne, ale również wspiera rozwój społeczny, gospodarczy i technologiczny regionu. Dzięki współpracy międzysektorowej oraz integracji wiedzy, praktyki i innowacji, Małopolska może stać się wzorem dla innych regionów Polski i Europy w zakresie realizacji polityki klimatycznej.

Planowane efekty:

- opracowanie scenariuszy działań klimatycznych w perspektywie do 2030 i 2050 r., które staną się podstawą do aktualizacji Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii dla województwa małopolskiego;
- utworzenie sieci Lokalnych Centrów Kompetencji (przeszkolenie i zatrudnienie 25 doradców ds. klimatu i środowiska oraz 2 doradców ds. biznesu);
- opracowanie mapy potencjału OZE i kalkulatora doboru instalacji dla całego województwa małopolskiego;
- podnoszenie świadomości mieszkańców województwa małopolskiego na temat zmiany klimatu oraz działań adaptacyjnych i mitygujących – regionalne i lokalne kampanie informacyjno-edukacyjne; spodziewany efekt ekologiczny: zmniejszenie emisji CO₂ o 3 911 710 Mg/rok i wytworzenie 8 974 000 MWh/rok energii na rok ze źródeł odnawialnych.

4.3. Wdrażanie planu gospodarowania wodami w dorzeczu Wisły na przykładzie zlewni Pilicy LIFE19 IPE/PL/000005

Nazwa projektu: Wdrażanie planu gospodarowania

wodami w dorzeczu Wisły na przykładzie zlewni Pilicy

Beneficjenci: Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie – RZGW w Warszawie; Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN; Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa; FPP Enviro

Okres realizacji: 2021-2030

Budżet: 16 306 776 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 9 784 066 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 25 094 735 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 0,17 mld EUR

Projekt LIFE Pilica stanowi odpowiedź na jedno z najistotniejszych wyzwań, związanych z zarządzaniem zasobami wodnymi w centralnej Polsce. Rzeka Pilica, zasilająca Zbiornik Sulejowski, odgrywa kluczową rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa łódzkiego i sąsiednich regionów. Jednak zmiany klimatyczne oraz intensywna działalność ludzka, zwłaszcza w sektorze rolniczym, prowadzą do pogarszającej się jakości wód, co negatywnie wpływa na ekosystemy wodne oraz na lokalne społeczności. Problemy takie, jak pogłębiająca się eutrofizacja wód, intensywne zakwity sinic, niski

poziom retencji wody, a także duże zapotrzebowanie na wodę, stwarzają pilną potrzebę skutecznego i zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi w zlewni rzeki Pilicy.

Projekt obejmuje obszar zlewni rzeki Pilicy, który rozciąga się na powierzchni około 9 tys. km² i obejmuje teren 93 gmin w pięciu województwach. Celem projektu jest poprawa jakości wód, zwiększenie retencji oraz zmniejszenie presji antropogenicznej na ekosystemy wodne. Aby osiągnąć te cele, niezbędne jest włączenie w działania projektowe różnych grup interesariuszy, w tym instytucji rządowych, organizacji pozarządowych, społeczności lokalnych, a także rolników i przedsiębiorców. W związku z tym, kluczowym elementem projektu jest stworzenie platformy komunikacji dla wypracowania skutecznych mechanizmów współpracy oraz dialogu między różnymi podmiotami działającymi w obszarze ochrony zasobów wodnych.

Jednym z głównych źródeł zanieczyszczeń wód Pilicy jest działalność rolnicza, szczególnie związana z niewłaściwym stosowaniem nawozów i pestycydów oraz nieefektywnym zarządzaniem ściekami rolniczymi. Aby zmniejszyć wpływ rolnictwa na jakość wód, projekt LIFE Pilica realizuje szereg działań edukacyjnych i informacyjnych. Zorganizowane zostały liczne szkolenia i seminaria dla doradców rolniczych, rolników, nauczycieli oraz uczniów szkół rolniczych. Ich celem jest promowanie praktyk rolniczych ograniczających negatywny wpływ na środowisko. W ramach projektu planowane jest również utworzenie demonstracyjnych gospodarstw rolnych, które będą stanowiły przykłady zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, z zastosowaniem metod ochrony środowiska i zwiększenia retencji wód. Kolejnym kluczowym aspektem projektu jest poprawa jakości gospodarki ściekowej w regionie, która w wielu przypadkach nie jest wystarczająco skuteczna. Wdrożona zostanie aplikacja skierowana do gmin, wspierająca zarządzanie gospodarką wodno-ściekową. Aplikacja ta pozwoli na skuteczne planowanie, ewidencję oraz kontrolowanie użytkowników

systemów wodno-ściekowych na terenach wiejskich. Ponadto, gminy otrzymają wsparcie finansowe na opracowanie dokumentacji planistycznych, które będą służyły jako fundament dla przyszłych działań związanych z poprawą jakości wód oraz efektywnością zarządzania wodami. W ramach projektu opracowane zostaną także Plany Adaptacji do Zmian Klimatu dla miast, które pozwolą na dostosowanie miejskiej infrastruktury, w tym systemów wodociągowych, do zmieniających się warunków klimatycznych. W ramach projektu przewidziano działania na rzecz poprawy jakości wód w Zbiorniku Sulejowskim, który obecnie odgrywa przede wszystkim rolę rekreacyjną i turystyczną. Dzięki ograniczeniu spływu zanieczyszczeń z rzeki Pilicy oraz wdrożeniu zaawansowanego systemu wspierania decyzji, możliwe będzie skuteczniejsze zarządzanie wodami w zbiorniku. System ten opiera się na modelach matematycznych i automatycznych stacjach pomiarowych, które będą monitorować jakość wód i prognozować zmiany w ekosystemach wodnych. Dzięki tym narzędziom, zarządzający zbiornikiem będą mogli podejmować szybsze i bardziej precyzyjne decyzje, mające na celu ograniczenie zakwitów sinicowych, które stanowią poważny problem w regionie.

Projekt LIFE Pilica zakłada także odbudowę naturalnych siedlisk i zwiększenia różnorodności biologicznej. W ramach działań na rzecz ochrony przyrody planowane są prace, związane z odbudową mokradeł nadrzecznych oraz przywracaniem ciągłości biologicznej rzeki. W tym celu przewidziane zostało opracowanie dokumentacji technicznej przepławki dla ryb na zaporze Zalewu Sulejowskiego, co pozwoliłoby na umożliwienie migracji ryb w górę i w dół rzeki. Jest to szczególnie ważne, ponieważ zaporę została wybudowana ponad 50 lat temu i od tego czasu stanowi barierę dla migracji ryb, co ma negatywny wpływ na ekosystemy wodne. Uruchomienie przepławki pozwoli na poprawę bioróżnorodności w rzece i umożliwi rybom swobodny dostęp do różnych siedlisk, co z kolei przyczyni się

do poprawy jakości wód i stabilności ekosystemów wodnych.

Wszystkie te działania są częścią kompleksowego podejścia do zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi w dorzeczu Wisły, którego celem jest nie tylko poprawa jakości wód, ale także przywrócenie równowagi ekologicznej w regionie.

Projekt LIFE Pilica stanowi ważny krok w realizacji celów związanych z ochroną zasobów wodnych w Polsce oraz w Europie, zgodnie z polityką zrównoważonego rozwoju i adaptacji do zmian klimatu.

Planowane efekty:

- wdrożenie innowacyjnej aplikacji do kontrolowania obiegu nieczystości dowożonych w obrębie 33 gmin i 22 oczyszczalni ścieków;
- poprawa stosunków wodnych na powierzchni 500 ha;
- doprowadzenie do retencji wody w objętości 3340 m³;
- opracowanie dokumentacji projektowych, w tym dla Zalewu Sulejowskiego, w zakresie przywracania ciągłości morfologicznej cieków w zlewni Pilicy;
- opracowanie Miejskich Planów Adaptacji do zmian Klimatu w 5 miastach oraz wdrożenie błękitno-zielonej infrastruktury w 5 miastach.

4.4. „Śląskie. Przywracamy błękit”. Kompleksowa realizacja Programu ochrony powietrza dla województwa śląskiego LIFE20 IPE/PL/000007

Nazwa projektu: „Śląskie. Przywracamy błękit”.

Kompleksowa realizacja Programu ochrony powietrza dla województwa śląskiego

Beneficjenci: Województwo Śląskie; Związek Międzygminny ds. Ekologii; Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Subregionu Południowego Województwa Śląskiego Aglomeracja Beskidzka; 3 Związki Gmin i Powiatów Województwa Śląskiego Subregionów: Północnego, Centralnego i Zachodniego; Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej TRITIA; Śląski Ogród Botaniczny – Związek Stowarzyszeń; Politechnika Śląska; Instytut Technologii Paliw i Energii; 31 gmin; 43 miasta

Okres realizacji: 2022-2027

Budżet: 16 515 020 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 9 908 979 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 25 833 350 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 3,5 mld EUR

Województwo śląskie to region o niezwykle silnym stopniu uprzemysłowienia, którego gospodarka wciąż w znacznym stopniu opiera się na eksploatacji

zasobów nieodnawialnych. Jednym z najbardziej odczuwalnych tego skutków jest zanieczyszczenie powietrza, które od lat stanowi jedno z największych wyzwań regionu. W tej sytuacji konieczne jest podejmowanie zdecydowanych, kompleksowych i długofalowych działań, aby nie tylko poprawić jakość powietrza, ale też zmienić sposób funkcjonowania całych społeczności, gospodarki i instytucji w kierunku bardziej zrównoważonym.

Województwo śląskie to także obszar ogromnego potencjału i energii do przemian. Region może poszczycić się niemal pół milionem aktywnych podmiotów gospodarczych, trzydziestoma uczelniami wyższymi oraz 662 instytucjami prowadzącymi działalność badawczo-rozwojową. Władze lokalne, podmioty naukowe i sami mieszkańcy coraz częściej angażują się w działania na rzecz poprawy jakości życia i ochrony środowiska. Wszystko to czyni województwo regionem w dynamicznej transformacji, którego ambicją jest stać się miejscem zielonym, nowoczesnym i przyjaznym zarówno mieszkańcom, jak i przyrodzie. Województwo śląskie zdecydowanie zmierza w stronę głębokiej transformacji środowiskowej. Przykładem tego dążenia jest realizacja projektu LIFE, który zakłada kompleksową realizację Programu ochrony powietrza dla całego regionu. Projekt ten jest największym przedsięwzięciem w Europie w dziedzinie ochrony powietrza i obejmuje wszystkie 167 gmin województwa śląskiego. Jego nadrzędnym celem jest przywrócenie mieszkańcom czystego powietrza, a tym samym poprawa jakości życia i zdrowia. Jednym z kluczowych elementów projektu jest budowa sieci ekodoradców. Wykwalifikowani specjaliści pełnią rolę przewodników w procesie transformacji energetycznej – pomagają mieszkańcom i gminom wybierać ekologiczne systemy ogrzewania, wspierają w uzyskiwaniu dofinansowań, promują odnawialne źródła energii oraz doradzają, jak zwiększyć efektywność energetyczną budynków. Dzięki współpracy z Politechniką Śląską, wielu z nich ukończyło studia podyplomowe na kierunku Eko-Energetyka, co pozwoliło im poszerzyć wiedzę

i jeszcze skuteczniej wspierać lokalne społeczności. Ekodoradcy nie ograniczają się jednak tylko do działań indywidualnych – organizują także kampanie edukacyjne, których celem jest zwiększanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców. Projekt to także inwestycje w zieloną infrastrukturę i rewitalizację przestrzeni publicznych. We współpracy ze Śląskim Ogrodem Botanicznym powstają nowe atrakcyjne miejsca do wypoczynku i rekreacji. W czterech śląskich gminach realizowane są projekty stworzenia parku leśnego, tzw. woonerfu, rewitalizowanej hałdy oraz śródmiejskiego skweru. Dzięki temu wcześniej zaniedbane przestrzenie zyskują nowe życie, a mieszkańcy dostęp do zielonych przyjaznych miejsc. Równolegle, przy wsparciu Politechniki Śląskiej, prowadzone są działania mające na celu wdrożenie modeli zrównoważonego budownictwa w budynkach użyteczności publicznej. W pięciu obiektach o funkcjach administracyjnych, kulturalnych i oświatowych wprowadzane są rozwiązania integrujące błękitno-zieloną infrastrukturę, z dążeniem do osiągnięcia niemal zerowej emisji dwutlenku węgla. Projekty te poprzedziło unikatowe w skali światowej działanie, jakim było jednoczesne monitorowanie efektywności energetycznej aż 27 budynków na terenie województwa. Nowoczesne technologie są kolejnym filarem projektu. Dzięki współpracy z Instytutem Technologii Paliw i Energii, prowadzone są szkolenia dla przedstawicieli gmin najbardziej dotkniętych problemem smogu. Dodatkowo, realizowane są kontrole przy użyciu dronów, które identyfikują tzw. hot-spoty, czyli miejsca o największym zanieczyszczeniu powietrza. Dzięki temu działania naprawcze mogą być kierowane tam, gdzie są najbardziej potrzebne. Integralną częścią projektu jest także szeroko zakrojona kampania informacyjno-edukacyjna, której celem jest aktywne zaangażowanie mieszkańców całego regionu w walkę o czyste powietrze. Kampania prowadzona jest zarówno w tradycyjnych mediach, jak i w Internecie,

w tym w mediach społecznościowych. Jej zadaniem jest nie tylko budowanie świadomości ekologicznej, ale także realne wsparcie władz lokalnych i regionalnych w adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych. Komunikacja z mieszkańcami, edukacja i upowszechnianie dobrych praktyk to elementy kluczowe dla sukcesu całego przedsięwzięcia. Projekt został już dostrzeżony i wyróżniony na poziomie krajowym. Województwo śląskie, realizując to ambitne przedsięwzięcie, zdobyło Nagrodę Innowatora WPROST 2022 oraz tytuł Lidera Transformacji Energetycznej, co jest dowodem na skuteczność podejmowanych działań oraz determinację regionu w dążeniu do poprawy jakości środowiska.

Planowane efekty:

- wymiana 149 564 przestarzałych źródeł ciepła;
- zmniejszenie emisji CO₂ o 356 635,91 Mg/rok;
- ograniczenie emisji pyłów o średnicy mniejszej niż 10 mikrometrów (PM₁₀) o 1347 Mg/rok;
- ograniczenie emisji pyłów o średnicy mniejszej niż 2,5 mikrometrów (PM_{2,5}) o 1133 Mg/rok.

4.5. Odtworzenie oraz zachowanie obszarów bagiennych, torfowisk i terenów podmokłych na obszarach Natura 2000 i zielonej infrastruktury LIFE21-IPN-PL-WETLANDS GREEN LIFE/101069640

Nazwa projektu: Odtworzenie oraz zachowanie obszarów bagiennych, torfowisk i terenów podmokłych na obszarach Natura 2000 i zielonej infrastruktury

Beneficjenci: Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej; Uniwersytet Rolniczy w Krakowie; Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

Okres realizacji: 2022-2032

Budżet: 35 943 587 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 21 566 152 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 57 846 528 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 2,15 mld EUR

Torfowiska to niezwykle i wyjątkowo cenne ekosystemy, odgrywające kluczową rolę w łagodzeniu zmian klimatu. Są przy tym najszybciej zanikającymi ekosystemami na świecie – degradacja, osuszanie i zmiana użytkowania terenu sprawiają, że każdego roku tracimy kolejne ich hektary. Ich funkcja w przyrodzie jest niezastąpiona – magazynują ogromne ilości wody, skutecznie pochłaniają dwutlenek węgla, a jednocześnie są domem wielu

rzadkich gatunków roślin i zwierząt. W Polsce torfowiska zajmują łącznie około 1,3 miliona ha, co stanowi około 4% powierzchni kraju. Szacuje się jednak, że jedynie 15% z nich – czyli około 200 tys. ha – zachowało naturalne funkcje ekologiczne i zdolność do dalszej regeneracji. Zachowanie ich w dobrym stanie to jedno z najważniejszych wyzwań, przed jakimi stoi dziś ochrona przyrody i działania na rzecz klimatu.

W odpowiedzi na tę potrzebę powstał projekt Wetlands Green Life. Za jego realizację odpowiada konsorcjum złożone z Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie oraz Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Projekt obejmie działania ochronne na ponad 240 tys. ha terenów mokradłowych. Skala projektu jest wyjątkowa – to jedno z największych tego typu przedsięwzięć w Polsce, mające na celu zarówno ochronę zachowanych ekosystemów, jak i odtwarzanie tych zdegradowanych. Działania projektu prowadzone będą na obszarach Natura 2000 oraz zielonej infrastruktury. Choć projekt oficjalnie rozpoczął się w październiku 2022 r., jego pierwsze efekty już są widoczne. Pracownicy Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej stworzyli nowoczesny system weryfikacji siedlisk i zbierania danych, składający się z aplikacji mobilnej i webowej, które pozwalają ekspertom szybko i precyzyjnie gromadzić dane w terenie. Dane te trafiają do centralnej bazy, co znacząco usprawnia proces analizy i współpracę z regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska oraz innymi partnerami, zaangażowanymi w ochronę siedlisk objętych projektem. System ten jest stale rozwijany, a jego wdrożenie jest jednym z pierwszych sukcesów i trwałych rezultatów projektu.

Najważniejszym zadaniem Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w projekcie jest integracja rozproszonych dotychczas systemów informatycznych w jeden spójny system zarządzania informacją o siedliskach. Instytucja ta odpowiada również za włączanie rezultatów projektu do ogólnokrajowych baz danych i rozwój narzędzi cyfrowych wspierających

ochronę przyrody. Dzięki działaniom GDOŚ efekty projektu będą nie tylko trwałe, ale też szeroko dostępne i możliwe do wykorzystania w przyszłych działaniach systemowych.

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie odgrywa ważną rolę merytoryczną w projekcie. Zespół naukowców z tej uczelni odpowiada za prowadzenie badań terenowych i laboratoryjnych, koncentrujących się na analizie warunków glebowych i hydrologicznych wybranych siedlisk torfowiskowych. Uczelnia przygotowuje również instalacje stacji meteorologicznych, które będą rejestrować lokalne warunki mikroklimatyczne, a także opracowuje metody oceny funkcjonowania mokradł w zmieniających się warunkach środowiskowych. Wkład uczelni ma kluczowe znaczenie dla naukowego zaplecza projektu i opracowania skutecznych rozwiązań ochronnych.

Projekt kładzie także duży nacisk na działania komunikacyjne i edukacyjne, mające na celu zwiększenie świadomości społecznej na temat znaczenia torfowisk, bagien i terenów podmokłych. Już na etapie inauguracji projektu, podczas konferencji otwierającej w maju 2023 r., podkreślono priorytetowe znaczenie edukacji ekologicznej w kontekście ochrony tych ekosystemów.

W ramach działań edukacyjnych przewidziano produkcję ogólnodostępnych filmów przyrodniczych, które będą prezentowane, zarówno podczas spotkań plenerowych, jak i na platformach streamingowych, co pozwoli na dotarcie do szerokiego grona odbiorców. Dodatkowo, planowane jest wykorzystanie nowoczesnych technologii mobilnych oraz innych innowacyjnych rozwiązań komunikacyjnych, aby efektywnie przekazywać wiedzę na temat funkcji i znaczenia terenów podmokłych. Ponadto, projekt zakłada współpracę z organizacjami pozarządowymi, samorządami oraz lokalnymi społecznościami, oferując wsparcie dla inicjatyw oddolnych związanych z poprawą stanu bagien i torfowisk. Działania te mają na celu nie tylko edukację, ale także aktywizację społeczną i budowanie partnerstw.

Efekty projektu będą miały znaczenie na poziomie lokalnym, ogólnokrajowym oraz systemowym.

Dane zebrane podczas projektu wzbogacą krajowy system informacji o środowisku, zapewniając niezbędną wiedzę do skutecznej ochrony torfowisk w całym kraju. Projekt stanowi istotny krok w kierunku kompleksowej ochrony tych niezwykle ważnych ekosystemów – kluczowych zarówno dla ochrony przyrody, jak i przeciwdziałania zmianom klimatu. To również inwestycja w bezpieczeństwo wodne kraju – odtworzone torfowiska pomagają bowiem w łagodzeniu skutków suszy oraz ograniczają ryzyko powodzi.

Planowane efekty:

- określenie zadań ochronnych wraz z wyznaczeniem stref buforowych dla 100% siedlisk priorytetowych, zlokalizowanych w obszarach Natura 2000 (ok. 240 000 ha);
- zatrzymanie utraty bioróżnorodności lub odwrócenie negatywnych trendów na powierzchni ok. 120 000 ha, obejmującej siedliska priorytetowe;
- poprawa stanu ochrony siedlisk wspartych przez projekt na powierzchni 23 000 ha, dzięki bezpośrednim działaniom projektu, oraz na 96 500 ha, dzięki działaniom pośrednim;
- zmniejszenie emisji CO₂ o 133 000 Mg/rok;
- zwiększenie retencji wody na powierzchni ok. 3000 ha poprzez zwiększenie zawartości materii organicznej w glebie.

4.6. Wdrażanie Strategii na rzecz neutralności klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040 LIFE21-IPC-PL-LIFE AFTER COAL PL/101069886

Nazwa projektu: Wdrażanie Strategii na rzecz neutralności klimatycznej w Wielkopolsce Wschodniej 2040

Beneficjenci: Województwo Wielkopolskie; ARR S.A. w Koninie; 30 gmin; 3 powiaty; Fundacja Instytut Zielonej Przyszłości; Izba Gospodarcza Wielkopolski Wschodniej; PPNT Fundacja UAM; Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych; Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć; Województwo Łódzkie; 2 partnerów z Niemiec

Okres realizacji: 2023-2031

Budżet: 18 006 281 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 10 803 769 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 28 590 197 PLN
- Planowane do pozyskania środki komplementarne: 5,5 mld EUR

Wielkopolska Wschodnia jest obszarem interwencji Strategii na rzecz neutralności klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040. To także główny obszar objęty zintegrowanym projektem (SIP), którego zakres rozszerza się również na województwo łódzkie (jeden z polskich regionów górniczych) oraz bułgarskie prowincje Pernik i Kiustendil.

Celem projektu Life After Coal PL jest znaczące przyspieszenie realizacji założeń ww. strategii, poprzez stworzenie optymalnych warunków do jej pełnego i skutecznego wdrożenia. Strategia, która przewiduje dwa etapy działań: do 2030 r. i do 2040 r., koncentruje się na pierwszym etapie, obejmującym działania, na które koordynator konsorcjum i partnerzy mogą mieć realny wpływ – zarówno na szczeblu lokalnym, jak i ponadlokalnym. Kluczowe znaczenie ma tu zaangażowanie jednostek samorządu terytorialnego (JST) oraz aktywna partycypacja społeczności lokalnych i przedsiębiorców Wielkopolski Wschodniej. Strategia zakłada, że do 2030 r. emisja CO₂ zostanie zmniejszona o 55%, udział odnawialnych źródeł energii (OZE) wzrośnie do 32%, a efektywność energetyczna poprawi się o 32,5%.

Jednym z kluczowych aspektów projektu jest stworzenie i skonsolidowanie systemu zarządzania transformacją klimatyczną – na szczeblu regionalnym i lokalnym. W tym celu przygotowywane są poszczególne elementy systemu zarządzania wdrożeniem strategii. W ramach tego działania zatrudniono gminnych i powiatowych doradców klimatycznych, którzy pełnią rolę liderów lokalnych zmian w realizacji celów strategii. Stworzono także pilotażową sieć mini carsharingu, obejmującą siedem samochodów elektrycznych, które są współdzielone przez partnerów projektu, w celu realizacji zadań oraz efektywnego wykorzystania pojazdów przy jednoczesnej minimalizacji śladu węglowego. W ramach projektu zorganizowano również dwusemestralne specjalistyczne studia podyplomowe pn. „Zarządzanie neutralnością klimatyczną w samorządzie terytorialnym”, dedykowane doradcom klimatycznym, w ramach których opracowywane są gminne i powiatowe zintegrowane plany na rzecz energii, transportu i klimatu.

Wsparcie i realizacja strategii koncentruje się na transformacji energetycznej sektora komunalno-bytowego oraz transportu, a także na redukcji emisji CO₂ w przedsiębiorstwach z sektora MŚP. Kluczową rolę odgrywa sieć gminnych i powiatowych

doradców klimatycznych oraz doradców ds. funduszy funkcjonujących w ramach Agencji Rozwoju Regionalnego S.A. w Koninie, którzy wspierają mieszkańców oraz MŚP w opracowywaniu projektów i pozyskiwaniu dofinansowania na działania zwiększające efektywność energetyczną i ograniczające emisję CO₂.

Nieodłącznym elementem transformacji jest akceptacja społeczna oraz aktywne zaangażowanie mieszkańców regionu. Dlatego prowadzona jest szeroko zakrojona kampania informacyjno-edukacyjna, obejmująca m.in. kompleksowy program edukacji klimatycznej dla młodzieży, w ramach którego prowadzone są warsztaty w szkołach podstawowych i średnich Wielkopolski Wschodniej. Elementem tych działań są również szkolenia dla nauczycieli, których celem jest m.in. wzmacnianie ich kompetencji i wiedzy w zakresie edukacji klimatycznej.

Aktualnie prowadzone są również prace nad wdrożeniem regionalnej sieci monitoringu jakości powietrza oraz nad systemem informatycznym wspierającym regionalny system zarządzania strategią. System ten umożliwi m.in. monitorowanie realizacji Zintegrowanych planów energii, transportu i klimatu w postaci elektronicznych baz danych oraz monitorowanie realizacji projektów realizujących Strategię na rzecz neutralności klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040.

Projekt zakłada także pozyskanie dodatkowych funduszy zewnętrznych na rzecz skutecznej realizacji strategii. Wsparcie to obejmuje budowę zdolności absorpcyjnych i ukierunkowanie środków finansowych z Programu FEW2021+ oraz innych inicjatyw (np. Czyste Powietrze) na działania poklimatyczne w Wielkopolsce Wschodniej.

Projekt kładzie duży nacisk na działania komunikacyjne i edukacyjne, mające na celu zaangażowanie społeczności lokalnych w proces transformacji energetycznej. Kluczowym elementem jest sieć doradców klimatycznych, którzy prowadzą kampanie edukacyjne i informacyjne, dotyczące adaptacji do zmian klimatu oraz wdrażania zielonych zamówień

publicznych. Projekt przewiduje również konsultacje społeczne, warsztaty oraz działania promujące zrównoważony rozwój, mające na celu budowanie akceptacji społecznej dla zmian oraz aktywne włączenie mieszkańców w proces transformacji regionu.

Efektem projektu będzie standaryzacja wypracowanych rozwiązań oraz ich transfer i replikacja do innych regionów w Polsce i Unii Europejskiej. Proces ten już się rozpoczął – mechanizm zarządzania transformacją zostanie wdrożony m.in. w dwóch regionach Bułgarii oraz wybranych jednostkach samorządu terytorialnego z województw wielkopolskiego i łódzkiego. Zebrane doświadczenia zostaną udokumentowane, co pozwoli na ich efektywne wykorzystanie w przyszłości.

Planowane efekty:

- zredukowanie emisji CO₂ z sektora komunalno-bytowego – o ok. 450 tys. Mg/rok;
- zredukowanie emisji CO₂ w MŚP (nieuczestniczących w ETS) – docelowo ok. 130 tys. Mg/rok;
- ograniczenie emisji pyłów o średnicy mniejszej niż 10 mikrometrów (PM10) o 1,2 tys. Mg/rok;
- zmniejszenie zużycia energii pierwotnej w budynkach niepublicznych o 2,3 mln GJ/rok.

4.7. Skuteczne wdrożenie programu ochrony powietrza dla Województwa Podkarpackiego z uwzględnieniem problemu ubóstwa energetycznego: „Podkarpackie – żyj i oddychaj” LIFE22-IPE-PL-LIFE-Podkarpackie/101103531

Nazwa projektu: Skuteczne wdrożenie programu ochrony powietrza dla Województwa Podkarpackiego, z uwzględnieniem problemu ubóstwa energetycznego: „Podkarpackie – żyj i oddychaj”

Beneficjenci: Województwo Podkarpackie; 61 gmin; Stowarzyszenie na rzecz efektywności im. prof. Krzysztofa Żmijewskiego; Stowarzyszenie „EKOSKOP”; Instytut Technologii Paliw i Energii; Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego; Innovacne Partnerskie Centrum, Presov

Okres realizacji: 2024-2033

Budżet: 23 400 000 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 14 040 000 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 38 410 281 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 1,3 mld EUR

Projekt LIFE Podkarpackie stanowi strategiczną inicjatywę, której celem jest wsparcie Województwa Podkarpackiego w realizacji działań na rzecz poprawy jakości powietrza oraz transformacji energetycznej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki

ubóstwa energetycznego. Projekt prezentuje kompleksowe podejście do zidentyfikowanych problemów, łącząc działania społeczne, edukacyjne, doradcze i technologiczne. Szczególny nacisk położono na tworzenie warunków umożliwiających mieszkańcom regionu dostęp do ekologicznych rozwiązań w zakresie ogrzewania, a także na wspieranie samorządów lokalnych w planowaniu i wdrażaniu polityk sprzyjających środowisku. Inicjatywa obejmuje również szereg działań informacyjnych i promocyjnych, mających na celu zwiększenie świadomości społecznej na temat problemów jakości powietrza oraz korzyści płynących z transformacji energetycznej.

Projekt opiera się na czterech strategicznych filarach, które wyznaczają kierunki podejmowanych działań. Pierwszym z nich jest przeciwdziałanie ubóstwu energetycznemu, w ramach którego rozwijana jest sieć doradców wspierających mieszkańców w uzyskiwaniu dofinansowań do wymiany źródeł ciepła i termomodernizacji budynków. Podejmowane są także działania kontrolne, mające na celu skuteczne wdrażanie przepisów uchwały antysmogowej. Drugim filarem jest tworzenie lokalnych systemów zarządzania energią w gminie, obejmujących opracowanie modeli opartych na poprawie efektywności energetycznej w budynkach, rozwoju odnawialnych źródeł energii oraz promowaniu społeczności energetycznych, takich jak klastry czy spółdzielnie energetyczne.

Trzeci filar koncentruje się na podnoszeniu świadomości społecznej, poprzez prowadzenie regionalnych i lokalnych kampanii edukacyjnych. Filar czwarty obejmuje efektywne wykorzystanie narzędzi planistycznych, zakładające dostosowanie planów zagospodarowania przestrzennego do wymogów ochrony klimatu i jakości powietrza oraz promowanie zielonej infrastruktury i strategii miast SMART/GREEN.

W ramach projektu realizowany jest szereg działań operacyjnych, które mają bezpośredni wpływ na mieszkańców i samorządy. Kluczowym elementem

jest rozwój sieci doradczej, w tym powołanie 62 doradców ds. powietrza i energii oraz 4 subregionalnych doradców ds. biznesu i energii. Osoby te wspierają zarówno mieszkańców, jak i gminy w podejmowaniu decyzji, dotyczących inwestycji proekologicznych, i w uzyskaniu finansowego wsparcia na ich realizację. Uzupełnieniem tych działań są kontrole jakości powietrza, w tym z innowacyjnym wykorzystaniem dronów do monitorowania palenisk domowych. Projekt obejmuje także intensywną działalność edukacyjną, w ramach której organizowane są warsztaty, studia podyplomowe oraz opracowywane są poradniki wspierające rozwój kompetencji w zakresie transformacji energetycznej.

Istotnym komponentem jest również pilotaż prowadzony w pięciu gminach, gdzie testowane są modele zarządzania energią na poziomie lokalnym. Obejmuje to powołanie doradców ds. zarządzania energią, tworzenie zespołów energetycznych oraz wdrożenie specjalistycznego narzędzia informatycznego SEMS – Smart Energy Management System. Wypracowane modele będą zawierały „szyte na miarę” rozwiązania z zakresu zarządzania energią, odpowiadające na zidentyfikowane potrzeby gmin. Dopełnieniem działań pilotażowych jest utworzenie Inkubatora Energii Społecznej, który pełni rolę doradczą i wspiera gminy w identyfikacji potrzeb energetycznych oraz przygotowywaniu i realizacji inwestycji. Oferuje on także wsparcie prawne, ekonomiczne i organizacyjne, umożliwiając skuteczniejsze wdrażanie lokalnych polityk energetycznych.

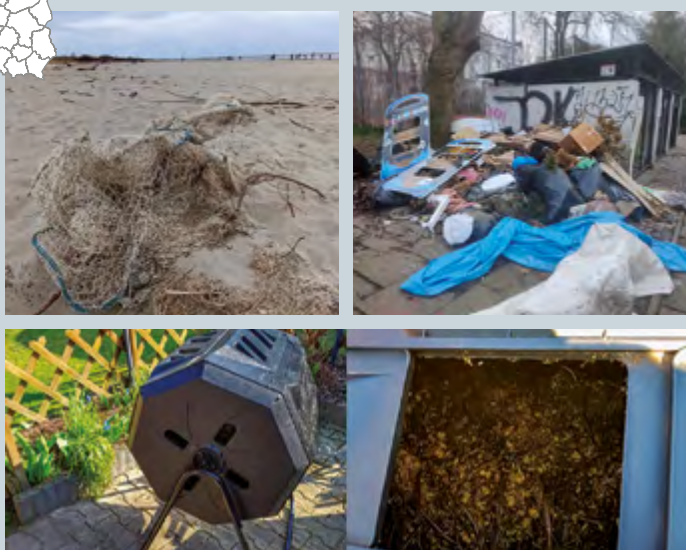
Projekt LIFE Podkarpackie duży nacisk kładzie również na działania komunikacyjne i edukacyjne, skierowane do szerokiej grupy odbiorców, od dzieci i młodzieży, przez lokalnych liderów, aż po przedstawicieli samorządów. Organizowane są liczne wydarzenia, happeningi, debaty obywatelskie, a także kampanie informacyjne w mediach tradycyjnych i społecznościowych, mające na celu zwiększenie świadomości wpływu zanieczyszczeń powietrza

na zdrowie. W ramach działań doradczych wspierane są przedsięwzięcia inwestycyjne w zakresie modernizacji budynków, wymiany przestarzałych źródeł ciepła oraz rozwój społeczności energetycznych. Projekt przewiduje również szeroko zakrojoną współpracę z samorządami i instytucjami, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, umożliwiającą wymianę doświadczeń i dobrych praktyk, co zwiększa skuteczność lokalnych działań.

Planowane efekty:

- zwiększenie produkcji pierwotnej z odnawialnych źródeł energii o co najmniej 48% do 2033 r.;
- wymiana źródeł ciepła na poziomie min. 238 000 szt.;
- ograniczenie emisji pyłów o średnicy mniejszej niż 10 mikrometrów (PM10) o 804,09 Mg/rok;
- zmniejszenie emisji CO₂ o 5836,1 Mg/rok;
- dotarcie z przedsięwzięciami edukacyjno-promocyjnymi oraz informacyjnymi do 6 000 000 osób.

4.8. Wdrożenie Planu gospodarki odpadami dla Województwa Pomorskiego (PGOWP), uwzględniającego hierarchię sposobów postępowania z odpadami komunalnymi oraz zasady gospodarki cyrkularnej (GOZ) LIFE23-TAE-PL-LIFE Pom GOZilla TA/101147291

Nazwa projektu: Wdrożenie Planu gospodarki odpadami dla Województwa Pomorskiego (PGOWP), uwzględniającego hierarchię sposobów postępowania z odpadami komunalnymi oraz zasady gospodarki cyrkularnej (GOZ)

Beneficjenci: Województwo Pomorskie; Uniwersytet Gdański; Pomorska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.; Gmina Miasta Gdańska; Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna; 24 gminy; Zakłady gospodarki komunalnej w Jezierzycach i w Ustce

Okres realizacji: 2025-2035

Budżet: 21 907 084 EUR, w tym:

- dofinansowanie KE: 13 144 250 EUR
- dofinansowanie NFOŚiGW: 33 069 839 PLN
- planowane do pozyskania środki komplementarne: 0,95 mld EUR

Województwo Pomorskie od lat zмага się z rosnącą ilością odpadów komunalnych, których nagromadzenie oraz niewystarczające metody gospodarowania wywierają negatywny wpływ na środowisko naturalne – zarówno lądowe, jak i morskie. Problemem jest nie tylko nieefektywna segregacja odpadów, ale także ich spalanie w domowych piecach, porzucanie w lasach, na plażach czy terenach miejskich oraz niedostateczna świadomość ekologiczna mieszkańców. Sytuacja pogarsza się sezonowo, szczególnie latem, kiedy wzrasta liczba turystów. Celem projektu LIFE Pom GOZilla.PL jest wdrożenie Planu gospodarki odpadami dla Województwa Pomorskiego.

Projekt opiera się na modelu gospodarki cyrkularnej i ma na celu przekształcenie obecnego systemu gospodarowania odpadami w bardziej efektywny, bazujący na zasadach zrównoważonego rozwoju. Kluczowe elementy to zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa, likwidacja najpoważniejszych problemów w obszarze gospodarki odpadami komunalnymi oraz wsparcie samorządów i przedsiębiorstw w realizacji celów środowiskowych. Cele te są ambitne – do 2035 r. gminy powinny osiągnąć 65% poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia odpadów komunalnych oraz ograniczyć ich składowanie do nie więcej niż 10%. Osiągnięcie tych wskaźników wymaga intensywnej i długofalowej współpracy wielu podmiotów, w tym administracji publicznej, sektora prywatnego oraz organizacji społecznych.

Na dziesięcioletni okres realizacji projektu zaplanowano działania, obejmujące zarówno wsparcie instytucjonalne, jak i działania edukacyjne oraz inwestycyjne. W Urzędzie Marszałkowskim Województwa Pomorskiego powstanie centrum wsparcia samorządów i przedsiębiorców, które będzie świadczyć usługi doradcze, organizować szkolenia oraz wspierać w pozyskiwaniu środków krajowych i unijnych na inwestycje związane z gospodarką odpadami. Równolegle, uruchomiona zostanie internetowa platforma wiedzy, będąca źródłem

informacji na temat gospodarki o obiegu zamkniętym oraz najlepszych praktyk, zarówno z regionu, jak i z całej Polski. Projekt przewiduje również aktywną współpracę z sektorem naukowym – na Uniwersytecie Gdańskim powstanie Centrum Kompetencji Gospodarki Obiegu Zamkniętego, które oferować będzie szkolenia dla pracowników samorządów lokalnych, a także prowadzić badania pilotażowe nad zagospodarowaniem bioodpadów w przydomowych kompostownikach. Wyniki tych badań będą mogły być wykorzystywane przez gminy, w celu raportowania poziomów recyklingu.

Duże znaczenie przypisano działaniom edukacyjnym i promującym właściwe postawy ekologiczne. Pomorska Agencja Rozwoju Regionalnego przygotuje i wdroży kampanię informacyjną dotyczącą właściwego gospodarowania odpadami, obejmującą również sezonową aktywność mobilnego miasteczka edukacyjnego w popularnych miejscowościach turystycznych. Jednocześnie w Słupsku zostanie utworzone centrum wsparcia przedsiębiorstw, którego zadaniem będzie doradztwo i szkolenia dla firm planujących przekształcenie swoich modeli działalności, zgodnie z zasadami GOZ. Miasto Gdańsk z kolei zainicjuje innowacyjne rozwiązania wspierające społeczeństwo recyklingu – mieszkańcy będą mogli skorzystać z aplikacji mobilnej i platformy internetowej umożliwiającej naprawę, wymianę i ponowne wykorzystanie przedmiotów codziennego użytku. Projekt uwzględni również potrzeby branży turystycznej, która w regionie Pomorza odgrywa istotną rolę. Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna odpowiadać będzie za wdrażanie modeli gospodarki cyrkularnej w tym sektorze, a w jednej z nadmorskich gmin powstanie tzw. Living Lab – przestrzeń edukacyjna służąca testowaniu i promowaniu zrównoważonych rozwiązań w biznesie turystycznym.

Istotnym działaniem będzie również pilotażowe badanie, dotyczące zagospodarowania zużytych sieci rybackich, prowadzone przez organizację pozarządową. Celem tej inicjatywy jest nie tylko

diagnoza obecnych problemów, ale również opracowanie skutecznych metod postępowania z tego typu odpadami, często pozostawionymi w środowisku morskim lub zalegającymi na plażach i wydmach. Bezpośrednimi beneficjentami projektu są również 24 pomorskie gminy oraz dwie komunalne spółki gminne, które otrzymają środki na tworzenie stanowisk pracy dla pracowników punktów napraw oraz specjalistów zajmujących się pozyskiwaniem funduszy ze środków komplementarnych na działania w zakresie gospodarki odpadami. Projekt zakłada efekt skali – po zakończeniu działań jego rezultaty mają być szeroko rozpowszechniane i wdrażane we wszystkich pomorskich gminach.

LIFE Pom GOZilla.PL przewiduje także współpracę z Województwem Mazowieckim, jako partnerem stowarzyszonym, co umożliwi testowanie i adaptację wypracowanych rozwiązań w innych regionach kraju, jak również Unii Europejskiej.

Planowane efekty:

- zwiększenie poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców i turystów w zakresie gospodarki odpadami w obiegu zamkniętym;
- wzrost masy bioodpadów komunalnych poddawanych recyklingowi do 177 200 Mg/rok;
- ograniczenie masy odpadów przekazywanych do składowania o 75 500 Mg/rok;
- dotarcie z przedsięwzięciami edukacyjno-promocyjnymi oraz informacyjnymi do 8 mln osób;
- zakupienie i udostępnienie mieszkańcom 4900 sztuk przydomowych kompostowników.

5. Projekty zagraniczne

Wprowadzenie do projektów zagranicznych, w których udział biorą beneficjenci z Polski (nabory 2008-2023)

Poza projektami przedstawionymi w poprzednich rozdziałach, w których polskie podmioty pełniły rolę beneficjentów koordynujących, Polska korzysta także ze współfinansowania projektów LIFE, poprzez uczestnictwo polskich Beneficjentów w projektach zagranicznych. Polscy Beneficjenci projektów koordynowanych przez inne kraje, oprócz współfinansowania swojej części budżetu ze środków KE, mogą liczyć na dofinansowanie przez NFOŚiGW części przedsięwzięcia realizowanej w Polsce.

Program LIFE promuje współpracę międzynarodową, a czasem jej wręcz wymaga. Jest ona obowiązkowa w większości naborów w podprogramie Przejście na czystą energię. W pozostałych podprogramach, oprócz zwiększonego efektu ekologicznego i oddziaływania projektów międzynarodowych, aspekt międzynarodowy projektu może przynieść dodatkowe punkty przy ocenie wniosku.

Współpraca międzynarodowa ma wiele zalet. Umożliwia na przykład wypracowanie nowych rozwiązań, które mogą być wdrożone w większej liczbie krajów. Jednocześnie, tego rodzaju projekty sprzyjają wymianie doświadczeń między partnerami z różnych krajów, co często prowadzi do szybszego i sprawniejszego wypracowywania pro-środowiskowych rozwiązań.

Dlatego też, wielu beneficjentów decyduje się na realizację projektów o szerszym, niż krajowy, zasięgu geograficznym, z wykorzystaniem konsorcjantów z różnych krajów. Polskie podmioty, już od naboru 2008 roku, uczestniczą w projektach

zagranicznych. W wyniku pierwszego naboru, który systemowo wspierany był przez NFOŚiGW, zawarte zostały cztery umowy na współfinansowanie dwóch projektów z Włoch i Szwecji.

Warte podkreślenia jest, że wraz z nabieraniem doświadczenia, polscy beneficjenci koordynujący coraz odważniej zapraszali podmioty zagraniczne do koordynowanych przez siebie projektów.

Polskie organizacje, firmy i instytucje w latach 2008-2023 wzięły udział w ponad 78 projektach, w których Beneficjent koordynujący pochodził z innego kraju UE. Projekty te dotyczyły większości obszarów tematycznych i podprogramów LIFE.

Polscy partnerzy projektów zagranicznych, za wyjątkiem podprogramu Przejście na czystą energię, gdzie standardowe dofinansowanie KE wynosi 95% kosztów kwalifikowanych, mogą także ubiegać się o współfinansowanie NFOŚiGW. Zdarza się jednak, że o takie współfinansowanie nie wnioskują. W wyniku naborów 2008-2023, łączny budżet działań polskich beneficjentów w projektach zagranicznych wyniósł ponad 17,4 mln euro. NFOŚiGW współfinansował 26 projektów zagranicznych z udziałem polskich beneficjentów, zawierając łącznie 33 umowy dotacji. Kwota współfinansowania wyniosła 16,2 mln złotych.

Niniejsze zestawienie, ze względu na dostępność danych, obejmuje wszystkie zagraniczne projekty z lat 2014-2023, w których uczestniczyli polscy partnerzy, oraz projekty z lat 2008-2013 – jednak tylko te, które były współfinansowane przez NFOŚiGW.

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
1	Environmental quality and pressures assessment across Europe: the LTER network as an integrated system for ecosystem monitoring Ocena jakości środowiska i wpływających na nią czynników w Europie – sieć LTER jako zintegrowany system monitoringu ekosystemów	LIFE08 ENV/IT/000399	EnvEurope	CNR National Research Council & ISMAR Institute of Marine Sciences	Włochy	6 067 876	Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych Międzynarodowy Instytut Polskiej Akademii Nauk, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii pod auspicjami UNESCO	236 945	476 920
2	Static Acoustic Monitoring of the Baltic Harbour Porpoises Statyczny monitoring akustyczny morświnów bałtyckich	LIFE08 NAT/SE/000261	SAMBAH	Kolmårdens Djurpark AB	Szwecja	4 244 013	Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytet Gdański	242 894	729 046
3	Evaluation of manure management and treatment technology for environmental protection and sustainable livestock farming in Europe Ocena gospodarki odchodami z produkcji zwierzęcej	LIFE09 ENV/ES/000453	MANEV	Sociedad de Desarrollo Medioambiental de Aragón (S.A.U.)	Hiszpania	4 165 832	Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego	105 629	311 021
4	Baltic Sea Information on the Acoustic Soundscape Informacja o Poziomie Dźwięków Podwodnych Morza Bałtyckiego	LIFE11 ENV/SE/000841	BIAS	Swedish Defence Research Agency	Szwecja	4 577 315	Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego	332 241	1 136 261
5	Stepping stones towards ensuring long-term favourable conservation status of Aquatic warbler in Lithuania Kroki milowe w kierunku zapewnienia długoterminowego korzystnego statusu ochrony wodniczki na Litwie	LIFE15 NAT/LT/001024	LIFEMagniDucatus Acrola	Viesoji istaiga „Baltijos aplinkos forumas”	Litwa	4 097 038	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	154 069	n/d
6	European Network for Sustainable Mobility at University Europejska Sieć na rzecz Zrównoważonej Mobilności na Uniwersytecie	LIFE15 GIC/ES/000056-U-MOB LIFE	U-MOB LIFE	Novotec Consultores S.A.	Hiszpania	1 329 427	Politechnika Krakowska	81 222	n/d
7	Solidia low CO₂ cement: from cement production to precast industry Cement Solidia o niskiej zawartości CO ₂ : od produkcji cementu do przemysłu prefabrykatów	LIFE15 CCM/FR/000116-SOLID LIFE	SOLID LIFE	OR Lafarge Centre de Recherche	Francja	3 660 020	Lafarge Cement S.A.	50 911	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
8	Reduction of CO₂ emissions by restoring degraded peatlands in Northern European Lowland Redukcja emisji CO ₂ , poprzez odtworzenie zdegradowanych torfowisk na Nizinie Północnoeuropejskiej	LIFE15 CCM/DE/000138- LIFE Peat Restore	LIFE Peat Restore	Naturschutzbund Deutschland (NABU) e.V.	Niemcy	5 943 535	Klub Przyrodników	1 004 034	n/d
9	Enabling REACH consumer information rights on chemicals in articles by IT-tools Umożliwienie konsumentom korzystania z praw do informacji o substancjach chemicznych w wyrobach, wynikających z rozporządzenia REACH, poprzez narzędzia IT	LIFE16 GIE/DE/000738	LIFE AskREACH	Umweltbundesamt	Niemcy	6 996 368	Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie	131 553	188 861
10	Improving human coexistence with large carnivores in Europe through communication and transboundary cooperation Poprawa koegzystencji człowieka z dużymi drapieżnikami w Europie, poprzez komunikację i współpracę transgraniczną	LIFE16 GIE/DE/000661	LIFE EUROLARGE CARNIVORES	WWF Niemcy	Niemcy	6 030 768	Fundacja WWF Polska	171 786	n/d
11	Refrigerant Emissions Alternatives and Leakage – blended learning for low GWP refrigerants Alternatywy dla emisji czynników chłodniczych i wycieki – blended learning dla czynników chłodniczych o niskim GWP	LIFE16 GIC/UK/000007- REAL Alternatives 4 LIFE	REAL Alternatives 4 LIFE	Institute International du Froid	Wielka Brytania	703 461	PROZON Fundacja Ochrony Klimatu	21 670	n/d
12	Innovative technological platform to improve management of green areas for better climate adaptation Innowacyjna platforma technologiczna usprawniająca zarządzanie terenami zielonymi, w celu lepszej adaptacji do zmian klimatu	LIFE17 CCA/IT/000079	LIFE URBANGREEN	R3 GIS srl	Włochy	2 513 784	ProGea 4D sp. z o.o. Gmina Miejska Kraków	370 037	434 867
13	Algae – Economy Based Ecological Service of Aquatic Ecosystems Glony – Gospodarka ekologiczna ekosystemów wodnych	LIFE17 ENV/LT/000407	AlgaeService for LIFE	Centrum Badań Przyrody (NRC)	Litwa	3 674 830	Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	261 896	542 274

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
14	Inorganic binder system to minimize emissions, improve indoor air quality, purify and reuse of contaminated foundry sand System nieorganicznych spoiw, w celu minimalizacji emisji, poprawy jakości powietrza wewnętrznego, oczyszczania i ponownego wykorzystania zanieczyszczonego piasku odlewniczego	LIFE17 ENV/FI/000173	Green Foundry LIFE	Meehanite Technology Oy	Finlandia	2 027 998	Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie	36 015	n/d
15	Implementation of a new Circular Economy through the valorisation of postconsumer PLASTic waste and reclaimed pulp FIBer Wdrożenie nowej gospodarki o obiegu zamkniętym, poprzez waloryzację pokonsumpcyjnych odpadów z tworzyw sztucznych i odzyskanych włókien celulozowych	LIFE17 ENV/SI/000119	LIFE CEPLAFIB	Slovenian Tool and Die Development Centre	Słowenia	1 832 020	Instytut Techniki Budowlanej	145 284	n/d
16	New water solutions for the mining industry: towards minimum liquid discharge and by-product recovery Nowe rozwiązania wodne dla przemysłu wydobywczego: w kierunku minimalizacji odprowadzania ścieków i odzysku produktów ubocznych	LIFE17 ENV/ES/000315	LIFE REMINE-WATER	CETaqua, Centro Tecnológico del Agua, Fundación Privada	Hiszpania	1 812 708	Sieć Badawcza Łukasiewicz Instytut Metali Nieżelaznych	62 327	n/d
17	Osmoderma eremita species conservation in SCI Pood Ochrona gatunku Osmoderma eremita w obszarze Natura 2000 Poodří	LIFE17 NAT/CZ/000463	LIFE Osmoderma 2017	Arnika – Centrum pro podporu oban, pobon spolek	Czechy	954 012	Fundacja Ekorozwoju	17 889	n/d
18	Green valleys: connecting habitats conservation with long term biomass management and multi-stakeholder approach Zielone doliny: łączenie ochrony siedlisk przyrodniczych z długoterminowym zarządzaniem biomasą i współpracą wielu intersariuszy	LIFE17 NAT/BE/000445	LIFE Green valleys	Natuurpunt Beheer	Belgia	8 318 632	Klub Przyrodników	357 928	563 057

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
19	Boosting the sustainability of the urban water cycle: energy harvest in water industry using micro-hydropower technology Zwiększanie zrównoważoności miejskiego cyklu wodnego: odzysk energii w przemyśle wodnym, z wykorzystaniem technologii mikrohydroenergetycznych	LIFE17 ENV/ES/000252	LIFE NEXUS	Fundacin CARTIF	Hiszpania	1 129 538	Instytut Maszyn Przepływowych im. Roberta Szewalskiego Polskiej Akademii Nauk	73 444	n/d
20	LIFE TreeCheck: Green Infrastructure Minimising the Urban Heat Island Effect LIFE TreeCheck: Zielona infrastruktura minimalizująca efekt miejskiej wyspy ciepła	LIFE17 GIC/CZ/000107	LIFE TreeCheck	Nadace Partnerstv	Czechy	1 557 091	LEMITOR Ochrona Środowiska Sp. z o.o.	41 775	n/d
21	Demonstration of an advanced technique for eliminating coal mine wastewater (brines) combined with resource recovery Demonstracyjne wdrożenie zaawansowanej metody redukcji ładunku soli i odzyskiwania zasobów z zasolonych wód kopalnianych	LIFE18 ENV/GR/000019	LIFE BRINE-MINING	National Technical University of Athens	Grecja	6 378 847	Polska Grupa Górnicza S.A. Główny Instytut Górnictwa Politechnika Śląska	527 849	n/d
22	Bringing the EU together on climate action łączenie Unii Europejskiej na rzecz działań klimatycznych	LIFE18 GIC/BE/001190	LIFE UNIFY	Climate Action Network Europe	Belgia	2 772 365	Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju	160 759	364 473
23	Innovative technology based on constructed wetlands for treatment of pesticide contaminated waters Innowacyjna technologia oparta na zastosowaniu mokradeł do uzdatniania wody zanieczyszczonej pestycydami	LIFE18 ENV/CZ/000374	LIFEPOPWAT	Technical University of Liberec	Czechy	3 141 515	Miasto Jaworzno Główny Instytut Górnictwa	376 387	507 963
24	Conservation of the European Ground Squirrel (Spermophilus citellus) at the northwestern border of its range Ochrona susła moregowanego (Spermophilus citellus) na północnozachodniej granicy jego zasięgu	LIFE19 NAT/SK/001069	LIFE SYSEL	BROZ – Ochranaárske Združenie	Słowacja	5 428 988	Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody "Salamandra"	299 319	769 511

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
25	Pilot for smart fertilising system with sensor, satellite and crop science to reduce nitrate and N-losses in agriculture Pilotażowy system inteligentnego nawożenia, z wykorzystaniem czujników, satelitarnych i nauki o uprawach, w celu ograniczenia strat azotu i azotanów w rolnictwie	LIFE19 ENV/DE/000609	LIFE nutriCLOUD	Agricon GmbH	Niemcy	2 751 045	Agricon Polska Sp. z o.o.	26 247	n/d
26	Successful Wildlife Crime Prosecution in Europe Skuteczne ściganie przestępstw przeciwko dzikiej przyrodzie w Europie	LIFE19 GIE/BG/000846	LIFE SWiPE	WWF Bułgaria	Bułgaria	3 163 681	Fundacja WWF Polska	98 756	106 581
27	Relevant Audience Plan Leading to Awareness Network for Circular Economy Use of Recycled Tyre materials in city LIFE Plan efektywnego podnoszenia świadomości społecznej dla wdrażania GOZ, w zakresie wykorzystania materiałów z recyklingu opon w środowisku miejskim	LIFE20 GIE/FR/000282	RE-PLAN CITY LIFE	European Tyre Recycling Association	Francja	2 600 167	Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych	135 955	405 193
28	People-Driven: Adapting Cities for Tomorrow Konkretne działania na rzecz adaptacji do zmiany klimatu w miastach	LIFE20 CCA/BE/001710	LIFE PACT	Stad Leuven	Belgia	3 944 564	Gmina Miejska Kraków	396 996	1 287 471
29	IP LIFE for Coal Mining Landscape Adaptation IP LIFE dla Adaptacji Terenów Pogórnich	LIFE20 IPC/CZ/000004	LIFE-IP COALA	Moravskoslezský kraj (Moravia-Silesian Region)	Czechy	15 833 242	Województwo Śląskie Główny Instytut Górnictwa	720 718	1 956 574
30	Multi-stakeholder Landscape and Technical Innovation leading to Peatland Ecosystem Restoration Wielopodmiotowe innowacje krajobrazowe i techniczne, prowadzące do odtworzenia ekosystemów torfowiskowych	LIFE20 CCM/DE/001802	LIFE MULTI PEAT	Naturschutzbund Deutschland (NABU) e.V.	Niemcy	7 763 615	Klub Przyrodników Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	548 178	1 802 324
31	LIFE ETX – Emissions trading extra. Making emissions trading work for EU citizens and the climate Angażowanie społeczeństwa obywatelskiego w reformę EU ETS	LIFE20 GIC/BE/001662	LIFE ETX	Carbon Market Watch	Belgia	1 703 470	Polska Zielona Sieć	50 906	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
32	Improving energy efficiency in Lithuania Poprawa efektywności energetycznej na Litwie	LIFE20 IPC/LT/000002	LIFE IP EnerLIT	Environmental Projects Management Agency under the Ministry of Environment of the Republic of Lithuania	Litwa	11 046 098	Gmina Puńsk	74 447	203 389
33	Towards zero emissions in European ferrous foundries using inorganic binder systems Dążenie do zerowej emisji w europejskich odlewniach stopów żelaza, poprzez stosowanie nieorganicznych spoiw do mas	LIFE21-ENV-FI-GREEN-CASTING-LIFE/101074439	LIFE21-ENV-FI-GREEN CASTING LIFE	Meehanite Technology OY	Finlandia	7 162 398	Spółka Akcyjna Odlewnie Polskie Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie	1 037 309	569 080
34	LIFE Chemical Ambassadors for Europe Eko-ambasadorzy na rzecz eliminacji szkodliwych chemikaliów w codziennym życiu	LIFE21-GIE-DE-LIFEChemBee/101074245	LIFE21-GIE-DE-LIFEChemBee	Baltic Environmental Forum Deutschland EV	Niemcy	1 999 645	Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie DetoxED Sp. z o.o.	155 679	438 633
35	Bringing EU Member States together to achieve the 1.5°C objective of the Paris Agreement LIFE TogetherFor1.5 – Zjednoczenie państw członkowskich UE, w celu osiągnięcia celu 1,5°C, określonego w Porozumieniu Paryskim	LIFE21-GIC-BE-LIFE-TogetherFor1.5/101074297	LIFE21-GIC-BE-LIFE TogetherFor1.5	Climate Action Network Europe ASBL	Belgia	3 275 020	Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju	91 292	250 703
36	Climate Change Adaptation of Forests in the Brdy Highland Adaptacja lasów do zmian klimatycznych w Paśmie Brdy	LIFE21-CCA-CZ-LIFE-Adapt-Brdy/101074426	LIFE21-CCA-CZ-LIFE Adapt Brdy	Vojenske Lesy Statky CR SP	Czechy	4 977 415	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	0	n/d
37	Odyssee-MURE – Monitoring the Energy Efficiency Pillar for Climate Neutrality Odyssee-MURE – Monitorowanie filaru efektywności energetycznej dla neutralności klimatycznej	LIFE21-CET-POLICY-OdysseeMure-fit-4-55/101075902	LIFE21-CET-POLICY-OdysseeMure fit-4-55	Agence de l'Environnement et de Lamaitrise de l'Energie	Francja	1 950 645	Krajowa Agencja Poszanowania Energii Główny Urząd Statystyczny	40 982	n/d
38	Evaluation, Quantification and Strengthening of the Implementation of the Policies and EM&V under Article 7 of the EED Ocena, kwantyfikacja i wzmocnienie wdrażania polityk i EM&V, zgodnie z artykułem 7 dyrektywy EED	LIFE21-CET-POLICY-ENSMOV-Plus/101076098	LIFE21-CET-POLICY-ENSMOV Plus	Intitute for European Energy and Climate Stichtung	Holandia	2 097 841	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	94 127	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
39	JUSTice in Transition and EMpowerment against energy poverty Sprawiedliwość w transformacji i wzmocnienie pozycji w walce z ubóstwem energetycznym	LIFE21-CET-COALREGIONS-JUSTEM/101076151	LIFE21-CET-COALREGIONS-JUSTEM	Intitute for European Energy and Climate Stichtung	Holandia	1 048 823	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	75 525	n/d
40	Developing Energy Efficiency Projects in SMEs for European 2050 targets Rozwój projektów efektywności energetycznej w MŚP, w kontekście europejskich celów na rok 2050	LIFE21-CET-AUDITS-DEESME-2050/101076386	LIFE21-CET-AUDITS-DEESME 2050	Intitute for European Energy and Climate Stichtung	Holandia	1 837 532	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	139 159	n/d
41	Integration of non-energy benefits into energy audit practices to accelerate the uptake of recommended measures Integracja korzyści niezwiązanych z energią z praktykami audytu energetycznego, w celu przyspieszenia wdrażania zalecanych środków	LIFE21-CET-AUDITS-KNOWnNEBs/101076494	LIFE21-CET-AUDITS-KNOWnNEBs	Ekodoma	Łotwa	1 633 044	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	101 400	n/d
42	Developing a transnational governance and holistic integrated services framework supporting the sustainability of European energy communities Opracowanie transnarodowych ram zarządzania i całościowych zintegrowanych usług, wspierających zrównoważony rozwój europejskich społeczności energetycznych	LIFE21-CET-ENERCOM-COMANAGE/101076753	LIFE21-CET-ENERCOM-COMANAGE	Asociation Ecoserveis	Hiszpania	1 708 732	Stowarzyszenie Metropolia Krakowska	125 955	n/d
43	Bringing local and regional municipalities towards owning their SECAPs Zachęcanie lokalnych i regionalnych samorządów do posiadania własnych planów SECAP	LIFE21-CET-LOCAL-OwnYourSECAP/101077109	LIFE21-CET-LOCAL-OwnYourSECAP	Ekodoma	Łotwa	1 813 396	Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”	131 274	n/d
44	Central and Eastern Europe Sustainable Energy Union’s Design and Implementation of regional Government Initiatives for a just energy Transition Projekt i wdrażanie inicjatyw rządów regionalnych na rzecz sprawiedliwej transformacji energetycznej, w ramach Unii Energetycznej Europy Środkowej i Wschodniej	LIFE21-CET-LOCAL-CEESEU-DIGIT/101077297	LIFE21-CET-LOCAL-CEESEU-DIGIT	Tartu Ulikool	Estonia	1 842 097	Mazowiecka Agencja Energetyczna Sp. z o.o.	223 122	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
45	RED implementation for heating and cooling Wdrożenie RED w zakresie ogrzewania i chłodzenia	LIFE21-CET-POLICY-REDI4HEAT/101077369	LIFE21-CET-POLICY-REDI4HEAT	Centre for Renewable Energy Sources and Saving Fondation	Grecja	1 686 852	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	103 764	n/d
46	Boosting geothermal heat pumps to mainstream cost-effective and efficient renewable heating and cooling in buildings Wspieranie pomp ciepła geotermalnych, w celu upowszechnienia opłatalnego i wydajnego odnawialnego ogrzewania i chłodzenia w budynkach	LIFE21-CET-POLICY-GEOBOOST/101077613	LIFE21-CET-POLICY-GEOBOOST	European Geothermal Energy Council	Belgia	1 970 647	Polska Organizacja Rozwoju Technologii Pomp Ciepła	158 472	n/d
47	6th Concerted Action supporting Member States and participating countries in implementing the Energy Performance of Buildings Directive Szóste wspólne działanie wspierające Państwa członkowskie i kraje uczestniczące we wdrażaniu dyrektywy w sprawie charakterystyki energetycznej budynków	LIFE21-CET-CA-CAEPBD6/101102078	LIFE21-CET-CA-CAEPBD6	Energistyrelsen	Dania	5 263 175	Instytut Techniki Budowlanej	43 294	n/d
48	Coordinated Development and Implementation of Best Practice in Bycatch Reduction in the North Atlantic, Baltic and Mediterranean Regions Skoordynowane opracowywanie i wdrażanie najlepszych praktyk, w zakresie ograniczania przyłowów w regionach północnego Atlantyku, Morza Bałtyckiego i Morza Śródziemnego	LIFE22-NAT-NL-LIFE-CIBBRiNA/101114301	LIFE22-NAT-NL-LIFE-CIBBRiNA	Ministrie van Landbouw, Visserij, Voedselkwaliteit en Natur	Holandia	12 398 645	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Morski Instytut Rybacki – Państwowy Instytut Badawczy	181 558	329 940
49	Chemicals Risk Management and Assessment of Alternatives: Tools and best practices to support circularity, create more sustainable products and avoid regrettable substitution Zarządzanie ryzykiem chemicznym i ocena alternatyw: Narzędzia i najlepsze praktyki wspierające cyrkularność, tworzenie bardziej zrównoważonych produktów i unikanie niepożądanych substytucji	LIFE22-ENV-EE-LIFE-FitforREACH-2/101113947	LIFE22-ENV-EE-LIFE-FitforREACH-2	Balti Keskkonnafoorum	Estonia	5 999 457	Sieć Badawcza Łukasiewicz Instytut Nowych Syntezy Chemicznych Pominno Sp. z o.o.	460 186	1 193 809
50	Integrated water management in Lithuania Zintegrowane zarządzanie wodami na Litwie	LIFE22-IPE-LT-LIFE-SIP-Vanduo/101104645	LIFE22-IPE-LT-LIFE-SIP Vanduo	Lietuvos Respublikos Aplinkos Ministerijos	Litwa	19 797 487	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego	328 429	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
51	Valorising anaerobic digestates into bio-fertilisers for climate friendly agriculture Waloryzacja pofermentów, w kierunku bionawozów dla rolnictwa przyjaznego środowisku	LIFE22-CCM-EL-DIMITRA/101113253	LIFE22-CCM-EL-DIMITRA	Ethnicon Metsovion Polytechnion	Grecja	3 763 911	Sieć Badawcza Łukasiewicz Instytut Nowych Syntezy Chemicznych	233 816	n/d
52	Flash Flood Prediction and Prevention System System przewidywania i zapobiegania powodziom błyskawicznym	LIFE22-CCA-SK-FLOPRES/101113988	LIFE22-CCA-SK-FLOPRES	Esprit SPOL. SRO	Słowacja	3 201 130	Województwo Małopolskie METEO Sp. z o.o. Małopolska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.	638 597	1 678 866
53	Supporting a fast implementation of low-grade renewable energy and waste heat for district heating and cooling Wspieranie szybkiego wdrażania niskotemperaturowej energii odnawialnej i ciepła odpadowego do ogrzewania i chłodzenia miejskiego	LIFE22-CET-SUPPORT-DHC/101119914	LIFE22-CET-SUPPORT DHC	Wirtschaft und Infrastruktur GmbH & Co Planungs KG	Niemcy	1 742 525	Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”	109 465	n/d
54	Enhancing energy audits schemes in Energy Intensive Industries with practical approaches Ulepszanie schematów audytów energetycznych w branżach energochłonnych, dzięki praktycznym podejściom	LIFE22-CET-LIFE-AUDIT-PLUS/101120511	LIFE22-CET-LIFE AUDIT-PLUS	University College Cork – National University of Ireland	Irlandia	1 315 451	Narodowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	186 873	n/d
55	Coalitions for Community Energy Catalyzation in Eastern EU Koalicje na rzecz katalizy energii społecznościowej w Europie Wschodniej	LIFE22-CET-LIFE-COMET/101120519	LIFE22-CET-LIFE-COMET	Zelena energetska zadruza za usluge	Chorwacja	1 578 764	PLZ Spółdzielnia	160 932	n/d
56	Agri-food Efficiency with New Energy Audit Measures Efektywność rolno-spożywcza, dzięki nowym środkom audytu energetycznego	LIFE22-CET-AENEAM/101120618	LIFE22-CET-AENEAM	Industry Association of Navarra	Hiszpania	1 580 973	Klaster Spożywczy Południowej Wielkopolski – Stowarzyszenie Gołębek Andrzej Józef	397 948	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
57	Empowering youth for energy community actions Wspieranie młodzieży w działaniach na rzecz społeczności energetycznych	LIFE22-CET-POWERYOUTH/101120687	LIFE22-CET-POWERYOUTH	SingularLogic Anonymi Etaireia Pliroforiakon Systimatou Kai Efarmogonpliroforikis S	Grecja	1 578 944	Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”	150 075	n/d
58	RePower the Regions: Ambitious and inclusive clean energy plans for repowering the just transition regions RePower the Regions: Ambitne i inkluzywne plany czystej energii na rzecz repoweringu regionów objętych sprawiedliwą transformacją	LIFE22-CET-RePower-the-Regions/101120862	LIFE22-CET-RePower the Regions	CEE Bankwatch Network	Czechy	1 763 142	Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć	123 463	n/d
59	Developing methodologies for the integration of low-grade energy sources into high-temperature district heating networks Opracowywanie metodologii integracji źródeł energii niskotemperaturowej z sieciami ciepłowniczymi o wysokiej temperaturze	LIFE22-CET-Low2HighDH/101120865	LIFE22-CET-Low2HighDH	Creara Consultores SL	Hiszpania	1 423 555	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	171 941	n/d
60	Plug Energy Efficiency First In W pierwszej kolejności włącz efektywność energetyczną	LIFE22-CET-ENEFIRST-PLUS/101120880	LIFE22-CET-ENEFIRST PLUS	Institute for European Energy and Climate Policy Stichtung	Holandia	1 572 039	Krajowa Agencja Poszanowania Energii	103 937	n/d
61	Tuning EPC and SRI instruments to deliver full potential Strojenie instrumentów EPC i SRI, w celu wykorzystania pełnego potencjału	tunES/101120926	tunES	Empirica Gesellschaft fur Kommunikations und Technologieforschung MBH	Niemcy	2 104 954	Krajowa Agencja Poszanowania Energii Politechnika Lubelska	255 853	n/d
62	Low-Grade Renewable and Waste Heat Mapping and Investment Planning for Efficient District Heating Mapowanie niskotemperaturowego ciepła odnawialnego i odpadowego oraz planowanie inwestycji, w celu efektywnego ogrzewania miejskiego	LIFE22-CET-HeatMineDH/101120948	LIFE22-CET-HeatMineDH	Academia Europea di Bolzano	Włochy	1 578 928	Szczecińska Energetyka Ciepła Sp. z o.o. SEC Region Sp. z o.o.	0	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
63	Building intERventions in vulNerable Districts against Energy poveRty Interwencje budowlane w dzielnicach narażonych na ubóstwo energetyczne	LIFE22-CET-CEESEN-BENDER/101120994	LIFE22-CET-CEESEN-BENDER	Društvo za oblikovanje održivog razvoja	Chorwacja	1 848 960	Spółdzielnia Mieszkaniowa „Marysin Wawerski”	239 500	n/d
							Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa		
							Mazowiecka Agencja Energetyczna S.A.		
64	Training and Outreach Programmes for a Circular and Level(s) based Revolution Programy szkoleniowe i informacyjne na rzecz rewolucji, opartej na obiegu zamkniętym i poziomie(ach)	LIFE22-CET-TOP-CLeveR/101121073	LIFE22-CET-TOP CLeveR	Green Building Council Italia	Włochy	1 031 320	Polskie Stowarzyszenie Budownictwa Ekologicznego	131 128	n/d
65	Energy Efficiency Compliant Products 4 Produkty zgodne z wymogami efektywności energetycznej 4	LIFE22-CET-EEPLIANT4/101143050	LIFE22-CET-EEPLIANT4	Stichting PROSAFE (Product Safety Forum of Europe)	Belgia	8 421 052	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów	58 364	n/d
66	Guideline for farm-specific rules or crop-specific for mitigating pesticide impacts while ensuring sustainable agriculture Wytyczne dla poszczególnych gospodarstw lub upraw, dotyczące zasad łagodzenia wpływu pestycydów przy jednoczesnym zapewnieniu zrównoważonego rolnictwa	LIFE23-PRE-FR-AGROWISE/101148740	LIFE23-PRE-FR-AGROWISE	Institut National de Recherche pour l’Agriculture, l’Alimentation et l’Environnement	Francja	2 165 392	Instytut Ogrodnictwa – Państwowy Instytut Badawczy	218 214	n/d
							Instytut Ochrony Roślin – Państwowy Instytut Badawczy		
67	Conservation of Europe’s Rarest Continental Passerine: A Transboundary Initiative for Aquatic Warbler Population Recovery Działania dla najrzadszego gatunku wróblowego Europy: transgraniczna inicjatywa odbudowy populacji wodniczki Acrocephalus paludicola	LIFE23-NAT-LT-LIFE4AquaticWarbler/101148281	LIFE23-NAT-LT-LIFE4Aquatic Warbler	Baltijos Aplinkos Forum VSI	Litwa	13 860 215	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	1 795 489	2 060 885
68	Buildings and Education in Wood Ecosystem for the New European Bauhaus Budynki i edukacja w ekosystemie drewna dla nowego europejskiego Bauhausu	LIFE23-PRE-IT-LIFE-BE-WoodEN/101148077	LIFE23-PRE-IT-LIFE BE-WoodEN	Universita Degli Studi di Genova	Włochy	1 110 254	Politechnika Wrocławska	64 025	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
69	Effective and Fair European Carbon Trading: Ensuring EU carbon pricing and revenue use serves the climate and society Skuteczny i sprawiedliwy europejski handel emisjami: Zapewnienie, że system cen emisji CO ₂ i wykorzystanie dochodów w UE służą klimatowi i społeczeństwu	LIFE23-GIC-BE-LIFE-EFFECT/101158058	LIFE23-GIC-BE-LIFE EFFECT	Carbon Market Watch	Belgia	2 352 354	Polska Zielona Sieć	21 899	n/d
70	CO₂ CAPTuring from nature-based building TILES Wychwytywanie CO ₂ z budynków poprzez rozwiązania oparte na przyrodzie	LIFE23-CCA-IT-LIFE-CAPT-TILE/101158001	LIFE23-CCA-IT-LIFE CAPT-TILE	Industrie Cotto Possagno Spa	Włochy	3 287 960	Bergamo Tecnologie Sp. z o.o.	230 626	n/d
71	European Energy Communities Facility Europejski Instrument Wspierania Społeczności Energetycznych	LIFE23-CET-ENERCOM-FACILITY/101167230	LIFE23-CET-ENERCOM FACILITY	Rescoop EU ASBL	Belgia	9 989 388	Mazowiecka Agencja Energetyczna Sp. z o.o.	12 008	n/d
72	Integrated tool chain for decarbonization roadmaps and investment plans towards efficient district heating and cooling systems Zintegrowany łańcuch narzędzi do tworzenia map drogowych dekarbonizacji i planów inwestycyjnych na rzecz efektywnych systemów ciepłowniczych i chłodniczych	LIFE23-CET-DHC-SwEEtch/101167575	LIFE23-CET-DHC SwEEtch	R2M Solution SRL	Włochy	1 841 803	Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	194 101	n/d
73	Tools and services supporting effective exploitation of EPREL Narzędzia i usługi wspierające efektywne wykorzystanie EPREL	LIFE23-CET-EPREL-Services/101167597	LIFE23-CET-EPREL Services	Osterreichische Energieagentur	Austria	2 631 531	Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	160 709	n/d
74	ESCALATE local heating and cooling transition plans: Regional multipliers of capacity building and technical support to empower local administrations ESCALATE lokalne plany przejścia na ogrzewanie i chłodzenie: Regionalne mnożniki budowania potencjału i wsparcia technicznego, w celu wzmocnienia lokalnych administracji	LIFE23-CET-ESCALATE/101167599	LIFE23-CET-ESCALATE	Irees GMBH – Institut für Ressourceneffizienz und Energiestrategien	Niemcy	1 841 297	Mazowiecka Agencja Energetyczna S.A.	76 644	n/d

5. Projekty zagraniczne

Lp.	Tytuł projektu	Nr referencyjny	Akronim	Nazwa beneficjenta koordynującego	Kraj	Całkowity budżet projektu [EUR]	Nazwa polskiego beneficjenta	Dofinansowanie KE dla polskiego beneficjenta [EUR]	Dofinansowanie NFOŚiGW [PLN]*
75	Building Up Skills for Home Renovation One-Stop-Shops Podnoszenie kwalifikacji dla kompleksowych punktów obsługi renowacji domów	LIFE23-CET-BUSHROSSs/101167619	LIFE23-CET-BUSHROSSs	University College Cork – National University of Ireland, Cork	Irlandia	1 279 262	Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”	206 350	n/d
76	Heat pump rollout. Simple and affordable Wdrożenie pomp ciepła. Proste i przystępne cenowo	LIFE23-CET-install.res/101167644	LIFE23-CET-install.res	Osterreichische Energieagentur	Austria	1 747 216	Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	163 785	n/d
77	Clean Energy Transition Assistance Centers Centra Wsparcia Transformacji w kierunku Czystej Energii	LIFE23-CET-CETAC/101167684	LIFE23-CET-CETAC	SEVEN, the Energy Efficiency Center z.u.	Czechy	1 730 613	Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”	352 268	n/d
78	hOw to aCceleraTe lOcal energy transition by suPporting mUnicipal authorities Jak przyspieszyć lokalną transformację energetyczną poprzez wspieranie władz miejskich	LIFE23-CET-OCTOPUS/101167717	LIFE23-CET-OCTOPUS	Auvergne-Rhone-Alpes Energie Environnement	Francja	1 662 770	Mazowiecka Agencja Energetyczna Sp. z o.o.	116 288	n/d

6. Statystyki

6.1. Efekty projektów LIFE współfinansowanych przez NFOŚiGW (2008-2023) – osiągnięte oraz zaplanowane do osiągnięcia w projektach rozpoczętych

Efekty przyrodnicze:

- Powierzchnia wykupionych gruntów na cele związane z ochroną przyrody – 3422 ha;
- Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony – 282 562 ha;
- Powierzchnia obszarów nieleśnych, na których powstrzymano sukcesję roślin drzewiastych, poprzez wycinkę, odkrzaczanie oraz koszenie – 22 137 ha;
- Powierzchnia, na której ograniczono odpływ wód gruntowych (np. w wyniku zasypywania rowów lub utworzenia urządzeń hamujących odpływ wody) – 11 143 ha;
- Powierzchnia obszarów, na których ograniczony został niekorzystny wpływ obcych gatunków inwazyjnych – 4427 ha;
- Powierzchnia obszarów nieleśnych, na których przeprowadzono wypas – 848 ha;
- Powierzchnia obszarów leśnych, na której wykonano prace pielęgnacyjne (pielęgnacja upraw, czyszczenia, trzebieże, itp.) – 647 ha;
- Liczba obiektów piętrzących wodę lub spowalniających jej odpływ, w ramach małej retencji (zastawki, brody, jazy itp.) – 209 szt.;
- Liczba gatunków zagrożonych, dla których wykonano działania ochronne, bądź opracowano programy ochrony – 86 szt.;
- Liczba wykonanych opracowań, wchodzących w zakres przygotowania planów ochrony parków narodowych i obszarów Natura 2000 – 54 szt.;
- Liczba wybudowanych przejść dla zwierząt – 14 szt.;
- Liczba centrów przetrzymywania gatunków CITES i ośrodków rehabilitacji zwierząt – 3 szt.

Efekty środowiskowe:

- Liczba wykonanych/przetestowanych instalacji innowacyjnych, pilotażowych lub demonstracyjnych – 104 szt.;

- Liczba wymienionych nieefektywnych źródeł ciepła – 387 564 szt.;
- Ilość wytworzonej energii ze źródeł odnawialnych – 11 813 410 MWh/rok;
- Zmniejszenie zużycia energii pierwotnej w budynkach niepublicznych – 39 964 600 GJ/rok;
- Zmniejszenie emisji CO₂ – 6 945 081 Mg/rok;
- Ograniczenie emisji pyłów o średnicy mniejszej niż 10 mikrometrów (PM10) – 14 892,09 Mg/rok;
- Objętość retencjonowanej wody – 4 584 000 m³;
- Liczba budynków mieszkalnych wielorodzinnych o poprawionej efektywności energetycznej – 79 731 szt.;
- Liczba pojemników i kontenerów do zbiórki odpadów – 4900 szt.;
- Liczba wykonanych audytów energetycznych – 400 szt.;
- Liczba wspartych rozwiązań inwestycyjnych w zakresie zielono-niebieskiej infrastruktury – 49 szt.;
- Liczba miast, w których podjęto działania związane z zabezpieczeniem przed niekorzystnymi zjawiskami pogodowymi – 17 szt.;
- Liczba instalacji służących zagospodarowaniu wody opadowej – 10 szt.;
- Liczba sporządzonych Programów Ochrony Powietrza – 5 szt.

Efekty edukacyjno-promocyjne:

- Zasięg zrealizowanych przedsięwzięć edukacyjno-promocyjnych oraz informacyjnych – 68 462 460 osób;
- Liczba zorganizowanych konferencji/seminariów/warsztatów – 12 619 szt.;
- Liczba zrealizowanych działań edukacyjnych i promocyjnych w Internecie i mediach tradycyjnych 6206 szt.;
- Liczba zorganizowanych imprez, festiwali, olimpiad i konkursów – 1977 szt.;
- Liczba wyprodukowanych spotów radiowych i telewizyjnych – 25 szt.

6.2. Zestawienie współfinansowanych przez NFOŚiGW projektów LIFE (nabory 2008-2023), z uwzględnieniem gatunków i siedlisk chronionych oraz obszarów Natura 2000, na których realizowane były działania

LIFE08 NAT/PL/000510	Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000
GATUNKI CHRONIONE	Orlik krzykliwy
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie
OBSZARY NATURA 2000	PLB200003 – Puszcza Knyszyńska PLC200004 – Puszcza Białowieska

LIFE08 NAT/PL/000511	Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego <i>Aquila clanga</i> w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne
GATUNKI CHRONIONE	Orlik grubodzioby
OBSZARY NATURA 2000	PLH200008 – Dolina Biebrzy

LIFE08 NAT/PL/000513	Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka
GATUNKI CHRONIONE	Żmijowiec czerwony
SIEDLISKA CHRONIONE	40A0 – Subkontynentalne zarośla okołopannońskie 5130 – Zarośla jałowca pospolitego na murawach nawapiennych lub na wrzosowiskach 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe 6210 – Kwietne murawy kserotermiczne
OBSZARY NATURA 2000	PLH060010 – Kąty PLH060018 – Stawska Góra PLH060029 – Żurawce PLH060035 – Zachodniowołyńska Dolina Bugu PLH060039 – Dobużek PLH320037 – Dolna Odra PLC080001 – Ujście Warty PLH060044 – Niedzieliska

LIFE09 NAT/PL/000253	Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska
GATUNKI CHRON- IONE	Bocian biały
OBSZARY NATURA 2000	PLB280015 – Ostoja Warmińska

LIFE09 NAT/PL/000254	Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych
GATUNKI CHRON- IONE	Derkacz
OBSZARY NATURA 2000	PLC080001 – Ujście Warty

LIFE09 NAT/PL/000257	Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty” etap 2
SIEDLISKA CHRONIONE	91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 2330 – Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi 3150 – Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>
OBSZARY NATURA 2000	PLC080001 – Ujście Warty

LIFE09 NAT/PL/000258	Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I
GATUNKI CHRONIONE	Wodniczka, orlik krzykliwy, bąk, gadożer, błotniak stawowy, błotniak łąkowy, derkacz, dzięcioł białogrzbiety, dubelt, dzięcioł zielonosiwy, zielonka, cietrzew
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 3150 – Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i> 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe 6410 – Zmienneowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLH200008 – Dolina Biebrzy PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE09 NAT/PL/000259	Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej
SIEDLISKA CHRONIONE	2330 – Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe
OBSZARY NATURA 2000	PLH120014 – Pustynia Błędowska

LIFE09 NAT/PL/000260	Zarządzanie siedliskiem wodniczki (<i>Acrocephalus paludicola</i>), poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy
GATUNKI CHRONIONE	Wodniczka
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Nizowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 7210 – Torfowiska nakredowe 7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe 6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLB060001 – Bagno Bubnów PLB060002 – Chełmskie Torfowiska Węglanowe PLB060003 – Dolina Środkowego Bugu PLB200001 – Bagienna Dolina Narwi PLH060013 – Ostoja Poleska PLH060023 – Torfowiska Chełmskie PLH060032 – Poleska Dolina Bugu PLH200003 – Ostoja Suwalska PLH200008 – Dolina Biebrzy PLB060019 – Polesie PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE09 NAT/PL/000263	Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków
OBSZARY NATURA 2000	PLB200001 – Bagienna Dolina Narwi PLH200002 – Narwiańskie Bagna PLH200008 – Dolina Biebrzy PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE09 NAT/PL/000264	Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej
GATUNKI CHRONIONE	Rybitwa białoczelna, rybitwa rzeczna
SIEDLISKA CHRONIONE	91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 3270 – Zalewane muliste brzegi rzek
OBSZARY NATURA 2000	PLB140004 – Dolina Środkowej Wisły

LIFE10 NAT/PL/000654	Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów
GATUNKI CHRONIONE	Boleń, koza, głowacz białopłetwy, kiełb białopłetwy, minóg rzeczny, minóg strumieniowy, piskorz, różanka
OBSZARY NATURA 2000	PLH320004 – Dolina Iny koło Recza PLH320005 – Dolina Krąpieli PLH320018 – Ujście Odry i Zalew Szczeciński PLH320067 – Pojezierze Ińskie

LIFE10 NAT/PL/000655	Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów
GATUNKI CHRONIONE	Orlik krzykliwy, bocian czarny, derkacz, żuraw, bielik, gąsiorek, jarzębatka, ryś, modraszek telejus
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Nizowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 9170 – Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe 6410 – Zmienneowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLC140001 – Puszcza Kampinoska

LIFE11 NAT/PL/000422	Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy
SIEDLISKA CHRONIONE	7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska 7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe 91D0 – Bory i lasy bagienne 6410 – Zmienneowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLB200002 – Puszcza Augustowska PLH200005 – Ostoja Augustowska PLH200008 – Dolina Biebrzy PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE11 NAT/PL/000423	Ochrona torfowisk alkalicznych w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej
GATUNKI CHRONIONE	Skalnica torfowiskowa
SIEDLISKA CHRONIONE	7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe

LIFE11 NAT/PL/000424	Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów
GATUNKI CHRONIONE	Łosoś atlantycki
OBSZARY NATURA 2000	PLH320002 – Brzeźnicka Węgorza PLH320049 – Dorzecze Regi

LIFE11 NAT/PL/000428	Czynna ochrona nizinnej populacji głuszcza na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej
GATUNKI CHRONIONE	Głuszc
OBSZARY NATURA 2000	PLB200002 – Puszcza Augustowska PLB020005 – Bory Dolnośląskie

LIFE11 NAT/PL/000431	Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska”
GATUNKI CHRONIONE	Skójką gruboskorupowa, kumak nizinny, traszka grzebieniasta, zalotka większa, trzepla zielona, czerwонецzyk nieparek, czerwонецzyk fioletek, derkacz, aldrovanda pęcherzykowata, lipiennik Loesela, skalnica torfowiskowa, torfowiec sp.
SIEDLISKA CHRONIONE	7110 – Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą 91D0 – Bory i lasy bagienne
OBSZARY NATURA 2000	PLH200004 – Ostoja Wigierska

LIFE11 NAT/PL/000432	Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd
GATUNKI CHRONIONE	Mopek zachodni, nocek Bechsteina, nocek łydkowłosy, nocek orzęsiony, nocek duży, podkowiec mały, warzucha polska
SIEDLISKA CHRONIONE	8310 – Jaskinie nieudostępnione do zwiedzania 6210 – Kwietne murawy kserotermiczne
OBSZARY NATURA 2000	PLH240009 – Ostoja Środkowojurajska PLH240015 – Ostoja Olsztyńsko-Mirowska PLH240020 – Ostoja Złotopotocka PLH240032 – Ostoja Kroczycka

LIFE11 NAT/PL/000436	Czynna ochrona dubelta <i>Gallinago media</i> w obszarze Natura 2000 Dolina Górnej Narwi
GATUNKI CHRONIONE	Dubelt
OBSZARY NATURA 2000	PLB200007 – Dolina Górnej Narwi

LIFE12 NAT/PL/000012	Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica
GATUNKI CHRONIONE	Mopek zachodni, nocek Bechsteina, nocek łydkowłosy, nocek duży
OBSZARY NATURA 2000	PLH240004 – Szachownica

LIFE12 NAT/PL/000031	Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000
SIEDLISKA CHRONIONE	2330 – Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe
OBSZARY NATURA 2000	PLH120014 – Pustynia Błędowska

LIFE12 NAT/PL/000034	Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny”
GATUNKI CHRONIONE	kumak górski, traszka karpacka, podkowiec mały, derkacz, pszonak pieniński
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 6520 – Górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie 7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe 9130 – Żyzne buczyny 9150 – Ciepłolubne buczyny storczykowe 6210 – murawy kserotermiczne

LIFE12 NAT/PL/000053	Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej
SIEDLISKA CHRONIONE	6210 – Kwietne murawy kserotermiczne
OBSZARY NATURA 2000	PLH120049 – Cybowa Góra PLH120051 – Giebułtów PLH120053 – Grzymałów PLH120054 – Kalina Mała PLH120055 – Komorów PLH120062 – Kaczmarowe Doły PLH120063 – Chodów-Falniów PLH120072 – Poradów PLH120073 – Pstroszyce PLH120074 – Sławice Duchowne PLH120075 – Uniejów Parcele PLH120076 – Widnica

LIFE12 NAT/PL/000060	Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Nocek orzęsiony, nocek duży, podkowiec mały
OBSZARY NATURA 2000	PLH020019 – Pasma Krowiarki PLH020054 – Ostoja nad Bobrem PLH120004 – Dolina Prądnika PLH120019 – Ostoja Popradzka PLH120020 – Ostoje nietoperzy okolic Bukowca PLH120025 – Małe Pieniny PLH120033 – Bednarka PLH120034 – Czerna PLH120035 – Nawojowa PLH120036 – Łabowa PLH120037 – Podkowce w Szczawnicy PLH120039 – Krynica PLH160004 – Ostoja Sławniowicko-Burgrabicka PLH180018 – Trzciana PLH240007 – Kościół w Radziechowach PLH240008 – Kościół w Górkach Wielkich PLH240022 – Pierściec PLH020016 – Góry Bialskie i Grupa Śnieżnika PLH120045 – Niedzica PLH120046 – Kościół w Węglówce PLH120048 – Nowy Wiśnicz PLH120050 – Ochotnica PLH120052 – Ostoje Nietoperzy Beskidu Wyspowego

LIFE12 NAT/PL/000060	Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce
OBSZARY NATURA 2000	PLH120094 – Ostoje Nietoperzy Powiatu Gorlickiego PLH120095 – Tylmanowa PLH160007 – Góry Opawskie PLH180016 – Rymanów PLH180035 – Kościół w Nowosielskach PLH180036 – Kościół w Równem

LIFE12 NAT/PL/000063	Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Kumak nizinny, ropucha paskówka, ropucha zielona, rzekotka drzewna, grzebiuszka ziemna, żaba moczarowa, żaba wodna, żaba jeziorkowa, żaba trawna, traszka grzebieniasta
OBSZARY NATURA 2000	PLH200002 – Narwiańskie Bagna PLH200003 – Ostoja Suwalska PLH200004 – Ostoja Wigierska PLH280005 – Puszcza Romincka

LIFE12 NAT/PL/000081	Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych
GATUNKI CHRONIONE	Biegacz gruzełkowaty, orzeł przedni, orlik krzykliwy, puchacz, głuszec, nornik tatrzański, niedźwiedź brunatny, wilk, dzwonek piłkowany, tojad mocny morawski
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 6230 – Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe
OBSZARY NATURA 2000	PLH240005 – Beskid Śląski PLH240006 – Beskid Żywiecki

LIFE12 NAT/PL/000084	Ochrona i renaturyzacja mokradeł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska
GATUNKI CHRONIONE	Orlik krzykliwy, bąk, derkacz
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 9170 – Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLC140001 – Puszcza Kampinoska

LIFE13 NAT/PL/000009	Czynna ochrona siedlisk włosieniczników i udrożnienie korytarza ekologicznego zlewni rzeki Drawy w Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Skójką gruboskorupowa, koza, głowacz białopłetwy, minóg rzeczny, łosoś atlantycki
SIEDLISKA CHRONIONE	3260 – Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników
OBSZARY NATURA 2000	PLH320003 – Dolina Grabowej PLH320022 – Dolina Radwi, Chocieli i Chotli PLH320023 – Jezioro Lubie i Dolina Drawy PLH320039 – Jeziora Czaplineckie PLH320046 – Uroczyska Puszczy Drawskiej

LIFE13 NAT/PL/000010	Dywersyfikacja i rozwój populacji żubrów w północno-zachodniej Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Puchacz, dzięcioł czarny, lerka, wilk, żubr europejski
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Nizowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe
OBSZARY NATURA 2000	PLB320008 – Ostoja Ińska PLH320011 – Jezioro Wielki Bytyń PLH320023 – Jezioro Lubie i Dolina Drawy PLH320045 – Mirosławiec PLH320046 – Uroczyska Puszczy Drawskiej PLB300012 – Puszcza nad Gwdą PLB320016 – Lasy Puszczy nad Drawą PLB320019 – Ostoja Drawska PLH320067 – Pojezierze Ińskie

LIFE13 NAT/PL/000018	Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I
GATUNKI CHRONIONE	Minóg rzeczny, minóg strumieniowy, piskorz, łosoś atlantycki, różanka, rożeniec zwyczajny, płaskonos, cyraneczka, świstun, cyranka, krakwa, gęś białoczelna, gęś zbożowa, derkacz, łabędź czarnodzioby, łabędź krzykliwy, bekas kszyc, żuraw, rycyk, kulik mniejszy, batalion, siewka złota, kropiatka, brodziec śniady, łączak, kwokacz, krwawodziób, czajka
SIEDLISKA CHRONIONE	3150 – Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z Nympheion, Potamion 3260 – Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników
OBSZARY NATURA 2000	

LIFE13 NAT/PL/000024	Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) południowej Polski
GATUNKI CHRONIONE	Sierpowiec błyszczący, jęczyczka syberyjska
SIEDLISKA CHRONIONE	7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe
OBSZARY NATURA 2000	PLB120001 – Gorce PLC180001 – Bieszczady PLH020006 – Karkonosze PLH060025 – Dolina Sieniochy PLH100004 – Łąka w Bęczkowicach PLH120018 – Ostoja Gorczańska PLH120019 – Ostoja Popradzka PLH120025 – Małe Pieniny PLH140015 – Pakosław PLH180001 – Ostoja Magurska PLH180014 – Ostoja Jaśliska PLH180015 – Łysa Góra PLH240005 – Beskid Śląski PLH260003 – Ostoja Nidziańska PLB020007 – Karkonosze PLB060011 – Ostoja Tyszowiecka PLB060012 – Roztocze PLB180002 – Beskid Niski PLH060086 – Dolina Górnej Siniochy PLH060093 – Uroczyska Roztocza Wschodniego PLH140023 – Bagna Orońskie PLH180026 – Moczary PLH240037 – Lipienniki w Dąbrowie Górniczej PLH260020 – Dolina Mierzawy PLH260034 – Ostoja Szaniecko-Solecka

LIFE13 NAT/PL/000032	W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich
GATUNKI CHRONIONE	Kumak nizinny, traszka grzebieniasta, głuszec, bóbr europejski, sasanka otwarta
SIEDLISKA CHRONIONE	7110 – Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą 7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska 7150 – Obniżenia na podłożu torfowym. z roślinnością ze związku Rhynchosporion 9170 – Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny 91D0 – Bory i lasy bagienne 91P0 – Jodłowy bór świetokrzyski
OBSZARY NATURA 2000	PLB060005 – Lasy Janowskie PLH060031 – Uroczyska Lasów Janowskich

LIFE13 NAT/PL/000038	Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych na Ponidziu
GATUNKI CHRONIONE	Dziwięcśl popłocholistny, sierpik różnolistny
SIEDLISKA CHRONIONE	9110 – Świetlista dąbrowa 1340 – Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary 6120 – Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe 6210 – Kwietne murawy kserotermiczne
OBSZARY NATURA 2000	PLH260003 – Ostoja Nidziańska PLH260029 – Ostoja Kozubowska PLH260033 – Ostoja Stawiany

LIFE13 NAT/PL/000050	Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy
GATUNKI CHRONIONE	Wodniczka, orlik krzykliwy, orlik grubodzioby, bąk, puchacz, bocian czarny, błotniak stawowy, błotniak łąkowy, derkacz, krzyk, dubelt, żuraw, bielik, rycyk, podróżniczek, pliszka cytrynowa, kulik wielki, zielonka, cietrzew, krawodziób, czajka, leniec bezpodkwiatkowy
SIEDLISKA CHRONIONE	7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska 7230 – Górskie i nizinne torfowiska zasadowe 91D0 – Bory i lasy bagienne 3150 – Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z Nympheion, Potamion
OBSZARY NATURA 2000	PLH200008 – Dolina Biebrzy PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE13 NAT/PL/000060	Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie
GATUNKI CHRONIONE	Włochatka, orlik krzykliwy, puchacz, bocian czarny, gadożer, bielik
OBSZARY NATURA 2000	PLB060004 – Dolina Tyśmienicy PLB060005 – Lasy Janowskie PLB060006 – Lasy Parczewskie PLB060007 – Lasy Strzeleckie PLB060008 – Puszcza Solska PLB060010 – Lasy Łukowskie PLB060011 – Ostoja Tyszowiecka PLB060012 – Roztocze PLB060014 – Uroczysko Mosty-Zahajki PLB060017 – Zlewnia Górnej Huczwy PLB060018 – Dolina Szyszły PLB060019 – Polesie PLB060021 – Dolina Sołokiji PLB180005 – Puszcza Sandomierska

LIFE15 NAT/PL/000728	Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski
GATUNKI CHRONIONE	Bocian biały
OBSZARY NATURA 2000	PLB140005 – Dolina Omulwi i Płodownicy PLB200001 – Bagienna Dolina Narwi PLH140011 – Ostoja Nadbużańska PLH200002 – Narwiańskie Bagna PLH200008 – Dolina Biebrzy PLH200010 – Ostoja w Dolinie Górnej Narwi PLB140014 – Dolina Górnej Narwi PLB200004 – Dolina Górnego Nurca PLB200005 – Bagno Wizna PLB200006 – Ostoja Biebrzańska PLB200008 – Przełomowa Dolina Narwi PLH140032 – Ostoja Nadliwiecka PLH200024 – Ostoja Narwiańska PLB140002 – Dolina Liwca PLB140001 – Dolina Dolnego Bugu PLB200007 – Dolina Górnej Narwi

LIFE15 NAT/PL/000819	Ochrona rybołowa (Pandion haliaetus) na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Rybołów
OBSZARY NATURA 2000	PLB080001 – Puszcza Barlinecka PLB220003 – Pobrzeże Słowińskie PLB280006 – Puszcza Borecka PLB280007 – Puszcza Napiwodzko-Ramucka PLB280008 – Puszcza Piska PLB320003 – Dolina Dolnej Odry PLB080005 – Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry PLB300012 – Puszcza nad Gwdą PLB300015 – Puszcza Notecka PLB320014 – Ostoja Wkrzańska PLB320015 – Ostoja Witnicko-Dębniańska PLB320016 – Lasy Puszczy nad Drawą PLB320017 – Ostoja Cedyńska

LIFE16 NAT/PL/000766	Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły
GATUNKI CHRONIONE	Ślepowron, rybitwa rzeczna
OBSZARY NATURA 2000	PLB240001 – Dolina Górnej Wisły PLB120004 – Dolina Dolnej Soły PLB120005 – Dolina Dolnej Skawy PLB120009 – Stawy w Brzeszczach

LIFE17 NAT/PL/000011	Czynna ochrona zagrożonych gatunków płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie
GATUNKI CHRONIONE	Kumak nizinny, żółw błotny
OBSZARY NATURA 2000	PLH080015 – Ujście Iljanki PLH280005 – Puszcza Romincka PLH280048 – Ostoja Piska PLH280055 – Mazurska Ostoja Żółwia Baranowo

LIFE17 NAT/PL/000015	Implementacja Krajowego Programu Ochrony Dubelta w Polsce – etap I
GATUNKI CHRONIONE	Dubelt, rycyk, krwawodziób
OBSZARY NATURA 2000	PLB060001 – Bagno Bubnów PLB060002 – Chełmskie Torfowiska Węglanowe PLB060003 – Dolina Środkowego Bugu PLB060004 – Dolina Tyśmienicy PLB060008 – Puszcza Solska PLB140001 – Dolina Dolnego Bugu PLB140005 – Dolina Omulwi i Płodownicy PLB200001 – Bagienna Dolina Narwi PLB200002 – Puszcza Augustowska PLB200003 – Puszcza Knyszyńska PLH060025 – Dolina Sieniochy PLB060011 – Ostoja Tyszowiecka PLB060013 – Dolina Górnej Łabuńki PLB060017 – Zlewnia Górnej Huczwy PLB060018 – Dolina Szyszły PLB060019 – Polesie PLB140014 – Dolina Dolnej Narwi PLB200004 – Dolina Górnego Nurca PLB200005 – Bagno Wizna PLB200006 – Ostoja Biebrzańska PLB200007 – Dolina Górnej Narwi PLB200008 – Przełomowa Dolina Narwi PLB060020 – Ostoja Nieliska

LIFE17 NAT/PL/000018	Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy
GATUNKI CHRONIONE	Traszka grzebieniasta, błotniak stawowy, dziewięciśń popłocholistny, zatoczek łamliwy, kumak nizinny, poczwarówka jajowata, bąk, bielik, sierpik różnolistny, żółw błotny, derkacz, starodub łąkowy, błotniak łąkowy, bocian biały, skójka gruboskorupowa.
SIEDLISKA CHRONIONE	3150 – Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z Nympheion, Potamion 6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe 6210 – Kwietne murawy kserotermiczne 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe
OBSZARY NATURA 2000	PLB260001 – Dolina Nidy PLH260003 – Ostoja Nidziańska

LIFE19 NAT/PL/000746	Ochrona i renaturyzacja mokradeł na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinowska
GATUNKI CHRONIONE	Orlik krzykliwy
SIEDLISKA CHRONIONE	9170 – Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny 9180 – Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach 6410 – Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe 7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska
OBSZARY NATURA 2000	PLC140001 – Puszcza Kampinowska

LIFE20 NAT/PL/000151	Ochrona niepylaka apollo (<i>Parnassius apollo</i>) w Polsce, Czechach i Austrii
GATUNKI CHRONIONE	Niepylak apollo, osadnik wielkooki, krasopani hera, modraszek arion.
SIEDLISKA CHRONIONE	6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie 6430 – Naturalne, hydrofilne, trwałe zbiorowiska ziołoroślne w górach i na pogórzu 6230 – Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe 6210 – Kwietne murawy kserotermiczne 6110 – Skały wapienne i neutrofilne z roślinnością pionierską 8230 – Pionierskie murawy na skałach krzemianowych 8220 – Ściany skalne i urwiska krzemianowe ze zbiorowiskami z <i>Androsace vandellii</i> 8160 – podgórskie i wyżynne rumowiska wapienne ze zbiorowiskami ze <i>Stipion calamagrostis</i> 8150 – Środkowoeuropejskie wyżynne piargi i gołoborza krzemianowe 6520 – Górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie
OBSZARY NATURA 2000	PLB020010 – Sudety Wałbrzysko-Kamiennogórskie PLH020044 – Stawy Sobieszowskie PLH020038 – Góry Kamienne PLB020007 – Karkonosze

LIFE20 NAT/PL/001427	LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu – ochrona siedlisk rozrodczych nietoperzy w ujęciu całościowym
GATUNKI CHRONIONE	Podkowiec średni, nocek orzęsiony, nocek długopalcy, podkowiec mały, podkowiec śródziemnomorski, mopek zachodni, nocek duży, podkaszaniec zwyczajny, nocek Bechsteina.
OBSZARY NATURA 2000	PLC120002 – Pieniny PLC180001 – Bieszczady PLH020004 – Góry Stołowe PLH020007 – Kopalnie w Żłotym Stoku PLH020016 – Góry Bialskie i Grupa Śnieżnika PLH020019 – Pasma Krowiarki PLH020054 – Ostoja nad Bobrem PLH020072 – Uroczyska Borów Dolnośląskich PLH020096 – Góry Żłote PLH120004 – Dolina Prądnika PLH120019 – Ostoja Popradzka PLH120020 – Ostoje Nietoperzy okolic Bukowca PLH120025 – Małe Pieniny PLH120033 – Bednarka PLH120034 – Czerna PLH120035 – Nawojowa PLH120036 – Łabowa PLH120037 – Podkowce w Szczawnicy PLH120039 – Krynica PLH120045 – Niedzica PLH120046 – Kościół w Węglówce PLH120048 – Nowy Wiśnicz PLH120050 – Ochotnica PLH120052 – Ostoje Nietoperzy Beskidu Wyspowego PLH120094 – Ostoje Nietoperzy Powiatu Gorlickiego PLH120095 – Tylmanowa PLH160004 – Ostoja Sławniowicko-Burgrabicka PLH160007 – Góry Opawskie PLH180001 – Ostoja Magurska PLH180014 – Ostoja Jaśliska PLH180016 – Rymanów PLH180018 – Trzciana PLH180035 – Kościół w Nowosielcach PLH180036 – Kościół w Równem PLH180037 – Kościół w Skalniku PLH240005 – Beskid Śląski PLH240007 – Kościół w Radziechowicach PLH240008 – Kościół w Górkach Wielkich PLH240022 – Pieściec PLH120018 – Ostoja Gorczańska

LIFE21-GIE-PL-INF-ARMY/101074108	Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000
OBSZARY NATURA 2000	PLH180013 – Ostoja Góry Słonne PLH320068 – Jezioro Wicko i Modelskie Wydmy PLH040041 – Wydmy Kotliny Toruńskiej PLH080008 – Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie PLB320010 – Wybrzeże Trzebiatowskie PLH300001 – Biedrusko PLB280014 – Ostoja Poligon Orzysz PLH120014 – Pustynia Błędowska PLB020005 – Bory Dolnośląskie PLC140001 – Puszcza Kampinowska

LIFE22-NAT-PL-GSELIFEAboveBorders / 101113849	Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji
GATUNKI CHRONIONE	Bocian czarny, puchacz, czajka, derkacz, trzmielojad, orlik grubodzioby, orlik krzykliwy, dzięcioł białostrzbiety, żaba moczarowa, muchołówka mała, wodniczka, kumak nizinny
SIEDLISKA CHRONIONE	9170 – Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny
OBSZARY NATURA 2000	PLB200006 – Ostoja Biebrzańska

LIFE22-NAT-PL-LIFE- LYNX-PL-LT- DE/101114131	Rozszerzenie zasięgu rysia europejskiego w Polsce północnej
GATUNKI CHRONIONE	Ryś europejski
OBSZARY NATURA 2000	PLH320007 – Dorzecze Parsęty PLH320018 – Ujście Odry i Zalew Szczeciński PLH220038 – Dolina Wieprzy i Studnicy PLH320039 – Jezioro Czaplinieckie PLH990002 – Ostoja na Zatoce Pomorskiej PLH320006 – Dolina Płoni i Jezioro Miedwie PLH320037 – Dolna Odra PLH320067 – Pojezierze Ińskie PLH320023 – Jezioro Lubie i Dolina Drawy PLH320049 – Dorzecze Regi PLH040017 – Sandr Wdy PLH220034 – Jeziora Wdzydzkie PLH280053 – Ostoja Iławska PLH220032 – Zatoka Pucka i Półwysep Helski PLH220023 – Ostoja Słowińska PLH080002 – Rynna Jezior Obrzańskich PLH080044 – Wilki nad Nysą PLH080028 – Krośnieńska Dolina Odry PLH300009 – Ostoja Nadwarciańska PLH300002 – Uroczyska Płyty Krotoszyńskiej PLH300012 – Rogalińska Dolina Warty PLH020041 – Ostoja nad Baryczą PLH100006 – Pradolina Bzury-Neru PLH300026 – Pojezierze Gnieźnieńskie PLH280016 – Ostoja Borecka PLH280012 – Ostoja Lidzbarska PLH280052 – Ostoja Napiwodzko-Ramucka PLH280005 – Puszcza Romincka PLH200008 – Dolina Biebrzy PLH200006 – Ostoja Knyszyńska PLH200004 – Ostoja Wigierska PLH200007 – Pojezierze Sejneńskie PLC080001 – Ujście Warty PLC020002 – Łęgi Odrzańskie

LIFE23-NAT-PL-LIFE-for-Dunes-PL/101147278	Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową.
GATUNKI CHRONIONE	Bałżyna czarna
SIEDLISKA CHRONIONE	2110 – Inicjalne stadia nadmorskich wydmy białych 2120 – Nadmorskie wydmy białe 2130 – Nadmorskie wydmy szare 2140 – Nadmorskie wrzosowiska bażynowe 2160 – Nadmorskie wydmy z zaroślami rokitnika 2170 – Nadmorskie wydmy z zaroślami wierzby piaskowej 2190 – Wilgotne zagłębienia międzywydmy
OBSZARY NATURA 2000	PLH220023 – Ostoja Słowińska PLH220018 – Mierzeja Sarbska PLH220003 – Białogóra PLH220021 – Piaśnickie Łąki PLH220032 – Zatoka Pucka i Półwysep Helski PLH280007 – Zalew Wiślany i Mierzeja Wiślana

LIFE23-NAT-PL-LIFEkulikPL/101147995	Kulik WIELKI zagrożony. Ochrona kulika wielkiego (<i>Numenius arquata</i>) w Polsce
GATUNKI CHRONIONE	Kulik wielki
OBSZARY NATURA 2000	PLB300004 – Wielki Łęg Obrzański PLB300003 – Nadnoteckie Łęgi PLB300002 – Dolina Środkowej Warty PLB200006 – Ostoja Biebrzańska PLB200005 – Bagno Wizna PLB140015 – Bagno Pulwy PLB140008 – Doliny Wkry i Mławki PLB140005 – Doliny Omulwi i Płodownicy PLB140002 – Dolina Liwca PLB100001 – Pradolina Warszawsko-Berlińska PLB140001 – Dolina Dolnego Bugu

6.3. Wykaz polskich projektów LIFE, współfinansowanych przez NFOŚiGW, które otrzymały nagrodę BEST LIFE PROJECTS

BEST OF THE BEST LIFE ENVIRONMENT PROJECTS

2017	Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich Ecohydrologic rehabilitation of recreational reservoirs Arturówek as a model approach to rehabilitation of urban reservoirs Uniwersytet Łódzki LIFE08 ENV/PL/000517
------	--

BEST LIFE ENVIRONMENT PROJECTS

2011	Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych Lake recultivation in Gniezno – Recultivation of Jelonek and Winiary lakes in Gniezno by inactivation of phosphorus in bottom sediments Miasto Gniezno LIFE07 ENV/PL/000605
2015	Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych Demonstration of the innovative technology of the improvement of absorption of the geothermal deposit layer Geotermia Pyrzyce Sp. z o.o. LIFE11 ENV/PL/000447
2017	Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego New soil improvement products for reducing the pollution of soils and waters and revitalizing the soil system Instytut Ogrodnictwa LIFE10 ENV/PL/000661
2017	EKOtony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych ECOtones for Reducing Diffusion Pollution Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie LIFE08 ENV/PL/000519
2018	Wdrażanie Zrównoważonego Rozwoju na podstawie Odpowiedzialnej Społecznie Transformacji Implementation of Sustainable Development based on Socially Responsible Transformation WWF Polska LIFE14 GIC/PL/000008

2019

Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych
 Demo installation for electricity/heat COGENERATION with gasification of fuel based on municipal waste and sewage sludge
Investeko S.A.
 LIFE12 ENV/PL/000013

BEST OF THE BEST LIFE NATURE PROJECTS

2015

Zarządzanie siedliskiem wodniczki (*Acrocephalus paludicola*), poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy
 Facilitating Aquatic Warbler (*Acrocephalus paludicola*) habitat management through sustainable systems of biomass use
Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
 LIFE09 NAT/PL/000260

BEST LIFE NATURE PROJECTS

2011

Ochrona żubra w Puszczy Białowieskiej
 European Bison conservation in the Białowieża Forest
Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk
 LIFE06 NAT/PL/000105

2013

Ochrona wodniczki w Polsce i Niemczech
 Conserving *Acrocephalus paludicola* in Poland and Germany
Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
 LIFE05 NAT/PL/000101

2015

Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000
 Restoring populations of Lesser Spotted Eagle at chosen areas of Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku
 LIFE08 NAT/PL/000510

2015

Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska
 Protection of the white stork population in the OSO Natura 2000 Ostoja Warmińska
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie
 LIFE09 NAT/PL/000253

2015

Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej
 Active conservation of priority sand habitats complex (6120, 2330) in the Natura 2000 site „Błędowska Desert”
Gmina Klucze
 LIFE09 NAT/PL/000259

2015

Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków
Protection of water and marsh birds in five national parks – reconstructing habitats and curbing the influence of invasive species

Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk

LIFE09 NAT/PL/000263

2017

Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I.
Restoration of hydrological system in the Middle basin of Biebrza Valley. Phase I.

Biebrzański Park Narodowy

LIFE09 NAT/PL/000258

2018

Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce
Protection of the Lesser Horseshoe bat and other bat species in southern Poland

Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”

LIFE12 NAT/PL/000060

BEST OF THE BEST LIFE INFORMATION PROJECTS

2015

Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk
Biodiversity Protection in Forest Areas, Including Nature 2000 Areas – Promotion of Best Practices

Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych

LIFE10 INF/PL/000673

BEST LIFE INFORMATION PROJECTS

2017

Dobry klimat dla powiatów
A Good Climate For Counties

Instytut na rzecz Ekorozwoju

LIFE09 INF/PL/000283

2017

Ogólnopolska kampania informacyjno-promocyjna „Poznaj swoją Naturę”
National awareness raising campaign „Discover your Nature”

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

LIFE10 INF/PL/000677

6.4. Zestawienie polskich projektów LIFE 1992-2023

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
1992-2006									
1	TCY	LIFE93 TCY/PL/6026	Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	Cedyński Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	1994-1999	400 702	400 702	0	1993
2	ENV	LIFE04 ENV/PL/000673	Zintegrowane zarządzanie środowiskiem dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), poprzez narzędzie internetowe Menadżer Środowiska	Fundacja Partnerstwo dla Środowiska	2004-2006	500 000	500 000	0	2004
3	NAT	LIFE04 NAT/PL/000208	Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu	Klub Przyrodników	2003-2007	968 337	681 080	0	2004
4	NAT	LIFE05 NAT/PL/000101	Ochrona wodniczki w Polsce i Niemczech	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	2005-2011	1 859 360	4 092 832	0	2005
5	NAT	LIFE06 NAT/PL/000100	Ochrona i poprawa jakości siedlisk rzadkich motyli podmokłych łąk półnaturalnych	Regionlane Centrum Ekologiczne REC Polska	2006-2010	1 278 164	639 082	0	2006
6	NAT	LIFE06 NAT/PL/000105	Ochrona żubra w Puszczy Białowieskiej	Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk	2006-2010	1 444 720	956 000	0	2006
Perspektywa 2007-2013									
LIFE+ Przyroda i różnorodność biologiczna									
7	NAT	LIFE08 NAT/PL/000510	Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000	Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku	2010-2014	4 603 788	3 069 429	3 746 855	2008
8	NAT	LIFE08 NAT/PL/000511	Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego Aquila clanga w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne	Stowarzyszenie Ptaki Polskie	2010-2014	2 209 411	1 649 104	1 906 202	2008
9	NAT	LIFE08 NAT/PL/000513	Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka	Klub Przyrodników	2010-2013	1 323 584	642 157	2 574 216	2008

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
10	NAT	LIFE09 NAT/PL/000253	Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie	2011-2014	1 576 993	763 359	3 226 019	2009
11	NAT	LIFE09 NAT/PL/000254	Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych	Park Narodowy Ujście Warty	2010-2015	1 078 570	539 285	1 999 669	2009
12	NAT	LIFE09 NAT/PL/000257	Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty”, poprzez poprawę warunków wodnych siedlisk lęgowych oraz miejsc żerowania i odpoczynku w czasie migracji i zimowania. Bagna są Dobre! Etap 2.	Stowarzyszenie Ptaki Polskie	2011-2017	4 196 941	2 095 908	6 986 355	2009
13	NAT	LIFE09 NAT/PL/000258	Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap I.	Biebrzański Park Narodowy	2010-2016	3 658 824	1 829 046	6 749 031	2009
14	NAT	LIFE09 NAT/PL/000259	Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej	Gmina Klucze	2011-2014	2 594 996	1 297 498	4 087 118	2009
15	NAT	LIFE09 NAT/PL/000260	Zarządzanie siedliskiem wodniczki (Acrocephalus paludicola), poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	2010-2015	3 686 306	2 730 471	1 315 512	2009
16	NAT	LIFE09 NAT/PL/000263	Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków	Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk	2011-2014	1 677 902	838 951	3 089 170	2009
17	NAT	LIFE09 NAT/PL/000264	Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej	Miasto Stołeczne Warszawa	2011-2018	3 515 726	1 720 598	6 345 947	2009
18	NAT	LIFE10 NAT/PL/000654	Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów	Zachodniopomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Szczecinie	2011-2017	4 173 352	2 086 676	7 209 673	2010

6. Statystyki

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
19	NAT	LIFE10 NAT/PL/000655	Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów	Kampinoski Park Narodowy	2011-2015	5 568 653	2 784 326	9 977 718	2010
20	NAT	LIFE11 NAT/PL/000422	Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy	Biebrzański Park Narodowy	2012-2019	4 817 551	2 408 775	8 224 906	2011
21	NAT	LIFE11 NAT/PL/000423	Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) w młodogłacjalnym krajobrazie Polski północnej	Klub Przyrodników	2012-2018	1 809 081	904 540	3 212 627	2011
22	NAT	LIFE11 NAT/PL/000424	Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów	Zachodniopomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Szczecinie	2012-2019	5 407 999	2 703 999	9 342 571	2011
23	NAT	LIFE11 NAT/PL/000428	Czynna ochrona nizinnej populacji głuszca na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej	Nadleśnictwo Ruszów	2012-2018	5 312 007	2 656 003	9 561 612	2011
24	NAT	LIFE11 NAT/PL/000431	Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska”	Wigierski Park Narodowy	2012-2017	3 046 808	1 523 404	5 484 252	2011
25	NAT	LIFE11 NAT/PL/000432	Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd	Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego	2012-2017	1 780 837	890 418	3 205 504	2011
26	NAT	LIFE11 NAT/PL/000436	Czynna ochrona dubelta Gallinago media w obszarze Natura 2000 dolina Górnej Narwi	Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków Białowieża	2012-2016	2 113 851	1 056 926	3 850 207	2011
27	NAT	LIFE12 NAT/PL/000012	Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach	2014-2017	2 580 056	1 290 028	4 515 098	2012
28	NAT	LIFE12 NAT/PL/000031	Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000	Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Krakowie	2013-2017	2 365 229	1 182 614	4 730 460	2012
29	NAT	LIFE12 NAT/PL/000034	Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny”	Pieniński Park Narodowy	2013-2019	1 276 538	638 269	2 295 696	2012

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
30	NAT	LIFE12 NAT/PL/000053	Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie	2013-2018	1 540 186	1 155 139	1 540 188	2012
31	NAT	LIFE12 NAT/PL/000060	Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce	Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”	2013-2018	3 429 042	1 714 521	6 172 276	2012
32	NAT	LIFE12 NAT/PL/000063	Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce	Stowarzyszenie „Człowiek i Przyroda”	2013-2016	3 930 152	1 965 076	7 382 389	2012
33	NAT	LIFE12 NAT/PL/000081	Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych	Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego	2013-2018	2 033 768	1 016 884	3 660 782	2012
34	NAT	LIFE12 NAT/PL/000084	Ochrona i renaturyzacja mokradeł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinowska	Kampinoski Park Narodowy	2013-2019	4 314 193	2 157 096	7 765 548	2012
35	NAT	LIFE13 NAT/PL/000009	Czynna ochrona siedlisk włosieniczników i udrożnienie korytarza ekologicznego zlewni rzeki Drawy w Polsce	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie	2014-2020	6 730 292	3 365 146	13 797 098	2013
36	NAT	LIFE13 NAT/PL/000010	Dyweryfikacja i rozwój populacji żubrów w północno-zachodniej Polsce	Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze	2014-2019	2 254 120	1 690 590	1 988 134	2013
37	NAT	LIFE13 NAT/PL/000018	Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I.	Słowiński Park Narodowy	2015-2021	2 100 371	1 050 185	3 555 056	2013
38	NAT	LIFE13 NAT/PL/000024	Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) południowej Polski	Klub Przyrodników	2014-2018	1 003 128	501 564	1 941 054	2013
39	NAT	LIFE13 NAT/PL/000032	W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie	2015-2019	971 855	485 927	1 943 712	2013
40	NAT	LIFE13 NAT/PL/000038	Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych na Poniidziu	Województwo Świętokrzyskie – Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych	2014-2018	1 161 649	580 824	2 090 968	2013
41	NAT	LIFE13 NAT/PL/000050	Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap II.	Biebrzański Park Narodowy	2014-2027	6 641 806	3 320 903	18 293 864	2013

6. Statystyki

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
42	NAT	LIFE13 NAT/PL/000060	Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie	Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne	2014-2018	703 653	351 826	1 314 073	2013
LIFE+ Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska									
43	ENV	LIFE07 ENV/PL/000605	Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych	Miasto Gniezno	2009-2010	431 861	215 930	0	2007
44	ENV	LIFE08 ENV/PL/000517	Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich	Uniwersytet Łódzki	2010-2015	1 244 319	489 157	2 032 254	2008
45	ENV	LIFE08 ENV/PL/000519	EKOtony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie	2010-2015	1 316 987	624 368	1 976 386	2008
46	ENV	LIFE10 ENV/PL/000661	Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego	Instytut Ogrodnictwa	2012-2015	1 863 195	926 597	3 344 087	2010
47	ENV	LIFE10 ENV/PL/000662	Instalacja demonstracyjna wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej	Instytut Mechanizacji Budownictwa i Górnictwa Skalnego	2011-2016	2 222 366	1 111 183	4 154 752	2010
48	ENV	LIFE11 ENV/PL/000442	Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł – zmikronizowanej biomasy	Instytut Mechanizacji Budownictwa i Górnictwa Skalnego	2012-2015	3 214 270	1 482 135	5 302 335	2011
49	ENV	LIFE11 ENV/PL/000444	Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych i inteligentnych sieciach	EC BREC Instytut Energetyki Odnawialnej Sp z o.o.	2012-2015	895 549	443 447	1 607 902	2011
50	ENV	LIFE11 ENV/PL/000445	Nowa metoda rekultywacji terenów zdegradowanych w rejonie KWB Konin, z zastosowaniem uprawy konopi włóknistych	Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich	2012-2018	911 580	434 417	1 086 192	2011
51	ENV	LIFE11 ENV/PL/000447	Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych	Geotermia Pырzyce Sp. z o.o.	2012-2014	452 619	226 309	779 747	2011
52	ENV	LIFE11 ENV/PL/000453	Instalacja demonstracyjna termicznej utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy	FU-WI Sp. z o.o.	2012-2015	2 657 810	1 178 905	4 297 378	2011

6. Statystyki

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
53	ENV	LIFE11 ENV/PL/000459	Ocena wpływu nawozów fosforowych na stan zdrowotny lasów, zobrazowany za pomocą fotowoltaicznego SDL BSP	Instytut Lotnictwa	2012-2017	2 994 295	1 479 422	5 162 307	2011
54	ENV	LIFE12 ENV/PL/000013	Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych	Investeko S.A.	2013-2018	3 826 043	1 756 718	6 640 393	2012
55	ENV	LIFE12 ENV/PL/000056	System prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych, jako element oceny jakości życia	Uniwersytet Wrocławski	2013-2017	1 049 024	523 412	1 784 609	2012
56	ENV	LIFE13 ENV/PL/000004	ENERGA Living Lab dla poprawy efektywności końcowego wykorzystania energii elektrycznej	Enspirion Sp. z o. o.	2014-2018	1 361 102	655 051	2 535 044	2013
57	ENV	LIFE13 ENV/PL/000048	Kompleksowy monitoring dynamiki drzewostanów Puszczy Białowieskiej z wykorzystaniem danych teledetekcyjnych	Instytut Badawczy Leśnictwa	2014-2021	4 063 426	1 958 988	7 314 175	2013
LIFE+ Informacja i komunikacja									
58	INF	LIFE08 INF/PL/000523	Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców terenów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	2010-2012	1 987 381	889 544	3 756 480	2008
59	INF	LIFE09 INF/PL/000275	Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów (II etap)	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	2010-2013	1 500 377	750 188	2 545 086	2009
60	INF	LIFE09 INF/PL/000283	Dobry klimat dla powiatów	Instytut na rzecz Ekorozwoju	2010-2015	1 957 042	901 685	3 245 752	2009
61	INF	LIFE10 INF/PL/000673	Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk	Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych	2012-2014	2 093 790	1 046 895	3 369 770	2010
62	INF	LIFE10 INF/PL/000677	Ogólnopolska kampania informacyjno – promocyjna „Poznaj swoją Naturę”	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	2012-2015	2 097 336	1 048 668	3 670 338	2010

6. Statystyki

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
63	INF	LIFE10 INF/PL/000678	Ogólnopolska kampania informacyjno-edukacyjna na rzecz usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest	Stowarzyszenie Federacja Zielonych GAJA	2012-2014	997 645	463 116	1 667 216	2010
64	INF	LIFE11 INF/PL/000467	Drogi dla Natury – kampania promocji zadrzewień w krajobrazie rolniczym jako siedlisk przyrody i korytarzy ekologicznych	Fundacja Ekorozwoju	2012-2016	2 006 613	1 003 306	3 611 904	2011
65	INF	LIFE11 INF/PL/000478	Misja NATURA	Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych	2012-2017	1 978 661	985 465	3 725 060	2011
66	INF	LIFE12 INF/PL/000009	Trzy kampanie integrujące przedsiębiorstwa sektora MŚP i ich otoczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska	Stowarzyszenie REFA Wielkopolska	2013-2016	1 043 140	521 251	1 897 845	2012
67	INF	LIFE13 INF/PL/000039	Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej	Instytut na rzecz Ekorozwoju	2014-2019	1 359 960	679 980	2 447 928	2013
Perspektywa 2014-2020									
Podprogram na rzecz środowiska									
Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami									
68	ENV	LIFE14 ENV/PL/000370	Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych	FLUKAR Sp. z o.o.	2015-2019	4 445 095	2 628 123	2 733 836	2014
Przyroda i różnorodność biologiczna									
69	NAT	LIFE15 NAT/PL/000728	Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski	Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	2016-2020	1 419 468	851 680	170 229	2015
70	NAT	LIFE15 NAT/PL/000819	Ochrona rybołowa (Pandion haliaetus) na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce	Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych	2016-2020	1 373 484	824 090	1 642 703	2015
71	NAT	LIFE16 NAT/PL/000766	Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach	2017-2024	4 315 534	2 589 321	5 608 188	2016
72	NAT	LIFE17 NAT/PL/000011	Czynna ochrona zagrożonych gatunków płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie	Województwo Warmińsko-Mazurskie	2018-2023	2 765 954	1 659 572	3 487 940	2017

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
73	NAT	LIFE17 NAT/PL/000015	Implementacja Krajowego Programu Ochrony Dubelta w Polsce – etap I.	Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne	2019-2023	2 165 055	1 299 032	3 202 712	2017
74	NAT	LIFE17 NAT/PL/000018	Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy	Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych w Kielcach	2019-2025	5 473 145	3 283 888	6 905 647	2017
75	NAT	LIFE19 NAT/PL/000746	Ochrona i renaturyzacja mokradeł na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinoska	Kampinoski Park Narodowy	2020-2026	5 340 169	3 204 101	8 317 873	2019
76	NAT	LIFE20 NAT/PL/000151	Ochrona niepylaka apollo (Parnassius apollo) w Polsce, Czechach i Austrii	Karkonoski Park Narodowy	2021-2028	4 828 915	2 897 324	3 892 894	2020
77	NAT	LIFE20 NAT/PL/001427	LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu – ochrona siedlisk rozrodznych nietoperzy w ujęciu całościowym	Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody pro Natura	2021-2026	4 924 974	2 954 984	7 650 345	2020
Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska									
78	GIE	LIFE15 GIE/PL/000758	Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska	2016-2019	898 242	538 945	1 402 426	2015
79	GIE	LIFE15 GIE/PL/000959	Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy	Fundacja Ekorozwoju	2016-2021	1 536 021	921 612	0	2015
80	GIE	LIFE16 GIE/PL/000648	Green-Go! Inicjatywy lokalne na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach	Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska	2017-2021	541 104	324 662	618 187	2016
81	GIE	LIFE17 GIE/PL/000631	„Czy wiesz czym oddychasz?” Kampania edukacyjna i informacyjna na rzecz czystszej powietrza	Uniwersytet Wrocławski	2019-2024	1 905 702	1 143 419	2 216 496	2017
82	GIE	LIFE19 GIE/PL/000398	Wdrażanie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego	Województwo Opolskie	2020-2024	3 017 260	1 629 710	5 054 845	2019
83	GIE	LIFE19 GIE/PL/000784	Promocja i wdrażanie ETV, jako dobrowolnego programu UE służącego weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych	Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych	2020-2024	1 876 282	988 370	1 321 335	2019

6. Statystyki

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
Podprogram działań na rzecz klimatu									
Obszar priorytetowy Łagodzenie skutków zmiany klimatu									
84	CCM	LIFE17 CCM/PL/000016	Pilotaż kompaktowego, innowacyjnego zespołu prądotwórczego „Urban Wind Power Station”, napędzanego strumieniami powietrza w przestrzeni zurbanizowanej	Fundacja Wspierania Ekologii ECO FOR LIFE	2018-2022	1 250 035	749 500	1 728 726	2017
85	CCM	LIFE17 CCM/PL/000049	Ekologiczne, lekkie kompozyty polimerowe dla pojazdów o niższej emisji	SAPA POLSKA Sp. z o.o.	2018-2023	3 145 094	1 887 056	0	2017
86	CCM	LIFE18 CCM/PL/001100	Instalacja demonstracyjna do separacji odpadów mieszanin czynników chłodniczych	PROZON Fundacja Ochrony Klimatu	2019-2024	1 811 929	993 683	2 089 981	2018
87	CCM	LIFE20 CCM/PL/001607	Innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym oparte o przyjazne dla klimatu czynniki chłodnicze i magazynowanie energii termicznej	Politechnika Wrocławska	2021-2026	2 892 623	1 590 940	3 509 163	2020
Obszar priorytetowy Dostosowywanie się do skutków zmiany klimatu									
88	CCA	LIFE14 CCA/PL/000101	Adaptacja do zmian klimatu poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia	Gmina Miasto Radom	2015-2020	5 161 565	2 933 976	6 494 305	2014
89	CCA	LIFE20 CCA/PL/001573	Rozwiązanie do oceny podatności na zmiany klimatu/ryzyka i planowania adaptacji w dużej architekturze komercyjnej	Investeko S.A.	2021-2025	2 314 306	1 272 868	4 185 004	2020
Obszar priorytetowy Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu									
90	GIC	LIFE14 GIC/PL/000008	Wdrażanie Zrównoważonego Rozwoju na podstawie Odpowiedzialnej Społecznie Transformacji	WWF Polska	2016-2018	1 485 338	888 540	1 847 803	2014
91	GIC	LIFE16 GIC/PL/000031	System dostarczania i wymiany informacji w celu strategicznego wspierania wdrażania polityki klimatyczno-energetycznej	Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy	2017-2022	2 342 013	1 405 207	2 086 494	2016
92	GIC	LIFE19 GIC/PL/001205	Ocena długoterminowego wpływu europejskiego systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS) na zeroemisyjną gospodarkę do 2050 r.	Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy	2020-2024	1 331 740	732 457	2 460 416	2019

Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
Perspektywa 2021-2027									
Podprogram Przyroda i różnorodność biologiczna									
93	GIE	LIFE21-GIE-PL-INF-ARMY/101074108	Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000	Ministerstwo Obrony Narodowej	2022-2024	1 426 998	855 490	2 705 531	2021
94	NAT	LIFE22-NAT-PL-GSELIFEAboveBorders/101113849	Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji	Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	2023-2027	5 491 825	4 118 869	3 215 924	2022
95	NAT	LIFE22-NAT-PL-LIFE-LYNX-PL-LT-DE/101114131	Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce	Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze	2023-2028	4 329 107	2 597 464	6 000 069	2022
96	NAT	LIFE23-NAT-PL-LIFE-for-Dunes-PL/101147278	Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową	Uniwersytet Gdański	2024-2031	12 841 723	8 603 950	10 303 453	2023
97	NAT	LIFE23-NAT-PL-LIFEkulikPL/101147995	Kulik wielki zagrożony. Ochrona kulika wielkiego (<i>Numenius arquata</i>) w Polsce	Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków	2024-2029	6 375 972	4 778 131	5 484 483	2023
Podprogram Gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia									
98	ENV	LIFE21-ENV-PL-plasticLIFECycle/ENV/PL/074161	Rozwiązanie służące zagospodarowaniu zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych, przy zastosowaniu podejścia gospodarki o obiegu zamkniętym	Investeko S.A.	2022-2026	3 830 295	2 298 174	4 802 463	2021
99	GIE	LIFE21-GIE-PL-LIFE-MERCURY-FREE/101074412	Kompleksowe podnoszenie świadomości i zmiana zachowań społecznych na rzecz miasta wolnego od rtęci	Politechnika Łódzka	2022-2025	1 394 531	836 719	764 249	2021
100	ENV	LIFE22-ENV-PL-SoilLifeBoats/101113635	Poprawa stanu gleby poprzez wykorzystanie odpadowego pelletu celulozowo-skąlnego oraz impregnowanych zrębków drzewnych	Centrum Badawczo-Produkcyjne Alcor Sp. z o.o.	2023-2028	2 110 409	1 264 369	2 183 574	2022
101	ENV	LIFE22-ENV-PL-RE-ELECTRO-4-LIFE/101113652	Wdrożenie modelu biznesowego gospodarki o obiegu zamkniętym do ponownego użycia zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego	PROZON Fundacja Ochrony Klimatu	2023-2026	3 642 376	2 185 426	2 333 639	2022

6. Statystyki

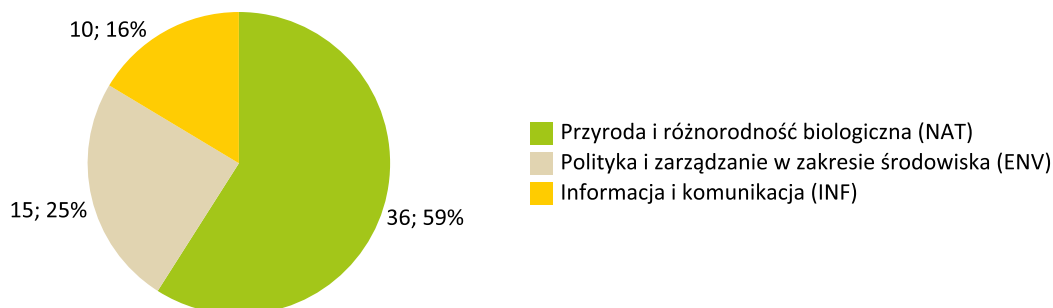
Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
Podprogram Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej									
102	CCA	LIFE21-CCA-PL-LIFECOOLCITY/CCA/PL/101074553	Wykorzystanie teledetekcji do zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą miast w procesie adaptacji do zmian klimatu	MGGP AERO Sp. z o.o.	2023-2029	4 892 901	2 935 738	7 392 262	2021
103	GIC	LIFE22-GIC-PL-LEGAL-HFC-4-LIFE/101113459	Opracowanie i wdrożenie modelu współpracy i narzędzi pomiędzy organami państwowymi i innymi podmiotami, w celu poprawy monitoringu w obszarze HFC oraz ich nielegalnego obrotu	PROZON Fundacja Ochrony Klimatu	2023-2026	1 617 639	970 583	2 519 642	2022
104	GIC	LIFE23-GIC-PL-LIFE-ENSPIRE/101155901	Badanie nowych scenariuszy stopniowej integracji państw sąsiednich z EU ETS po 2050 roku	Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy	2024-2028	1 430 656	858 394	2 143 024	2023
105	CCA	LIFE23-CCA-PL-LIFE-DREAM-CITIES/101158113	Projektowanie i realizacja wzorcowej adaptacji wśród miast średniej wielkości – „Małopolska gotowa na adaptację”	Województwo Małopolskie	2025-2029	5 237 209	3 142 326	7 883 649	2023
106	CCM	LIFE23-CCM-PL-LIFeHDV/101158336	Program pilotażowy rozwoju sieci infrastruktury ładowania dla elektrycznych pojazdów ciężarowych (eHDV) w regionie CEE	Polskie Stowarzyszenie Nowej Mobilności	2024-2028	5 590 244	3 354 146	2 333 639	2023
Podprogram Przejście na czystą energię									
107	CET	LIFE21-CET-BUILDSKILLS--BUPS-Poland/101076976	Build up Skills II – krajowy system podnoszenia kwalifikacji i certyfikacji pracowników sektora budowlanego	Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	2022-2024	419 130	398 173	nie dotyczy	2021
108	CET	LIFE22-CET-SET_HEAT/101119793	Wspomaganie transformacji energetycznej i dekarbonizacji w sektorze ciepłowniczym	Politechnika Śląska	2023-2026	1 555 916	1 468 120	nie dotyczy	2022
109	CET	LIFE23-CET-FEPC/101167603	Kompleksowe wsparcie dla podmiotów publicznych w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków w oparciu o umowy EPC	Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A.	2024-2027	680 398	646 371	nie dotyczy	2023
110	CET	LIFE23-CET-LOCATEE/101167621	LOCATEE – Samorządy lokalne w walce z ubóstwem energetycznym w prywatnych budynkach wielorodzinnych	Fundacja Naukowa Instytut Badań Strukturalnych	2024-2027	1 829 158	1 737 700	nie dotyczy	2023

6. Statystyki

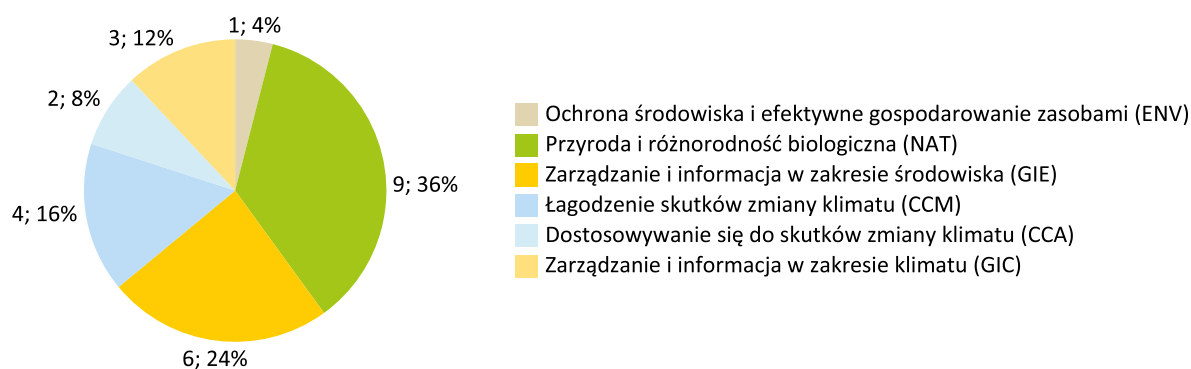
Lp.	Obszar	Numer	Tytuł	Beneficjent koordynujący	Lata realizacji	Całkowity koszt [EUR]	W tym KE [EUR]	W tym NFOŚiGW [PLN]	Rok naboru
Projekty strategiczne									
111	IPE	LIFE14 IPE/PL/000021	Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – Małopolska w zdrowej atmosferze	Województwo Małopolskie	2015-2025	16 524 786	9 914 871	12 028 947	2014
112	IPC	LIFE19 IPC/PL/000005	Wdrażanie Regionalnego Planu Działań na rzecz Klimatu i Energii dla Województwa Małopolskiego	Województwo Małopolskie	2021-2030	16 407 518	9 844 510	24 601 209	2019
113	IPE	LIFE19 IPE/PL/000005	Wdrażanie planu gospodarowania wodami w dorzeczu Wisły na przykładzie zlewni Pilicy	Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie	2021-2030	16 306 776	9 784 066	25 094 735	2019
114	IPE	LIFE20 IPE/PL/000007	„Śląsk. Przywrócone błękitne niebo”. Kompleksowa realizacja Programu Ochrony Powietrza dla Województwa Śląskiego	Województwo Śląskie	2022-2027	16 515 020	9 908 979	25 833 350	2020
115	IPN	LIFE21-IPN-PL-WETLANDS GREEN LIFE/101069640	Odtworzenie oraz zachowanie obszarów bagiennych, torfowisk i terenów podmokłych na obszarach Natura 2000 i Zielonej Infrastruktury	Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej	2022-2032	35 943 587	21 566 152	57 846 528	2021
116	IPC	LIFE21-IPC-PL-LIFE AFTER COAL PL/101069886	Strategia na rzecz neutralności klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040	Województwo Wielkopolskie	2023-2031	18 006 281	10 803 769	28 590 197	2021
117	IPE	LIFE22-IPE-PL-LIFE-Podkarpackie/101103531	Skuteczne wdrożenie programu ochrony powietrza dla Województwa Podkarpackiego z uwzględnieniem problemu ubóstwa energetycznego: Podkarpackie – żyj i oddychaj	Województwo Podkarpackie	2024-2033	23 400 000	14 040 000	38 410 281	2022
118	TAE	LIFE23-TAE-PL-LIFE Pom GOZilla TA/101148451	Wdrożenie Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Pomorskiego (PGOWP) uwzględniającego hierarchię sposobów postępowania z odpadami komunalnymi oraz zasady gospodarki cyrkularnej (GOZ)	Województwo Pomorskie	2025-2035	21 907 084	13 144 250	33 069 839	2023

6.5. Wykresy

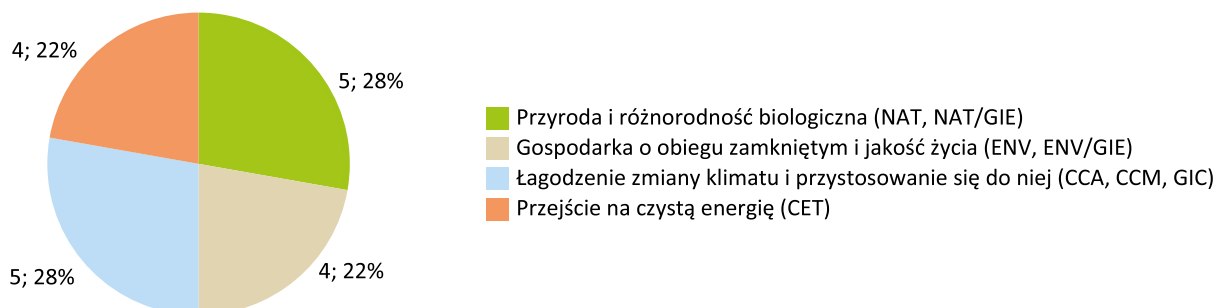
Liczba polskich projektów w podziale na poszczególne podprogramy w perspektywie finansowej 2007-2013

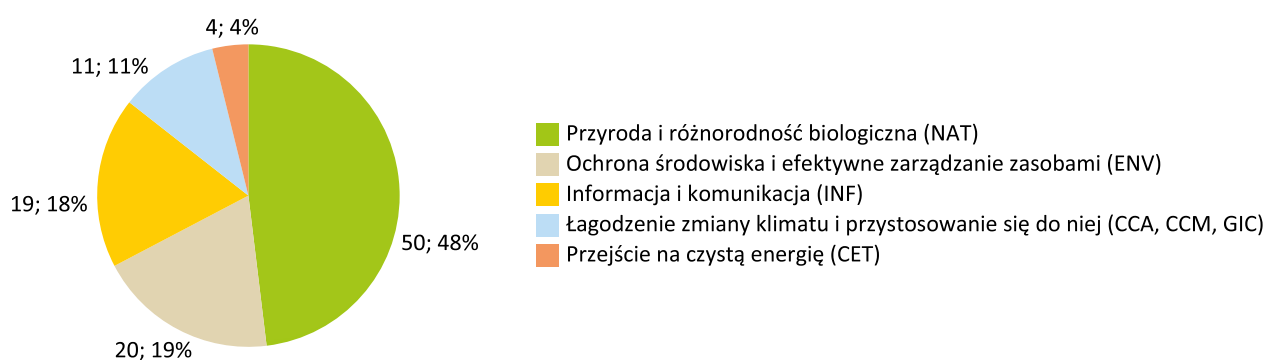
Liczba polskich projektów w podziale na poszczególne podprogramy w perspektywie finansowej 2014-2020

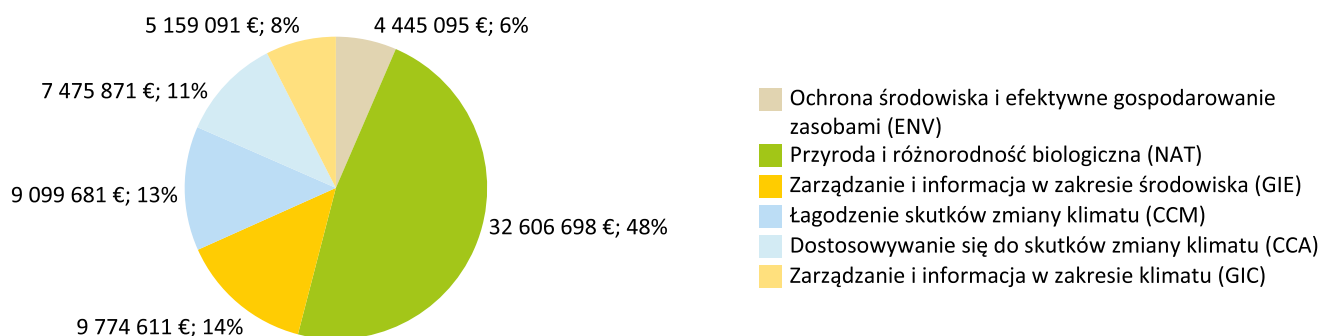
Liczba polskich projektów w podziale na poszczególne podprogramy w naborach 2021-2023

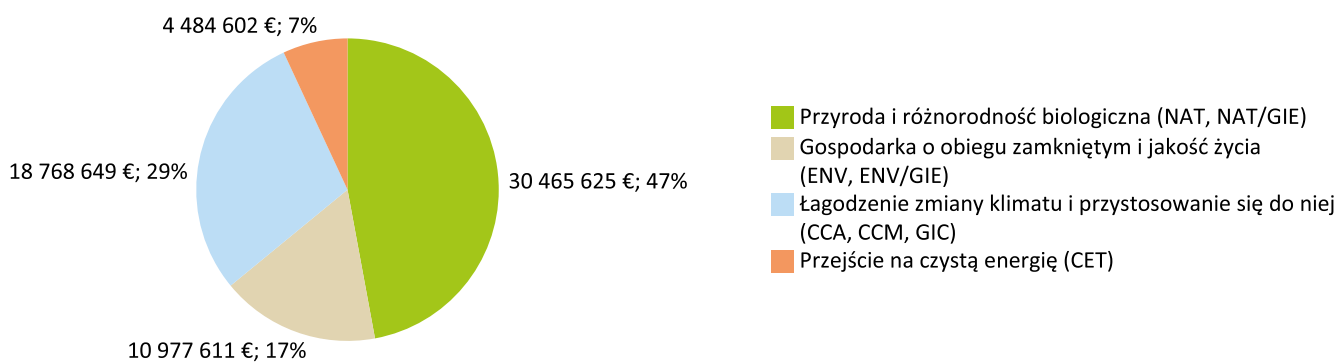
Liczba polskich projektów w podziale na obszary tematyczne w latach 2007-2023

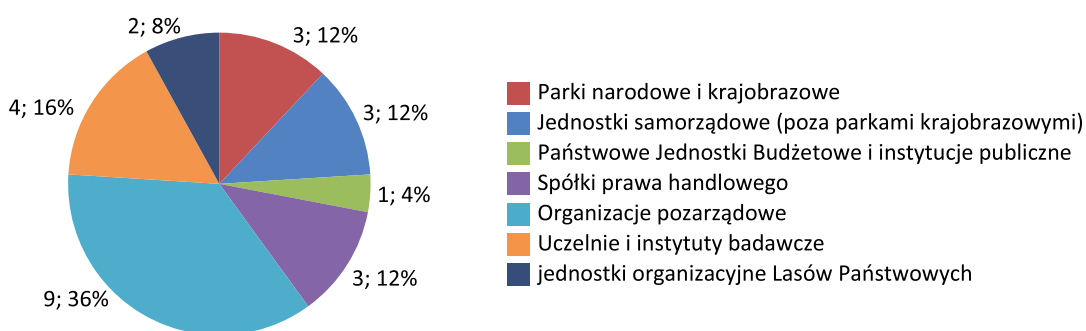
Budżet polskich projektów w podziale na obszary tematyczne w perspektywie finansowej 2014-2020

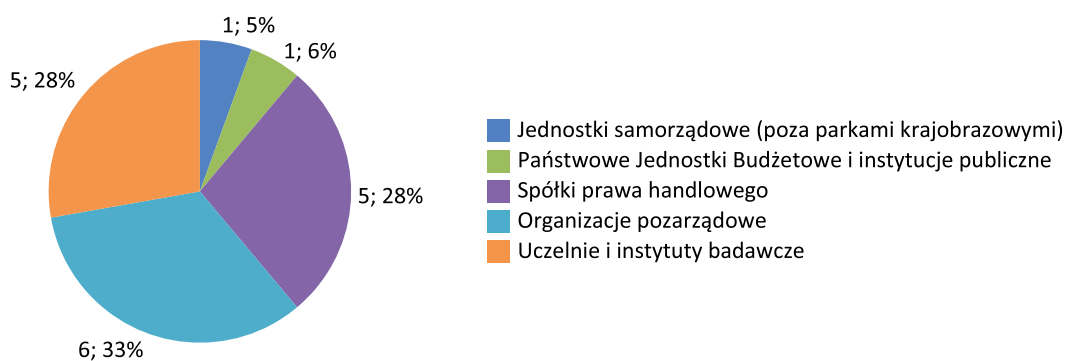
Budżet polskich projektów w podziale na obszary tematyczne w naborach 2021-2023

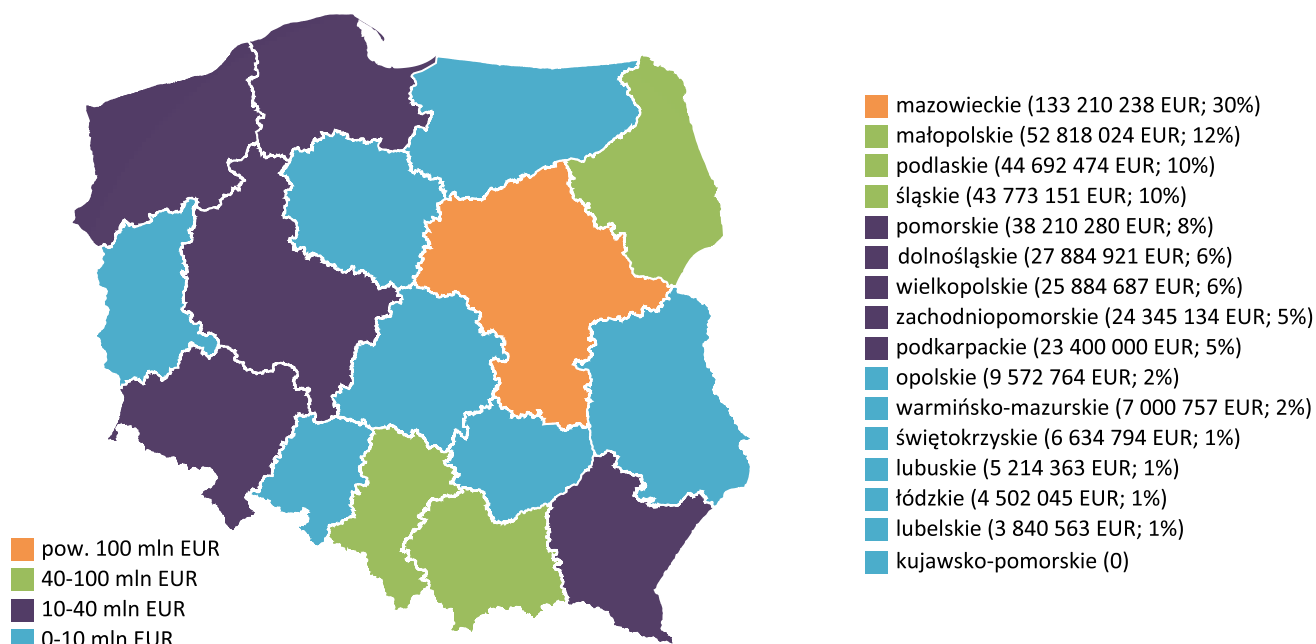
Liczba polskich projektów dofinansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 w podziale na kategorię beneficjenta koordynującego

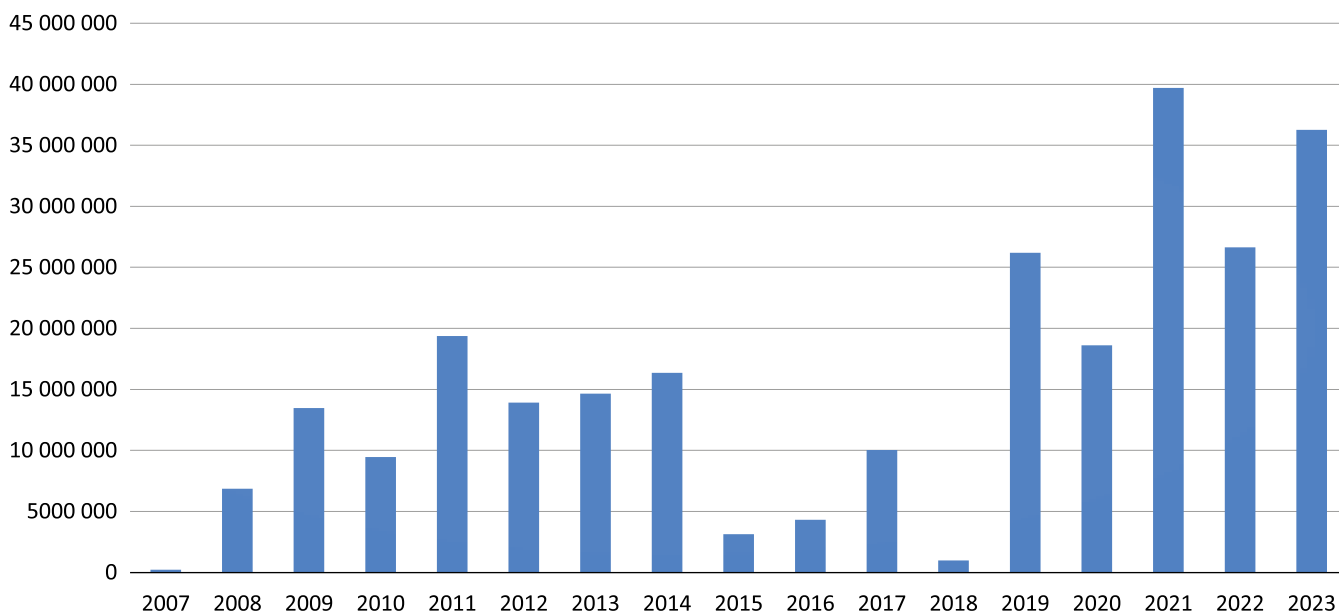
Liczba polskich projektów dofinansowanych w naborach 2021-2023 w podziale na kategorię beneficjenta koordynującego

**Budżet polskich projektów w latach 2007-2023 w podziale na województwa
(przyporządkowane wg rejestracji siedziby beneficjenta koordynującego)**

**Kwoty dofinansowania przez KE polskich projektów
w kolejnych naborach w latach 2007-2023 [EUR]**

7. Słowniczek LIFE

Beneficjent koordynujący – podmiot realizujący przedsięwzięcie LIFE na podstawie umowy z Komisją Europejską (KE). Beneficjent koordynujący jest odpowiedzialny za wdrażanie całego projektu LIFE, a także koordynację działań wszystkich współbeneficjentów. Na jego konto wpływają środki KE oraz ewentualne współfinansowanie NFOŚiGW, udzielane polskim projektom LIFE.

CINEA (ang. European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency) – Europejska Agencja Wykonawcza ds. Klimatu, Infrastruktury i Środowiska, która rozpoczęła swoją działalność 1 kwietnia 2021 r., w celu wdrożenia części programów UE.

CINEA odpowiada za cały cykl zarządzania dotacjami w ramach siedmiu, w tym LIFE, programów UE, których tematyka koncentruje się na transporcie, energetyce, działaniach na rzecz klimatu, przyrodzie, środowisku oraz rybołówstwie morskim i akwakulturze. Odgrywa kluczową rolę we wspieraniu Europejskiego Zielonego Ładu, poprzez sprawną i skuteczną realizację delegowanych programów.

Dobre praktyki – rozwiązania, techniki, metody i strategie, które są najwłaściwsze, do rozwiązania danego problemu środowiskowego, efektywne kosztowo i nowoczesne (na poziomie państwa członkowskiego, jak i na poziomie sektorów), wdrażane na skalę operacyjną i na warunkach, które umożliwią osiągnięcie zakładanych efektów.

Dyrektywa ptasia – Dyrektywa Rady 79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, zastąpiona Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa. Główne cele Dyrektywy odnoszą się do ochrony i zachowania wszystkich gatunków ptaków, które naturalnie występują w stanie dzikim na terenie krajów Unii Europejskiej.

Dyrektywa siedliskowa – Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, która zobowiązała państwa członkowskie Unii Europejskiej do wprowadzenia podstaw

prawnych dla rozwoju sieci obszarów Natura 2000, chroniących zagrożone w skali europejskiej gatunki roślin, zwierząt i siedlisk przyrodniczych.

Europejska wartość dodana (ang. EU added value) – wartość projektu w kontekście całej Unii Europejskiej. Określa stopień, w jakim projekt przyczynia się do rozwiązania problemu środowiskowego istotnego dla Europy, jego zasięg geograficzny oraz możliwość przeniesienia i replikacji wypracowanego w projekcie rozwiązania w innych regionach UE oraz w innych branżach.

Innowacyjne techniki, metody i strategie – rozwiązania, które są nowe w porównaniu ze analogicznymi na poziomie krajowym i sektorowym, które są wdrażane na skalę operacyjną i na warunkach umożliwiających osiągnięcie zakładanych efektów.

KPK, Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE (ang. NCP – National Contact Point) – jednostka wyznaczona w każdym kraju członkowskim UE do kontaktów roboczych w sprawach Programu LIFE oraz wspierania Beneficjentów i potencjalnych wnioskodawców LIFE. W Polsce od 2008 roku funkcję tę pełni Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, na mocy Porozumienia z Ministrem Środowiska (obecnie Minister Klimatu i Środowiska).

NATURA 2000 (Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000) – system obszarów chronionych stanowiących spójną funkcjonalnie sieć, umożliwiającą realizację polityki ochrony zasobów przyrodniczych na obszarze Unii Europejskiej, tworzony przez wyznaczone w ramach dyrektyw: ptasiej i siedliskowej obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO).

Projekty C2M (ang. Close to Market) – projekty, które mogą funkcjonować w ścisłym powiązaniu z rynkiem, tzn. w celu nie tylko generowania ulepszonych rozwiązań środowiskowych, ale także dbałości o ich adaptację w społeczeństwie w ogóle, a bardziej szczegółowo – w gospodarce, poprzez przyjęcie strategii jednoznacznie

ukierunkowanej na zysk. W tym wypadku, wnioskodawcy muszą podać w Formularzu Aplikacji konkretne informacje, dotyczące ich funkcjonowania na rynku, takie jak planowana wydajność produkcji, rynek referencyjny, efektywność ekonomiczna itd.

Projekty dotyczące najlepszych praktyk – projekty, które stosują odpowiednie, efektywne pod względem kosztów i nowoczesne techniki, metody i podejścia, przy uwzględnieniu specyficznego kontekstu danego projektu.

Projekty demonstracyjne – projekty, które polegają na zastosowaniu w praktyce, testowaniu, ocenie i rozpowszechnianiu działań, metodyk lub podejść, które są nowe lub nieznanne w określonym kontekście projektu, takim jak kontekst geograficzny, ekologiczny, społeczno-ekonomiczny, a które mogłyby być zastosowane w innym miejscu, w podobnych okolicznościach.

Projekty informacyjne – dotyczą zwiększenia świadomości i rozpowszechniania informacji, mają na celu wspieranie komunikacji, rozpowszechnianie informacji oraz podnoszenie poziomu świadomości społecznej, w odniesieniu do działań na rzecz środowiska i klimatu.

Projekty pilotażowe – projekty, w których zastosowana zostanie technika lub metoda nigdzie wcześniej nie stosowana lub nie testowana, zapewniająca potencjalne korzyści dla środowiska lub klimatu, w porównaniu z istniejącymi najlepszymi praktykami, która może zostać następnie zastosowana w podobnych sytuacjach na szerszą skalę.

Projekty standardowe (ang. SAP – Standard Action Project) – tak zwane tradycyjne projekty LIFE, których celem jest opracowywanie, demonstrowanie i promowanie innowacyjnych technik, metod i strategii, zwiększanie bazy wiedzy i stosowanie dobrych praktyk, wspieranie rozwoju, wdrażania, monitorowania i egzekwowania ustawodawstwa i polityki UE oraz pełnienie roli katalizatora we wprowadzaniu na wielką skalę skutecznych rozwiązań technicznych i związanych z polityką UE. Zdecydowana większość projektów LIFE w Polsce i Europie to projekty typu SAP.

Projekty zintegrowane/strategiczne – projekty wdrażające – na dużą skalę terytorialną, w wymiarze regionalnym, ponadregionalnym, krajowym lub międzynarodowym – strategie lub plany na rzecz ochrony środowiska lub klimatu, wymagane przez określone unijne przepisy prawne dotyczące środowiska bądź klimatu, w następujących obszarach tematycznych: przyroda, woda, odpady, powietrze, zapobieganie zmianom klimatu oraz adaptacja do tych zmian. Jednocześnie projekty te muszą zapewniać zaangażowanie zainteresowanych stron, a także promować skoordynowane wykorzystanie przynajmniej jednego innego unijnego, krajowego lub prywatnego źródła finansowania. W perspektywie 2014-2020 nazywane projektami zintegrowanymi, a w perspektywie 2021-2027 – strategicznymi.

Projekty pomocy technicznej – obejmują dotacje na działania związane z opracowaniem projektów zintegrowanych/strategicznych.

Projekty Budowania Potencjału (ang. CBP – Capacity Building Project) – mają na celu wsparcie krajów członkowskich i ich Krajowych Punktów Kontaktowych w bardziej efektywnym uczestnictwie podmiotów krajowych w Programie LIFE oraz jego wdrażaniu i promocji.

Prototyp – infrastruktura oraz/lub sprzęt, wytworzona specjalnie na potrzeby projektu, która nie była wcześniej komercjalizowana oraz/lub nie jest dostępna jako produkt seryjny.

Współbeneficjent – podmiot współodpowiedzialny za wdrażanie projektu LIFE, który realizuje wybrane działania i otrzymuje na nie, za pośrednictwem Beneficjenta koordynującego, określoną część przyznanego przez KE dofinansowania LIFE, wnosząc do projektu swój wkład własny.

Współfinansujący – instytucja lub organizacja przekazująca środki finansowe na pokrycie części budżetu projektu LIFE, ale nie związana z jego realizacją (nieprowadząca działań projektowych).

8. Indeks tematyczny projektów

I PROJEKTY Z ZAKRESU OCHRONY PRZYRODY

Ochrona siedlisk

• Murawy kserotermiczne

1. Ochrona muraw kserotermicznych – teoria i praktyka, LIFE08 NAT/PL/000513 str. 18
2. Ochrona cennych przyrodniczo siedlisk nieleśnych, charakterystycznych dla obszaru Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd, LIFE11 NAT/PL/000432 str. 34
3. Ochrona siedlisk kserotermicznych w obszarach Natura 2000 na Wyżynie Miechowskiej, LIFE12 NAT/PL/000053 str. 39
4. Ochrona cennych siedlisk na Ponidziu, LIFE13 NAT/PL/000038 str. 49

Murawy bliźniczkowe i górskie łąki konietlicowo-mietlicowe

Natura w mozaice – ochrona gatunków i siedlisk w obszarze „Pieniny”, LIFE12 NAT/PL/000034 str. 38
Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych, LIFE12 NAT/PL/000081 str. 42

• Siedliska napiaskowe

7. Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej, LIFE09 NAT/PL/000259 str. 23
8. Kompleksowa ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenach wojskowych w obszarze Natura 2000, LIFE12 NAT/PL/000031 str. 37
9. Różnorodność biologiczna wybrzeża południowego Bałtyku – odtwarzanie siedlisk wydmych i opracowanie dobrych praktyk zarządzania morską strefą brzegową, LIFE23-NAT-PL-LIFE-for-Dunes-PL/101147278 str. 119

• Siedliska hydrogeniczne

10. Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Kampinoskiej – Obszaru Natura 2000, poprzez renaturyzację wykupionych gruntów, LIFE10 NAT/PL/000655 str. 28

11. Ochrona siedlisk mokradłowych doliny Górnej Biebrzy, LIFE11 NAT/PL/000422 str. 29
12. Czynna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarze Natura 2000 „Ostoja Wigierska”, LIFE11 NAT/PL/000431 str. 33
13. Ochrona i renaturyzacja mokradeł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska, LIFE12 NAT/PL/000084 str. 43
14. Ochrona i renaturyzacja mokradeł na obszarze Natura 2000 „Puszcza Kampinoska”, LIFE19 NAT/PL/000746 str. 90
15. Odtworzenie oraz zachowanie obszarów bagiennych, torfowisk i terenów podmokłych na obszarach Natura 2000 i Zielonej Infrastruktury, LIFE21-IPN-PL-WETLANDS GREEN LIFE/101069640 str. 147
16. Ochrona torfowisk alkalicznych w młodogłacjalnym krajobrazie Polski północnej, LIFE11 NAT/PL/000423 str. 30
17. Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) południowej Polski, LIFE13 NAT/PL/000024 str. 47
18. W zgodzie z naturą – LIFE+ dla Lasów Janowskich, LIFE13 NAT/PL/000032 str. 48

• Rzeki

19. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym Doliny Biebrzy. Etap I, LIFE09 NAT/PL/000258 str. 22
20. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Iny i jej dopływów, LIFE10 NAT/PL/000654 str. 27
21. Budowa niebieskiego korytarza ekologicznego wzdłuż doliny rzeki Regi i jej dopływów, LIFE11 NAT/PL/000424 str. 31
22. Czynna ochrona siedlisk włosieniczników i udroźnienie korytarza ekologicznego zlewni rzeki Drawy w Polsce, LIFE13 NAT/PL/000009 str. 44
23. Ochrona wybranych siedlisk i gatunków priorytetowych Ostoi Słowińskiej PLH 220023 i Pobrzeża Słowińskiego PLB220003 Etap I, LIFE13 NAT/PL/000018 str. 46

24. Renaturyzacja sieci hydrograficznej w Basenie Środkowym doliny Biebrzy. Etap II, LIFE13 NAT/PL/000050 str. 50

25. Renaturyzacja śródlądowej delty rzeki Nidy, LIFE17 NAT/PL/000018 str. 89

• Inne projekty dotyczące siedlisk przyrodniczych

26. Wspieranie użytkowników terenów wojskowych w zarządzaniu obszarami Natura 2000, LIFE21-GIE-PL-INF-ARMY/101074108 str. 116

Ochrona gatunkowa

• Owady

27. Ochrona niepylaka apollo (*Parnassius apollo*) w Polsce, Czechach i Austrii, LIFE20 NAT/PL/000151 str. 91

• Płazy i gady

28. Ochrona płazów na obszarach Natura 2000 w północno-wschodniej Polsce, LIFE12 NAT/PL/000063 str. 41

29. Czynna ochrona rzadkich gatunków płazów i gadów na obszarach Natura 2000 w Europie, LIFE17 NAT/PL/000011 str. 87

• Ptaki

30. Ochrona orlika krzykliwego na wybranych obszarach Natura 2000, LIFE08 NAT/PL/000510 str. 16

31. Zabezpieczenie populacji orlika grubodziobego *Aquila clanga* w Polsce: opracowanie Krajowego Planu Ochrony oraz podstawowe działania ochronne, LIFE08 NAT/PL/000511 str. 17

32. Ochrona populacji bociana białego na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Warmińska, LIFE09 NAT/PL/000253 str. 19

33. Restytucja i utrzymanie siedlisk lęgowych ptaków wodnych i błotnych, LIFE09 NAT/PL/000254 str. 20

34. Aktywna ochrona ptaków wodnych i błotnych na terenie Polderu Północnego w Parku Narodowym „Ujście Warty” poprzez poprawę warunków wodnych siedlisk lęgowych oraz

miejsc żerowania i odpoczynku w czasie migracji i zimowania. Bagna są Dobre! Etap 2., LIFE09 NAT/PL/000257 str. 21

35. Zarządzanie siedliskiem wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy, LIFE09 NAT/PL/000260 str. 24

36. Ochrona ptaków wodnych i błotnych w pięciu parkach narodowych – odtwarzanie siedlisk i ograniczanie wpływu inwazyjnych gatunków, LIFE09 NAT/PL/000263 str. 25

37. Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej, LIFE09 NAT/PL/000264 str. 26

38. Czynna ochrona nizinnej populacji głąszca na terenie Borów Dolnośląskich i Puszczy Augustowskiej, LIFE11 NAT/PL/000428 str. 32

39. Czynna ochrona dubelta *Gallinago media* w obszarze Natura 2000 Dolina Górnej Narwi, LIFE11 NAT/PL/000436 str. 35

40. Ochrona rzadkich ptaków strefowych w wybranych obszarach Natura 2000 na Lubelszczyźnie, LIFE13 NAT/PL/000060 str. 51

41. Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski, LIFE15 NAT/PL/000728 str. 84

42. Ochrona rybołowa *Pandion haliaetus* na wybranych obszarach SPA Natura 2000 w Polsce, LIFE15 NAT/PL/000819 str. 85

43. Ochrona siedlisk ptaków wodno-błotnych w Dolinie Górnej Wisły, LIFE16 NAT/PL/000766 str. 86

44. Implementacja Krajowego Planu Ochrony Dubelta w Polsce – etap 1, LIFE17 NAT/PL/000015 str. 88

45. Ponad granicami: ochrona orlika grubodziobego na terenach lęgowych i zimowiskach oraz na trasie migracji, LIFE22-NAT-PL-GSELIFEAboveBorders/101113849 str. 117

46. Kulik WIELKI zagrożony. Ochrona kulika wielkiego *Numenius arquata* w Polsce, LIFE23-NAT-PL-LIFEkulikPL/101147995 str. 120

• Ssaki

- 47. Wykonanie zabiegów ochrony przyrody na terenie Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Natura 2000 Szachownica, LIFE12 NAT/PL/000012 str. 36
- 48. Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce, LIFE12 NAT/PL/000060 str. 40
- 49. Dywersyfikacja i rozwój populacji żubrów w północno-zachodniej Polsce, LIFE13 NAT/PL/000010 str. 45
- 50. LIFE PODKOWIEC PLUS: powrót do lasu –ochrona siedlisk rozrodznych nietoperzy w ujęciu całościowym, LIFE20 NAT/PL/001427 str. 92
- 51. Rozszerzenie zasięgu rysia europejskiego w Polsce północnej, LIFE22-NAT-PL-LIFE-LYNX-PL-LT-DE/101114131 str. 118

• Kampanie edukacyjne z zakresu ochrony przyrody

- 52. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców terenów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów, LIFE08 INF/PL/000523 str. 69
- 53. Ogień w lesie a przyroda – podniesienie świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie zapobiegania pożarom lasów (II etap), LIFE09 INF/PL/000275 str. 70
- 54. Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym na obszarach Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk, LIFE10 INF/PL/000673 str. 72
- 55. Ogólnopolska kampania informacyjno-promocyjna „Poznaj swoją Naturę”, LIFE10 INF/PL/000677 str. 73
- 56. Drogi dla Natury – kampania promocji zadrzewień w krajobrazie rolniczym, jako siedlisk przyrody i korytarzy ekologicznych, LIFE11 INF/PL/000467 str. 75
- 57. Misja NATURA, LIFE11 INF/PL/000478 str. 76
- 58. Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody, LIFE15 GIE/PL/000758 str. 94
- 59. Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy, LIFE15 GIE/PL/000959 str. 95

- 60. Green-Go! Inicjatywy lokalne na rzecz kształtowania zielonej infrastruktury na obszarach Natura 2000 w Karpatach, LIFE16 GIE/PL/000648 str. 96

II PROJEKTY Z ZAKRESU OCHRONY ŚRODOWISKA

• Woda

- 61. Rekultywacja Jezior Jelonek i Winiary w Gnieźnie metodą inaktywacji fosforu w osadach dennych, LIFE07 ENV/PL/000605 str. 53
- 62. Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek, jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich, LIFE08 ENV/PL/000517 str. 54
- 63. EKOtony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych, LIFE08 ENV/PL/000519 str. 55
- 64. Demonstracja nowatorskiej technologii poprawy chłonności warstwy złożowej wód geotermalnych, LIFE11 ENV/PL/000447 str. 61
- 65. Wdrażanie planu gospodarowania wodami w dorzeczu Wisły na przykładzie zlewni Pilicy, LIFE19 IPE/PL/000005 str. 143

• Odpady i gospodarka obiegu zamkniętego

- 66. Instalacja demonstracyjna wytwarzania kruszyw lekkich z osadów ściekowych i krzemionki odpadowej, LIFE10 ENV/PL/000662 str. 57
- 67. Instalacja demonstracyjna termicznej utylizacji osadów pościekowych metodą pirolizy, LIFE11 ENV/PL/000453 str. 62
- 68. Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych, LIFE14 ENV/PL/000370 str. 82
- 69. Rozwiązanie służące zagospodarowaniu zmieszanych odpadów twardych tworzyw sztucznych przy zastosowaniu podejścia gospodarki o obiegu zamkniętym, LIFE21-ENV-PL-plasticLIFECycle/ENV/PL/101074161 str. 122
- 70. Wdrożenie modelu biznesowego gospodarki o obiegu zamkniętym do ponownego użycia

zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego, LIFE22-ENV-PL-RE-ELECTRO-4-LIFE/101113652 str. 125

71. Wdrożenie Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Pomorskiego (PGOWP) uwzględniającego hierarchię sposobów postępowania z odpadami komunalnymi oraz zasady gospodarki cyrkularnej (GOZ), LIFE23-TAE-PL-LIFE Pom GOZilla TA/101148451 str. 153

• Gleba

72. Nowe środki ulepszania gleby do redukcji zanieczyszczeń i rewitalizacji ekosystemu glebowego, LIFE10 ENV/PL/000661 str. 56
73. Nowa metoda rekultywacji terenów zdegradowanych w rejonie KWB Konin, z zastosowaniem uprawy konopi włóknistych, LIFE11 ENV/PL/000445 str. 60
74. Poprawa stanu gleby poprzez wykorzystanie odpadowego pelletu celulozowo-skalnego oraz impregnowanych zrębków drzewnych, LIFE22-ENV-PL-SoilLifeBoats/101113635 str. 124

• Powietrze

75. System prognoz stężeń zanieczyszczeń powietrza i warunków biometeorologicznych, jako element oceny jakości życia, LIFE12 ENV/PL/000056 str. 65
76. Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – Małopolska w zdrowej atmosferze, LIFE14 IPE/PL/000021 str. 139
77. „Śląskie. Przywracamy błękit”. Kompleksowa realizacja Programu ochrony powietrza dla województwa śląskiego, LIFE20 IPE/PL/000007 str. 145
78. Skuteczne wdrożenie programu ochrony powietrza dla Województwa Podkarpackiego z uwzględnieniem problemu ubóstwa energetycznego: „Podkarpackie – żyj i oddychaj”, LIFE22-IPE-PL-LIFE-Podkarpackie/101103531 str. 151

• Transformacja energetyczna

79. Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł zmikronizowanej biomasy, LIFE11 ENV/PL/000442 str. 58
80. Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych i inteligentnych sieciach, LIFE11 ENV/PL/000444 str. 59
81. Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji, na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych, LIFE12 ENV/PL/000013 str. 64
82. ENERGA Living Lab dla poprawy efektywności końcowego wykorzystania energii elektrycznej, LIFE13 ENV/PL/000004 str. 66
83. Wspomaganie transformacji energetycznej i dekarbonizacji w sektorze ciepłowniczym, LIFE22-CET-SET_HEAT/101119793 str. 134
84. Kompleksowe wsparcie dla podmiotów publicznych w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków w oparciu o umowy EPC, LIFE23-CET-FEPC/101167603 str. 135
85. LOCATEE – Samorządy lokalne w walce z ubóstwem energetycznym w prywatnych budynkach wielorodzinnych, LIFE23-CET-LOCATEE/101167621 str. 136

• Kampanie edukacyjne z zakresu ochrony środowiska

86. Ogólnopolska kampania informacyjno-edukacyjna na rzecz usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest, LIFE10 INF/PL/000678 str. 74
87. Trzy kampanie integrujące przedsiębiorstwa sektora MŚP i ich otoczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska, LIFE12 INF/PL/000009 str. 77
88. Czy wiesz czym oddychasz? Kampania edukacyjna i informacyjna na rzecz czystszej powietrza, LIFE17 GIE/PL/000631 str. 97

- 89. Wdrażanie systemu zarządzania jakością powietrza w samorządach województwa opolskiego, LIFE19 GIE/PL/000398 str. 98
- 90. Promocja i wdrażanie ETV jako dobrowolnego programu UE służącego weryfikacji efektu działania technologii środowiskowych, LIFE19 GIE/PL/000784 str. 99
- 91. Kompleksowe podnoszenie świadomości i zmiana zachowań społecznych na rzecz miasta wolnego od rtęci, LIFE21-GIE-PL-LIFE-MERCURY-FREE/101074412 str. 123

• Inne projekty z zakresu ochrony środowiska

- 92. Ocena wpływu nawozów fosforowych na stan zdrowotny lasów zobrazowany, za pomocą fotowoltaicznego SDL BSP, LIFE11 ENV/PL/000459 str. 63
- 93. Kompleksowy monitoring dynamiki drzewostanów Puszczy Białowieskiej, z wykorzystaniem danych teledetekcyjnych, LIFE13 ENV/PL/000048 str. 67
- 94. Build up Skills II – krajowy system podnoszenia kwalifikacji i certyfikacji pracowników sektora budowlanego, LIFE21-CET-BUILDSKILLS--BUPS-Poland/101076976 str. 133

III PROJEKTY Z ZAKRESU OCHRONY KLIMATU

• Łagodzenie zmiany klimatu

- 95. Pilotaż kompaktowego, innowacyjnego zespołu prądotwórczego „Urban Wind Power Station”, napędzanego strumieniami powietrza w przestrzeni zurbanizowanej, LIFE17 CCM/PL/000016 str. 102
- 96. Ekologiczne, lekkie kompozyty polimerowe dla pojazdów o niższej emisji, LIFE17 CCM/PL/000049 str. 103
- 97. Instalacja demonstracyjna do separacji odpadów mieszanin czynników chłodniczych, LIFE18 CCM/PL/001100 str. 104
- 98. Innowacyjne urządzenie chłodnicze z napędem solarnym, oparte o przyjazne dla klimatu czynniki

chłodnicze i magazynowanie energii cieplnej, LIFE20 CCM/PL/001607 str. 105

- 99. Pilotażowy program rozwoju sieci infrastruktury ładowania pojazdów eHDV w regionie CEE, LIFE23-CCM-PL-LIFeHDV/101158336 str. 131
- 100. Wdrażanie Regionalnego Planu Działań na rzecz Klimatu i Energii dla Województwa Małopolskiego, LIFE19 IPC/PL/000005 str. 141
- 101. Wdrażanie Strategii na rzecz Neutralności Klimatycznej Wielkopolska Wschodnia 2040, LIFE21-IPC-PL-LIFE AFTER COAL PL/101069886 str. 149

• Adaptacja do zmiany klimatu

- 102. Adaptacja do zmian klimatu poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia, LIFE14 CCA/PL/000101 str. 107
- 103. Rozwiązanie do oceny podatności na zmiany klimatu/ryzyka i planowania adaptacji w dużej architekturze komercyjnej, LIFE20 CCA/PL/001573 str. 108
- 104. Wykorzystanie teledetekcji do zarządzania błękitno-zieloną infrastrukturą miast w procesie adaptacji do zmian klimatu LIFE21-CCA-PL-LIFECOOLCITY/CCA/PL/101074553 str. 127
- 105. Projektowanie i realizacja wzorcowej adaptacji wśród miast średniej wielkości – „Małopolska gotowa na adaptację”, LIFE23-CCA-PL-LIFE-DREAM-CITIES/101158113 str. 130

• Kampanie edukacyjne i projekty zarządcze z zakresu ochrony klimatu

- 106. Dobry klimat dla powiatów, LIFE09 INF/PL/000283 str. 71
- 107. Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej, LIFE13 INF/PL/000039 str. 78
- 108. Wdrażania Zrównoważonego Rozwoju na podstawie Odpowiedzialnej Społecznie Transformacji, LIFE14 GIC/PL/000008 str. 110

- 109. System dostarczania i wymiany informacji
w celu strategicznego wspierania wdrażania
polityki klimatyczno-energetycznej,
LIFE16 GIC/PL/000031 str. 111
- 110. Ocena długoterminowego wpływu europejskiego
systemu handlu uprawnieniami do emisji
(EU ETS) na zeroemisyjną gospodarkę do 2050 r.,
LIFE19 GIC/PL/001205 str. 112
- 111. Opracowanie i wdrożenie modelu współpracy
i narzędzi pomiędzy organami państwowymi
i innymi podmiotami w celu poprawy
monitoringu w obszarze HFC oraz ich
nielegalnego obrotu, LIFE22-GIC-PL-LEGAL-HFC-
4-LIFE/101113459 str. 128
- 112. Badanie nowych scenariuszy
stopniowej integracji państw sąsiednich
z EU ETS po 2050 roku, LIFE23-GIC-PL-LIFE-
ENSPIRE/101155901 str. 129

9. Postowie

9.1. Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE

Jako Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE (KPK LIFE) od ponad 18 lat prowadzimy działania na rzecz wdrażania Programu LIFE w Polsce. Wspólnie z wnioskodawcami z Polski staramy się osiągnąć ten sam cel – doprowadzić do skutecznego aplikowania o środki LIFE. Dlatego robimy wszystko, co w naszej mocy, aby uczynić Program LIFE jak najbardziej przyjaznym źródłem finansowania projektów środowiskowych ze środków unijnych oraz krajowych. Przede wszystkim, poprzez szkolenia i publikacje przekazujemy informacje na temat możliwości i zasad uzyskania dofinansowania w ramach Programu LIFE. Organizujemy coroczne Dni Informacyjne LIFE, webinaria informacyjno-szkoleniowe, szkolenia i warsztaty z przygotowania wniosków o dofinansowanie z Programu LIFE. Udostępniamy także tłumaczenia na język polski materiałów publikowanych przez Komisję Europejską.

Eksperti polskiego KPK LIFE służą pomocą, konsultując treść przygotowywanych wniosków oraz zakres projektów LIFE. Rocznie przeprowadzamy kilkadziesiąt takich konsultacji w formule 1:1 (spotkania on-line lub stacjonarne). Przygotowany przez nas specjalny formularz koncepcji projektu LIFE ułatwia opisanie przez wnioskodawcę pomysłu na projekt LIFE, a następnie jego sprawniejszą ocenę przez naszych ekspertów – znaleźć można go na stronie: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/ekonsultantlife>

Wspieramy też polskich wnioskodawców w poszukiwaniu partnerów do projektów LIFE: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/znajdz-partnera-projektu>

Przygotowany został również Nawigator po kanale YouTube LIFE PL, czyli baza wiedzy o Programie LIFE, gdzie zgromadzono i uszeregowano materiały szkoleniowe: nagrania webinarów, prezentacje i filmy – całość jest dostępna na stronie: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/nawigator-po-kanale-youtube-life-pl>

Warto również zajrzeć do innych materiałów na naszej stronie internetowej, takich jak:

Podcasty wideo „Krótko o LIFE”: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/podcasty-wideo-krotko-o-life2>:

Filmy „Program LIFE – dlaczego warto?”: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/program-life--dlaczego-warto--filmy>:

Artykuły prasowe: <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/artykuly-prasowe-kpk-life>.

Mamy ogromną satysfakcję, że możemy udzielać wsparcia polskim wnioskodawcom w przygotowaniu wniosków LIFE i tym samym przyczyniamy się do realizacji wielu bardzo wartościowych projektów LIFE, których oddziaływanie dotyczy terenu całej Polski. Poznajemy także wielu wartościowych ludzi, którzy całe swoje życie zawodowe, i nie tylko, oddają idei zachowania w jak najlepszej formie naszej Planety, której stan będzie determinował warunki życia przyszłych pokoleń.

9.2. Zespół LIFE w NFOŚiGW

Programem LIFE zajmowało się w Krajowym Punkcie Kontaktowym w NFOŚiGW od 2007 roku blisko trzydzieści osób. Pracowaliśmy w ramach różnych wydziałów i departamentów w strukturze organizacyjnej NFOŚiGW. Zaczynaliśmy pracę jako Wydział ds. V osi POIiŚ i LIFE+ w Departamencie

Edukacji i Ochrony Przyrody, obecnie funkcjonujemy jako Wydział LIFE w Departamencie Środków Zagranicznych NFOŚiGW. Wydział LIFE tworzą ludzie, którzy z pasją i oddaniem realizują się w pracy na rzecz polskiego środowiska. Poniżej przedstawiamy krótkie wypowiedzi członków aktualnego zespołu pasjonatów, dla których LIFE stał się częścią życia.

Ireneusz Mirowski

Po raz pierwszy z Programem LIFE zetknąłem się jako przedstawiciel instytucji finansującej, EkoFunduszu, gdy jedna z organizacji pozarządowych, Centrum Ochrony Mokradeł, wystąpiła o współfinansowanie swojego projektu LIFE. Projekt, po jego pozytywnej ocenie, otrzymał wówczas deklarację współfinansowania oraz środki finansowe w formie dotacji na ochronę motyli i ich siedlisk – łąk bagiennych. Nie istniał jeszcze program współfinansowania programu LIFE, który NFOŚiGW uruchomił w 2008 r.

W kolejnych latach miałem również okazję pracować przy realizacji kilku projektów LIFE (ochrona wodniczki, Misja Natura) czy też konsultować merytorycznie cykl 11 filmów poświęconych czynnej ochronie przyrody w projekcie LIFE realizowanym przez CKPŚ. W 2013 r. otrzymałem od NFOŚiGW ciekawe i odpowiedzialne

zadanie do zrealizowania, w oparciu o umowę cywilnoprawną – moja praca polegała na konsultowaniu wniosków, które miały być złożone do Programu LIFE. W 2014 r. rozpocząłem stałą pracę w Krajowym Punkcie Kontaktowym Programu LIFE w NFOŚiGW, gdzie zajmuję się koordynacją projektów LIFE oraz wsparciem Wnioskodawców w aplikowaniu o środki Programu LIFE w Polsce. Cieszę się, że ukoronowaniem mojej ścieżki zawodowej jest pełne zaangażowanie we wdrażanie tego instrumentu finansowego w Polsce i realny wpływ na przygotowywane projekty.

Andrzej Muter

Program LIFE stanowi dużą część mojego życia zawodowego, gdyż zaangażowany zostałem w jego wdrażanie w Polsce w 2008 r. Na początku wielka niewiadoma, opracowanie Porozumienia

z Ministrem Środowiska, stworzenie ram wsparcia wnioskodawców w aplikowaniu o środki LIFE oraz systemowego współfinansowania projektów LIFE. Następnie wiele lat nauki – od polskich Beneficjentów, przedstawicieli Komisji Europejskiej, realizatorów zagranicznych projektów LIFE oraz od współpracowników z NFOŚiGW. Wzrastałem zawodowo i rozwijałem się z LIFE, czerpiąc od niezliczonego grona fantastycznych, zaangażowanych ludzi z pasją, dla których istotną misją jest ochrona dla przyszłych pokoleń polskiej przyrody, dbałość o środowisko w którym żyjemy, a także spowalnianie tempa (odwracanie?) niekorzystnych zmian, które wprowadzamy na Ziemi. Każdy projekt LIFE jest inny i każdy wprowadza istotną różnicę dla problemu środowiskowego, który podejmuje. Dlatego i nie tylko dlatego, z wdzięcznością przyjmuję możliwość każdego kolejnego roku pracy na rzecz LIFE.

Eliza Osińska

Od 2024 r. jestem członkiem zespołu realizującego projekt Budowania Potencjału LIFE w Polsce oraz pracownikiem krajowego punktu kontaktowego. Praca z tym wszechstronnym i innowacyjnym programem to nie tylko satysfakcjonujące wyzwanie, lecz także szansa na ciągły rozwój zawodowy. Organizacja szkoleń, spotkań i konferencji, a następnie zbieranie opinii uczestników, umożliwia nam systematyczne doskonalenie podejmowanych działań. Początki mojej pracy z Programem LIFE nie należały do najłatwiejszych – system początkowo wydawał się skomplikowany. Z czasem jednak jego struktura stała się bardziej przejrzysta i logiczna. Dlatego szczególnie zależy mi na tym, aby Program LIFE był coraz bardziej dostępny również dla innych osób zainteresowanych ochroną środowiska oraz innowacjami. Szerokie możliwości, jakie oferuje Program LIFE, oraz różnorodność realizowanych projektów pokazują, jak wiele możemy jeszcze wspólnie osiągnąć – zarówno dla środowiska, jak i całego społeczeństwa.

Hanna Piasecka

Do Wydziału LIFE trafiłam stosunkowo niedawno, w maju 2024 r. Po wielu latach pracy w NFOŚiGW, w różnych komórkach i dziedzinach, mogłam powrócić do tematyki, która jest mi – ze względu na wykształcenie i pasję – najbliższa, do projektów przyrodniczych. I choć cenię cały Program LIFE za jego różnorodność, za łączenie wielu interdyscyplinarnych tematów, za mobilizowanie kreatywności i innowacji, za podejmowanie nowych wyzwań, za łączenie ze sobą „ludzi dobrej woli”, to jednak najbardziej cieszy mnie świadomość, że Program, dla którego pracuję wnoszą tak wiele dobrego dla ochrony naszej przyrody. Miło jest jeździć po Polsce i widzieć, jak wiele najcenniejszych i najpiękniejszych przyrodniczo miejsc udaje się zachować lub odzyskać dzięki środkom Programu LIFE, ale przede wszystkim dzięki wspaniałym ludziom, którym niestraszne procedury i którzy są gotowi włożyć swój zapał i energię i podjąć wysiłek, by te środki w dobrej sprawie pozyskać i wykorzystać. Satysfakcja z dołożenia swojej „cegiełki” do tego procesu jest dla mnie wielką wartością.

Wojciech Piotrowski

Od początku mojej ścieżki zawodowej bliskie były mi działania na rzecz ochrony przyrody i szerzej – ochrony środowiska, a także wykorzystanie możliwości, jakie w tym zakresie oferują fundusze unijne. Praca w NFOŚiGW, jak i jednym z instytutów PAN, przy różnych programach i projektach, dotyczących ochrony środowiska, nauk przyrodniczych, badań polarnych oraz popularyzacji nauki, pozwoliły mi zbudować kompetencje, pozwalające dzisiaj skuteczniej wspierać Beneficjentów Programu LIFE w realizacji ich przedsięwzięć. W 2022 r. dołączyłem do Wydziału LIFE, do fantastycznego zespołu zaangażowanych, życzliwych i wspierających się nawzajem osób. W pracy bardzo cenię sobie bezpośrednie kontakty z wnioskodawcami i osobami realizującymi projekty LIFE – ich wiedza, doświadczenie i osobiste zaangażowanie są dla mnie codziennym źródłem

inspiracji. Zawsze zależało mi na tym, aby moja praca służyła zarówno przyrodzie i środowisku, jak i ludziom. A Program LIFE wspiera ambitne, potrzebne i często innowacyjne projekty, które mają istotny wpływ na ochronę przyrody, środowiska i adaptację do zmian klimatu. Świadomość, że moja praca przyczynia się do ich realizacji, daje mi ogromną satysfakcję i poczucie sensu. To dla mnie coś więcej niż tylko obowiązki zawodowe – to realna możliwość wspierania inicjatyw zgodnych z moimi wartościami.

Katarzyna Suprun

Z wykształcenia jestem mgr. inż. ochrony środowiska, a w NFOŚiGW pracuję od 2014 r., z małą przerwą. Przez ten czas byłam w różnych Departamentach i miałam styczność z różnymi środkami (krajowe, norweskie, POIS, FENX, czy FEPW), dotyczącymi różnych obszarów finansowania ochrony środowiska (m.in. poprawa efektywności energetycznej, adaptacja do zmian klimatu). Dopiero pod koniec 2024 r. trafiłam do Wydziału LIFE, gdzie zapoznałam się ze Programem LIFE, który łączy wszystkie powyższe obszary i obejmuje wiele innych.

Jest to ciekawa praca, przy interesujących projektach, z wartościowymi ludźmi, dla których praca na rzecz ochrony środowiska jest pasją. Ta mini społeczność (chętna do współpracy i dzieląca się wiedzą) jest naprawdę wyjątkowa i inspirująca. To, że nasi wnioskodawcy mają ciekawe i dobrze przygotowane projekty, którymi wygrywają konkurencję o środki finansowe z innymi wnioskodawcami z terenu Unii Europejskiej, jest czymś, czym powinniśmy się głośno chwalić. Fajnie jest być tego częścią!

Karolina Wądołowska

Ochrona środowiska od zawsze była kompasem mojego życia zawodowego. Zaraz po ukończeniu Międzywydziałowego Studium Ochrony Środowiska na SGGW rozpoczęłam pracę w GIOŚ, a w 2018 r. przeszłam do NFOŚiGW i po 3 latach – od 2021 r. – rozpoczęłam pracę w Krajowym Punkcie Kontaktowym LIFE.

To miejsce okazało się strzałem w dziesiątkę! Projekty LIFE to z jednej strony innowacyjne, nowatorskie i nieszablonowe podejście w działaniach, jakie są podejmowane w całej UE na rzecz ochrony środowiska i klimatu, a z drugiej – stojący za tymi działaniami fantastyczni ludzie: polscy realizatorzy projektów LIFE, wnioskodawcy, eksperci, monitorzy projektów LIFE, moje Koleżanki i Koledzy z Zespołu KPK LIFE, Zespół CINEA i National Contact Points z poszczególnych krajów UE.

Praca na rzecz LIFE daje mi dużo satysfakcji. Dobrze jest czuć, że mam realny wpływ na poprawę stanu środowiska, przyrody i klimatu, a przy tym – każdy dzień pracy w KPK LIFE jest inny i przynosi nowe wyzwania, co bardzo mi odpowiada i pozwala na ciągły rozwój.

Zuzanna Zacharewicz

Po latach pracy przy projektach różnej skali – promujących Polskę w sferze gospodarczej na arenie międzynarodowej, ale też rozwiązania technologiczne dot. zrównoważonego wykorzystania źródeł energii – rozpowszechnianie wiedzy o Programie LIFE w Polsce to dla mnie szczególne zadanie.

Zwiększenie liczby polskich projektów LIFE to większe wykorzystanie funduszy europejskich. Nie tylko na rzecz działań chroniących przyrodę, ale i rozwoju innowacji. A te pozwalają rozwijać się polskiej myśli technologicznej oraz przedsiębiorczości w branży ochrony środowiska. Program LIFE to wymierne korzyści nie tylko dla środowiska, ale i dla zrównoważonego rozwoju gospodarczego Polski. A realizacja Projektu Budowania Potencjału LIFE pozwala mi mieć wpływ.

Anna Żochowska

Doświadczenia kilkunastu lat pracy w międzynarodowych korporacjach oraz średnich polskich przedsiębiorstwach, działających na rynku nowoczesnych technologii i materiałów budowlanych, a także wiedzę i kontakty nawiązane podczas studiów MBA oraz podyplomowych – kierunkowych z zakresu

ekologii i ochrony przyrody – wniosłam do Wydziału LIFE w NFOŚiGW, zaczynając przygodę w Programem LIFE przed ponad 11 laty. Przez blisko 5 lat byłam także członkiem Komitetu Programu LIFE i biorąc udział w przygotowaniu i weryfikacji dokumentów, stanowiących podstawy prawne Programu LIFE, brałam też udział w realizacji pierwszego projektu Budowania Potencjału. Dało mi to szersze spojrzenie nie tylko na dorobek polskich Beneficjentów LIFE, ale także działania podejmowane przez Krajowe Punkty Kontaktowe w innych państwach unijnych, z którymi blisko współpracujemy. Przekazywanie informacji wnioskodawcom, pomoc

w przygotowaniu materiałów informacyjnych oraz tłumaczenia na języki polski, a przede wszystkim codzienna praca z Beneficjentami LIFE inspirują mnie nieustannie.

Z ogromną satysfakcją patrzę na kolejne projekty LIFE, których realizację przez te lata pracy w NFOŚiGW udało się wspomóc – lista wspieranych przez nas gatunków i siedlisk, a także przetestowanych, wdrożonych innowacyjnych rozwiązań na rzecz środowiska i klimatu, jest imponująca i cieszę się każdym spotkaniem, każdą rozmową, w której Beneficjenci mogą korzystać z mojego doświadczenia i wiedzy.

10. Wykaz zdjęć

10.1. Wykaz zdjęć

Numer podrozdziału/projektu	Tytuł zdjęcia	Autor zdjęcia
1.1.1	Orlik krzykliwy	Marcin Nawrocki, Agencja EkoSerwis
1.1.2	Samica orlika grubodziobego na gnieździe, Kotlina Biebrzańska	Grzegorz Maciorowski, Komitet Ochrony Orłów
1.1.3	Użytek Ekologiczny Laski II	Katarzyna Barańska
1.1.4	Bocian biały	Archiwum projektu LIFE09 NAT/PL/000253
1.1.5	Załadunek wyciętej biomasy	Ł. Cieślik
1.1.6	Jeden z drewnianych przepustów piętrzących	T. Bocian
1.1.7	Odczyt danych z urządzeń pomiaru poziomu wód gruntowych	Artur Wiatr
1.1.8	Szczotlicha siwa, Pustynia Błędowska	Zasoby Gminy Klucze
1.1.9	Wodniczka w miejscu realizacji projektu LIFE09 NAT/PL/000260	Archiwum OTOP
1.1.10	Park Narodowy Ujście Wary – monitoring drapieżników prowadzono z użyciem pływających tratw	Ł. Ulbrych
1.1.11	Udany lęg rybitwy rzecznej na sztucznych wyspach lęgowych	Leszek Iwanowski
1.1.12	Wardynka – Chełpa, Zlewnia rzeki Iny	Artur Bejm
1.1.13	Odkrzaczanie powierzchni w Sowiej Woli Folwarcznej, Kampinoski Park Narodowy	Karol Kram
1.1.14	Zabiegi ochronne na torfowiskach alkalicznych – Nowy Lipsk	Anna Bojsza
1.1.15	Uczestnicy konferencji podsumowującej projekty ochrony torfowisk alkalicznych w rezerwacie „Mechowisko Radość”. W ramach projektu utworzono rezerwat i wykonano dla niego plan ochrony	Robert Stańko
1.1.16	Rzeka Gardominka w miejscowości Mechowo	Zarząd Zlewni w Gryficach
1.1.17	Kura głuszca w okresie wiosennej migracji	Janusz Kobielski
1.1.18	System przepustów dla płazów w miejscowości Krzywe	L. Krzysztofiak
1.1.19	Wypas owiec i kóz na Wzgórzu Cegielnia	M. Piątkowska
1.1.20	Tokujący dubelt – Dolina Górnej Narwi	Mateusz Matysiak www.mateuszmatysiak.pl
1.1.21	Hibernujące nietoperze w Jaskini Szachownica	Anna Supera
1.1.22	Pustynia Błędowska	Archiwum projektu LIFE
1.1.23	Oczko wodne w rejonie polany Majerz, 2016 r.	Andrzej Kowalski
1.1.24	Krajobraz Wyżyny Miechowskiej	RDOŚ Kraków
1.1.25	Podkowiec mały	Rafał Szkudlarek
1.1.26	System przepustów dla płazów w miejscowości Baciuty	L. Krzysztofiak

Numer podrozdziału/projektu	Zdjęcie	Autor zdjęcia
1.1.27	Obszar Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd	Zasoby ZPKWŚ
1.1.28	Próg na cieku w okolicy Debł, 21.11.2018	Anna Andrzejewska
1.1.29	Przepławka przy EW Kamienna	M. Budniak
1.1.30	Żubry objęte projektem ich ochrony w Polsce północno-zachodniej	ZTP
1.1.31	Polder Gardna IX wiosną. Na tym obszarze przeprowadzono modernizację systemu melioracyjnego, w celu poprawy stanu siedlisk ptaków wodno-błotnych	Paulina Sopek
1.1.32	Młaka w Gorczańskim Parku Narodowym – projekt ochrony torfowisk alkalicznych w Polsce południowej	Robert Stańko
1.1.33	Torfowisko wysokie, Lasy Janowskie	Krzysztof Wawer
1.1.34	Wypas owiec, Stawiany, gm. Kije	Piotr Kaleta
1.1.35	Kanał Kapicki – zastawka	Adam Bernatowicz
1.1.36	Gadożer z nadajnikiem GSM, Lasy Parczewskie	Sylwester Aftyka
1.2.1	Widok na Jezioro Jelonek,	Sebastian Uciński
1.2.2	Sekwencyjny system sedimentacyjno-biofiltracyjny, skonstruowany w zbiorniku Arturówek Górny	Tomasz Jurczak
1.2.3	Wysokoefektywna strefa ekotonowa (roślina strefa buforowa wraz ze ścianą denitryfikacyjną) na poligonie demonstracyjnym Barkowice	EKOROB
1.2.4	Uprawa pomidora na podłożach biodegradowalnych	Stanisław Kaniszewski
1.2.5	Wyprodukowane kruszywo lekkie	Dominika Podgórzak
1.2.6	Mobilna linia demonstracyjna do produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł – zmikronizowanej biomasy	Marta Karnowska
1.2.7	Montaż masztu pomiarowego	Archiwum projektu OZERISE
1.2.8	Koszenie konopi na rekultywowanych terenach	Jacek Kołodziej
1.2.9	Pompka dozująca kwas solny	Geotermia Pyrzyce
1.2.10	Zespół spalania osadu pościekowego	Fu-Wi Sp. z o.o.
1.2.11	Bezzałogowy Statek Powietrzny Phoenix 1:10 wykorzystywany jako platforma nośna sensorów multispektralnych w projekcie Life+ HESOFF	Instytut Lotnictwa
1.2.12	Instalacja demonstracyjna LIFEcogenertation.pl: Węzeł oczyszczania syngazu	Investeko S.A.
1.2.13	Pomiary zanieczyszczeń powietrza	Archiwum projektu LIFE-APIS/PL
1.2.14	Instalacja fotowoltaiki	Grupa Kapitałowa ENERGA
1.2.15	Laboratorium Zakładu Lasów Naturalnych Instytutu Badawczego Leśnictwa w Białowieży	Kamil Plich
1.3.1	Działania edukacyjne i informacyjne prowadzone w ramach projektu FORESTFIRE	Archiwum projektu FORESTFIRE

Numer podrozdziału/projektu	Zdjęcie	Autor zdjęcia
1.3.2	Działania edukacyjne i informacyjne prowadzone w ramach projektu FORESTFIRE	Archiwum projektu FORESTFIRE
1.3.3	Działania edukacyjne były ważną częścią projektu	Archiwum projektu
1.3.4	Niedźwiedź brunatny	C. Korkosz
1.3.5	Spotkanie lokalne – Szamocin	GDOŚ
1.3.6	Usuwanie azbestu	Ze zbiorów Federacji Zielonych GAJA
1.3.7	Szkolenie z ochrony drzew i właściwej pielęgnacji	Ze zbiorów Fundacji EkoRozwoju
1.3.8	Bohaterowie serialu „Misja Natura”	Materiały ze zbioru projektu Misja Natura
1.3.9	Finał Ogólnopolskiego Konkursu Plastycznego, nagrody laureatom wręczał Christian Strasser – zastępca dyrektora programu LIFE	Związek Rzemiosła Polskiego
1.3.10	Jedna z przygotowanych w ramach projektu map Warszawy	Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju
2.1.1.1	Pilotażowa instalacja emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych, Kędzierzyn-Koźle	Dariusz Żłobiński
2.1.2.1	Gniazdo bociana białego na platformie	Aneta Gajko
2.1.2.2	Montaż nadajnika GPS/GSM na młodej samicy rybołowa przez członków Komitetu Ochrony Orłów, Puszcza nad Gwdą	Cezary Korkosz
2.1.2.3	Ślepowron	Marta i Dariusz Światałowie
2.1.2.4	Zbiornik wodny dla żółwia błotnego	Archiwum Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej
2.1.2.5	Puszcza Solska – wypas koników polskich	Michał Korga
2.1.2.6	Rozlewisko Umianowickie – fragment śródlądowej delty rzeki Nidy poddany renaturyzacji	Robert Pisarczyk
2.1.2.7	Ochrona mokradet w ramach projektu Kampinoskie Bagna 2	Robert Przybysz
2.1.2.8	Samiec niepyłaka apollo z hodowli prowadzonej w Żywym Banku Genów (KPN) w Jagniątkowie	Artur Stankiewicz
2.1.2.9	Wieża dla nietoperzy w Nadleśnictwie Rymanów	Rafał Szkudlarek
2.1.3.1	Przedstawiciel straży miejskiej na konferencji otwierającej projekt LIFE Masz prawo do skutecznej ochrony przyrody	Archiwum GDOŚ
2.1.3.2	Dębowa aleja koło Żmigrodu	Piotr Tyszko-Chmielowiec
2.1.3.3	Panorama Beskidu Żywieckiego spod Wielkiej Raczy	Piotr Mikołajczyk
2.1.3.4	Analizy GIS wykonywane na potrzeby projektu	Archiwum projektu
2.1.3.5	Konferencja podsumowująca projekt LIFE	Archiwum projektu LIFE
2.1.3.6	Schemat realizacji projektu	Archiwum projektu LIFEproETV

Numer podrozdziału/projektu	Zdjęcie	Autor zdjęcia
2.2.1.1	Urban Wind Power Station – Warszawa	Jerzy Czaplejewicz
2.2.1.2	Zaawansowane kompozyty polimerowe do zastosowań motoryzacyjnych: trwałe i energooszczędne rozwiązania	PUKPIK-stock.adobe.com, wygenerowane przez AI
2.2.1.3	Instalacja demonstracyjna do rozdziatu mieszanin odpadów czynników chłodniczych	Archiwum PROZON
2.2.1.4	Widok na główne elementy instalacji pilotażowej: innowacyjny agregat chłodniczy oraz magazyny chłodu	Artur Walczewski
2.2.2.1	Przystanki autobusowe z roślinnymi dachami retencjonującymi wodę opadową, zimozielonymi ścianami i podziemnymi systemami retencji wody opadowej	Archiwum projektu LIFE
2.2.2.2	Lotnisko w Katowicach	Łukasz Łapiński
2.2.3.1	Pełna sala w warszawskim kinie Kinoteka podczas pokazu filmu „Punkt krytyczny”. Energia odnowa, maj 2017	Bartosz Mrozowski
2.2.3.2	Model utworzony i wykorzystywany w ramach działań CAKE	CAKE
2.2.3.3	Druga Konferencja pn. „Rozwój systemu EU ETS w kontekście realizacji celu neutralności klimatycznej do 2050 r.”, LIFE VII EW 2050	Archiwum projektu LIFE VII EW
3.1.1	Obszar Natura 2000 PLH120014 Pustynia Błędowska	Archiwum projektu INF ARMY
3.1.2	Para orlików grubodziobych z pisklęciem na sztucznej platformie gniazdowej	G. Maciorowski
3.1.3	Ryś euroazjatycki	Roksana Baryło
3.1.4	Nieleśnie siedliska wydmy nadmorskich na Półwyspie Helskim	Magdalena Lazarus
3.1.5	Kulik wielki	Grzegorz Grygoruk
3.2.1	Linia produkcyjna przetwarzająca twardy plastik	Archiwum Investeko
3.2.2	Spotkanie uczestników projektu, 23-24 listopada 2023 r. Kraków	Marcin Zych
3.2.3	Zespół projektowy w czasie pobierania próbek gleby na polniku doświadczalnym	Leszek Pietrzak
3.2.4	Budowa innowacyjnego stanowiska do diagnostyki części ze zdemontowanych urządzeń	Archiwum PROZON
3.3.1	Wizualizacja efektów diagnozy stanu miasta – zintegrowany wskaźnik CoolCity Index zaprezentowany w Systemie Wsparcia Decyzji (EDSS)	Archiwum MGGP Aero
3.3.2	Szkolenie funkcjonariuszy służby celno-skarbowej – przejście graniczne Gronowo-Mamonowo	Archiwum PROZON
3.3.3	Obszar regionalny i tematyczny projektu LIFE ENSPIRE	Archiwum projektu ENSPIRE
3.3.4	Schemat organizacyjny projektu	Archiwum projektu DREAM CITIES

Numer podrozdziału/projektu	Zdjęcie	Autor zdjęcia
3.3.5	Projekt LIFeHDV	Archiwum PSNM
3.4.1	Konferencja końcowa projektu – kwiecień 2024, Warszawa	Archiwum KAPE S.A.
3.4.2	Praca w terenie, Norbis Park, Aalborg, Dania	Jacek Kalina
3.4.3	Przedstawiciele beneficjenta koordynującego projekt (KAPE S.A.) podczas kongresu Energy Days – październik 2024	Archiwum KAPE S.A.
3.4.4	Uczestnicy spotkania kick-off projektu	Archiwum IBS – Instytut Badań Strukturalnych
4.1	Wizyta studyjna w Dani	Archiwum Województwa Małopolskiego
	Konferencja Uchwały antysmogowe od A do Z: wyzwania, rozwiązania i dobre praktyki	
4.2	Lokalne działania informacyjno-edukacyjne	Archiwum projektu EKOMAŁOPOLSKA
	Lokalne akcje terenowe	
	Wzrost kompetencji – szkolenia i warsztaty (2 zdjęcia)	
4.3	Podczas szkolenia w zlewni rzeki Pilica	Sylvia Chmielewska
	Uczniowie podczas akcji „Zasadź Las Nad Rzeką”	
	Rzeka Pilica	
4.4	Happening edukacyjno-artystyczny o tematyce poprawy jakości powietrza dla młodzieży województwa śląskiego	Wojciech Łukomski
	Prace uczestników happeningu o tematyce poprawy jakości powietrza	
4.5	Ziemia Świętokrzyska, niedaleko wsi Naramów – siedlisko 7140 – Torfowiska przejściowe i trzęsawiska	Bartosz Pyśniak
	Okolice wsi Woroblin – siedlisko 6510 – Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie	Arkadiusz Piotrowski
	Mazury w okolicy Gołdapi – siedlisko 91E0 – Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe	Witold Biedroń
4.6	Mini carsharing	Archiwum projektu Life After Coal
	Inauguracja dedykowanych studiów	
4.7	Lekcja w szkole, podczas której sadzono cebulki kwiatów wiosennych	Rafał Kaplita
	Kampania edukacyjna w trakcie jarmarku bożonarodzeniowego	Stawomir Gawlik
4.8	Plaża na Mierzei Wiślanej	Katarzyna Wiśniewska
	Wiata śmietnikowa na odpady komunalne	Iwona Mielewczyk
	Kompostownik na prywatnej posesji	

NARODOWY FUNDUSZ
OCHRONY ŚRODOWISKA
i GOSPODARKI WODNEJ

Ministerstwo
Klimatu i Środowiska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

